МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Кафедра земельного та аграрного права
Кафедра екологічного права
Центр права сталого розвитку та охорони довкілля

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Матеріали Всеукраїнського круглого столу, присвяченого 75-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України Олексія Олексійовича Погрібного

(м. Харків, 28 листопада 2025 р.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Кафедра земельного та аграрного права
Кафедра екологічного права
Центр права сталого розвитку та охорони довкілля

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Матеріали Всеукраїнського круглого столу,
присвяченого 75-річчю від дня народження
доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України
Олексія Олексійовича Погрібного

(м. Харків, 28 листопада 2025 р.)

За загальною редакцією професора *А. П. Гетьмана*

Харків
«Право»
2025

УДК 349.6(477)
К68

К68 **Концептуальні** засади розвитку земельного, аграрного та екологічного законодавства в умовах кліматичних змін : матеріали Всеукр. круглого столу, присвяч. 75-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Олексія Олексійовича Погрібного (м. Харків, 28 листоп. 2025 р.) / за заг. ред. А. П . Гетьмана ; М-во освіти і науки України ; Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. земел. та аграр. права, Каф. екол. права ; Центр права сталого розвитку та охорони довкілля. – Харків : Право, 2025. – 492 с.

ISBN 978-617-8617-85-1

Збірник розрахований на науковців, фахівців у галузі права, студентів закладів вищої юридичної освіти та всіх, хто цікавиться питаннями земельного, аграрного й екологічного права України.

УДК 349.6(477)

За зміст і якість матеріалів
відповідальність несуть автори публікацій.

ISBN 978-617-8617-85-1

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2025

ПОГРІБНИЙ
Олексій Олексійович
17.08.1950–25.05.2011

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні колеги!

Щиро вітаю вас з початком роботи Круглого столу, присвяченого такій актуальній темі, як «Концептуальні засади розвитку земельного, аграрного та екологічного законодавства в умовах кліматичних змін»! Проведення подібних заходів спільними зусиллями кафедри земельного та аграрного права і кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого протягом останніх років стало гарною традицією, яку ми продовжуємо, незважаючи на складні умови воєнного часу, і яка, безумовно, триватиме й надалі.

Наш сьогоднішній Круглий стіл є меморіальним, його присвячено пам'яті видатного вченого, визнаного фахівця у галузі аграрного, земельного та екологічного права, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України Олексія Олексійовича Погрібного. Постать професора О. О. Погрібного стоїть поряд з такими видатними постатями, як Василь Якович Тацій, Володимир Володимирович Сташис, Микола Іванович Панов та багато інших, адже, як і вони, Олексій Олексійович віддав всього себе служінню Українській державі, українській юридичній освіті і науці. Цьогоріч влітку виповнилось 75 років від дня народження професора О. О. Погрібного.

Олексій Олексійович народився 17 серпня 1950 р. у с. Краснопіль Фрунзівського району Одеської області. У 1972 р. закінчив історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка, у 1978 р. – юридичний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. У 1972–1976 роках працював заступником директора, директором школи у Любашівському районі Одеської області.

З 1976 р. Олексій Олексійович розпочав свій науково-педагогічний шлях в Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова, де пройшов етапи становлення: від асистента, старшого викладача, доцента до професора, завідувача кафедри трудового, сільськогосподарського та природоохоронного права, згодом – декана факультету правосуддя і правової роботи.

З 1998 по 2003 р. проф. О. О. Погрібний очолював кафедру аграрного, земельного, екологічного права Одеської національної юридичної академії.

За вказаний період Олексій Олексійович захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Правове регулювання оплати праці керівних працівників та спеціалістів колгоспів (на матеріалах колгоспів УРСР)» у 1985 р., а у 1992 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Правове регулювання діяльності селянських (фермерських) господарств в умовах ринку». У 1996 р. йому присвоєно вчене звання професора. У 1993 р. обрано членом-кореспондентом, а у 2004 р. – дійсним членом (академіком) Національної академії правових наук України.

У лютому 2003 р. Олексій Олексійович був прийнятий на службу до органів внутрішніх справ України на посаду проректора з наукової роботи, а з 2005 р. – першого проректора Одеського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ, йому присвоєно спеціальне звання полковника міліції.

З 2005 р. розпочинається харківський період життя професора О. О. Погрібного – його призначено першим проректором з навчальної та методичної роботи Харківського національного університету внутрішніх справ.

З 2007 р. і до самої смерті Олексій Олексійович працює головним вченим секретарем Національної академії правових наук України й водночас професором кафедри аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Безцінним є внесок професора О. О. Погрібного у вітчизняну науку. Коло його наукових інтересів охоплювало аграрне, земельне, екологічне, природоресурсне, адміністративне і цивільне право. За час своєї плідної наукової діяльності Олексій Олексійович підготував понад 20 кандидатів наук.

Є автором та співавтором близько 200 наукових та навчально-методичних праць, зокрема, більш як 35 монографій, навчальних посібників та підручників, зокрема *монографії* «Правове регулювання діяльності селянських (фермерських) господарств в умовах ринку» (1992), «Селянські господарства і оренда: Організаційно-правові питання» (1992), «Агропромисловий комплекс: правові питання» (1992), «Настільна книга сільського господаря» (1993), «Нові форми сільськогосподарського виробництва. Організаційно-правові питання» (1994), «Право власності в споживчій кооперації» (1996), «Земельна нерухомість: угоди, правове регулювання» (1997), «Правова система України: історія, стан та перспективи» у 5 т. (Т. 4, у співавт., 2008), *підручники* «Аграрне право

України» (1996, 1999, 2004), «Екологічне право України» (2001), «Природоресурсне право України» (2005), «Земельне право України» (2001, 2002, 2003, 2008), низка *науково-практичних коментарів*: «Земельний кодекс України: Коментар» (2002, 2003, 2006), «Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення» (2008), «Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України» (2008), «Науково-практичний коментар Митного кодексу України» (2008), «Науково-практичний коментар Лісового кодексу України» (2009) та ін.

Був членом експертної ради ВАК України з юридичних наук, членом декількох спеціалізованих вчених рад. Брав активну участь у законотворчій діяльності, зокрема у розробці проектів Закону України «Про селянське (фермерське) господарство», Земельного кодексу України та багатьох інших.

Заслуги Олексія Олексійовича знайшли свою високу оцінку з боку держави, Уряду, професійної спільноти. У 1997 р. йому присвоєно звання «Відмінник освіти України», а у 2003 – Заслужений діяч науки і техніки України. Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2005), орденом «За заслуги» III ступеня (2010), двічі ставав лауреатом Премії імені Ярослава Мудрого. У складі авторського колективу за видання багатотомної монографії «Правова система України: історія, стан та перспективи» нагороджений Державною премією України в галузі науки і техніки.

25 травня 2011 року, на 61-му році життя перестало битися серце видатного вченого – представника науки аграрного, земельного та екологічного права. Але науковий спадок професора О. О. Погрібного є надзвичайно великим. Дисертаційні дослідження, проведені його учнями, засвідчують актуальність і новизну тих наукових напрямів, над якими працював вчений. Й так само актуальними до сьогодні залишаються проблеми правового забезпечення функціонування агропромислового комплексу, фермерських господарств, інших організаційно-правових форм аграрного виробництва, унормування орендних земельних відносин, подальшого удосконалення аграрного, земельного та екологічного законодавства та ін. Ми пам'ятаємо Олексія Олексійовича не лише як видатного вченого-правознавця, наукова спадщина якого й досі виступає підґрунтям для досліджень у галузі аграрного, земельного та екологічного права, але й як непересічну особистість, талановитого організатора, порядну і мудру людину, прекрасного вчителя і педагога, що навчав не одне покоління студентів й підготував цілу плеяду учнів.

Саме тому цей науковий захід вирішено присвятити пам'яті професора О. О. Погрібного.

Бажаю всім учасникам Круглого столу плідної та творчої праці! Глибоко впевнений, що цікаві та інформативні матеріали, фахові доповіді, нові ідеї і концепції учасників Круглого столу заохочуватимуть до жвавого наукового обговорення й поглиблення досліджень концептуальних засад розвитку аграрного, земельного та екологічного права в умовах кліматичних змін, сприятимуть узагальненню наукових підходів й розробці рекомендацій щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства, а результати нашої спільної праці стануть вагомим внеском у розв'язання актуальних правових проблем розвитку земельного, аграрного та екологічного права, а також подолання тих викликів і загроз, які на сьогодні постали перед юридичною наукою і практикою.

Анатолій ГЕТЬМАН,
доктор юридичних наук, професор,
ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України

Шановні колеги, дорогі друзі,
шановні учасники круглого столу!

Для мене особлива честь і водночас велика особиста відповідальність відкривати сьогодні нашу зустріч, присвячену 75-річчю від дня народження мого батька – доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Олексія Олексійовича Погрібного.

Коли я думаю про нього, перше, що спадає на думку, – маленьке село Краснопіль на Одещині, де 17 серпня 1950 року він народився в родині вчительки української і німецької мов та народного судді. Він усе життя проніс глибоку повагу до землі, до людей, які на ній працюють, і до тих складних правових проблем, які виникають саме там, у полях, на фермах, у селах. Можливо, саме тому земельне й аграрне право стало для нього не просто галуззю науки, а справжнім покликанням.

Я пам'ятаю, як у дитинстві він брав мене з собою в Одеський університет, де тоді працював. На кафедрі були гори книг і запах старого паперу численних курсових і дипломних робіт. Для нього це був цілий світ, у якому він уже тоді бачив майбутнє українського села: справедливе, врегульоване правом, захищене. Він умів бачити далеко вперед. І коли в 1992 році захистив докторську дисертацію про правове регулювання селянських (фермерських) господарств в умовах ринку – це було не просто наукове передбачення. Це було вірою в те, що Україна зможе годувати себе й світ, якщо дасть українському селянину справжні права власника й справжній правовий захист його інтересам.

Останні роки свого життя – з 2007-го до 2011-го – батько обіймав посаду головного вченого секретаря Національної академії правових наук України. Це була нелегка ноша: координувати роботу сотень учених, десятків наукових закладів, узгоджувати позиції, відстоювати пріоритети академічної науки в часи, коли держава не завжди чула голос учених. Але він умів це робити – спокійно, виважено, ввічливо, з тією тихою внутрішньою силою й тактом, які всі, хто його знав, згадують і досі.

Він пішов надто рано – у травні 2011-го, коли йому було лише 60. У розквіті сил, коли міг би ще багато зробити. Але навіть за цей, здавалося б, короткий строк він встиг неймовірно багато: понад 190 наукових праць, десятки монографій і підручників, участь у створенні Земельного кодексу України, закону про фермерське господарство, підготовка більше двадцяти кандидатів наук, тисяч студентів-правників… . Та головне – він залишив по собі не просто тексти. Він залишив школу мислення, людяності, школу відповідальності перед землею, державою і суспільством.

Сьогодні, коли ми говоримо про адаптацію земельного, аграрного та екологічного законодавства до кліматичних змін, – це саме ті питання, які хвилювали його ще тридцять років тому. Він розумів: земля – це не просто ресурс, це основа життя нації. І якщо ми не навчимося її берегти розумно й по-господарськи, поєднуючи економічну ефективність із екологічною відповідальністю – ми втратимо майбутнє.

У часи глобальних продовольчих криз, коли мільйони людей у всьому світі залежать від українського зерна, коли російська військова агресія проти України й кліматичні зміни ставлять під загрозу врожаї і їх доставку до посушливих регіонів планети, питання, над якими працював батько тридцять років тому, набули особливої актуальності.

Як захистити родючість чорноземів? Як адаптувати аграрне законодавство до посух, повеней і нових температурних режимів? Як забезпечити фермеру стабільні правила гри в умовах кліматичної невизначеності й водночас виконати наші зобов'язання як держави Україна перед світом як одним із ключових постачальників продовольства?

Саме ці питання він ставив ще тоді, коли про «зелену угоду» чи «адаптацію до кліматичних змін» мало хто говорив у юридичній спільноті.

Я вдячний Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого, усім організаторам і вам, шановні учасники, за те, що зібралися саме в такому складі – науковці, практики, молодь, представники влади й громадськості. Це саме той діалог, якого завжди прагнув батько. Він вірив, що справжня наука народжується не в кабінетах, а в живому спілкуванні, у зіткненні різних поглядів, у спільному пошуку істини.

Дозвольте побажати нам сьогодні плідної, відвертої й теплої розмови. Нехай кожна думка, кожна теза, кожне слово, сказане тут, стане маленькою цеглинкою в ту велику споруду справедливого й далекоглядного права, яку все життя будував мій батько, Олексій Олексійович Погрібний.

Світла йому пам'ять! І хай ця зустріч стане гідним продовженням його справи.

Дякую за увагу. Тепер слово – науковому співтовариству.

Сергій ПОГРІБНИЙ,
суддя Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Єрмоленко Володимир Михайлович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і
природокористування України,
член-кореспондент НАПрН України

ТВОРЧИЙ ШЛЯХ АКАДЕМІКА О. О. ПОГРІБНОГО

Приступаючи до висвітлення заявленої мною теми виступу, хотілось би наголосити на славній традиції, яка склалась в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого щодо вшанування пам'яті видатних науково-педагогічних працівників, які трудилися в її стінах. Підтвердженням цьому є наукові конференції, присвячені ювілейним датам цих вчених, зокрема 100-річним ювілеям професорів Ю. О. Вовка (2023) та В. С. Шелестова (2024), пам'яті академіка Ю. П. Битяка (2025). Настала черга і академіка О. О. Погрібного, якому з нагоди 75-річчя від народження присвячено окремий науковий захід, що зібрала широке коло поціновувачів його наукового і організаційного таланту з усіх куточків нашої країни, не зважаючи на складний воєнний час. Це гарна традиція, адже в народі побутує глибоке переконання, що людина живе, поки її пам'ятають.

Переходячи безпосередньо до характеристики розмаїтого образу О. О. Погрібного, передусім як видатного вченого-юриста, слід наголосити на тому, що він увійшов у правничу науку безпосередньо як юрист-аграрник, захистивши в 1985 році кандидатську дисертацію «Правове регулювання оплати праці керівних працівників та спеціалістів колгоспів (на матеріалах колгоспів УРСР)» та у 1992 році докторську дисертацію «Правове регулювання діяльності селянських (фермерських) господарств в умовах ринку». За матеріалами останньої було випущено одноосібну монографію «Селянські господарства і оренда: організаційно-правові

питання» [1]. При цьому примітним є те, що не зважаючи на навчання протягом 1989–1992 рр. в докторантурі Всесоюзного юридичного інституту, що було викликано об'єктивними обставинами відсутності докторантури в Україні, написання дисертації та її наступний захист російською мовою, монографія була видана саме українською мовою в київському видавництві «Урожай». Це є вагомим свідченням патріотичності О. О. Погрібного як вченого і громадянина, як свідомого українця, безмежно відданого своїй Батьківщині.

Разом з тим перебування на посаді завідувача кафедри аграрного, земельного та екологічного права Одеської національної юридичної академії (1998–2003 рр.) безумовно сприяло розширенню палітри творчих пошуків вченого за рахунок земельного, екологічного і природоресурсного права. З подальшим переходом на роботу до системи навчальних закладів системи МВС (2003–2007 рр.) до сфери наукових інтересів вченого додається адміністративне право [2]. У свою чергу, посада головного вченого секретаря Національної академії правових наук України (2007-2011) активізувала появу творчих здобутків не тільки у вже усталених галузях екологічного, земельного та аграрного, а й трудового права [3], і кооперативного права [4]. При цьому варто зазначити, що для глибокого проникнення в теорію кооперативного права у О. О. Погрібного була належна практична основа, оскільки ще в 1995 році він входив до складу комплексної Комісії з питань реформування відносин власності та організаційних засад споживчої кооперації, утвореної урядовим розпорядженням на виконання доручення Президента України від 11 липня 1995 р. № 1–14/366 [5].

Як наслідок, вимальовується чітка кореляція між сферами прикладення праці та отриманими результатами, що характеризує О. О. Погрібного як цільну послідовну особистість у досягненні поставлених ним самим і перед ним творчих орієнтирів і завдань.

Утім, крім суто наукових досягнень постать кожного науково-педагогічного працівника, яким протягом свого трудового життя був професор О. О. Погрібний, визначає внесок до освітньої джерельної бази, за яким автора знає переважна більшість практикуючих юристів, які безпосередньо не займаються науковою діяльністю, а познайомилися з відповідною навчальною літературою в ході освітнього процесу. Список навчальної літератури доцільно розпочати за ретроспективним критерієм з підручника «Земельне право України», опублікованого в 2003 році [6],

написаного з урахуванням положень нового Земельного кодексу України (2001). Наступним став підручник «Аграрне право України», який був другим в країні після відомого підручника за редакцією В. З. Янчука, але мав іншу значно сучаснішу структуру. Далі в 2005 році побачив світ поки що єдиний у своєму роді на теренах вітчизняної юридичної освіти навчальний посібник «Природноресурсове право України», створений за участі професора О. О. Погрібного [7]. І хоча він не був безпосереднім керівником авторського колективу, сама участь у написанні цього посібника є підтвердженням того, що він поділяв новаторські ідеї одеської школи щодо виокремлення природоресурсного права як комплексної галузі права. Нарешті, в 2008 році був випущений навчальний посібник «Екологічне право України» за редакцією О. О. Погрібного [8]. Та й пізніше, вже працюючи за сумісництвом професором кафедри аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, О. О. Погрібний не оминув своєю увагою процес написання викладачами кафедри підручника «Аграрне право України» [9]. Таким чином, професор О. О. Погрібний взяв активну участь у створенні навчальної літератури за всіма напрямами наукової спеціальності 12.00.06, чим увійшов у історію юридичної науки і освіти.

Як правило, кожний відомий учений має своїх учнів, наукових послідовників. В енциклопедичній статті, присвяченій академіку О. О. Погрібному, зазначається, що він підготував понад 20 кандидатів наук [10, с. 600]. Серед них можна назвати цілу плеяду успішних науковців, зокрема О. М. Пащенка [11], Н. С. Гавриш [12], Н. О. Багай [13], О. В. Глотову [14], В. М. Масіна [15], І. В. Духневич [16], М. Ю. Покальчука [17] та інших вчених, які наразі гідно продовжують справу, розпочату їх науковим керівником, примножуючи творчі здобутки його правничої школи.

При цьому не можна оминути увагою й мій особистий науковий шлях, який досить тісно переплетений з постаттю О. О. Погрібного. Насамперед, слід вказати на те, що він був рецензентом моєї докторської монографії [18], а також членом спеціалізованої вченої ради в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, де здійснювався захист докторської дисертації. Та й після захисту мені довелося активно спілкуватися з О. О. Погрібним як головним вченим секретарем НАПрН України з приводу проведення спільних наукових заходів, багато з яких, на жаль, так і залишились на рівні перспективних задумів.

Список використаних джерел:

1. Селянські господарства і оренда: організаційно-правові питання. Київ: Урожай, 1992. 187 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Науково-практичний коментар / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. Київ: Правова єдність, 2008. 782 с.
3. Кодекс законів про працю України: наук.-практ. комент.: із змін. і доповн. станом на 1 верес. 2008 р.; за ред. О. О. Погрібного, М. І. Іншина, І. М. Шопіної. Київ: Правова єдність, 2009. 456 с.
4. Погрібний О. О. Стан та перспективи розвитку кооперативного права. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т.: Т. 4: Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Харків: Право, 2008. С. 126–151.
5. Про склад тимчасової комплексної Комісії з питань реформування відносин власності та організаційних засад споживчої кооперації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 р. № 467-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467–95-%D1%80#Text (дата звернення: 10.11.2025).
6. Земельне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2003. 445 с.
7. Погрібний О. О. Правове регулювання використання курортних, оздоровчих та лікувальних об'єктів і територій. Природноресурсове право України: Навч. посіб. / За ред. І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2005. С. 291–307.
8. Бондар Л. О., Курзова В. В. Екологічне право України: навч. посібник; за ред. О. О. Погрібного. 2-е вид., доп. і перероб. Харків: Видавництво «Бурун Книга», 2008. 368 с.
9. Погрібний О. О. Правове регулювання використання майна сільськогосподарськими підприємствами. Аграрне право України: підручник / За ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. Харків: Право, 2010. С. 195–210.
10. Гетьман А. П. Погрібний Олексій Олексійович. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.: Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2018. С. 600–601.
11. Пащенко О. М. Розвиток і кодифікація земельного законодавства України: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.06; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2001. 20 с.
12. Гавриш Н. С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2001. 20 с.
13. Багай Н. О. Розвиток науки аграрного права України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2002. 19 с.

14. Глотова О. В. Правове регулювання правочинів щодо земельних ділянок в Україні: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.06; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2003. 20 с.
15. Масін В. М. Проблеми правового забезпечення розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.06; Національний аграрний ун-т. Київ, 2008. 20 с.
16. Духневич І. В. Розвиток аграрного законодавства України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 19 с.
17. Покальчук М. Ю. Особливості припинення діяльності сільськогосподарських підприємств за законодавством України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06; Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 20 с.
18. Єрмоленко В. М. Майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств: теорія, законодавство, практика: монографія. Київ: Магістр-XXI сторіччя, 2005. 304 с.

Носік Володимир Васильович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
академік НАПрН України

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА О. О. ПОГРІБНОГО У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У серпні 2025 року виповнилося б 75 років О. О. Погрібному – справжньому сину української землі з Степового краю Одещини, відомому в Україні та за її межами доктору юридичних наук, професору, дійсному члену (академіку) НАПрН України, який входить до когорти видатних вчених наукової школи аграрного, земельного, екологічного права України.

У цьому зв'язку висловлюю щиру вдячність Ректору – вельмишановному Анатолію Павловичу Гетьману, профільним кафедрам земельного та аграрного права, екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за ініціативу з організації цього форуму, де ми зможемо віддати шану світлої пам'яті О. О. Погрібного, який для його колег, друзів, учнів залишається доброю, щирою, шляхетною, чуйною, доброзичливою, порядною Людиною, Вчителем, Педагогом, Сподвижником і Організатором з утвердження агарного права, земельного права, природоресурсного права, екологічного права як самостійних галузей права, навчальних дисциплін у вищій юридичній освіті та наукових правничих доктрин у національній правовій системі України.

Здобувши історичну і юридичну освіту, професор О. О. Погрібний більшу частину свого професійного життя присвятив юридичній освіті і науці з дослідження об'єктивних закономірностей розвитку сільського господарства, використання землі та інших природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві, використання праці у сільському господарстві, здійснення і захисту прав членів та працівників колгоспів, колективних сільськогосподарських підприємств, інших організаційно-правових форм, збереження і розвитку селах тощо [1].

Досліджуючи проблеми правового регулювання суспільних відносин у сільському господарстві та соціальній сфері, професор О. О. Погрібний у своїх наукових працях, навчальних посібниках наполегливо відстоював сформульовані нашими Вчителями – засновниками наукової школи аграрного, земельного, екологічного права ідеї щодо формування і розвитку сільськогосподарського права, яке сьогодні трансформоване у аграрне право, яке визнається у державі як самостійна галузь правової системи, як наукова правова доктрина і як окрема навчальна дисципліна у вищій юридичній освіті.

Науковий аналіз дисертацій, монографій, наукових статей та інших праць у галузі аграрного, земельного, екологічного права показує, що творча спадщина професора О. О. Погрібного й тепер продовжує розбурхувати дослідників-правників різних поколінь до пізнання, осмислення, пошуку та розробки новітніх юридичних моделей правового регулювання аграрних та поєднаних з ними інших суспільних відносин з огляду на сучасні тенденції, викликіи, проблеми у сільському господарстві і соціальній сфері села.

Тому актуальною для сучасних правових наук залишається його наукова спадщина, яка охоплює широку палітру методологічних, теоретичних і прикладних досліджень у правових доктринах аграрного, а також земельного, природоресурсного, екологічного, цивільного, господарського та інших галузях правової науки, як то:

концептуальні підходи до визначення юридичних моделей правового регулювання сільськогосподарських відносин на основі різних форм власності (колективної, приватної, державної, комунальної) на землю, майно, засоби виробництва, здійснення господарської діяльності у сільському, лісовому, рибному господарстві у вигляді аграрного права як самостійної галузі права [2];

наукові концептуальні ідеї щодо виключного права власності Українського народу на землю, за якими закріплені у ст. 13, 14 Конституції України імперативні положення про те, що земля та інші природні ресурси у межах території України є об'єктами права власності Українського народу і основним національним багатства, необхідно розглядати крізь призму здійснення права приватної і публічної форми власності на основі забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів у використанні сільськогосподарських земель, лісових та водних ресурсів, забезпеченні продовольчої безпеки [3];

вперше сформульована наукова концепція щодо необхідності законодавчого вираження юридичної моделі формування та розвитку селянських (фермерських) господарств та розробки спеціального закону про правове становище селянських (фермерських) господарств [4], яка знайшла своє практичне втілення з прийняття законів України «Про селянське (фермерське) господарство», «Про фермерське господарство», «Про особисте селянське господарство», «Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу у народному господарстві України», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «По сільськогосподарську кооперацію» тощо;

наукова теорія принципів аграрного права, серед яких необхідно виокремити забезпечення функціонування різних організаційно-правових форм ведення сільського господарства на різних формах власності у ринкових умовах, забезпечення конкуретності у веденні сільського господарства, забезпечення прав селян, забезпечення вільного доступу сільськогосподарських товаровиробників до аграрних ринків, захист прав сільськогосподарських працівників тощо [5].

наукові ідеї про систему, методи, джерела правового регулювання аграрних відносин та необхідності застосування міжгалузевого підходу до правового регулювання виробничо-господарських, майнових, трудових, членських та інших аграрних відносин у сільському господарстві та соціальній сфері села [6];

концептуальне обґрунтування юридичної природи аграрного права та його місця і правовій системі України як самостійної галузі права, що охоплює сукупність правових норм, які визначають правове становище працівників сільського господарства і сільськогосподарських підприємств, їхні основні суб'єктивні права та юридичні обов'язки, та регулюють суспільні організаційно-правові, членські, майнові, управлінські, трудові, соціальні та внутрішньогосподарські виробничі відносини та відносини з приводу утворення і виробничо-господарської діяльності селянських (фермерських) господарств [7];

наукові ідеї щодо правового регулювання праці у сільському господарстві, окремих видів земельних відносин [8], правового статусу суб'єктів аграрних правовідносин тощо.

Зроблені Вченим наукові результати наукових пошуків знайшли своє втілення і реалізуються сьогодні у правничій освіті, сучасних наукових правничих школах, а також суб'єктами правотворчої діяльності при розробці й прийнятті тих чи інших законів та підзаконних нормативних актів з питань правового регулювання суспільних відносин у сільському господарстві та соціальній сфері села.

Екстраполяція наукових здобутків професора О. О. Погрібного на сучасні процеси і явища, які відбуваються у сільському господарстві, соціальній сфері села, у правотворчості, практиці правового регулювання аграрних відносин показує, що наукові концепції та ідеї О. О. Погрібного є витребуваними правничою наукою і потребують подальшого розвитку і змістовного наповнення у забезпеченні реалізації гносеологічної функції аграрного права у юридичній освіті, науці, практиці з огляду на виклики, які постали перед суспільством і державою у сфері сільського господарства, забезпечення продовольчої безпеки, оборони, охорони, захисту, відновлення ґрунтів та інших сільськогосподарських угідь, виробничої і соціальної інфраструктури, агробізнесу, повоєнного відновлення сільського господарства, агроекології, соціальної сфери села тощо.

У цьому зв'язку перед аграрно-правовою наукою постають нові завдання, які зобов'язують кожного вченого продукувати інноваційні наукові результати та формувати нові знання у сфері аграрно-правового регулювання суспільних відносин. Одним із таких інноваційних напрямків розвитку сучасного аграрного права є проведення наукових пошуків з обґрунтування наукових засад Концепції аграрного законодавства України та юридичного прогнозування перспектив і наслідків правового регулювання аграрних відносин, законодавчого забезпечення розвитку сільського господарства, сільської поселенської мережі у екологічних системах суші і моря відповідно до ЦСР у повоєнний період до 2030 року з метою забезпечення гарантованих у Конституції України прав на життя і здоров'я, використання землі та інших природних ресурсів, достатнє харчування, безпечне для життя і здоров'я довкілля, вільну підприємницьку діяльність, соціальний захист та утвердження громадянської злагоди на землі України.

Список використаних джерел:

1. Пам'яті Олексія Олексійовича Погрібного // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – №2. – С. 283–285.
2. Погрібний Олексій Олексійович. Селянські господарства і оренда : орг.-прав. питання / О. О. Погрібний. – К. : Урожай, 1992. – 187 с.
3. Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. – К. : Істина, 2003. – 445 с.
4. Погрібний О. Круглий стіл «Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України» / О. О. Погрібний // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – №2. – С. 252–265.
5. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. – К.: Істина, 2007. – 448 с.
6. Погрібний О. Аграрне право України: сучасний стан та перспективи розвитку / О. Погрібний // Право України. – 2008. – №5. – С. 40–43.
7. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України; редкол.: В. Я. Тацій (голова) [та ін.]. – Х. : Право, 2008. – Т. 4 : Погрібний О. О. Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – 2008. – 479 с.
8. Погрібний О. Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права / О. Погрібний // Право України. – 2009. – №9. – С. 11–15.

Анісімова Ганна Валеріївна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ОЧИМА НАУКОВЦІВ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ

Сьогоднішній захід присвячено світлій пам'яті професора, доктора юридичних наук, дійсного члена (академіка) Національної академії правових наук України, залуженого діяча науки і техніки, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки Погрібного Олексія Олексійовича, якому 17 серпня 2025 року виповнилося б 75 років. З огляду на це маємо нагоду зайвий раз згадати видатного науковця, вшанувати його та розглянути напрацювання, ідеї і здобутки вченого-правознавця.

Передусім нагадаємо, що коло інтересів Олексія Олексійовича дуже широке – від актуальних проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права до важливих й злободенних питань адміністративного й цивільного. Спираючись на це, спробуємо зосередитися на еколого-правових аспектах його наукових досліджень, а саме на баченні вченим найактуальніших питань науки екологічного права, серед яких, за влучним висловлюванням Олексія Олексійовича, найнагальнішим «є пробудження нового інтересу до вирішення екологічних проблем» [1], як-от забезпечення екологічної безпеки й захисту екологічних прав громадян, формування еколого-правової свідомості, екологізації законодавства тощо, віднайдення шляхів їх вирішення. Примітно, що висловлене науковцем майже двадцять років тому виявляється актуальним і зараз, в умовах повномасштабної агресії з боку рф і євроінтеграційних процесів, наближення до набуття повноправного членства в ЄС, а також сталого відновлення. Вбачається, що сказане набуває ваги з огляду на те, що ще в липні Україна завершила оцінку відповідності свого законодавства праву Європейського Союзу (ЄС) за Кластером 4 «Зелений порядок денний та стале з'єднання», а це дуже кропітка праця, бо йдеться про вивчення понад 200 європейських актів. Виходячи з цього, на даний момент (тобто на початок листопада) вже є приємні новин щодо готовності ЄС до відкриття першого, другого

й шостого переговорних кластерів (до кінця листопада з боку Єврокомісій заявлено про готовність відкрити всі переговорні кластери), а також Україною від Єврокомісії по розділу «Довкілля та зміни клімату» у Кластері 4 отримано оцінки «4» («хороший прогрес»). Щоправда, попереду новітні виклики – розробка й затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Євросоюзу й завчасне ухвалення євроінтеграційних законів.

Саме з огляду на це ще у травні 2025 року за підтримки Ukraine2EU Міністерство юстиції України офіційно розпочало процес розробки NPAA (National Programme for the Adoption of the Acquis) – Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС), яка є планувальним інструментом для всіх держав-кандидатів на вступ до Європейського Союзу у сфері управління реформами й моніторингу готовності до членства в ЄС, адаптації національного законодавства, включаючи транспозицію європейських правових норм. Однак за підрахунками, проведеними в Інституті економіки природокористування та сталого розвитку НАН України на основі макроекономічних показників і міжнародних співвідношень, сумарна вартість екологічної імплементації в національне законодавство України актів ЄС і забезпечення їх дотримання оцінена у 41–43 млрд євро [2, с. 8].

Щоб не бути голослівними, звернемося до наукової статті О. О. Погрібного «Становлення галузі екологічного права України» (2006) [1], в якій автор приділив увагу «радянському спадку», йдеться про «досить важку екологічну ситуацію, яка була викликана безмірною, науково не обґрунтованою експлуатацією природних ресурсів; невдалими спробами змін законів природи; безладним промисловим розвитком; нехтуванням екологічними потребами людей, їх здоров'ям, а значить, і майбутнім всього людства» [1, 122]. Безумовно, нині, коли майже щохвилини лунають вибухи, наша незалежна й суверенна країна стикається з набагато значнішими загрозами й ризиками, більшість яких пов'язана з мілітарним впливом на довкілля. Згідно з офіційними даними станом на початок червня 2025 року зафіксовано понад 8000 випадків шкоди довкіллю від війни зі збитками більш ніж 85 млрд євро, зокрема, через забруднення водних ресурсів, руйнування інфраструктури й лісові пожежі. До речі, Україна стала першою країною, яка масштабно розслідує такі злочини. На підтвердження наведемо таке: тривають 15 кримінальних справ про екоцид і понад 200 – про воєнні злочини проти довкілля [3].

Після уважного ознайомлення зі згаданою науковою працею можемо виокремити наступні тригерні проблеми, які досі залишаються невирішеними й навколо яких постійно точаться наукові дискусії: (а) необхідність прийняття «конкретизуючих нормативно-правових актів», де закріплювалися б дієві правові механізми забезпечення конституційних екологічних права, що «є передумовою становлення та розвитку екологічного права в цілому», (б) загострення «питання про його кодифікацію шляхом прийняття Екологічного кодексу України», до чого призвів «стрімкий розвиток екологічного законодавства», (в) усвідомлення нагальності «процесу екологізації національного законодавства, що регулює відносини у сфері матеріального виробництва», останнє стає «епіцентром виникнення екологічних проблем», (г) визнання швидкого «старіння» чинного законодавства, «яке ще не так давно являло собою значний прогрес навіть у порівнянні з європейським», (д) «необхідність підвищення рівня екологічної освіти, зокрема, поглиблення вивчення механізму правового забезпечення екологічної безпеки в Україні», (е) «становлення екологічного права повноцінною галуззю права» [1].

Із моменту виокремлення науковцем найнагальнішого (звісно, на той час, але, як бачимо, і в умовах сьогодення) для науки екологічне права пройшло 20 років – і що ми маємо? Нестача спеціалістів, у яких є розуміння євроінтеграційних процесів й еколого-кліматичних пріоритетів, брак еколого-правової компоненти при підготовці освітніх програм, невелика кількість годин на викладання навчальних дисциплін цієї спрямованості. Як підсумок, дефіцит фахівців із фундаментальними знаннями і практичним досвідом, наприклад, щодо проведення процедур СЕО й ОВД, особливо на рівні територіальних громад; низький рівень еколого-правової свідомості, відсутність навичок у сфері захисту власних екологічних прав і довкілля. До цього додаються ще й недостатність грантової підтримки, довгострокових кредитів або пільгового фінансування впровадження «зелених», сталих, енергоефективних рішень, ускладнена процедура їх отримання.

Крім того, нині нам знову доводиться вести мову про слабку інституційну спроможність центральних органів влади й місцевого самоврядування, ставати свідками чергової спроби ліквідувати Міндовкілля України. Зауважимо, що на процедуру його ліквідації відведено не більше шести місяців із дня набрання чинності Постанови Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 №903 «Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства» (п. 4) [4]. До речі, із цим процесом пов’язано те, що нині відсутні

актуальні дані, завчасно не оновлюється інформація про стан довкілля на «ЕкоЗагрозі», а це вважається прямим прошенням вимог Орхуської конвенції. У контексті висловленого не можна оминути того факту, що на новостворене Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (Мінекономіки) покладено виконання 570 основних завдань, до цього додається ще й значна кількість стратегій державних політик, які воно має сформувати й реалізовувати. Щоправда, задля втілення в життя останнього створено єдиний центр, що сприятиме їх узгодженості та скоординованості. Варто також згадати, що станом на 07.10.2025 досі не сформовано органіграми Мінекономіки [5]. Виходячи з наведеного правомірно постають питання: як саме чергова оптимізація системи органів виконавчої влади відповідає європейській практиці, чи узгоджується вона з Європейським зеленим курсом, новими ініціативами про чисту промисловість ЄС і міжнародними зобов'язаннями України за Паризькою угодою, принципами сталої та зеленої відбудови; як дотримуватиметься баланс між екологічними й економічними інтересами? На наш погляд, навряд чи це можливо (і це під великим питанням, і більш зі знаком «мінус», ніж «плюс»). Пояснимо висловлену думку. Вважаємо маловірогідним те, що таке об'єднання сприятиме набуттю екологічної та кліматичної політик статусу кроссекторальних і незалежних, а також те, що їх буде легше запроваджувати в межах одного міністерства. Залишається відкритим питання доцільності ліквідації профільного міністерства, бо нема розуміння того, чи не призведено це до нівелювання процесів екологізації та нехтування кліматоорієнтовних підходів при виконанні економічних завдань. Невирішеними також лишаються наступні проблеми: здійснення екологічного контролю, його ефективність, особливо в контексті формування й реалізації політик у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки тощо. На наше переконання, Міндовкілля має функціонувати як самостійна інституція, окремий центральний орган виконавчої влади, діяльність якого має бути відновлена.

Вбачається, що віднайдення відповідей на вищевказані проблеми набуває неабиякого значення з огляду на те, що нормативно-правова база постійно змінюється, стрімко застаріває, уже не відповідає чинним новим директивам і регламентам ЄС. Причинами такого є те, що зміст екологічного acquis нестабільний, він постійно еволюціонує, удосконалюється: приймаються нові акти, якими вносяться певні зміни й доповнення до деяких чинних документів, або ті взагалі скасовуються, періодично переглядаються застарілі норми і правила, ставляться нові цілі й завдання

задля досягнення більшої чіткості й ефективності у забезпеченні охорони довкілля. Офіційна позиція Ради Європи і Єврокомісії полягає в тому, що для приєднання нової країни до Європейського Союзу першою повинно бути забезпечене цілковите дотримання положень цього acquis [6]. Комісія зазначає: «Навколишнє середовище є головним викликом для розширення. Різниця між стандартами екологічного законодавства ЄС та ЦСЄ, на думку Комісії, призведе до серйозного спотворення конкуренції на внутрішньому ринку та поставить під загрозу будь-яку ефективну екологічну політику, яку проводить розширене Співтовариство». Як вказано на офіційному сайті законодавства ЄС «EUR-Lex», «відступи (винятки) від acquis допускаються лише за виняткових обставин та обмежені за обсягом. Acquis має бути включений країнами-кандидатами до свого національного законодавства до дати їхнього вступу до ЄС, і вони зобов'язані застосовувати його з цієї дати» [7, 121].

Спираючись на наведене, видається доволі прогресивними тези (висловлені, до речі, ще у 2006 році) науковця стосовно необхідність прийняття законодавцями «автоматично конкретизуючих нормативно-правових актів» [1] у сфері дотримання прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування шкоди, завданої порушенням, на доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів, предметів побуту, передбачених статтею 50 Конституції України, які завжди вважаться пріоритетними і в той саме час не на достатньому рівні гарантованими й забезпеченими державою. Маємо підкреслити, що нині, у 2025 році, дуже актуальним є твердження (висловлене як і попереднє у 2006 році) О. О. Погрібного стосовно того, що все ще не створено «реальної можливості реалізації екологічних прав громадян», а головне, знову з тих саме підстав – «суперечність деяких нормативно-правових актів, неузгодженість екологічного права з іншими галузями, а також більшість правових актів неможливо втілити в життя за відсутності певних механізмів їх реалізації, тому увесь потенціал існуючого законодавства не використовується» [1, с. 123]. Маємо констатувати, що саме зараз відкрилися такі можливості завдяки обранню країною європейського вектора розвитку, що, урешті-решт, дасть змогу наблизити національне законодавство до екологічних стандартів ЄС, створити дієві правові механізми захисту основоположних екологічних прав.

Так, до національного законодавства в контексті захисту добробуту й екологічних прав громадян, а також довкілля мають бути транспоно-

вані нормативні акти різноманітної спрямованості, як-от: Директива (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради про захист довкілля за допомогою кримінального права [8], Регламент (ЄС) 2024/1991 про відновлення природи [9], Директива (ЄС) 2020/2184 Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2020 року про якість води, призначеної для споживання людиною (перероблена редакція) [10], Директива Європейського Парламенту та Ради 2006/7/ЄС від 15 лютого 2006 року щодо управління якістю води для купання та скасування Директиви 76/160/ЄЕС [11], Директива Європейського Парламенту та Ради 2006/118/ЄС від 12 грудня 2006 року про захист ґрунтових вод від забруднення та погіршення стану [12], Регламент (ЄС) 2024/1244 Європейського Парламенту та Ради від 24 квітня 2024 року про звітування про екологічні дані з промислових установок, створення Порталу промислових викидів та скасування Регламенту (ЄС) № 166/2006 [13] тощо.

Для прикладу розглянемо приписи, які стосуються якості води. Передусім вкажемо, що у всіх національних нормативних документах країн ЄС якість питної вод оцінюється (як, до речі, і в Директиві 2020/2184/ЄС [14]) за 7-ма показниками епідемічної безпеки (основні – E.coli, параметричне значення – 0/100 мл; ентерококи, параметричне значення – 0/100 мл), з-поміж них 3 індикаторні (Clostridium perfringens, включаючи спори, параметричне значення – 0/100 мл; кількість колоній при температурі 22°С, параметричне значення – без аномальних змін; коліформні бактерії, параметричне значення – 0/100 мл), один визначається у внутрішній системі питного водопостачання (Legionella, параметричне значення < 1000 КУО/л), а один в «сирій воді» (соматичні коліфаги, еталонне значення – 50 PFU/100 мл). Однак у національних нормативних документах деяких країн ЄС, як і в Україні, кількість показників епідемічної безпеки більша (зокрема, в Україні – 11, у певних країнах ЄС – до 14) за рахунок передбачення мікробіологічних та інших біологічних показників. Відтак, фахівці визнають, що вимоги законодавства стосовно порядку оцінки й застосування дезінфекційних засобів для питної води суттєво відрізняються в певних країн ЄС, а в Україні не відповідають вимогам європейського законодавства, в тому числі країн НАТО [15, с. 52, 54].

Звісно, при узгодженні (з огляду на кількість наявних європейських актів) завжди виникатимуть труднощі. Однак, попри це, можна сміливо стверджувати, що спостерігається певний прогрес. Зокрема, триває

формування усталеної судової практики щодо захисту екологічних прав, висловлюються консолідовані правові позиції щодо: важливості дотримання державними органами екологічних стандартів і їх здатності діяти в межах своєї дискреції (йдеться про постанову КАС ВС від 16.03.2023, справа № 640/351/20); представництва природоохоронними організаціями в суді екологічних інтересів суб'єктів (зокрема, інтересів невизначеного кола неперсоніфікованих осіб, як-от мешканців населеного пункту) із метою захисту порушених екологічних прав, а також усунення порушень вимог екологічного законодавства й захисту навколишнього природного середовища (постанова КЦС ВС від 19.10.2022, справа 906/3/21; постанова КАС ВС від 04.11.2022, справа № 420/18905/21, постанова КГС ВС від 26.05.2021, справа № 918/132/20 та ін.); захисту екологічних прав за наявності в позивачів саме екологічного, а не майнового інтересу (зауважимо, що в постанові КЦС ВС від 10.04.2024, справа № 638/6852/18, крім іншого, визначено, що суд у спірній категорії справ має зосередитися саме на екологічній та правовій суті, а в разі, якщо буде виявлено порушення норм природоохоронного законодавства, наслідком розгляду справи має бути запобігання або припинення незаконного заподіяння шкоди природі); компенсації моральної шкоди, завданої порушенням права на безпечне довкілля (постанова ОП КЦС ВС від 22.04.2024 у справі № 279/1834/22) та ін.

Для повноти розгляду питання окремо зупинимося на практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Її вивчення в черговий раз доводить, що екологічні й кліматичні права впевнено інтегруються в загальну систему прав людини, впливаючи і створюючи нові стандарти управління, відповідальності держави за власні зобов'язання (стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, йдеться про право на повагу до приватного і сімейного життя). Так, у справі «Verein Klimaseniorinnen Schweiz and others v. Switzerland» [GC] (№ 53600/20) (2024) Суд визнав, що держава має позитивний обов'язок забезпечити адекватний рівень захисту життя і здоров'я громадян від екологічних загроз, включаючи зміну клімату. Вважаємо, що таким рішенням ЄСПЛ підтвердив, що держава несе відповідальність за бездіяльність у сфері боротьби зі зміною клімату.

Оремо зупинимося ще на двох цьогорічних рішеннях ЄСПЛ по справах проти України, а саме «Бондар проти України» (Заяви № 29184/15 і № 44078/16) і «Горопашин проти України» (Заява № 67127/16), які

стосувалися порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Передусім вкажемо, що по першій справі Суд підтвердив наявність порушення згаданої статті Першого протоколу до Конвенції, в якій закріплено право мирно володіти своїм майном. Більш того, він зробив такий саме висновок, що і у справі «Дроздик та Мікула проти України» (Drozdyk and Mikula v. Ukraine), заяви № 27849/15 та № 33358/15, пункти 26–33, від 24 жовтня 2024 року, оскільки при її розгляді Уряд наводив аналогічні висловленим у справі «Бондар проти України» аргументи щодо можливості отримання зазначених видів відшкодування, які, як відомо, ЄСПЛ відхилив. Не можна не згадати й рішення по справі «Кривенький проти України» (Kryvenkyy v. Ukraine), заява № 43768/07, пункт 42, від 16 лютого 2017 року, в якій Суд мав оцінити, чи було втручання законним і здійсненим в інтересах суспільства, а також чи переслідувало воно законну мету за допомогою засобів, розумно пропорційних меті, якої прагнули досягти. Розглянувши матеріали, Суд, як і в рішенні по справі «Дроздик та Мікула проти України» (Drozdyk and Mikula v. Ukraine), що стосувалася позбавлення майна за подібних обставин, визнав, що Уряд не навів жодних переконливих аргументів на підтвердження існування чіткого національного законодавства, яке гарантувало б грошову або будь-яку іншу форму відшкодування будь-якої шкоди (там само, пункт 49). У цьому зв'язку Суд повторив, що позбавлення власності без виплати суми, обґрунтовано пов'язаної з її вартістю, зазвичай становитиме непропорційне втручання, а повна відсутність відшкодування шкоди може вважатися виправданою за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції лише за виняткових обставин (там само, пункт 48 з подальшими посиланнями). Крім того, саме у вищезгаданому рішенні наведені загальні принципи втручання в мирне володіння майном.

По другій справі (йдеться про «Горопашин проти України»), в якій Урядом були висловлені аналогічні саме аргументи, Судом зазначено: коли йдеться про виправлення помилок, допущення яких органами державної влади призводить до втручання у право на мирне володіння майном добросовісного набувача, то згідно з принципами належного урядування на органи державної влади не лише покладається обов'язок діяти невідкладно при виправленні своєї помилки, а й також від них може вимагатися виплата колишньому добросовісному власнику належної компенсації або іншого виду відповідного відшкодування

(див. рішення у справі «Максименко та Герасименко проти України» (Maksymenko and Gerasymenko v. Ukraine), заява № 49317/07, пункт 64, від 16 травня 2013 року з вказаною в ньому практикою). Таким чином, ризик будь-якої помилки органу державної влади має покладатися на саму державу. Більш того, помилки не повинні виправлятися за рахунок зацікавлених осіб (див. згадане рішення у справі «Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia), пункт 80 з вказаною в ньому практикою).

Усе наведене дає підстави стверджувати, що використання українськими судами згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практики ЄСПЛ як джерела права сприятиме захисту екологічних, земельних та інших прав за допомогою Конвенції, дозволить закріпити належні юридичні гарантії та створити дієві правові механізми забезпечення реалізації та захисту екологічних прав й прав землевласників.

Наостанок додамо, що цілком підтримуємо твердження академіка, що екологічне право – це «повноцінна галузь права», «тільки як цілісна система» воно «здатне забезпечити єдність та ефективність правового регулювання охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів». Однак висловлене жодним чином не перешкоджає запровадженню комплексу навчальних дисциплін еколого-правової спрямованості, що поглибить рівень фахових знань [1, с. 124]. Імпонує ще й те, що О. О. Погрібний не долучався до загальновідомої всім полеміки щодо комплексності або самостійності екологічного права. Наприклад, проф. В. М. Єрмоленко зазначав (щоправда, стосовно аграрного права, але його висловлювання дотичне й до екологічного як суміжної галузі права), що в сучасних умовах склалася «псевдодилема». У той саме час академік наполегливо доводив, що «не потрібно ділити те, що фактично є єдиним, а земля, атмосферне повітря, води, ліси, гори – це частини єдиного оточуючого середовищ». Виходячи з цього предмет екологічно права О. О. Погрібний виводив як єдиний, хоча припускав можливість виокремлення трьох великих блоків залежно від форм задоволення екологічних потреб: охорона навколишнього природного середовища; використання природних ресурсів; екологічна безпека (захист людини від несприятливого впливу навколишнього природного середовища), наводячи при цьому аргументи на користь того, що ці три блоки мають єдині основні принципи, єдині об'єкти, єдині

засоби й пріоритетні цілі правового регулювання. З огляду на це окремий розгляд природоресурсного й екологічного права, на переконання науковця, приведе до дублювання певного законодавства, існування, так званих, «зайвих» законів, що значно знижує ефективність всієї системи законодавства [1, с. 124]. На жаль, попри вказані позитивні зрушення, вбачається, що за сучасних умов підіймати питання прийняття Екологічного кодексу не варто.

Завершити можна тезою О. О. Погрібного стосовно того, що необхідно готувати юристів, які займаються виключно екологічними справами, пов'язаними з охороною довкілля і прав людини, підвищувати рівень екологічної освіти як студентів, так і всіх громадян. Саме це пропагував і на цьому акцентував у своїх працях, присвячених вивченню ключових питань аграрного, земельного й екологічного права, розвитку науки, наш вчитель Олексій Олексійович Погрібний.

Список використаних джерел:

1. Погрібний О. О. Становлення галузі екологічного права в Україні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского.* Серия «Юридические науки». 2006. Т. 19 (58). № 3. С. 122–125. URL: https://library.nlu.edu.ua/images/files/uch_19_3.pdf (дата звернення: 06.10.2025).
2. Міщенко В. Методологія вартісних оцінок імплементації екологічних директив ЄС в Україні. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/166629/4-Mishchenko.pdf?sequence=1 (дата звернення: 06.10.2025).
3. Дорожня карта сталого відновлення України. Відбудуйте України краще. URL: https://buildukrainebackbetter.org/roadmap-environment-ua (дата звернення: 06.10.2025).
4. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства: Постанова Кабінету Міністрів України № 903 від 21.07.2025 / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903–2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 06.10.2025).
5. Органіграма Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України / Офіційний вебсайт. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=311616a7-fdef-4076-84ff-5d66eeed1ea9&title=OrganigramaMinisterstva2023 (дата звернення: 07.10.2025).
6. European Parliament.Briefing № 17. Environmental Policy and Enlargement, – Par. III. The Environmental Acquis Communautaire. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/17a2_en.htm#B6 (дата звернення: 06.10.2025).

7. EUR-Lex. Access to European Union law. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/acquis.html (дата звернення: 06.10.2025).
8. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. *OJ L, 2024/1203, 30.4.2024, ELI:* http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj (дата звернення: 10.10.2025).
9. Regulation (EU) 2024/1991 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2024 on nature restoration and amending Regulation (EU) 2022/869 (Text with EEA relevance). URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj (дата звернення: 10.10.2025).
10. EU Directive, (2020), Directive 2020/2184 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020, on the quality of water intended for human consumption. *OB L 435, 23.12.2020, C. 1–62.* ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2020/2184/oj (дата звернення: 10.10.2025).
11. Directive 2006/7/EC of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 concerning the management of bathing water quality and repealing Directive 76/160/EEC. *OJ L 64, 4.3.2006, pp. 37–51.* http://data.europa.eu/eli/dir/2006/7/oj (дата звернення: 10.10.2025).
12. Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the protection of groundwater against pollution and deterioration. *OB L 372, 27.12.2006, C. 19–31.* ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2006/118/oj (дата звернення: 10.10.2025).
13. Regulation (EU) 2024/1244 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on reporting of environmental data from industrial installations, establishing an Industrial Emissions Portal and repealing Regulation (EC) No 166/2006 (Text with EEA relevance)/ PE/101/2023/REV/1. *OJ L, 2024/1244, 2.5.2024, ELI:* http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1244/oj (дата звернення: 10.10.2025).
14. EU Directive, (2020), Directive 2020/2184 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020, on the quality of water intended for human consumption. *OB L 435, 23.12.2020, C. 1–62.* ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2020/2184/oj (дата звернення: 10.10.2025).
15. Зоріна О. В., Сурмашева О. В., Іванько О. М., Полька О. О., Мавркін Є. О. Аналіз підходів до оцінки та застосування дезінфекційних засобів для питної води в Україні та в країнах ЄС, в тому числі країнах НАТО. *Український журнал військової медицини*. 1. 2025. Т. 6. С. 48–56. DOI:10.46847/UJMM.2025.1(6) – 048 (дата звернення: 07.10.2025).

Балюк Галина Іванівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України,
Відмінник освіти України

Ковальчук Тетяна Григорівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
в.о. завідувачки кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
Відмінник освіти України

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХІМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Розвиток правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення хімічної безпеки в Україні – це тривалий шлях, який розпочався з легалізації Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» у 1991 році екологічних вимог при створенні, виробництві, зберіганні, транспортуванні, використанні, застосуванні, знешкодженні, захороненні засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив, токсичних (небезпечних) хімічних речовин та інших препаратів з метою недопущення забруднення ними або їх складовими навколишнього природного середовища і харчових продуктів (ст. 52 Закону України «Про охорону НПС») і продовжується наразі, не зважаючи на виклики, пов'язані з воєнним станом. Це шлях розробки, прийняття та впровадження концепцій та планів по їх впровадженню, законів і підзаконних актів у цій сфері, приєднання України або ратифікація нашою державою міжнародних конвенцій, імплементація в національне законодавство регламентів ЄС.

За станом на листопад 2025 року складовою національного законодавства України у сфері забезпечення хімічної безпеки є наступні міжнародні

договори: Роттердамська конвенція ООН про процедуру Попередньої обгрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (1998) (Україна приєдналась до Конвенції відповідно до Закону № 169-IV від 26.09.2002 р.), Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (2001) (Конвенцію ратифіковано Законом № 949-V від 18.04.2007 р.), Мінаматська конвенція про ртуть (2013) (Україна приєдналася до Конвенції із заявами відповідно до Закону № 3116-1X від 29.05.2023 р.), Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (1993) (Конвенцію ратифіковано Законом № 187-XIV від 16.10. 1998 р.), Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1989) (Україна приєдналась до Конвенції відповідно до Закону № 803-X1V від 01.07.1999 р.).

Україна, як кандидат в члени ЄС (2022 р), імплементувала в національне законодавство два регламенти ЄС: Регламент № 1907/2006 Європейського парламенту та Ради від 18 грудня 2006 року щодо реєстрації, оцінки, авторизації та обмеження хімічних речовин (REACH) імплементовано шляхом затвердження Постановою Кабінету України від 23.07.2024 р. № 847 Технічного регламенту щодо безпечності хімічної продукції; Регламент № 1272/2008 Європейського парламенту та Ради від 16 грудня 2008 року щодо класифікації, маркування та пакування речовин і сумішей (CLP) імплементовано шляхом затвердження Постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2024 р. № 536 Технічного регламенту класифікації небезпечності, маркування та пакування хімічної продукції.

Наразі в Україні діють: Концепція підвищення рівня хімічної безпеки до 2026 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 року № 1571-р, зі змінами та План заходів з реалізації Концепції підвищення рівня хімічної безпеки до 2026 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 314-р від 26 квітня 2022 року. На виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо підвищення рівня хімічної безпеки на території України», введеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 р. № 104 було розроблено рамковий проект закону «Про хімічну безпеку та управління хімічною продукцією». Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» (далі – Рамковий закон) був прийнятий Верховною Радою України 01.12.2022 року, а введений в дію – 29.06.2024 року. Рамковий закон визначає правові,

організаційні та економічні засади у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, спрямовані на запобігання небезпечному впливу хімічної продукції на довкілля та здоров'я людини, встановлює вимоги до діяльності суб'єктів господарювання галузі хімічної промисловості, регулює відносини, що виникають у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, з урахуванням міжнародних зобов'язань України. Відповідно до п. 10 ч. 1. ст. 1 Рамкового закону поняття «забезпечення хімічної безпеки» визначено як діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, спрямована на створення умов для стійкого, екологічно безпечного соціально-економічного розвитку держави та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам хімічної безпеки.

Після прийняття Рамкового закону відбулась розробка та прийняття підзаконних актів на рівні Постанов Кабінету Міністрів України, якими, зокрема, затверджені спеціальні Порядки, що містять заходи, спрямовані на забезпечення хімічної безпеки в Україні: Порядок проведення моніторингу загроз хімічній безпеці та виявлення їх джерел від 6 серпня 2024 р. № 891, Порядок створення та адміністрування Інформаційної системи забезпечення хімічних безпек від 21 червня 2024 р. № 736, Порядок ведення Державного реєстру хімічних речовин від 20 серпня 2024 року № 946, Порядок видачі (відмови у видачі, переоформлення, анулювання) дозволу на використання особливо небезпечної хімічної речовини, яка виводиться з ринку від 2 серпня 2024 р. .№ 840, Порядок реєстрації повідомлень про використання альтернативної назви хімічної речовини від 18 червня 2024 р. № 710, Порядок фіксації заходів державного нагляду (контролю) у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією чи окремих дій технічними приладами і засобами, що мають функції фото – та /або відео зйомки, аудіо- та / або відеозапису від 11 жовтня 2024 року № 1157.

Розглянемо, до прикладу, які саме зобов'язання взяла на себе Україна, приєднавшись до Мінаматської Конвенції про ртуть та як виконуються ці зобов'язання на місцевому рівні, зокрема, в місті Києві. Так, відповідно до Закону України «Про приєднання України до Мінаматської конвенції про ртуть» від 29.05.2023 року, Україна приєдналась до зазначеної Конвенції, вчиненої 10 жовтня 2013 року в м. Кумамото з такою заявою: «Україна відповідно до пункту 1 статті 6 Мінаматської конвенції про ртуть (далі – Конвенція) заявляє, що: а) виробництво,

імпорт та експорт продукції, що містить ртуть, яка наведена в частині 1 Додатка А до Конвенції, підлягають припиненню з 1 січня 2024 року. Відповідно до частини 1 Додатка А до Конвенції до такої продукції відноситься: окремі види акумуляторів; перемикачі та реле; лампи люмінесцентні малогабаритні (ЛЛМ); лампи загального освітлення ртутні високого тиску паросвітні (РВТП); косметика (із вмістом ртуті вище 1 частини на мільйон), у тому числі мило та креми для освітлення шкіри; неелектронні вимірювальні пристрої: барометри, гігрометри, манометри, термометри, сфігмоманометри. Спеціальні зобов'язання щодо виконання Конвенції містяться також в розділі X1 «Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» Рамкового закону, де в межах семи статей передбачено: 1) виконання зобов'язань, що випливають із членства України в Мінаматській конвенції про ртуть (ст. 74); 2) особливості транскордонного перевезення ртуті та її сполук (ст. 75); загальні обмеження та вимоги до продукції, що містить ртуть (ст. 76); загальні вимоги та обмеження для виробничих процесів, у яких використовується ртуть або сполуки ртуті (ст. 77); загальні вимоги та обмеження щодо викидів ртуті та її сполук (ст. 78); загальні вимоги та обмеження щодо скидів ртуті та її сполук (ст. 79); вимоги до екологічно безпечного тимчасового зберігання ртуті, крім відходів ртуті (ст. 80).

Виконання вимог Конвенції на місцевому рівні (в межах міста Києва) забезпечується через систему поводження з ртутьвмісними відходами та вирішення проблем щодо «ртутного Чорнобиля Києва – заводу «Радикал». Після прийняття Закону України «Про приєднання України до Мінаматської конвенції про ртуть» (2023) рішенням Київської міської ради від 13 липня 2023 року № 6875/6916 були внесені зміни і доповнення до Комплексної міської цільової програми екологічного благополуччя міста Києва на 2022–2025 роки (затвердженої рішенням Київської міської ради 7 жовтня 2021 року). Зокрема, в таблиці 9 розділу VI «Перелік завдань і заходів комплексної міської цільової програми екологічного благополуччя міста Києва на 2022–2025 роки» Паспорта Комплексної міської цільової програми екологічного благополуччя міста Києва на 2022–2025 роки в межах напряму «Забезпечення екологічної безпеки в столиці та зниження негативного впливу на довкілля» виділено пункт 1.4. Зменшення негативного впливу промисловості з підпунктом

1.4.1. Проведення заходів демеркуризації промислового майданчика ВАТ «Радикал» , забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації і захоронення ртутьвмісних відходів та рекультивація забруднених територій, в тому числі здійснення проєктних робіт. Відповідальними органами визначено: Департамент захисту довкілля та адаптації до зміни клімату виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) та Департамент муніципальної безпеки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Фінансування проведення запланованих заходів – за рахунок бюджету м. Києва (Київського міського фонду охорони навколишнього природного середовища) [3]. Однак, не зважаючи на прийняте рішення, проблема зі «ртутними покладами» заводу «Радикал» [4] залишається не вирішеною і у 2025 році через відсутність належних технологій поводження із ртуттю та високу вартість виконання робіт. Питання, пов'язані із виконанням цілей Мінаматської конвенції про ртуть – ліквідація забруднення на території заводу «Радикал» (м. Київ), розглядалися під час зустрічі представників України та Секретаріату Конвенції 5 травня 2025 року в Женеві. Виконавчий секретар Мінамастької конвенції про ртуть Моніка Станкевич висловила вдячність Україні за її відданість виконанню положень Конвенції та повідомила про готовність надати підтримку національним зусиллям у подоланні наслідків забруднення ртуттю [2].

Список використаних джерел:

1. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.rada.gov.ua.
2. Обговорення питань виконання Мінаматської конвенції про ртуть на зустрічі представників України та Секретаріату Конвенції https://mepr.gov.ua/obgovorennya-pytan-vykonannya-minamatskoyi-konventsiyi-pro-rtut-na-zustrichi-predstavnykiv-ukrayiny-ta-sekretariatu-konventsiyi/
3. Рішенням Київської міської ради від 13 липня 2023 року № 6875/6916 «Про внесення змін до Комплексної міської цільової програми екологічного благополуччя міста Києва на 2022–2025 роки» : https://minio.kyivcity.gov.ua/kyivcity/sites/32/6875–6916.pdf
4. Хімічне прокляття Києва: що робити зі «ртутними покладами» заводу «Радикал» https://www.radiosvoboda.org/a/30311202.html

Ващишин Марія Ярославівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри соціального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

УРБАНІСТИЧНІ ПРОЄКТИ НУЛЬОВОГО ЗАБРУДНЕННЯ

У Європейському Союзі вже третій рік триває реалізація амбітного Плану дій «Назустріч нульовому забрудненню повітря, води та ґрунтів». Цей План релевантний цілям ЄС щодо кліматичної нейтральності, охорони здоров'я, біорізноманіття та ефективності використання ресурсів у галузях енергетики, промисловості, мобільності, продовольства, кругової економіки та сільського господарства. Він передбачає досягнення в країнах ЄС до 2050 року амбітної мети «Здорова планета для всіх» шляхом зниження показників забруднення до рівня, не шкідливого для здоров'я людей та екосистем. У ньому окреслено низку флагманських ініціатив у сфері охорони довкілля, серед яких, зокрема, підтримка міських (урбаністичних) заходів з нульового забруднення.

Урбаністиччні проєкти охоплюють комплекс заходів та інструментів щодо поглиблення оцінки впливу на довкілля, здійснення систематичного моніторингу атмосферного повітря та рівня шуму, а також запровадження технологічних інфраструктурних та функціональних змін. Так, проєкт Net4Cities передбачає створення мереж моніторингу повітря та шуму в 11 містах ЄС, де основний фокус уваги зосереджений на транспортних хабах (порти/аеропорти). У конкурсі Horizon Europe «Zero-pollution cities» також розробляються інструменти та методи точнішої оцінки впливу на здоров'я внаслідок забруднення повітря, води, ґрунту, шуму, з врахуванням впливу на вразливі категорії мешканців. Інфраструктурні зміни стосуються просторового планування шляхом використання природо-орієнтованих рішень (nature-based solutions): озеленення дахів, фасадів, використання біосваїв у будівництві, затримання дощової води, відновлення природних екосистем у межах міст тощо.

Оскільки значну частку шкідливих викидів у містах продукує автомобільний транспорт, то у країнах ЄС суттєво обмежується переміщення

приватних авто міськими вулицями та стимулюється розвиток пішохідної та велоінфраструктури, громадського транспорту, щоб зменшити викиди та шум. Це сприятиме досягненню міської нейтральності по викидах. Крім того в ЄС встановлені містобудівні вимоги щодо використання чистіших технологій у будівництві, енергоефективності будівель, управління відходами й водою.

Такі амбітні цілі можуть бути досягнуті завдяки масштабному залученню усіх стейкхолдерів (місцевої влади, містян, бізнесу), впроваджуватися за активної участі громадськості, адже зміни мають бути прийнятними для мешканців. Для їх успішної реалізації необхідні не лише технологічні рішення, але й організаційні інструменти та поведінкові зміни завдяки посиленню екологічної освіти та підвищення екологічної свідомості. Сучасні урбаністичні проєкти нульового забруднення мають бути інтегровані між різними секторами: транспортна інфраструктура, житлово-комунальна сфера, промисловість та енергетика, земля/ландшафт, та враховуватися при плануванні та забудові територій населених пунктів.

На регіональному та місцевому рівні у Європейському Союзі передбачено створення «регіонів з нульовим забрудненням» (Zero Pollution Regions), у яких залучені 9 пілотних регіонів ЄС, які першими реалізовують комплексні заходи. Крім того важлива місія відводиться містам – у рамках 100 Climate-Neutral and Smart Cities Mission міста стають інноваційними лабораторіями для трансформації до 2050 року. Наприклад, у Мадриді діє зона «Madrid Central» з обмеженням руху транспорту в центрі з метою покращення якості повітря, що відразу забезпечило зменшення концентрацій NO_2.

Яскравим і прогресивним прикладом енергоефективності й свідомого природокористування є державна політика Сінгапуру, де реалізується проєкт екологічного «міста майбутнього» Тенга з розумним витрачанням електроенергії та суттєвим зменшенням вуглецевого сліду. Це екомісто будують у межах глобального плану уряду Сінгапуру з досягнення піку викидів до 2030 року та зниження їх удвічі до 2050-го. Головними особливостями майбутнього міста є розумне планування, яке дасть змогу максимально знизити концентрацію тепла та оптимізувати енергоспоживання, вулицями пересуватимуться тільки електромобілі, для яких встановлять зарядні станції на всіх автостоянках. Залізничні колії, парковки будуть

під землею, що звільнить територію для пішохідних зон і велосипедних доріжок. Вакуумна система збору відходів збиратиме і транспортуватиме сміття підземними трубами [1]. Подібні проєкти екологічних міст майбутнього з інфраструктурою, що завдає мінімальної шкоди довкіллю, також реалізуються в Данії, Китаї, ОАЕ і на Кіпрі [2].

Україна поступово також формує свою національну та регіональну кліматичну політику. У Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021–2027 роки [3] до актуальних викликів розвитку країни, що потребують постійної координації регіональної політики з політикою відновлення та галузевими політиками, було віднесено зміну клімату та погіршення екологічної ситуації внаслідок бойових дій на території України. Оперативна ціль «Інфраструктура, стійка до безпекових, соціальних та економічних викликів» передбачає розвиток інфраструктури громадського транспорту та велосипедної інфраструктури в територіальних громадах.

Однак Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 не містить конкретних зобов'язань територіальних громад у відповідній сфері. Передбачено лише, що заходи щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, які включаються до регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації, місцевих та регіональних програм охорони довкілля та інших документів планування місцевого рівня, розробляються з урахуванням результатів наукових досліджень та із залученням експертних організацій та громадськості відповідно до методичних рекомендацій, затверджених Мінекономіки [4]. Проте такі рекомендації досі не розроблені.

Дані показують, що у багатьох містах України існує високий індекс забруднення, крім того, додаткові серйозні виклики створює триваюча повномасштабна війна, руйнування інфраструктури та пов'язані з цим економічні обмеження. Однак все таки є і позитивні зрушення. Так, проєкт SUN4Ukraine – це чотирирічна ініціатива для українських міст, щоб допомогти їм у досягненні кліматичної нейтральності (net zero) і відновлення з урахуванням сталості. У 2025 році для участі у SUN4Ukraine оголошено 12 міст-учасників (Київ, Харків, Дніпро та інші). Луцьк став першим українським містом, яке приєдналося до сертифікації Zero Waste Europe Cities Certification, у рамках проєкту «Zero Waste Cities in Ukraine».

Місто працює над стратегією управління відходами, впроваджує компостування, формує міський сад як елемент зеленої ініціативи. Хоча тут повного охоплення всіх компонентів нульового забруднення (повітря, вода, ґрунт, транспорт) ще немає.

У 2018 році Львів підписав Меморандум про поступовий перехід міста на «зелену» енергетику до 2050 року, тобто про перехід міської енергосистеми на відновлювані джерела енергії, що свідчить про довгострокові плани розвитку у цьому напрямку. При цьому пріоритетними є використання сонячної енергії та енергії біомаси. Львів є одним з пілотних міст в Україні щодо розробки стратегії «зеленого розвитку міста» за всіма напрямками – вода, транспорт, ТПВ тощо. Проєкт фінансується за кошти ЄБРР. У 2020 році на сесії Львівської міської ради консультанти програми Green Cities Action Plan презентували напрацьований «План заходів „Зеленого міста« для Львова», який є новим інноваційним інструментом, розробленим ЄБРР, ОЕСР та ICLEI (Міжнародна рада з місцевих природоохоронних ініціатив) [5].

Прикладом незламності для всієї України став Харків, який продемонстрував ефективність застосування концепції «енергетичного острова». Енергетичні острови для критичної інфраструктури – це резервні системи, що можуть забезпечувати електроенергією об'єкти життєзабезпечення під час аварійних чи планових відключень від загальної мережі. Попри масовані атаки на енергосистему та інші воєнні виклики, Харків продовжує працювати у стабільному ритмі, розвиває співпрацю з міжнародними партнерами та посилює стійкість прифронтових громад. Міські служби забезпечили роботу транспорту, водопостачання та інших важливих систем навіть під час перебоїв зі світлом, які сталися 10 жовтня по всій Україні внаслідок ворожих атак [6].

Зрозуміло, що зруйнована чи пошкоджена цивільна інфраструктура є важливою складовою кліматичної шкоди, спричиненої вторгненням росії в Україну. За попередніми оцінками відбудова України призведе до значних викидів парникових газів – понад 48 млн тонн CO_2 екв [7]. У процесі повоєнної відбудови України необхідно оптимізувати управління відходами руйнації, забезпечити переробку і повторне використання будівельних матеріалів задля мінімізації викидів парникових газів. Відновлення зруйнованої промислової, енергетичної та житлової інфраструктури повинно відбуватися не за принципом реконструкції до

довоєнного стану, а передбачати глибоку модернізацію із застосуванням новітніх енергоощадливих технологій.

Програми комплексного відновлення регіонів та територій територіальної громади (її частин) для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків збройної агресії рф проти України, а також інші документи планування державного та/або місцевого рівня, що регулюють питання відновлення України для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків збройної агресії рф проти України, щодо відновлення інфраструктури, житлового фонду, соціальних об'єктів тощо, повинні розроблятися з урахуванням необхідних політик та заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї та заходів із забезпечення стійкості до поточної та прогнозованої зміни клімату [4]. Наразі в умовах воєнного стану такі проєкти здійснюються без проведення процедури оцінки впливу на довкілля.

Список використаних джерел:

1. Singapore is building a 42,000-home eco 'smart' city. URL: https://edition.cnn.com/style/article/singapore-tengah-eco-town/index.htm,l
2. У Сінгапурі побудують розумне екомісто: який вигляд воно матиме. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/u-singapuri-pobudujut-rozumne- ekomisto-yakij-viglyad-vono-matime/
3. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695–2020-%D0%BF
4. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991–20#Text
5. На сесії Львівської міської ради презентували «План заходів «Зеленого міста» для Львова. URL: https://city-adm.lviv.ua/news/science-and-health/ecology/276127-na-sesii-lvivskoi-miskoi-rady-prezentuvaly-plan-zakhodiv-zelenoho-mista-dlia-lvova
6. Чим живе Харків: Головне за тиждень. 11 жовтня 2025. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: city.kharkiv.ua/uk/news/ – 58235.html
7. Війна росії в Україні: згубні наслідки для клімату. URL: https://ecoaction.org.ua/vijna-rosii-naslidky-klimatu.html

Гафурова Олена Вікторівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Ведення традиційної сільськогосподарської діяльності безпосередньо пов'язане із природно-кліматичними умовами. Нажаль, негативні наслідки зміни клімату проявляються не просто у підвищенні рівня середньорічних температур, а й у все частіших надзвичайних погодних явищах (засухи, повені, шторми, урагани тощо) та, як зазначають фахівці, у наявності водного дефіциту; поширенні небезпечних комах і патогенів; погіршенні умов випасу, зменшенні кормової бази та теплових стресах у тварин [1]. Все це призводить до зниження врожайності сільськогосподарських культур, а також негативним чином впливає на продуктивність сільськогосподарських тварин. Крім того, зважаючи на безпрецедентний рівень забруднення довкілля внаслідок військових дій, здійснення сільськогосподарського виробництва в Україні стає ще складнішим. На сьогоднішній день ця проблема визнана на державному рівні і до законодавства введено поняття «зона ризикованого землеробства» – територія ведення сільськогосподарського виробництва з високим рівнем ризику втрати (часткової втрати) врожаю продукції рослинництва або втрати інших видів сільськогосподарської продукції внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов або внаслідок ведення бойових дій на такій території (п. 2.33 ст. 2 Закону України від 24 червня 2024 р. «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку»).

З метою врегулювання на належному рівні питання адаптації сільського господарства до змін клімату, Планом заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, затвердженим розпорядженням КМУ від 6 грудня 2017 р. №878-р., передбачається розроблення рекомендацій з адаптації сільського господарства до зміни клімату на період до 2030 року (п. 12). Доречи у 2019 році було підготовлено проект Стратегії адаптації до зміни клі-

мату сільського, лісового та рибного господарств України до 2030 року, схваленої розпорядженням КМУ [2]. Її мета полягала у створенні умов для підвищення продуктивності сільського, лісового та рибного господарств одночасно зі скороченням викидів парникових газів і адаптації до зміни клімату в контексті забезпечення їх сталого розвитку, а також використання природних ресурсів з дотриманням вимог міжнародних договорів у сфері зміни клімату. Прийняття вказаних документів, на думку Т. О. Коваленко, мало б створити умови для обрання на їх основі місцевими та регіональними органами влади найбільш ефективних та дієвих заходів, які повинні бути економічно оптимізовані з урахуванням потреб певної місцевості [3, с. 37]. На теперішній час необхідність прийняття подібного документу зберігається. Так, Операційним планом заходів з реалізації у 2024–2026 роках Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року, затвердженим розпорядженням КМУ від 30 травня 2024 р. №483-р., на Мінагрополітики і Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм покладено обов'язок розроблення та подання КМУ пропозицій щодо програмного документа (документа з питань планування) адаптації сільського господарства до зміни клімату (термін виконання – 2026 р.)[1]. Вказане, на наш погляд, свідчить про неефективність прийняття нормативно-правових документів стратегічного або концептуального характеру. Адже, виконання їх положень на практиці стає необов'язковим. В контексті зазначеного доцільно погодитися із думкою О. М. Туєвої, яка пропонує розробити окрему програму державної підтримки для господарств, що переходять на адаптивні форми господарювання [4, с. 84].

Продовжує залишатися актуальною для нашої країни і проблема виробництва екологічно безпечних продуктів харчування на радіоактивно забруднених землях. Здійснення такої діяльності дозволяється у зоні гарантованого добровільного відселення (ст. 2, 4 Закону України від 27 лютого 1991 р. «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»). Але, серед фахівців немає одностайної думки щодо необхідності використання таких земель з вищезазначеною метою. Так, з одного боку,

[1] Враховуючи зміни, які відбулися у системі центральних органів виконавчої влади, вищезазначений документ має розробляти Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (далі – *Мінекономіки*).

вони ставлять питання про необхідність перегляду законодавства у цій сфері у напрямі створення юридичного механізму повернення в господарське використання раніше виведених сільськогосподарських угідь і включення їх до зони гарантованого добровільного відселення. Адже, за радіологічними показниками їх можна використовувати [5]. З іншого – звертають увагу на та, що з 2008 року майже повністю припинено забезпечення населення потерпілих районів радіоактивно чистими продуктами, що спричинило збільшення споживання харчових продуктів власного виробництва і дарів лісу та зростання внутрішнього опромінення населення [6, с. 248–249].

На теперішній час законодавством передбачено необхідність здійснення моніторингу сільськогосподарських рослин і продуктів з них (токсикологічні та радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів); сільськогосподарських тварин і продуктів з них (зоотехнічні, токсикологічні та радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів*) (п. 8 Положення про державну систему моніторингу довкілля, затвердженого постановою КМУ* від 30 березня 1998 р. № 391). У цьому контексті необхідно згадати і про радіоекологічний моніторинг агроекосистем, передбачений Концепцією збалансованого розвитку агроекосистем в Україні на період до 2025 року, затвердженою наказом Мінагрополітики від 20 серпня 2003 р. № 280. Його проведення дозволяє визначити рівень забруднення ґрунтів, природних вод, біоти, сільськогосподарської продукції радіонуклідами (Cs-137, Sr-90 та ін.). У науковій літературі до завдань такого моніторингу пропонувалося віднести, зокрема виявлення динаміки і тенденцій радіоактивного забруднення сільськогосподарських угідь і продукції рослинництва і тваринництва; встановлення закономірностей і верифікації моделей поведінки радіонуклідів в агроценозах, розробка рекомендацій по веденню сільськогосподарського виробництва з метою зменшення вмісту радіонуклідів у продукції [7, с. 17].

З набуттям чинності постановою КМУ від 13 червня 2024 р. № 684 «Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем», Мінагрополітики (зараз – Мінекономіки) буде зобов'язане надавати всім заінтересованим суб'єктам системи моніторингу лише інформацію про стан ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення (п. 39). Такий підхід, на наш погляд, обмежуватиме проведення комплексних досліджень у вказаній сфері та не гарантуватиме,

що на радіаційно забруднених територіях можливо забезпечити умови для виробництва безпечної продукції.

Враховуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що українське законодавство потребує удосконалення не тільки у напрямі стимулювання суб'єктів господарювання до використання новітніх технологій, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах зміни клімату, а й щодо формування дієвих правових механізмів контролю за безпечністю сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Аграрний Рубікон: Як зміна клімату перекроює сільське господарство? URL: https://mepr.gov.ua/agrarnyj-rubikon-yak-zmina-klimatu-perekroyuye-silske-gospodarstvo/
2. Стратегія адаптації до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств України до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ (Проект). URL: https://www.uahhg.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0% B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-% D0 % B0 % D0 % B4 % D0 % B0 % D0 % BF % D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B4%D0%BE-%D0%B7%D0%BC%D1% 96% D0% BD%D0%B8-%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83-%D1%81%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%82%D0%B0-%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2-%
3. Коваленко Т. О. Адаптація сільського господарства України до зміни клімату: правові питання. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.). Відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 35–37.
4. Туєва О. М. Сучасний стан та тенденції правового регулювання адаптивних форм аграрного виробництва. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2025. №05. Ч. 2. С. 80–85 URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/13–1.pdf
5. Порядок використання територій, що зазнали радіоактивного забруднення, має бути переглянуто – висновок експертів II форуму з екології та сталого розвитку. URL: https://pravo.ua/poriadok-vykorystannia-terytorii-shcho-zaznaly-radioaktyvnoho-zabrudnennia-maie-buty-perehlianutyi-vysnovok-ekspertiv-ii-forumu-z-ekolohii-ta-staloho-rozvytku/

6. Котелевич В. А., Пінський О. В. Сучасний стан безпечності харчових продуктів щодо вмісту 137CS порівняно з 2010 роком в контексті продовольчої безпеки. *Вісник Полтавської державної аграрної академії.* 2022. № 4 С. 246–258 URL: https://journals.pdaa.edu.ua/visnyk/ article/view/1727/2152
7. Методичні засади, нормативна база та сучасні методи радіоекологічного моніторингу забруднених радіоактивними речовинами територій. Київ, 2013. 38 с. URL: https://www.agroeco.org.ua/wp-content/uploads/pdf/pub_radio_eco/%D0%9C%D0%B5%D1%82% D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0_2013_2.pdf

Григор'єва Христина Антонівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри земельного, екологічного
та енергетичного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ОПОРНИЙ ПЛАН: АКТУАЛЬНІ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

В умовах домінуючих урбаністичних тенденцій, зростання тиску на існуючу забудову з метою її комерційної оптимізації, а також з огляду на чотирирічне ведення активних воєнних дій на території України, загострюються проблеми щодо збереження історичного і культурного надбання, яке в своєму архітектурному виразі сконцентровано переважно саме в населених пунктах. У цьому аспекті важливо, що уже протягом тривалого часу вітчизняне пам'яткоохоронне законодавство будує систему правових механізмів, покликаних створити надійну охорону для культурно-історичної спадщини.

Зокрема, важливою засадничою ідеєю стало запровадження поняття історичного населеного місця. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України» від 26.07.2001 року № 878 закріплено перелік більше ніж 400 міст та сіл по всій території України, які мають довгу історію та претендують на захист традиційного характеру середовища. Прямим юридичним наслідком віднесення населеного пункту до цього Списку стала необхідність розробки і затвердження для нього особливого документу – історико-архітектур-

ного опорного плану. Його призначення полягає у тому, щоб юридично визначити наукову, історичну, культурну цінність історичного надбання в населеному місці та закріпити межі, обсяг та режим його правової охорони. Так, під історико-архітектурним опорним планом розуміється «науково-проектна документація, яка розробляється на всю територію населеного пункту, внесеного до Списку історичних населених місць України, і затверджується одним рішенням як окремий розділ у складі генерального плану такого населеного пункту (планувальних рішень генерального плану населеного пункту) як його невід'ємна складова згідно із Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», містить відомості про об'єкти всесвітньої спадщини, їх території та буферні зони; пам'ятки культурної спадщини, у тому числі археологічні, їх території та зони охорони; межі та правові режими використання історичних ареалів населених місць; історико-культурні заповідники, історико-культурні заповідні території та їх зони охорони; охоронювані археологічні території, а також цінну історичну забудову».

На жаль, із реалізацією таких вимог виникли складнощі. Наприклад, Київ розробляв свій історико-архітектурний опорний план 12 років (2009–2021), Львів затвердив його лише у 2024 році тощо. Аналіз судової практики вказує на зростаючу кількість позовів прокуратури до місцевих рад щодо визнання протиправною їх бездіяльності у частині незатвердження історико-архітектурних опорних планів у тих населених пунктах, що віднесені до історичних населених місць. Доводи прокуратури зводяться до того, що інтереси держави страждають через протиправну бездіяльність органів місцевого самоврядування, на які законодавством покладено обов'язок замовити розробку історико-архітектурних планів. Відсутність такої документації впливає на реалізацію прав фізичних та юридичних осіб на землю та інше нерухоме майно, а також заважає належній охороні історичної та культурної спадщини.

Важливо відмітити, що особливістю складу правопорушення місцевої ради є відсутність історико-архітектурного опорного плану незалежно від наявності чи відсутності фактичних посягань на історичну спадщину з боку третіх осіб. Так, наприклад, у справі проти Львівської міської ради позовні вимоги обґрунтовані тим, що через незатвердження аналізованого містобудівного документу «*існує загроза* самовільної, хаотичної або неконтрольованої забудови історичних центрів на території громади, руйнування пам`яток історії та культури, знищення історичної спадщини громади» [1]. У справі проти Хоростівської міської ради позовні вимоги

обґрунтовувалися у тому числі тим, що «не розроблення до цього часу історико-архітектурного опорного плану історичного населеного пункту міста Хоростків призводить до незабезпечення визначення меж та режимів використання історичного ареалу, обмежень господарської діяльності на відповідній території, що не сприяє збереженню пам`яток культурної спадщини, що розташовані на території вказаного міста, культурного надбання загалом» [2]. Тобто у таких справах у позивачів немає потреби доводити наявність конкретної шкоди чи збитків, адже протиправна бездіяльність суб`єкта владних повноважень – це невчинення цим суб`єктом конкретних дій, які він зобов`язаний був вчинити відповідно до закону чи іншого нормативно-правового акта. Такі дії входять до компетенції суб`єкта, є об`єктивно необхідними та реально здійсненними, але фактично не виконуються [3]. Між іншим, бездіяльністю можуть бути визнані навіть формальні дії міської ради, які нібито спрямовані на підготовку до прийняття такого документу, але без конкретного результату. Наприклад, у справі проти Рівненської міської ради Верховний Суд зазначив, що «хоча розроблення історико-архітектурного опорного плану формально передбачалося міськими програмами на 2019–2022 та 2023–2026 роки, жодного фінансування на відповідні цілі з міського бюджету з 2019 року не виділялося. Розробка Комплексного плану просторового розвитку території громади, яка включає зазначений опорний план, запланована лише на 2025–2026 роки, що не може бути виправданим для тривалого невиконання передбаченого законом обов`язку» [3].

Разом із тим, практика продемонструвала ще один важливий аспект однозначного розуміння процедури розробки та затвердження містобудівної документації нового зразка. Питання полягає в тому, на якому етапі можливими та/або необхідними є розробка і затвердження історико-архітектурного опорного плану. Відповідь залежить від того, чи існують інші містобудівні документи. Якщо є потреба у створенні нової містобудівної документації або повному її оновленні, то відповідно до чинного законодавства історико-архітектурний опорний план розробляється одночасно із генеральним планом та включається до комплексного плану розвитку території. У випадку, якщо генеральний план населеного пункту вже існує, а в його складі архітектурно-опорного плану немає, то це ставить перед практиками низку запитань. Наприклад, так сталося із м. Вінники. На час приєднання цього міста у 2020 році до Львівської територіальної громади у складі Генерального плану м. Вінники від 2005 року не було розроблено і затверджено історико-архітектурного опорного плану. Для

того щоб виконати умови чинного законодавства, Львівська міська рада прийняла рішення про розробку комплексного плану просторового розвитку території Львівської міської територіальної громади, у складі якого буде розроблено історико-архітектурний опорний план м. Вінники. Тобто Львівська міська рада вважала, що оскільки історико-архітектурний опорний план м. Вінники (частини території громади) є складовою масштабнішого містобудівного документу – комплексного плану просторового розвитку, то значить розробка останнього виконує зобов'язання міської ради стосовно розробки усіх складових. Однак суд першої інстанції вирішив, що історико-архітектурний опорний план є окремим документом та має бути розроблений і затверджений незалежно від комплексного плану просторового розвитку території [1].

Автономність історико-архітектурного опорного плану простежується також у необхідності відмежування його від схожих документів. Аналіз практики дозволяє проілюструвати цю думку конкретною справою, в якій позовні вимоги полягали у визнанні бездіяльності місцевої ради протиправною у частині невиконання обов'язку щодо розроблення, розгляду та затвердження науково-проектної документації з визначення меж історичних ареалів населених місць [4]. Проте, незважаючи на зовнішню подібність, ці відносини не є тотожними та врегульовані різними нормативними актами. Аналізований випадок регулюється Порядком визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 року №318. Зокрема, цим Порядком встановлено, що відповідальними за визначення меж і режимів використання історичних ареалів є Міністерство культури та стратегічних комунікацій і уповноважені ним органи охорони культурної спадщини. Іншими словами, слід розмежовувати компетенцію: визначенням історичного ареалу історичного населеного місця займаються уповноважені державні органи, а затвердженням історико-архітектурного опорного плану – органи місцевого самоврядування. Слід зазначити, що важливими є обидві юридичні дії, адже «проектна документація на нове будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт (крім реконструкції та капітального ремонту квартир чи окремих приміщень, які здійснюються без зміни об'ємно-просторових характеристик) у межах історичних ареалів населених місць розробляється з урахуванням вимог затвердженого в установленому законом порядку

історико-архітектурного опорного плану» [5]. Таким чином, в ідеалі для оптимальної правової охорони культурно-історичної спадщини мають поєднуватися обидва елементи [6].

Список використаних джерел:

1. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 14.07.2025 року у справі № 380/14193/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128826664#
2. Рішення Тернопільського окружного адміністративного суду 05.05.2022 року у справі № 500/1770/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104211727_
3. Постанова Верховного Суду України від 20.05.2025 року у справі № 460/5285/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127486074
4. Ухвала Харківського апеляційного адміністративного суду від 28.09.2017 р. у справі № 818/300/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/69276950
5. Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 року № 318. *Урядовий кур'єр*. 2002. № 82.
6. Харитонова Т. Є., Григор'єва Х. А. Історико-архітектурний опорний план як інструмент просторового планування і туристичного розвитку: науково-практичний правовий аналіз. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6.

Данилюк Леся Романівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри трудового, екологічного
та аграрного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ДОВКІЛЛЄВЕ ПРАВО ЄС І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ КУРС: КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ

Європейський зелений курс (далі – ЄЗК) був представлений у грудні 2019 року при виконанні сьомої Програми дій з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети». Аналіз Повідомлення Європейської комісії [1] дозволяє виділити такі ключові елементи ЄЗК як: підвищення кліматичних амбіцій

ЄС на 2030 і 2050 роки; постачання чистої, доступної та безпечної енергії; мобілізація промисловості для чистої й циркулярної економіки; будівництво та реконструкція енерго- й ресурсоефективним способом; прагнення до нульового забруднення для довкілля без токсичних речовин; збереження та відновлення екосистем і біорізноманіття; «від ферми до виделки»: справедлива, здорова й екологічно чиста продовольча система; прискорення переходу до сталої та розумної мобільності. При цьому трансформація економіки ЄС для сталого майбутнього базується на належному фінансуванні й справедливому переході (нікого не залишити позаду).

Окрім основних напрямків, Зелений Курс містить додаткові складові: Інвестиційний план сталого розвитку Європи, Закон про клімат, механізм справедливого переходу, Європейський кліматичний пакт [2].

Досягнення кліматичної нейтральності потребуватиме заходів з боку всіх галузей економіки ЄС, зокрема, інвестицій в екологічно чисті технології, підтримки інновацій, виробництва більш чистих, доступних і сталих видів приватного та громадського транспорту, декарбонізації енергетичного сектору, переобладнання будівель за рахунок більш енергоефективних технологій, розширення співпраці з міжнародними партнерами для вдосконалення глобальних екологічних стандартів [3].

Задля практичного втілення поставленої мети ЄС розробив низку нових стратегій, що відповідають цілям ЄЗК, включаючи Стратегію біорізноманіття на період до 2030 року, Стратегію біоекономіки, Стратегію щодо хімічних речовин, Лісову стратегію, Стратегію щодо пластику, Стратегію захисту ґрунтів на період до 2030 року, Стратегію текстильної промисловості, Стратегію водної стійкості, а також План дій з циркулярної економіки, План дій щодо нульового забруднення й Програму дій з навколишнього середовища до 2030 року [4].

Відтак доречно конкретизувати актуальні завдання, виконання яких передбачено для реалізації вимог ЄЗК і які є новітніми викликами для права ЄС. Зважаючи на значення для європейського довкіллєвого законодавства програм дій з навколишнього середовища, доцільно звернутися до поточної – восьмої Програми дій з охорони навколишнього середовища до 2030 року [5] й охарактеризувати її положення.

Так, Програма має шість взаємопов'язаних тематичних пріоритетних цілей на період до 31 грудня 2030 року: 1) досягнення скорочення викидів парникових газів до 2030 року та кліматичної нейтральності до 2050 року;

2) підвищення адаптивної здатності, зміцнення стійкості та зменшення вразливості до зміни клімату; 3) просування до моделі регенеративного зростання, відокремлення економічного розвитку від використання природних ресурсів і деградації навколишнього середовища, прискорення переходу до циркулярної економіки; 4) прагнення до нульового забруднення, зокрема для повітря, води та ґрунту, охорона здоров'я й благополуччя європейців; 5) захист, збереження та відновлення біорізноманіття, зміцнення природного капіталу; 6) зменшення екологічного та кліматичного тиску, пов'язаного з виробництвом і споживанням (особливо в сферах енергетики, промисловості, будівництва, інфраструктури, мобільності, туризму, міжнародної торгівлі й продовольчої системи) [6].

Серед інших завдань, які містяться в перелічених вище стратегіях і планах, можна виділити [4]:

1) біорізноманіття: створення ширшої мережі охоронних територій на суші та на морі; запуск плану ЄС з відновлення природи; впровадження заходів для забезпечення необхідних трансформаційних змін (розблокування фінансування, розробка посиленої системи управління) та для вирішення глобальної проблеми біорізноманіття;

2) біоекономіка: забезпечення довгострокової конкурентоспроможності біоекономіки ЄС і інвестиційної безпеки; збільшення ресурсоефективного та циклічного використання біологічних ресурсів; забезпечення конкурентоспроможного й сталого постачання біомаси; позиціонування ЄС на швидкозростаючому міжнародному ринку біоматеріалів, біовиробництва, біохімічних речовин, а також агропродовольчої та біотехнологічної галузей;

3) хімічні речовини: заборона найшкідливіших хімічних речовин у споживчих товарах – дозвіл їх використання лише там, де це необхідно; врахування «коктейльного ефекту» хімічних речовин під час оцінки ризиків, пов'язаних з ними; поступове припинення використання пер- та поліфторалкільних речовин (PFAS) у ЄС, окрім випадків, коли їх використання є необхідним тощо;

4) ліси: сприяння сталому розвитку лісової біоекономіки для виробництва довговічної деревної продукції; забезпечення сталого використання деревних ресурсів для біоенергетики; сприяння недеревній лісовій біоекономіці, включаючи екотуризм; розвиток навичок і розширення можливостей людей для сталої лісової біоекономіки; захист останніх первинних і старовікових лісів; забезпечення відновлення лісів і посилення сталого

управління лісами для адаптації до зміни клімату та стійкості лісів; відновлення й заліснення біорізноманіття лісів; забезпечення фінансових стимулів для покращення кількості та якості лісів;

5) пластик: запровадження переробки прибуткової для бізнесу; обмеження пластикових відходів; заохочення інновацій і інвестицій; стимулювання глобальних змін;

6) ґрунти: розробка спеціальної законодавчої пропозиції щодо здоров'я ґрунтів до 2025 року; сприяння сталому управлінню ґрунтами як стандартній практиці; відновлення керованих і осушених торфовищ; оцінка необхідності юридично обов'язкового «ґрунтового паспорта»; розробка спільної методології оцінки опустелювання та деградації земель; розширення досліджень, збору даних і моніторингових зусиль шляхом залучення суспільства й мобілізації фінансових ресурсів;

7) текстильна промисловість: встановлення вимог до дизайну текстильних виробів, щоб вони служили довше, їх було легше ремонтувати та переробляти, а також вимог щодо мінімального вмісту перероблених матеріалів; представлення чіткішої інформації й запровадження цифрового паспорту продукту; зменшення надвиробництва та надспоживання, перешкоджання знищенню непроданих або повернутих текстильних виробів; регулювання проблеми ненавмисного викиду мікропластику з синтетичного текстилю; запровадження правил розширеної відповідальності виробників текстильних виробів тощо;

8) води: відновлення та захист кругообігу води; побудова водорозумної економіки; забезпечення доступу до чистої й недорогої води для всіх;

9) циркулярна економіка: зробити екологічно чисті продукти нормою; розширення можливостей споживачів; зосередження на секторах, які використовують найбільше ресурсів і де потенціал для циркулярної економіки високий; забезпечення менше відходів; зробити циркулярність вигідною для людей, регіонів і міст; очолення глобальних зусиль щодо циркулярної економіки;

10) нульове забруднення: покращення якості повітря для зменшення кількості передчасних смертей, спричинених забрудненням повітря, на 55%; покращення якості води шляхом зменшення кількості відходів, пластикового сміття в морі (на 50%) і мікропластику, що потрапляє в навколишнє середовище (на 30%); покращення якості ґрунту шляхом зменшення втрат поживних речовин і використання хімічних пестицидів

на 50%; скорочення на 25% екосистем ЄС, де забруднення повітря загрожує біорізноманіттю; зменшення на 30% частки людей, які хронічно страждають від транспортного шуму; значне зменшення утворення відходів і на 50% залишкових побутових відходів.

Як бачимо, окреслені планові дії, які зафіксовані в нових стратегічних і програмних документах ЄС, з одного боку виступають самостійними напрямками європейської політики, а з іншого є логічно пов'язаними між собою, взаємозалежними та спрямованими на досягнення спільної мети в рамках ЄЗК. Вони далеко виходять за межі виключно правових категорій, оскільки потребують й економічних, технічних і інших знань та розуміння внутрішніх процесів. Водночас вони не є суто декларативними адже потребують реальних кроків для практичного втілення. Це в свою чергу вимагає оформлення належної юридичної основи та здійснення в регламентованому законному полі. Тому ЄС потрійно працює над розробкою та вдосконаленням правових механізмів, які запускають виконання вимог ЄЗК.

Список використаних джерел:

1. The European Green Deal: Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 11.12.2019. COM/2019/640 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0640 (Last accessed: 23.11.2025).
2. Європейський Зелений Курс. URL: https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs (дата звернення: 23.11.2025).
3. Рада зовнішньої політики «Українська призма». Європейський Зелений Курс зовнішньополітичний та безпековий вимір участі України. С. 5–6. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Green-Deal.pdf (дата звернення: 23.11.2025).
4. European Green Deal. The EU's roadmap for a sustainable economy, striving to make Europe climate neutral in 2050. URL: https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs (Last accessed: 23.11.2025).
5. On a General Union Environment Action Programme to 2030: Decision of the European Parliament and of the Council of 06.04.2022. (EU) 2022/591. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022D0591 (Last accessed: 23.11.2025).
6. Environment action programme to 2030. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en (Last accessed: 23.11.2025).

Дейнега Марина Андріївна
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Краснова Юлія Андріївна
доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу проблем модернізації господарського права та законодавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»

ФОРМУВАННЯ СТАЛИХ УРБОЕКОСИСТЕМ ЯК ЗАХІД ЗЕЛЕНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ДОСВІД

Військова агресія росії проти України завдає величезної шкоди нашій країні: зруйновані будинки, об'єкти інфраструктури, цілі населені пункти. Урбаністична система однозначно буде основою майбутнього повоєнного відновлення України. Навіть під час воєнних дій держава вже думає про відбудову. Стратегічний розвиток, модернізація, покращення якості життя, зелене відновлення – завдання, що стоять перед містами, вже нині.

Важливість питання зеленого відновлення міст України і формування сталих урбоекосистем посилюється низкою факторів. Ще на початку 2020 р. наша держава заявила про бажання стати частиною Європейського зеленого курсу. Окрім того, у червні 2022 р. Україна отримала статус країни кандидата в ЄС, а це означає, що перед нами відкривається багато нових можливостей та необхідність привести своє законодавство у відповідність до європейського, зокрема і в екологічній сфері.

Європейський зелений курс, окрім сучасних тенденцій з інтеграції екологічних та кліматичних питань в усі сфери політики, економіки та повсякденного життя, пропонує також конкретні інструменти для міст, які сприятимуть їх зеленому відновленню. Такі інструменти, як Нова Лейпцизька хартія розвитку європейських міст, Порядок денний ЄС для міст, Територіальний порядок денний ЄС до 2030 р., Новий європейський

Баухаус, Угода зелених міст, а також інші кращі практики міст ЄС, можуть бути використані як для відбудови, так і для зеленого розвитку міст України.

У 2007 р. на засіданні міністрів міст та урбанізації країн-членів Організації Економічного співробітництва і розвитку була прийнята Лейпцизька хартія сталого розвитку європейських міст (Leipzig Charter on Sustainable Cities). Але нові нагальні глобальні виклики, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття, дефіцит ресурсів, зумовили ініціативу оновлення Лейпцизької хартії (New Leipzig Charter) у листопаді 2020 р. [1]. У 2024 р. у рамках Конференції з відбудови України (URC2024) у Берліні відбулося приєднання України до Нової Лейпцизької хартії розвитку міст. Як зазначила заступниця Міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України Наталія Козловська: «Україна вже тривалий час декларує застосування принципів людиноцентричності, інклюзивності, Цілей Сталого розвитку ООН у справі містопланування та відбудови, тож приєднання України до Нової Лейпцизької хартії – логічний і символічний крок, який демонструє прихильність до великої справи Європи з оновлення міст. Це не просто фізична відбудова зруйнованих об'єктів, а відновлення всього комплексу життєдіяльності населених пунктів» [2].

Хартія спирається на інші існуючі політичні процеси в ЄС у сфері розвитку міст та регіонів, зокрема Міський порядок денний ЄС. Окрім того, її реалізація тісно пов'язана із Територіальним порядком денним ЄС до 2030 р. Ці документи визначають одну із стратегічних цілей – «Зелена Європа», пріоритетами якої є: кращий природний капітал, кліматично нейтральні та стійкі міста і регіони; сильні та сталі місцеві економіки в глобалізованому світі; стале цифрове та фізичне сполучення між місцевостями.

Започаткований наприкінці 2020 р. Новий європейський Баухаус (New European Bauhaus) [3] – це ініціатива ЄС щодо політики й фінансування в межах Європейського зеленого курсу, яка сприяє сталим рішенням для трансформації урбанізованого середовища й способу життя в межах «зеленого переходу». Новий європейський Баухаус шукає рішення, які є не лише сталими, а й інклюзивними та естетичними.

У 2021 р. Єврокомісією за ініціативи Урсули фон дер Ляєн була започаткована Премія Нового європейського Баухаусу. Брати участь у конкурсі віднедавна можуть не лише країни ЄС, а й усі держави, що входять до програми Horizon Europe, зокрема й Україна. Щороку NEB нагороджує у категорії Champions – це вже реалізовані проєкти, та Rising Stars – ідеї від молодих команд. У 2025 р. проєкт Promprylad з м. Івано-Франківська здобув

головну нагороду у категорії «Champions» – за інноваційне перетворення колишнього заводу на центр креативної економіки. А ініціатива молодих дизайнерів з м. Харкова, «3,14BAN», отримала друге місце у «Rising Stars» – за формування «промислової екосистеми та підтримку концепції життєвого циклу» [4].

Угода зелених міст (Green City Accord) [5] – це ініціатива Європейської Комісії, започаткована у жовтні 2020 р. і спрямована на реальне перетворення міст у зелені, чисті та здорові ареали для життя людини. Угода забезпечує основу, що надає містам можливість вирішувати нагальні екологічні проблеми і пришвидшувати впровадження Європейського зеленого курсу та екологічного законодавства ЄС на місцевому рівні.

Приєднавшись до Угоди, міста зобов'язуються активізувати свої зусилля у п'яти сферах до 2030 р.:

повітря: значне покращення якості повітря шляхом наближення до дотримання рекомендацій ВООЗ щодо якості повітря та якомога швидше припинення перевищень стандартів якості повітря ЄС;

вода: досягнення значного прогресу в покращенні якості водних об'єктів та ефективності використання води;

природа та біорізноманіття: значний прогрес у збереженні та зміцненні міського біорізноманіття, зокрема шляхом збільшення площі та якості зелених зон у містах, а також шляхом зупинення втрати та відновлення міських екосистем;

циркулярна економіка та відходи: просування до циркулярної економіки шляхом забезпечення значного покращення управління побутовими комунальними відходами, значного скорочення утворення та захоронення відходів, а також суттєвого збільшення повторного використання, ремонту та переробки;

шум: значне зменшення шумового забруднення в містах та наближення до рекомендованих ВООЗ рівнів.

З серпня 2025 р. й українські міста можуть долучитися до Угоди у статусі «асоційованого міста». Статус «асоційованого міста» офіційно надаватиметься містам поза межами ЄС, які зобов'язуються дотримуватися принципів Угоди: поділяють головні цілі сталого міського розвитку та покращення довкілля; беруть зобов'язання працювати у п'яти напрямах довкіллєвого менеджменту (повітря, вода, природа та біорізноманіття, циркулярна економіка та відходи, шум); сприяють обміну найкращими практиками з підписантами Угоди [6].

Угода зелених міст стає своєрідним трендом серед європейських міст. Муніципалітети, які долучаються до неї, самостійно розробляють стратегії та програми. У документах чітко визначаються «початкові дані», а також показники, які мають бути досягнуті у кожній сфері. Протягом виконання Угоди, кожне місто підлягає системному моніторингу для оцінки стану досягнення проголошених показників.

До війни державна політика регіонального розвитку, як і політика розвитку міст, формувалася під впливом низки тенденцій, серед яких: євроінтеграція, децентралізація, реформування енергетичного сектору, впровадження реформ з енергоефективності. Окремі міста в процесі довгострокового планування брали за основу європейські ідеї зеленої трансформації. Наприклад, у січні 2022 р. Вінницька міська територіальна громада першою в Україні проголосила Зелений курс за прикладом Європейського зеленого курсу [7].

Проте війна внесла свої корективи, тому державна політика та політики органів місцевого самоврядування формується через призму відновлення та розвитку України від наслідків війни. Важливим у цьому процесі є збереження попередніх напрацювань та втілення європейських принципів зеленого відновлення.

Так, вже нині можна спостерігати тенденцію визнання європейських принципів зеленого відновлення у програмних документах регіонального розвитку. Так у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр. [8] однією з трьох стратегічних цілей є формування згуртованої держави, серед іншого в екологічному вимірі, а серед пріоритетів регіонального розвитку на період до 2027 р. – відновлення та розвиток інфраструктури на принципах прозорості, підзвітності, сталості, інклюзивності, енергоефективності, адаптації до зміни клімату, стійкості до безпекових загроз та економічної доцільності.

Законодавство України встановлює вимоги щодо врахування екологічних вимог й у локальних актах планування відновлення та відбудови. Зокрема, програми комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) мають сприяти впровадженню таких підходів та практик, як стала міська мобільність, енергоефективність, екологічність, а також відповідати Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року. Зазначені програми мають містити розділ, в якому визначені обґрунтовані пропозиції щодо відновлення довкілля, збереження й розвитку природоохоронних територій та об’єктів, а також розділ, де відображені загальні

підходи і пропозиції щодо комплексного відновлення, розвитку території області та заходи для їх реалізації з урахуванням норм і нормативів щодо просторового планування та землекористування, захисту довкілля і природних ресурсів тощо. У жовтні 2022 р. Кабінетом Міністрів України затверджено Порядок, що визначає склад та зміст програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини), механізм їх розроблення, проведення громадського обговорення, погодження та внесення змін до них (постанова № 1159). На порталі Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва [9] оприлюднюються відомості про програми комплексного відновлення областей і територіальних громад. Станом на листопад 2025 р. оприлюднено програми 16 областей і 82 територіальних громад.

Водночас зарано говорити, що Україна запровадила системне й комплексне врахування зеленого компоненту при напрацюванні законодавства, спрямованого на повоєнне відновлення. Але робота триває. Зокрема, у червні 2025 р. було презентовано рамковий проєкт Закону «Про засади зеленого відновлення України» [10], який має стати правовою основою для екологічно сталої відбудови країни. Законопроєкт розроблено Кабінетом Міністрів України за ініціативи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України при підтримці ПРООН. Законопроєкт має дати чітке розуміння, що таке зелене відновлення і як воно має відбуватись. Законопроєкт є рамковим, його винесено на широке публічне обговорення, а доопрацювання документа відбувається із залученням усіх зацікавлених сторін.

Список використаних джерел:

1. New Leipzig Charter. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/brochures/2020/new-leipzig-charter-the-transformative-power-of-cities-for-the-common-good (дата звернення: 10.11.2025).
2. Нова Лейпцизька хартія: європейські принципи розвитку міст для людей тепер запрацюють і в України. URL: https://mtu.gov.ua/news/35707.html (дата звернення: 10.11.2025).
3. New European Bauhaus. URL: https://new-european-bauhaus.europa.eu/index_en (дата звернення: 10.11.2025).
4. Українські ідеї вже формують бачення нової Європи. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4045056-ukrainski-idei-vze-formuut-bacenna-novoi-evropi.html (дата звернення: 10.11.2025).
5. Green City Accord. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/green-city-accord_en (дата звернення: 10.11.2025).

6. Українські міста можуть долучитися до Угоди зелених міст. URL: https://greentransform.org.ua/ukrayinski-mista-mozhut-doluchytysya-do-ugody-zelenyh-mist/ (дата звернення: 10.11.2025).
7. Вінниця – перша українська громада, яка проголосила Зелений курс. URL: https://www.vmr.gov.ua/vinnytsia-persha-ukrainska-hromada-iaka-proholosyla-zelenyi-kurs (дата звернення: 10.11.2025).
8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695–2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.11.2025).
9. Реєстр будівельної діяльності. URL: https://e-construction.gov.ua/reestri.
10. Відбулася національна презентація законопроекту про засади «зеленого» відновлення України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/263527.html (дата звернення: 10.11.2025).

Духневич Андрій Вікторович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Гордійчук Максим Андрійович
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЕКОНОМІЧНОГО ОБОРОТУ ДЕРЕВИНИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЛІСІВ В УКРАЇНІ (ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ)

Забезпечення екологічної стійкості лісів виступає в сучасних умовах важливим кроком у досягненні глобальної цілі, якою є кліматична нейтральність на планеті [1, с. 1–4]. Ліси у відповідних процесах виконують подвійну роль. З одного боку вони секвеструють парникові гази, а з іншого – продукують кисень [2, с. 13], що надає лісовим екосистемам особливо важливого значення як інструменту у напрямку досягнення зазначеної вище мети. При цьому ліс також виступає важливим ресурсом

для створення майнових благ, що задовольняють потреби та інтереси фізичні й юридичних осіб, у зв'язку з чим включається у економічний оборот в якості товару. У зв'язку з цим регулювання положеннями чинного законодавства України майнових аспектів економічного обороту лісових ресурсів у широкому діапазоні форм останніх, починаючи від базової товарної одиниці як результату первісної обробки, якою виступає «ліс кругляк», і завершуючи результатами певної промислової обробки внаслідок якої ліс «перетворюється» на проміжний або кінцевий продукт, наприклад, будівельний брус, меблі тощо, а також «супутню» деревну продукцію, як то гілки, кора, деревна тирса тощо, відіграє важливу роль у вирішення окресленої глобальної проблеми сучасності.

Поряд із цим наразі в Україні відсутній комплексний підхід до регулювання окреслених відносин. Законодавець досить безсистемно використовує правотворчі можливості у відповідній сфері і при цьому не вирішує нагальних проблем сьогодення.

У зв'язку з викладеним вище, важливе значення у цьому сенсі має, зокрема Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів».

Будучи прийнятим у 2005 році, Закон втілив рішучу реакцію держави на ситуацію, що склалася у сфері лісогосподарювання у зв'язку із функціонуванням традиційних ринкових механізмів реалізації та експорту деревини. У зв'язку з цим нечисленні статті Закону (на момент його прийняття Верховною Радою України до його змісту входило лише 3 статті) запроваджували заборони й обмеження обороту деревини й вносили у відповідні механізми елемент формалізації, покликаний знизити рівень незаконних рубок, а тому і обсяг тіньового ринку лісоматеріалів, що, як наслідок, підвищувало екологічну стійкість лісів.

Заборона стосувалася вивезення за межі митної території України лісоматеріалів та пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев (стаття 2 Закону). В якості формалізованого елементу визначалася можливість реалізації суб'єктами господарювання лісоматеріалів, а також виготовлення з них пиломатеріалів лише за наявності сертифіката про походження перших [3].

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді»

у 2015 році тимчасового строком на 10 років було фактично запроваджено мораторій на вивезення за межі митної території України деревних порід, крім сосни, – з 1 листопада 2015 року, а деревних порід сосни – з 1 січня 2017 року [4].

Більше того, у 2018 році на виконання пункту «g» статті XX «Загальні винятки» Генеральної угоди з тарифів (ГАТТ 1947) Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» було доповнено статтею 4, якою на строк дії мораторію на вивезення деревних порід за межі митної території України встановлювалися ліміти внутрішнього споживання лісоматеріалів необроблених у розмірі 26 мільйонів кубічних метрів на рік [3].

Ці заходи, як вбачається, повинні були значно посилити стійкість вітчизняних лісів протягом відповідного періоду і створити додаткові можливості суб'єктам лісогосподарювання досягти видимих результатів у напрямку визначеної мети, однак, незважаючи на це, показник лісистості території України до сих пір незмінно залишається на позначці 15,9% [5, с. 3], що підкреслює необхідність зосередження уваги на модернізації механізмів економічного обороту деревини й деревних ресурсів всередині держави де, власне, як вбачається з наведених вище фактів, і відбувається основне споживання деревини.

Спроби окремих кроків у відповідному напрямку вже були здійснені. Зокрема, у контексті нарікань на використання прямого контракту як засобу регулювання відносин у сфері лісогосподарювання, що виступає перешкодою на шляху досягненні мети забезпечення стійкості лісових екосистем України (у тому числі у зв'язку з внесенням таким індивідуальним регулюванням деструктивного елементу у реалізацію планування лісозаготівель) неможна не відмітити спробу вдосконалення цього сегменту сфери лісогосподарювання, яка втілилися у проєкті Закону України «Про ринок деревини», що був зареєстрований у Верховній Раді України 10 вересня 2021 року за №4197-д.

Незважаючи на те, що у своїй суті проєкт орієнтувався здебільшого на вирішення економічних питань, пропоновані положення все ж таки були здатні безпосередньо посилити екологічну складову стійкості лісових екосистем.

Проєктом, зокрема пропонувалося встановлення імперативного правила продажу власниками лісів та лісокористувачами деревини та

виробів з дерева лише за результатами електронних аукціонів, крім виключних випадків (потреби національної безпеки та оборони, опалення, індивідуального будівництва фізичними особами) (стаття 11). При цьому також пропонувалося впровадження лісового порталу для інформаційного забезпечення ринку деревини (стаття 5), обов'язковості формування річного плану заготівлі деревини (стаття 9), впроваджувалися механізми декларування операцій з деревиною (статті 19–25). Низка пропонованих положень спрямовувалася на посилення сталості лісових екосистем шляхом формалізації окремих процедур. До заборон експорту рідких і цінних порід дерев, додавалася заборона експорту деревини, заготовленої у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України (стаття 26). Для суб'єктів лісозаготівлі встановлювалася можливість отримання довідки про відсутність видів, внесених до Червоної книги України, на території, де здійснювалася заготівля деревини (стаття 30), а також довідки про походження деревини з області, де показник захисної лісистості є не меншим від встановлених нормативів (стаття 31) [6]. Проєкт мав прогресивний характер і у цілому виступав одним із перших глобальних конструктивних кроків в напрямку упорядкування економічної складової сфери лісогосподарювання, проте у квітні 2025 року, тобто майже через три з половиною роки після внесення, проєкт не отримав підтримки законодавця [6].

Узагальнюючі викладене вище, необхідно констатувати, що сьогодні перед Україною стоять дуже серйозні виклики у регулюванні відносин, що складаються у сфері лісогосподарювання. Майновий компонент відповідної сфери, значену частину якого становить власне економічний оборот лісових ресурсів та матеріалів,наразі перебуває поза необхідною увагою законодавця. В Україні діє заборона щодо експорту необроблених лісоматеріалів, однак водночас і ринкові механізми економічного обороту лісових ресурсів не стали предметом окремого правового регулювання на рівні спеціального закону, що, безумовно, виступає одним з факторів, який не сприяє забезпеченню екологічної стійкості лісів в Україні. Як відомо, досягти відповідної мети можливе не лише шляхом збільшення лісових площ, але й оптимізації процесів використання деревини, яка сьогодні забезпечує великий діапазон потреб фізичних осіб. У зв'язку з цим, незважаючи на невдалі спроби законодавчої регламентації відповідних відносин, цю проблему все ж таки доведеться вирішувати і при цьому, як вбачається, досить інтенсивно, зважаючи на невдалі раніше кроки і водночас її все більшого загострення.

Список використаних джерел:

1. New EU Forest Strategy for 2030: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (Brussels, 16 July, 2021) (COM (2021) 572 final). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2021%3A572%3AFIN (дата звернення: 21.11.2025).
2. Oliver C. Sustainable Forestry. What is it? Do we achieve it? *Journal of Forestry*. 2003. Vol. 101 (5). P. 8–14.
3. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів: Закон України від 08.09.2005 р. №2860-IV. *Відом. Верхов. Ради України.* 2006. №2–3. Ст. 34 (із змінами).
4. Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді: Закон України від 09.04.2015 р. №325-VIII. *Відом. Верхов. Ради України.* 2015. №31. Ст. 291.
5. Публічний звіт Голови державного агентства лісових ресурсів України за 2024 рік. URL: https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/uploaded-files/%20звіт%20за%202024%20рік.pdf (дата звернення: 10.08.2025).
6. Про ринок деревини: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 10.09.2021 р. за №4197-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72719 (дата звернення: 19.11.2025).

Задихайло Дмитро Вітольдович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Слід зазначити, що ринковий тип національної економіки в Україні не був чітко позначений ані в Конституції України, ані безпосередньо в Господарському кодексі України (який був безпідставно та невиправдано скасований). Так, у Господарському кодексі України в статті 5 містилося посилання на ринкове саморегулювання економічних відносин, однак ця

констатація не отримала інституційного розвитку як базова відправна точка правового регулювання економічних відносин.

У результаті залишаються логічно, формально та системно невизначеними базові засади функціонування ринкового механізму економічних відносин разом із визначенням функцій його учасників, покликаних забезпечувати стабільність та розвиток цього механізму. Більше того, наступним ключовим питанням є формальна констатація особливостей саме національної моделі економіки ринкового типу. Така модель повинна передбачати актуалізацію ринкового механізму з урахуванням соціальних, екологічних, державних, дрібнопідприємницьких та інших інтересів. Відповідно, зазначена актуалізація безпосередньо впливає на зміст економічних функцій держави, а також на спрямування та пріоритети господарського, аграрного, податкового, природоресурсного законодавства тощо.

Очевидно, що національна модель ринкових економічних відносин має бути об'єктивно закріплена в законодавстві України. По-перше, незалежно від можливих комбінацій елементів такої моделі, інтегративним результатом має залишатися забезпечення економічного народовладдя в Україні. Тобто, попри всі варіації економічної багатоманітності як конституційного принципу суспільного життя, – з урахуванням поділу секторів економіки на державний, приватний, комунальний, кооперативний; співвідношення великого та малого бізнесу; питомої ваги національного й іноземного інвестора; структури власності на природні ресурси – констатація фактичного стану економічного народовладдя має бути обов'язковою.

Слід також визнати, що формат балансів економічної влади як ключовий критерій оцінки характеру функціонування національної економіки фактично не отримав інструментально-діагностичного оформлення у системі правового регулювання.

Вважаємо, що формула балансу взаємодіючих джерел економічної влади, із чітко-визначеними відповідними стратегічними акцентами, також є невід'ємною складовою законодавчого забезпечення правового господарського порядку.

Окремою проблемою та ознакою господарського права є його комплексний характер. Ця комплексність має багато вимірів. Зазвичай зазначають поділ на публічно-правові та приватно-правові компоненти, що є абсолютно точним та саме по собі передбачає складний характер

взаємодії двох принципово різних типів правового регулювання, в чинному механізмі які здійснюються щодо діяльності одного й того самого суб'єкта господарювання одночасно.

Саме в цьому і полягає надзвичайно творчий характер господарського правотворчого процесу, що, однак, притаманний також аграрному та екологічному праву й відповідному законодавству.

Разом з тим слід звернути увагу, що традиційна тріада типів господарсько-правових відносин фактично може бути диференційована до семи типів, кожен з яких має власну, оригінальну природу.

Як видається, для більш досконалого господарсько-правового забезпечення економічних відносин доцільно було б виокремити такі типи:

1. Власне господарсько-виробничі відносини, що опосередковують договірну природу виробничої кооперації між суб'єктами господарювання.

2. Організаційно-господарські відносини у сфері інвестиційно-засновницької діяльності. На відміну від загальноприйнятого підходу, до них слід відносити правочини, спрямовані на заснування, реорганізацію господарських організацій та їх об'єднань, інвестування в статутний капітал таких організацій тощо.

3. Відносини щодо створення саморегулівних організацій та здійснення саморегуліваної діяльності. Цей тип є перспективним, оскільки нині його існування здебільшого має декларативний характер. Особливістю цієї групи відносин є участь держави у процесі делегування повноважень державного регулювання господарської діяльності.

4. Споживчо-господарські відносини. Попри законодавчу підставу вважати відносини між суб'єктами господарювання та споживачами цивільно-правовими, їх доцільно розглядати як окрему фазу господарського циклу. Реалізація продукції може супроводжуватися післяпродажним обслуговуванням, рекламаційними зобов'язаннями, обов'язками утилізаційного характеру тощо.

5. Окремим типом є внутрішньогосподарські відносини, які стаття 3 Господарського кодексу України слушно виокремлювала. Слід зазначити, що це доволі складний тип господарських відносин, що підтверджується, зокрема, мізерною кількістю наукових досліджень з цієї тематики.

Разом з тим, виокремлення цього типу відносин є суттєвою перевагою господарського права порівняно з цивільним, у межах якого хоча

й тлумачаться категорії філій, представництв, інших відокремлених підрозділів, а також органів управління юридичної особи, однак загального, концептуально цілісного та інструментально придатного регулювання ці відносини так і не отримали.

Водночас слід визнати, що і господарському праву в цьому напрямі є куди вдосконалюватися.

6. Публічно-господарські відносини становлять окрему частину змісту організаційно-господарських відносин відповідно до статті 3 Господарського кодексу України. Вважається, що саме сегмент публічних організаційно-господарських відносин доцільно виокремити в самостійну групу, виходячи зі спільної суверенно-імперативної природи діяльності органів державної влади.

Як видається, саме така концептуалізація дозволить сформувати цілісну модель правового забезпечення впливу держави на сферу господарювання – починаючи від визначення економічних функцій держави, суб'єктів публічно-господарських повноважень, політико-правової діяльності держави в економічній сфері, і завершуючи безпосередніми механізмами державного регулювання та функціонування спеціальних правових режимів господарювання.

7. Внутрішньопублічні господарські відносини також мають стати об'єктом господарсько-правового забезпечення, незважаючи на їх «сутоапаратний» масштаб реалізації. Як уявляється, до них можна віднести діяльність органів державної влади у сфері регуляторної політики, спрямованої на впорядкування підзаконного нормотворення в господарсько-правовій сфері, з виходом на правовідносини в системі органів Кабінету Міністрів України.

Очевидно, до цієї категорії слід відносити й процеси формування економічних стратегій і програм, внутрішні відносини в апараті державної виконавчої влади, що забезпечують управлінську та нормативно-правову підтримку реалізації окресленої політики.

Зазначені пропозиції слід сприймати як крок у напрямі підвищення ефективності господарсько-правового регулювання, оскільки кожен із типів відносин має власну внутрішню структуру та особливе комбінування елементної бази: суб'єктів, об'єктів, юридичних фактів, актів застосування права, а також специфічні моделі правовідносин.

Земко Алла Михайлівна
кандидатка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри права
Луцького національного технічного університету

ВПЛИВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відомо, що сільське господарство є одним із найризикованіших видів господарської діяльності. Причини цього комплексні й пов'язані з природними, економічними, технологічними та соціальними факторами. Серед факторів, які обумовлюють ризикованість аграрного виробництва, є висока залежність від природно-кліматичних умов та ризики, по'вязані зі зміною клімату.

Проблема зміни клімату є одним із ключових викликів сучасності, який безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток держав, продовольчу безпеку та екологічну стабільність. Сільське господарство водночас виступає жертвою і чинником кліматичних змін: воно зазнає впливу посух, повеней, деградації ґрунтів, а також є одним із основних джерел викидів парникових газів у світі. Це визнають ООН, ЄС та IPCC (Міжурядова група експертів зі зміни клімату). Причини цього пов'язані як із біологічними процесами, так і з методами ведення господарства, зокрема метану та закису азоту, які становлять значну частку загальних викидів в агросекторі, особливо через тваринництво та використання добрив. Точний глобальний відсоток викидів від сільського господарства може варіюватися залежно від джерела, але IPCC оцінює, що цей сектор відповідає приблизно за 14% до 17% від усіх антропогенних викидів парникових газів у світі [1].

З метою зниження цих викидів потрібні нормативні засади запровадження системи обліку та моніторингу викидів у аграрному виробництві, стимулювання розвитку біогазових технологій і переробки органічних відходів, а також правове регулювання вуглецевого землеробства (carbon farming) – системи господарювання, яка передбачає фінансову компенсацію за поглинання вуглецю через застосування ґрунтозберігаючих технологій. Такі механізми відповідають вимогам Європейського зеленого курсу (ЄЗК) (European Green Deal), який передбачає досягнення

кліматичної нейтральності економіки до 2050 року. Слід зазначити, що ЄЗК стосується не стільки кліматичної політики, скільки зеленої концепції модернізації економіки та економічного зростання для забезпечення життя людини у гармонії з планетою та її ресурсами [2].

Порушення температурних режимів, дефіцит водних ресурсів та посухи, зміна режимів опадів, поширення шкідників, бур'янів і хвороб, ерозія та деградація ґрунтів, ризики для тваринництва, порушення агрокліматичних зон, зростання фінансових ризиків і коливання врожайності – це ті проблеми, які переживає сучасний аграрний сектор через кліматичні зміни. Сукупно це зменшує врожайність і збільшує витрати, підриваючи продовольчу безпеку. Тому розвиток аграрного законодавства України має бути спрямований на адаптацію аграрного сектору до нових кліматичних умов, мінімізацію негативного впливу виробництва на довкілля та забезпечення сталого розвитку сільських територій з урахуванням викликів кліматичних змін і міжнародних екологічних зобов'язань держави. У зв'язку з цим сучасне аграрне законодавство України потребує глибокої екологізації, тобто інтеграції екологічних принципів у регулювання аграрних відносин, що передбачає закріплення принципу сталого розвитку аграрного виробництва, стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій, зокрема органічного землеробства, біологічного захисту рослин, ощадливого використання водних і земельних ресурсів, запровадження правових механізмів відповідальності за деградацію ґрунтів тощо.

У цьому сенсі важливим нормативним орієнтиром виступає Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [3], який визначає зміну клімату, як одну з першопричин екологічних проблем України. Законом закріплено принципи інтеграції екологічних пріоритетів у всі галузеві політики, зокрема аграрну.

Наведене дає підстави стверджувати про необхідність внесення екологічних застережень в аграрне законодавство, тобто закріплення у нормативно-правових актах вимог щодо вжиття превентивних заходів, спрямованих на недопущення забруднення навколишнього середовища в процесі здійснення господарської діяльності [4].

Питання екологізації аграрного законодавства активно обговорюється українськими вченими юристами-аграрниками, вкладаючи у це поняття дещо різний зміст. Зокрема, професор Т. В. Курман визначає екологізацію аграрного виробництва як спеціальний принцип аграрного

права [5, с. 91–92]. Н. О. Багай під екологізацією аграрного законодавства пропонує розуміти втілення екологічних принципів та вимог у зміст нормативно-правових актів, що регулюють сільськогосподарську виробничу діяльність [6, с. 15]. Професор В. Ю. Уркевич виділяє принцип екологізації аграрних відносин серед галузевих принципів аграрного права, пов'язуючи це із процесами екологізації сільськогосподарської діяльності [7, с. 124].

Важливим кроком щодо регулювання суспільних відносин в контексті нових кліматичних реалій стало прийняття Кабінетом Міністрів України розпорядження від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року». Стратегією серед основних загроз агросектору визначено такі: скорочення міжфазних періодів від цвітіння до дозрівання, що негативно впливатиме на врожайність; поширення шкідників, хвороб та бур'янів, що призводить до втрат врожаю та збільшення використання пестицидів і ветеринарних препаратів; проблеми деградації земель та опустелювання; відновлення антропогенно змінених екосистем; удосконалення структури сільськогосподарських угідь та напрямів господарської діяльності з метою формування збалансованого співвідношення між сільськогосподарськими угіддями та забезпечення екологічної безпеки і рівноваги території; підвищення частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ, які впливають на родючість ґрунтів; проблеми вітрової та водної ерозії; засолення ґрунтів; скорочення тваринництва через зменшення продуктивності багатьох порід худоби, поширення хвороб, зменшення площ земель, придатних для випасу худоби, та нестачу води для задоволення потреби у напуванні тощо [8].

Сьогодні немає жодних сумнівів, що аграрне законодавство України має розвиватися у напрямку глибокої екологізації, адаптації до кліматичних викликів та інтеграції до європейського правового простору. Пріоритетними напрямами у цьому контексті є нормативне забезпечення сталого розвитку сільського господарства, адаптація аграрного сектору до змін клімату, зменшення викидів парникових газів і розвиток вуглецевого землеробства, екологічна умовність державної підтримки, удосконалення правового режиму земель та охорона ґрунтів, цифровізація аграрного управління тощо.

Комплексна реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню кліматичної стійкості аграрного сектору, забезпеченню продовольчої безпеки та виконанню міжнародних зобов'язань України у сфері охорони клімату.

Список використаних джерел:

1. https://ecoaction.org.ua/dekarbonizatsia-ekonomiky-ua.html
2. https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda
3. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»: Голос України – №62.
4. О. В. Гафурова. Сучасні тенденції розвитку аграрного законодавства. https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/70918.pdf
5. Курман Т. В. Про принцип екологізації аграрного виробництва / Т. В. Курман // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – К. : Видавн. центр НУБіП України, 2012. – С. 90–92.
6. Багай Н. О. Основні напрями екологізації сучасного аграрного законодавства України / Н. О. Багай // Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: зб. матеріалів круглого столу (30–31 жовтня 2015 р.) / за заг. ред. М. В. Шульги. – Х. : Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. – С. 15–17.
7. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрямки вдосконалення : моногр. / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. – Х. : Право, 2012. – 448 с.
8. «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року». Розпорядження КМУ від 20 жовтня 2021 р. №1363-р : Урядовий кур'єр від 12.11.2021 – №218.

Коваленко Тетяна Олександрівна
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Україна в даний час знаходиться на шляху створення належних економіко-правових механізмів національної аграрної політики. Істотним кроком у напрямку до забезпечення належного правового регулювання формування та реалізації державної аграрної політики України стало

прийняття 8 жовтня 2025 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організаційних засад здійснення підтримки в аграрному секторі», який набув чинність з 4 листопада 2025 р. Згідно приписів даного Закону, Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. було «перейменовано» на Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» і доповнено нормативними визначеннями державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку (ст. 2), сформульовано мету та цілі державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку (ст. 2^3), визначено інструменти реалізації державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку (ст. 2^4), а також механізми фінансування державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку (ст. 2^5). Крім цього, до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» було внесено нові розділи, які визначають інституційний механізм реалізації державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку (Розділ I^1) та особливості прогнозування, планування та моніторингу стану розвитку державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку (Розділ V^3).

Державна аграрна політика визначається як система заходів, що здійснюються державою з метою забезпечення сталого розвитку сільського господарства, продовольчої безпеки, збереження природних ресурсів, підтримання конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції. Вона спрямована на досягнення таких цілей: забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, використання новітніх технологій у сільськогосподарському виробництві; забезпечення покращення позиції виробників сільськогосподарської продукції у ланцюгу доданої вартості шляхом підтримки сільськогосподарської кооперації, підвищення прозорості ринку та забезпечення ефективних механізмів боротьби з недобросовісною торговою практикою; адаптація сільськогосподарського виробництва до змін клімату, зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами у секторі сільського господарства; зменшення впливу хімічних речовин і нітратів сільськогосподарського походження на воду, ґрунт та повітря, зокрема шляхом забезпечення впровадження новітніх технологій; гарантування безпечності харчових

продуктів і кормів на всіх етапах виробництва та обігу; дотримання вимог щодо забезпечення захисту здоров'я та благополуччя тварин, у тому числі сільськогосподарських тварин; забезпечення здійснення належної ветеринарної практики, зокрема профілактики та контролю хвороб тварин; належне управління обігом побічних продуктів тваринного походження відповідно до вимог безпечності та охорони довкілля; контроль за виробництвом, обігом та застосуванням ветеринарних лікарських засобів, активних фармацевтичних інгредієнтів, лікувальних кормів та проміжних продуктів для їх виробництва, кормових добавок з анаболічними, протимікробними, протипаразитарними, протизапальними, гормональними чи психотропними властивостями, які можуть впливати на здоров'я тварини або людини через харчовий ланцюг; забезпечення розвитку знань, інновацій та цифровізації; максимізація використання систем електронного документообігу з метою забезпечення прозорості, ефективності та цифрової трансформації управлінських процесів у сільському господарстві України.

Нормативне закріплення поняття, мети, цілей державної аграрної політики України, інструментів її реалізації, а також механізмів фінансування, прогнозування, планування та моніторингу на рівні закону як акта вищої юридичної сили безперечно матиме позитивний вплив на формування та реалізацію державної аграрної політики України. Крім того, на відміну від Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р., Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку»:

– визначає інституційні механізми реалізації державної аграрної політики, до яких віднесено Виплатну агенцію (здійснює адміністрування підтримки, зокрема здійснення виплати заявникам), Систему даних щодо сталого розвитку сільського господарства (Farm Sustainability Data Network – FSDN) (функціонує як інструмент забезпечення аналізу реалізації державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку), Інтегровану систему адміністрування та контролю (ІСАК) (є інструментом забезпечення прозорості та підзвітності у сфері надання підтримки);

– встановлює механізм прогнозування та планування державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку шляхом затвердження Кабінетом Міністрів України Стратегії розвитку сільського

господарства та сільських територій, яка розробляється строком на сім років і затверджується не пізніше ніж за шість місяців до закінчення строку реалізації чинної Стратегії;

– передбачає порядок моніторингу стану розвитку державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку шляхом щорічного моніторингу реалізації Стратегії на основі відстеження та порівняння фактично отриманих значень показників оцінки результативності виконання завдань та заходів з їх прогнозними значеннями, передбаченими Стратегією.

Водночас така «трансформація» Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» в Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» навряд чи є доцільним та ефективним способом заповнення юридичної прогалини у сфері правового регулювання державної аграрної політики. Проведений аналіз трансформованої версії Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» показав, що за своїм змістом він залишився Законом про державну підтримку сільського господарства. Так із 23 статтей трансформованого Закону 8 статтей стосуються державної аграрної політики, 12 статтей містять приписи щодо державної підтримки сільського господарства та 3 статті мають загальний характер.

Структура Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» має нелогічний та незбалансований вигляд. Зокрема, мета і цілі державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку визначені у ст. 2^3, а попередні статті стосуються принципів підтримки сільського господарства України (ст. 2^1) та Державного реєстру виробників сільськогосподарської продукції (ст. 2^2). Проте, виходячи із назви зазначеного Закону, саме мета та цілі державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку повинні визначатись в перших його статтях.

Після нового Розділу I^1 «Інституційний механізм реалізації державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» одразу розміщено Розділ IV «Інші види підтримки виробників сільськогосподарської продукції та аграрного ринку», хоча про будь-які види державної підтримки до цього не згадувалось. Новий Розділ V^3 «Прогнозування, планування та моніторинг стану розвитку державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» чомусь розміщено в само-

му кінці Закону «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», після розділів, які регулюють різні види державної підтримки сільського господарства.

Викликає певні сумніви доцільність розмежування державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку. Адже є ЄС реалізується Спільна аграрна політика (далі – САП), яка має два основні «стовпи»: 1) спільну організацію ринків і пряму підтримку фермерів та 2) розвиток сільської місцевості. Варто також зазначити, що не всі принципи та основні цілі сучасної САП ЄС лягли в основу розробки Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку».

Необхідно також звернути увагу, що державна підтримка сільського господарства України, особливо в умовах воєнного стану, має важливе значення як для продовольчої безпеки держави, так і для гарантування права кожного на достатнє харчування як складової права на достатній життєвий рівень. Тому з позицій законодавчої техніки варто було б удосконалити Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», про що неодноразово зазначають вчені у сфері аграрного права, та прийняти окремий Закон «Про основні засади державної аграрної політики України».

Отже, прийнятий у 2025 році Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» шляхом «трансформації» Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» переважно врегульовує питання державної підтримки сільського господарства, а не державної аграрної політики, має нелогічну та незбалансовану структуру, не в повній мірі узгоджується із принципами та цілями САП ЄС. Враховуючи важливість аграрного сектору та сільських територій для забезпечення економічного, соціального, культурного розвитку України, потребу у визначенні стратегії післявоєнної відбудови України, а також необхідності наближення аграрної політики України до САП ЄС доцільно розробити та прийняти Закон України «Про основні засади державної аграрної політики України», в основу якого мають бути покладені: глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року, три ключові принципи, які є методологічною основою модернізованої САП ЄС (екологічності, справедливості, конкурентоспроможності), основні цілі сучасної САП ЄС на 2023–2027 рр., що буде сприяти адаптації аграрного законодавства України до acquis communautaire ЄС.

Корнієнко Ганна Сергіївна
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Шульга Михайло Васильович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України

НАУКОВИЙ СПАДОК ПРОФЕСОРА О. О. ПОГРІБНОГО ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКОГО ПРАВА

Погрібний Олексій Олексійович – людина з великої літери, совість наукової спеціальності 12.00.06. Він є фундатором вчень про діяльність фермерських господарств, які стали теоретичною основою формування фермерського права як підгалузі аграрного права. Глибокий дослідник, який в усьому намагався «дійти до самої суті», Олексій Олексійович не тільки помітив та виокремив нове для нашої країни соціально-економічне і правове явище, а й розкрив передумови його появи. Він переконливо заявляв: «Не викликає ніяких сумнівів, що зародження фермерства в Україні пов'язане передусім із виникненням інституту приватної власності на землю, а відповідно – зі зміною юридичної природи майнових відносин на селі» [1, с. 287]. Його думка, висловлена ще 2007 року, що фермерське господарство як суб'єкт сучасного аграрного бізнесу є однією з перспективних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, яка сприяє самостійності й зацікавленості виробника в кінцевих результатах роботи, в наш час втілюється в реальному житті. Професор не помилився у своїх прогнозах та передбаченнях, підтвердженням тому є статистичні дані за 2023 рік: таких суб'єктів господарювання на селі налічується понад 48 тисяч [2], і вони є найпоширенішими організаційно-правовими формами ведення сучасного агробізнесу.

Наукові положення та ідеї О. О. Погрібного, стали міцним фундаментом для розвитку фермерського права і відправною точкою для нових

досліджень. Колеги та учні – однодумці професора, – продовжуючи його шляхетну справу, сумлінно та всебічно вивчають природу фермерства як багатоаспектного явища, що відіграє важливу роль в соціально-економічній сфері нашої держави.

Тож, у розвиток положень О. О. Погрібного, вважаємо, що перевагами для створення такої організаційно-правової форми, як фермерське господарство, є: 1) наявність спеціального законодавства, що регулює діяльність фермерських господарств, зокрема спеціального Закону України «Про фермерське господарство» (далі – Закон); 2) наявність спеціальної, особливої підтримки для фермерських господарств як з боку держави, так і з боку міжнародних організацій; 3) існування історично створених традицій господарювання на землях України на основі індивідуальної моделі сільськогосподарського виробництва, заснованого на праці членів однієї сім'ї; 4) проста та зрозуміла процедура реєстрації сімейного фермерського господарства як фізичної особи-підприємця; 5) особливий склад засновників та членів фермерського господарства, який гарантує захист сімейного аграрного бізнесу та одночасно заінтересованих всіх членів у результатах своєї праці на землі. Однак існує і позиція щодо того, що чинне фермерське законодавство містить більш жорсткі вимоги до створення та діяльності фермерських господарств, які відрізняють їх від інших організаційно-правових форм господарювання на селі. Зокрема, це наявність земельної ділянки для сільськогосподарських потреб, обмежений склад членів (сімейно-родинний). Але при цьому наведені особливості дають юридичні підстави для виокремлення фермерських господарств як в системі агробізнесу, так і в системі аграрного права, як галузі права – окремого інституту фермерського права [3, с. 26].

Слід зазначити, що наявність численних нормативних актів, різних за юридичною силою, але дія яких спрямована на врегулювання діяльності фермерських господарств, дозволяє стверджувати, що сьогодні практично сформувалася окрема підгалузь аграрного законодавства – фермерське право.

Незважаючи на те, що в Україні діє спеціальний фермерський Закон понад 30 років, на жаль, сучасне фермерське законодавство характеризується своєю недосконалістю, «відсилочністю», наявністю значних прогалин. Як приклад можемо навести запровадження у 2016 році такого виду фермерських господарств, як сімейні, та доповнення Закону стат-

тею 8–1. Законодавець ввів поняття та встановив вимоги до сімейних фермерських господарств, однак спочатку для таких господарств були відсутні податкові пільги у можливості отримати статус платників єдиного податку 4 групи. Потім пп. 4 п. 291.4 Податкового кодексу України для таких суб'єктів господарювання вводять обмеження щодо розмірів оброблюваних земельних ділянок (не менше 0,5 та на більше 20 га) та залучення найманих працівників [4]. Такий підхід, на наш погляд, має ознаки дискримінації у порівнянні з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками.

Водночас варто відмітити, що законодавець, закріпивши в 2016 році сімейні фермерські господарства, більш ніяких текстуальних змін до Закону не вніс, через що виникає певна невизначеність, зокрема, щодо того, чи застосовуємо всі інші норми до діяльності таких суб'єктів, наприклад, склад земель, майна та ін. Аналіз фермерського законодавства висуває на перший план питання: чому законодавець у законах та підзаконних нормативних актах регулює питання, пов'язані з діяльністю сімейних фермерських господарств як фізичних осіб-підприємців, і нічого не згадує про таких суб'єктів, які можуть зареєструватися як юридичні особи?

Викликає певну занепокоєність тенденція перегляду підходів на визначення поняття «фермерське господарство» в рамках адаптації аграрного законодавства до вимог Європейського Союзу відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [5]. Стаття 3 Регламенту (ЄС) 2021/2115 (нова САР на 2023–2027 роки) закріплює, що «фермер» – це фізична або юридична особа, або група фізичних або юридичних осіб, незалежно від правового статусу, наданого такій групі та її членам національним законодавством, господарство яких розташоване в межах територіальної дії Договорів [6], можна констатувати, що за європейським законодавством сталим є поняття «фермер», який ототожнюється з виробником сільськогосподарської продукції. Щодо українського законодавства, то воно оперує виключно поняттям «фермерське господарство» і не містить поняття «фермер».

Отже, слід звернути увагу на необхідність дуже зваженого підходу до вибору поняття «фермер» та його запровадження в національне законодавство, з урахуванням можливих певних негативних наслідків його застосування. Неважко спрогнозувати, що великі агрохолдингові компанії будуть обов'язково позиціонувати себе як «фермери» [7, с. 115].

Таким чином, виходячи із зазначеного можна дійти висновку що, якщо законодавець прийме за основу європейський підхід до визначення поняття «фермер» і включатиме до нього всіх виробників сільськогосподарської продукції, незалежно від організаційно-правової форми, то за таких умов, можливо, аграрне право як галузь законодавства і права може трансформуватися у фермерське право.

Наукова чесність та принциповість, невтомність у всеосяжному пізнанні предмета вивчення, зваженість у висновках – головне, що зробило професора О. О. Погрібного взірцем для сучасних дослідників, а його праці – безцінним спадком. Тож, приймаючи важливі рішення, розв'язуючи складні питання, зокрема й щодо правової термінології в руслі адаптаційних процесів українського і європейського законодавства, керуймося цими науковими і моральними принципами.

Список використаних джерел:

1. Аграрне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного. Київ: Істина, 2007. 448 с.
2. URL: https://ukrstat.gov.ua/edrpoy/ukr/EDRPU_2023/ks_opfg/arh_ks_opfg_23.htm
3. Кулинич П. Ф. Фермерське право України на початку XXI століття: стан та перспективи. Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі: матеріали «круглого столу», м. Харків, 13 червня 2014 р. : зб. тез наук. доп. / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги; Нац.юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – Х. : Оберіг, 2014. – 212 с.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2755–17#Text.
5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. №1629-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629–15#Text
6. Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 (and (EU) No 1307/2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2115/oj/eng
7. Корнієнко Г. С. Проблемні питання адаптації аграрного законодавства в умовах євроінтеграції. *Агробізнес: стратегія розвитку в умовах євроінтеграції:* зб. матеріалів та тез доп. учасників панельної дискусії IX Харківського

Міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 26 верес. 2025 р.) / за ред. Т. В. Курман, Ю. Ю. Бакай. Харків, 2025. 306 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20554?mode=full

Костицький Василь Васильович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та
історії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
академік НАПрН України

ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГАЛУЗІ

Питання про сутність, призначення, доцільність та структуру права залишається одним із найбільш актуальних у сучасній науці. Право відіграє усе більшу роль у житті суспільства. Сучасна держава продовжує надмірну правотворчу діяльність, в результаті чого кількість нормативних правових актів продовжує швидко зростати. Це дало підстави вченим стверджувати про те, що права стає усе більше, а прав усе менше. З такого робимо висновок про домінування у сучасному правознавстві природно-правових та антропо-соціологічних підходів, за якими в основі права прав людини [5] та правові відносини між людьми визначають сутність та доцільність права.

Якщо говорити про екологічне право, то його поява є яскравим підтвердженням цієї тези: стурбованість світової еліти про перспективи цивілізації і життя та здоров'я людини стала підставою обгрунтування права людини на екологічну безпеку, а надалі на сприятливе для життя і здоров'я довкілля. Навколо цього екологічного права людини формувалася нова галузь права, названа вченими екологічним правом. Така назва виявилася дещо несподіваною, бо у дискусії, яка розгорілася ще у радянській науці ще у 70–80- х роках минулого століття, більш популярними видавалися назви «природоохоронне право», «право навколишнього середовища», «право навколишнього природного середовища». Назва «екологічне право» була найбільш спірною, але у результаті виявилася

найбільш витребуваною передусім суспільством і вченими-представниками різних галузей науки. Це споводувало використання прикметника «екологічний» до усіх постановочних проблем як щодо практичної охорони природи, так і науки, діяльності держави. Цей термін отримав моральну оцінку і почав уживатися у соціумі для позначення поведінки пересічної людини, політиків, творів літератури, усього, що автори висловлювань хотіли позначити як позитивне, якісне, справедливе і т.п. Назва «екологічне право» утвердилася у юридичній науці та державотворчій практиці як галузі права, яка за висловом Ю. С. Шемшученка, регулює відносини у сфері взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища [2].

Разом з тим, у ході підготовки проекту Конституції України автором цієї публікації як одним із «батьків» Конституції України 1996 року було запропоновано запровадити замість терміну «навколишнє природне середовище» термін «довкілля» [3]. Ця пропозиція була підтримана Тимчасовою спеціальною комісією по доопрацюванню проекту Конституції України під орудою Михайла Сироти, членом якої був автор. Під час голосування 27–28 червня 1996 року деякі народні депутати України оспорювали запровадження такого терміну, але тут зіграв свою роль емоційний вибух народного депутата Степана Хмари, який вимагав уживати у Конституції України українські терміни. Зрештою, запропонований у проекті термін «довкілля» був конституйований. Звідси, стало зрозуміло, що об'єктом правової охорони за Конституцією України з 1996 року є довкілля.

Започаткування у 2025 році дискусії про перейменування галузі права з «екологічне право» на «довкілєве право» начебто має радувати автора ідеї і автора цієї публікації. Однак швидке прийняття рішення вимагає врахування ряду теоретико-методологічних складових такого рішення. У теорії права загальновизнаним є поділ права на галузі відповідно до предмету та методів правового регулювання. Автор уже неодноразово упродовж останніх 10–15 років висловлювався щодо врахування у вирішенні питань галузевої структуризації права не тільки предмету і методів правового регулювання, але ще й принципів права. Тому уважаю за потрібне розглядати питання про назву галузі права за цими критеріями.

Щодо методів правового регулювання. Екологічне право як комплексна галузь права передбачає використання і застосування методів,

властивих в публічному праві, як і методів характерних для приватного права, тобто, поруч із імперативним методом адміністрування маємо у цьому випадку і метод договірний, який випливає із принципу юридичної рівності сторін договору, що обгрунтувала у своїх роботах проф. Марія Краснова. Оскільки так, то не будемо деталізувати необхідність врахування цього критерію галузевої структуризації права,

Наступний критерій – предмет правового регулювання. Врахування цього критерію у назвах різних галузей права має свою традицію. Галузі права отримували назви у науці і практиці з врахуванням особливостей суспільних відносин, які вони покликані регулювати: конституційне, цивільне, адміністративне, фінансове, кримінальне, трудове, сімейне, аграрне, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне право. Однак у назвах галузей права, які були започатковані у середині ХХ століття, появився новий підхід: тут назва відображала семантично не певну групу суспільних відносин, а назву природного об'єкта, «навколо» якого виникали, припинялися чи здійснювалися суспільні відносини. Так розвивалося земельне, водне, лісове, надрове, природно-заповідне право.

В основі розвитку названих галузей права, а також відносин у сфері охорони природи було відповідна галузь законодавства. Однак, швидко відносини з охорони природи доповнилися відносинами із раціонального використання природних ресурсів, а надалі – ще й відносинами з екологічної безпеки, а природоохоронні відносини обмежилися проблемами консервативної охорони навколишнього природного середовища.

Надалі, при підготовці проекту Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» відбулися певні уточнення предмету правового регулювання. У результаті на сьогодні ч. ІІІ статті 5 цього закону [1] передбачає, що «державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей». Отже, постало питання про розмежування предмета правового регулювання екологічних суспільних відносин та відносин у сфері правової охорони здоров'я, які стали предметом медичного права, а також місця санітарно-епідеміологічного законодавства у системі законодавства. Ця остання теза є предметом окремої дискусії.

В останній редакції коментованого Закону України суголосно розвитку міжнародно-правового регулювання захисту клімату маємо у числі завдань цього Закону «запобігання і ліквідації негативного впливу гос-

подарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище у сфері зміни клімату» [1], що позначило розширення предмету правового регулювання екологічного права на господарську діяльність як у сфері екологічної безпеки, так і захисту клімату. Стаття 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» до числа екологічних прав громадян України віднесла не тільки право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище (п. «а»), але й одержання екологічної освіти, об'єднання в природоохоронні громадські формування (п. «д») [1]. Отже, маємо тут відносини господарські чи відносини адміністративні, пов'язані із правовим регулювання утворення і діяльності громадських об'єднань.

Мають рацію наші відомі вчені А. Гетьман та М. Шульга, коли класифікуючи екологічні відносини, відносять до них такі групи: за основними природними об'єктами – земельні, водні, флористичні, фауністичні, атмосферні та інші відносини; за основними сферами діяльності людей у сфері довкілля – відносини, що виникають щодо належності природних об'єктів певним суб'єктам на умовах приватної власності або права користування; відносини, що виникають у сфері експлуатації екологічних об'єктів певними суб'єктами з метою задоволення їхніх інтересів; відносини, що виникають з метою забезпечення екологічної безпеки довкілля, суспільства та громадян; відносини, що формуються у сфері рекреації, відновлення природних об'єктів, покращення їх якості; відносини, що виникають у сфері охорони довкілля; похідні відносини від перших двох груп відносин – еколого-процесуальні, еколого-інформаційні відносини, відносини у сфері розгляду спорів тощо [4].

Тепер про принципи як критерії поділу права на галузі. Виокремлення адміністративного права в окрему галузь наприклад, відбувається також із врахуванням таких принципів, як верховенство права, легітимність, законність, принцип ієрархії у побудові системи органів державного управління та принцип субординації у діяльності органів управління. У системі екологічного права такими є передусім принцип верховенства права, права людини на безпечне та сприятливе для життя і здоров'я довкілля. У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (п. «л» ст. 3 [1]) також закріплений такий принцип охорони довкілля, як «встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, рентної плати за користування

надрами відповідно до Податкового кодексу України» [1], що логічно є сферою правового регулювання як екологічного, так і фінансового права. Обгрунтована також постановка питання про долучення до предмету правового регулювання екологічного права відносин щодо збереження об'єктів рукотворної природи, а також і охорони довкілля в урбанізованих територіях та агломераціях. Наприклад, автором ще у 90-х роках минулого століття ставилося питання про важливість модного тоді так званого «середовищного підходу» у розміщенні сельбищних територій та промислових зон [6; 7; 8].

Окрім цього, варто також відмітити, що предметом регулювання екологічного права є і відносини власності на природні ресурси, тому виникає питання узгодження реалізації цивільно-правових на еколого-правових норм з врахуванням ст. 13 і 14 Конституції України, які визначають Український народ суб'єктом права власності на природні ресурси [3].

Отже, можна було б зробити наступні висновки. У системі права України одне з чільних місць цілком закономірно належить комплексній галузі права, яка на зараз має назву «екологічне право» і яка є об'єктивною основою для формування і розвитку сучасної системи законодавства держави. Розвиток законодавства відбувається під впливом різноманітних чинників економічного, соціального та екологічного порядку, відображає загальні закономірності та складнощі становлення сучасної української системи права та економіко-правового механізму охорони довкілля [8].

З врахуванням положень Конституції України та наведених вище аргументів на сьогодні є підстави використання терміну «довкілєве законодавство», яке складає основу екологічного права. Разом з тим, до цієї комплексної галузі права належать також статті законодавства, які регулюють не тільки довкілєві суспільні відносини, а ще й господарські, цивільні, фінансові, адміністративні.

Система правових норм, об'єднаних спільним предметом – правовими відносинами у сфері охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, захисту клімату, охорони життя і здоров'я людини від негативного впливу забрудненого довкілля, а також відносини у сфері адміністрування і справляння екологічних податків, розміщення сельбищних територій та промислових зон, розвитку урбанізованого середовища та захисту рукотворної природи, які

реально існують, дає підстави стверджувати, що довкілєве законодавство як основа екологічного права не вичерпує системи екологічного права, тому ми стоїмо перед необхідністю продовження дискусії щодо назви цієї важливої галузі права у майбутньому з врахуванням пріоритетів, визначених перебігом суспільних проблем, а також того, що екологічне право як комплексна галузь права, об'єднує не тільки екологічне (довкілєве) законодавство, але й природні права людини на сприятливе для життя довкілля та екологічну безпеку, відповідні принципи та ідеї, «екологізовані» норми інших галузей права, може реалізовуватися тільки у взаємодії з ними.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12/
2. Екологічне право україни. Академічнеий курс. Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка, 2008. – 720 с.
3. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
4. Гетьман А. П., Шульга М. В. Екологічне право України: Підручник. – Харків.: Право, 2005. – режим доступу до інформації: http://ebk.net.ua
5. Костицький В. В. Екологічні права людини як основа розвитку міжнародного та національного екологічного права / В. Костицький // Малий і середній бізнес (Право, Держава, Економіка) /у співавторстві/ – 2013. – №3 (54). – С. 3–7.
6. Костицький В. В. Тенденції розвитку управління охороною навколишнього середовища на рівні області [методичні рекомендації для студентів і спеціалістів] / В. Костицький. – Львів, 1990.
7. Костицький В. В. Методичні вказівки для вивчення проблем охорони навколишнього середовища в курсах економічних і правових дисциплін / В. Костицький ; Львівський лісотехнічний інститут. – Львів, 1990.
8. Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В. В. Костицький ; Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи. – К. : УСП МСБ »Eusmeu» (Серія »Екологічна бібліотечка» ; №5) (Бібліотечка журналу »Малий та середній бізнес»), 2003. – 772 с.

Костяшкін Іван Олександрович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ЗМІСТУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Широке розуміння землі як територіального фундаменту розміщення природних і антропогенних систем об'єктивно вимагає особливого правового режиму її використання, що передусім має охоронний зміст і витікає з виняткової цінності землі яка є не лише елементом довкілля, а й базовою умовою існування людини та всіх компонентів флори і фауни. Підвищення температури, зростання частоти посух і злив, деградація ґрунтів, дефіцит води, ураження ландшафтів інвазійними видами та наслідки воєнних дій висувають до земельного законодавства нові вимоги. Відтак екологічний вимір стає визначальним чинником забезпечення сталого використання земельних ресурсів, а «екологізація» земельного законодавства, має забезпечити юридичне оформлення користування землею внаслідок антропогенної діяльності відповідно до сучасних екологічних вимог [1, с. 29].

Резолюція ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» від 25 вересня 2015 року проголошує новий план дій, спрямований на переведення людства на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку [2]. У цих координатах приватна ініціатива у сфері землекористування повинна функціонувати в межах таких правових рамок, за яких висока ефективність і конкурентоспроможність агровиробництва чи інших видів використання земель узгоджуються із суспільним інтересом щодо збереження, а за потреби – відновлення властивостей земель та дотримання вимог екологічної безпеки загалом [3].

В сучасних умовах клімат стає регуляторним фактором що передбачає необхідність закріплення адаптаційних практик: сівозміни, покривні культури, лісосмуги/агролісомеліорація, мінімальний обробіток, управління вологозбереженням, відновлення боліт і заплав. Важливим також є дії пов'язані з накопиченням вуглецю в ґрунті/біомасі, збереження органічної речовини, мінімізація розорювання вразливих площ. Відтак

екологічна складова стає змістовним ядром земельного права, а обов'язок збереження ґрунтів і ландшафтів – елементом змісту права власності на землю та правомочностей власника.

Не менш проблематичним виглядає стан справ із забезпеченням конституційних засад у сфері використання та охорони земель, які значною мірою лишаються декларативними. За більш ніж чверть століття з моменту ухвалення Конституції України, держава так і не вибудувала дієвого інституційно-функціонального механізму моніторингу, контролю та, головне, особливої охорони земельних ресурсів як національного багатства. Більше того норма ч. 4 ст. 22 Земельного кодексу України[4], якою передбачалось необхідність розробки та затвердження в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і мали передбачати заходи з охорони земель, була скасована відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» [5]. Держава фактично самоусунулась від виконання контрольної функції щодо збереження якісного стану ґрунтів.

Відповідно земельна реформа, що передбачала перерозподіл земель у різні форми власності, не досягла ключової мети – забезпечення раціонального використання та належної охорони земель [3]. Якість сільськогосподарських угідь системно погіршується; майже всюди фіксується сталий спад вмісту гумусу [6, с. 158]. На державному рівні визнаються екологічні проблеми, що лежать в основі негативного стану земельного фонду. У Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель зазначено, що надмірне розорювання, зокрема схилових територій, порушило екологічно збалансоване співвідношення угідь (рілля, природні кормові, ліси, водойми), знизило стійкість агроландшафтів і спричинило значну техногенну ураженість екосфери. Як наслідок – прискорена деградація, забруднення й виснаження ґрунтів та ризики для продовольчої безпеки нинішніх і майбутніх поколінь. Особливо небезпечною є прогресуюча деградація й втрата родючості ґрунтів – бази біосфери й аграрного виробництва. Орієнтовні щорічні втрати від основних видів деградації сягають 40–50 млрд. грн.; частина земель за показниками кислотності, засоленості, солонцюватості, переущільнення та забруднення вже перебуває у передкризовому, а подекуди – у кризовому стані з тенденцією до погіршення [7].

За таких умов особливого значення набуває реалізація засад сталого розвитку як основи земельно-правового регулювання, включаючи принцип екологічної безпеки і запобігання шкоді: пріоритет збереження ґрунтів, водорегулюючих та кліматорегулюючих функцій ландшафтів, а також принцип стійкого землекористування: обов'язковість науково обґрунтованих сівозмін, протиерозійних заходів, консервації деградованих земель. Відповідно формування правових засад ринку земель має підпорядкований і сервісний характер щодо правовідносин їх раціонального використання. Йдеться про створення ринково-конкурентних умов, за яких власники, здатні забезпечити фінансове, матеріально-технічне, екологічне та науково-консультативне підкріплення, організують найбільш результативне використання набутих об'єктів відповідно до вимог чинного законодавства – в інтересах і приватних осіб, і суспільства.

Суттєвим сучасним викликом, який багаторазово посилює описані ризики, є також наслідки збройної агресії російської федерації. Воєнні дії множать ризики: мінування, ушкодження ґрунтів вибухами, забруднення важкими металами та нафтопродуктами, втрата лісосмуг, пожежі. Кожна вирва у чорноземах є фактичним концентратором водної ерозії**;** без належної ремедіації через кілька років у зонах активних бойових дій можливе формування «місячних ландшафтів». Відтак, необхідним є формування спеціального реєстру ушкоджень земель і пріоритетні плани ремедіації, механізми відшкодування шкоди та залучення зовнішнього фінансування до відновних проєктів; гуманітарне розмінування з відновленням агроландшафтів.

З огляду на викладене, пріоритетного значення набуває екологічне нормування зобов'язального характеру спрямоване на підвищення стійкості ґрунтів, включаючи: науково обґрунтовані сівозміни та покривні культури; мінімальний/нульовий обробіток там, де це не погіршує санітарний стан; агролісомеліорацію (лісосмуги, агроліси, живі огорожі); органічне та низьковуглецеве землеробство; повернення органічної речовини, компостування, контроль ерозії; консервація деградованих ділянок із компенсацією власнику. Важливе значення в цій частині мають відіграти заходи не лише контрольного але й стимулюючого характеру, включаючи механізми винагороди за утримання покривних культур, агролісосмуг, відновлення боліт, впровадження охоронних договорів між державою/громадою та власником на землях підвищеної екологічної цінності (луки, степи, заплави, полезахисні лісосмуги), бюджетну підтримку при виконанні ґрунтозахисних заходів.

Список використаних джерел:

1. Мунтян В. Л. Актуальність екологізації земельного законодавства України // Право України. – 2012. № 7. – С. 28–32.
2. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html.
3. Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні. Монографія / І. О. Костяшкін. Київ-Хмельницький. Хмельницький університет управління та права, 2016. 429 с.
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. № 2768-III. URL : http://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2768–14.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закон України від 12.02.2015 № 191-VIII // Відомості Верховної Ради України. –2015. – № 21. – Ст. 133.
6. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія / за ред. проф. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. 320 с.
7. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: схваленорозпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-pURL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70–2022-%D1%80#Text

Кулинич Павло Федотович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
член-кореспондент НАПрН України

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

При проведенні рекодифікації ЦК України зроблена спроба переглянути зміст ст. 9 цього Кодексу, яка визнає пріоритет земельного права у регулюванні земельних відносин. Так, 21 вересня 2025 р. на розгляд

Верховної Ради України внесений проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої»[1], якою пропонується скасувати ст. 9 чинного ЦК України, замінивши її новими положеннями ст. 1 щодо сфери дії ЦК України та інших джерел приватного права.

Зокрема, у частині 1 даної статті визначено, що ЦК України та інші джерела приватного права застосовуються до приватних відносин, з чим не можна не погодитися. Водночас частина 2 цієї ж статті містить досить контроверсійне положення про те, що відносини є приватними, якщо їх публічний характер не визначений законом або не випливає з їх змісту. Тобто, у цій частині фактично закріплюється презумпція належності всіх суспільних відносин до числа приватних, якщо інше не передбачене законом або не випливає із змісту таких відносин. Це означає, що всі публічно-правові законодавчі акти, передусім Земельний кодекс України, які регулюють земельні відносини, мають містити застереження про те, що регульовані ними земельні відносини є публічними, що досі не практикувалося вітчизняним законодавцем. Крім того, положення даної частини про виявлення публічного змісту земельно-правової норми є дуже розпливчастим і потребуватиме тлумачення судових інстанцій у кожному випадку їх застосування. Нарешті, частина 3 ст. 1 поширює сферу дії ЦК України і на майнові відносини публічно-правового характеру у випадках, визначених законом.

На наш погляд, нова редакція ст. 1 ЦК України може викликати хаос у правовому регулюванні земельних відносин. Адже замість положення ст. 9 чинної редакції ЦК України, яка досить чітко розмежовує сфери дії Цивільного, Земельного та інших природоресурсних кодексів України, Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» передбачає проведення свого роду ревізії земельних відносин на предмет виявлення у їх складі публічно-правових відносин. Причому тягар доведення наявності у земельних відносинах публічно-правового змісту покладається даним законопроектом на акти публічного права (законодавця) та судову практику. На наш погляд, редакція ст. 1 є невдалою і потребує вдосконалення. При цьому при її вдосконаленні за основу варто взяти норму ст. 9 ЦК України в редакції від 16 січня 2003 р.

[1] Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої. Проект Закону України № 14056 від 21 вересня 2025 р. https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/searchResults.

Даний висновок підтверджується і аналізом проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги третьої», який готується до передачі до Верховної Рад и України. Так, у ч. 1 ст. 315-75 законопроекту зазначено, що здійснення речових прав регулюється цим Кодексом, а у випадках, встановлених цим Кодексом, – іншими законами. Проте законопроект не згадує природоресурсні кодекси України – Земельний, Водний, Лісовий тощо. А частина 2 цієї статті гласить, що зміна встановлених правил щодо здійснення речових прав за домовленістю сторін допускається у випадках, встановлених цим Кодексом. Нарешті, ч. 3 ст. 315-75 проголошує, що речові права здійснюються з дотриманням прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб. Отже, виходить, що зміна встановлених правил щодо здійснення речових прав на землю та інші природні об'єкт регламентується виключно Цивільним кодексом України. Тобто, положення Земельного кодексу України щодо поділу земель на категорії та функціональне зонування територій не враховуються при здійсненні прав на земельні ділянки. Більше того, у регулюванні поведінки власників і користувачів земель законопроект надає переваги правам та охоронюваним законом інтересам інших осіб, а не нормам спеціальних природоресурсних законодавчих актів щодо встановлення обмежень у використанні земель та покладення на них обов'язків щодо охорони використовуваних ними земельних ресурсів.

Надання Цивільному кодексу України пріоритету у регулюванні відносин власності на землю супроводжується наданням Українському народу статусу суб'єкта речового права власності на землю, поряд з державою, територіальними громадами та фізичними і юридичними особами. Причому Український народ визнається у законопроекті власником землі та всіх інших природних ресурсів країни (ст. 315-8). Це означає, що тепер кожна земельна ділянка в Україні перебуватиме одночасно у власності двох суб'єктів – Українського народу, а також держави, територіальної громади чи приватних осіб. Адже кожен приватний власник земельної ділянки може бути позбавлений права власності на неї без компенсації, коли земельна ділянка примусово вилучатиметься з мотивів суспільної необхідності тощо. Адже Український народ просто забиратиме безоплатно належну йому на праві власності землю, і тому не зобов'язаний компенсувати її вартість. Це у свою чергу унеможливить дію закріпленого у ст. 41 Конституції України принципу непорушності права приватної

власності, у тому числі й на землю, як ключового положення правової держави, що будує ринкову економіку.

Законопроектом також передбачається включити до сфери правового регулювання Цивільного кодексу України і ряд відносин, які наразі є виключною сферою природоресурсного права України. Так, у законопроекті міститься стаття 315-13, яка регулює порядок створення штучних земельних ділянок за рахунок частини водних об'єктів. Штучне створення земельних ділянок за рахунок відповідного зменшення площі водойми являє собою різке втручання людини у природні процеси, що загрожує настанням істотних негативних екологічних наслідків. Тому таке втручання у природні процесе може здійснюватися у дозвільному порядку, який детально регламентується публічно-правовими нормами земельного та іншого природоресурсного права. Водночас регулювання створення штучних земельних ділянок нормами цивільного права та визначення їх правового режиму як споруди, яку потрібно вводити у експлуатацію, призведе до неконтрольованого руйнування водних об'єктів та інших пов'язаних з ними природних ресурсів. Тому природоресурсне законодавство України не допускає масового створення штучних земельних ділянок як екологічно небезпечної діяльності. Натомість ст. 315-13 законопроекту передбачає, що у межах населеного пункту можуть штучно створюватися земельні ділянки для потреб забудови, не зважаючи на її перебування у межах прибережної частини водоохоронної зони, тобто, у межах прибережної захисної смуги, у якій Земельний кодекс України (ст.ст. 61–62) істотно обмежує возведення житлових будівель через наявність істотних екологічних ризиків як для водойм, так і для населення, що проживатиме у таких будівлях.

Намагання передати значну частину земельних відносин, які регламентуються земельним правом з домінуванням у ньому публічно-правових норм, до сфери регулювання цивільного права, загрожує невиправданим зменшенням сфери публічно-правового регулювання земельних відносин на користь сфери дії цивільного права. Наприклад, у ст. ст. 315-8 законопроекту зазначається, що «Речі, які належать державі або територіальній громаді, відносяться до приватної сфери, якщо законом або в порядку, встановленому законом, вони не відносяться до публічної сфери», а також конкретизується, що «До публічної сфери відносяться речі, встановлені законом, а також речі, які за своїм характером використовуються в публічному інтересі або становлять публічний

інтерес». А далі у цій же статті уточнюється, що «У публічному інтересі використовуються речі, що підлягають наданню для державної служби або будь-якої іншої діяльності, яка задовольняє потреби суспільства, *без передбачуваного безпосереднього доступу окремих осіб до користування майном* за зазначеним призначенням». Отже, виходить, що нова редакція Цивільного кодексу України не вважатиме землі загального користування (вулиці, дороги, сквери, площі тощо речами, що використовуються «у публічному інтересі», оскільки земельне законодавство надає допуск необмеженому колу осіб до таких земель. І таких недоречностей у законопроекті чимало.

У законопроекті повністю нівелюється закріплений у ст. 14 Конституції України принцип «Власність зобов'язує», який став однією з підвалин земельно-правової концепції регулювання земельних відносин. Суть цієї концепції полягає у тому, що зміст права власності на землю та інших прав на земельні ділянки включає не лише правомочності щодо володіння, користування та розпорядження землями, а й ще один елемент – правообов'язок щодо їх охорони. Тому за цивілістичною концепцією регулювання земельних відносин власник чи суб'єкт іншого права на землю панує (володарює за законопроектом) над відповідною землею. Проте земельно-правова концепція виключає таке панування (володарювання), оскільки передбачає покладення на власника цілої системи обов'язків щодо охорони та раціонального використання земель, набір яких диференціюється для різних категорій земель. Відтак, передача значної частини земельних відносин, зокрема, відносин щодо власності на землю, до предмета цивільного права «звільнить» власників і користувачів земельних ділянок від виконання обов'язків щодо їх охорони та раціонального використання. На підтвердження цього наведемо зміст ст. 315-76 законопроекту (Соціальна функція речових прав), яка проголошує, що «Речете право зобов'язує. Володілець речового права здійснює його у межах, встановлених цим Кодексом та/або законом з метою захисту інтересів і безпеки держави, природи, навколишнього середовища та здоров'я людей». Отже, за новою редакцією Цивільного кодексу України суб'єкти права власності та інших речових прав на землю здійснюють їх у межах, встановлених цим Кодексом та/або законом з метою захисту інтересів і безпеки держави, природи, навколишнього середовища та здоров'я людей. Отже, за законопроектом права на землю лише обмежуються, проте на їх володільців не покладаються обов'язки щодо охорони та раціонального використання земельних ресурсів.

Таким чином, законопроекти щодо рекодифікації цивільного законодавства підлягають істотному доопрацюванню.

Курман Тетяна Вікторівна
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТИЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Загострення кліматичної проблеми на глобальному рівні вкрай актуалізує питання впровадження і розвитку кліматично орієнтованого сільського господарства в Україні. Наявні на сьогодні екологічні ризики, пов'язані з кліматичними змінами, виступають детермінуючими чинниками, що загострюють глобальну продовольчу проблему й поглиблюють продовольчу кризу. Адже наслідком кліматичних змін, екологічно незбалансованого сільськогосподарського природокористування й ведення бойових дій на території нашої держави виступає поширення опустелювання, виснаження ґрунтів і ресурсного потенціалу агросфери як матеріальної основи забезпечення продовольчої безпеки. Водночас проголошений у Конституції євроінтеграційний курс нашої держави й необхідність виконання зобов'язань в рамках Паризької угоди про клімат щодо досягнення до 2050 р. кліматичної нейтральності вимагають впровадження й системного удосконалення чинного законодавства з метою формування ефективних правових засад адаптивних форм аграрного виробництва, включаючи кліматично орієнтоване сільське господарство.

Кліматично орієнтоване сільське господарство на сьогодні є тим міжнародно-визнаним підходом до ведення сільськогосподарського виробництва, що сприяє гарантуванню продовольчої безпеки, забезпеченню ефективного функціонування аграрного сектору в умовах зміни клімату й, водночас, зменшенню його негативного впливу на довкілля. Адже, враховуючи тісний кореляційний зв'язок між сільським господарством і кліматом, не лише ефективність сільського господарства напряму залежить від дії

природно-кліматичних чинників, але й воно само здатне чинити значний, здебільшого негативний вплив на клімат і стан довкілля в цілому.

Що стосується чинного законодавства, то станом на зараз в ньому бракує спеціальних норм, присвячених унормуванню відносин у сфері ведення кліматично орієнтованого сільського господарства, відсутнє й законодавче визначення даного поняття. Лише в окремих нормативно-правових актах, переважно програмного характеру, декларується необхідність переходу до кліматично орієнтованого сільського господарства. Так, відповідно до Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 р., затвердженої розпорядженням КМУ від 30 травня 2024 р., в межах 2 і 3 стратегічних цілей державної кліматичної політики у сфері сільського господарства передбачено такі показники і результати, як забезпечення переходу до кліматично стійкого виробництва продовольства та сільськогосподарської продукції, збільшення площ сільськогосподарських угідь з органічним статусом і вуглецевим землеробством тощо.

Здійснення заходів щодо запобігання та адаптації до зміни клімату визначено Стратегією продовольчої безпеки України на період до 2027 р., схваленою розпорядженням КМУ від 23 липня 2024 р., одним із завдань на шляху досягнення стратегічної цілі 3 «Забезпечення безпекової компоненти продовольчої безпеки».

Аналогічне положення закріплено і у Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 р., затвердженій розпорядженням КМУ від 15 листопада 2024 р., де серед засобів досягнення стратегічної цілі 2 «Задоволення суспільних потреб у високоякісних, поживних і безпечних харчових продуктах та забезпечення продовольчої безпеки» передбачено за необхідне забезпечення позитивного впливу на довкілля продовольчої системи, що охоплює виробництво, транспортування, розподіл, маркетинг і споживання харчових продуктів, включаючи збереження й відновлення земельних, водних та інших ресурсів, а також сприяння пом'якшенню наслідків змін клімату та адаптації до його наслідків.

Згідно з положеннями п. 2^3.1. ст. 2^3 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» державна аграрна політика спрямована, серед іншого, на досягнення такої цілі, як адаптація сільськогосподарського виробництва до змін клімату, зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів й збільшення

обсягів видалення парникових газів поглиначами у секторі сільського господарства та ін. Законом України від 8 жовтня 2025 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо організаційних засад здійснення підтримки в аграрному секторі» як відповідь на наявні виклики і загрози, насамперед кліматичні і воєнні, вперше законодавчо визначено поняття «зона ризикованого землеробства» як території ведення сільськогосподарського виробництва з високим рівнем ризику втрати (часткової втрати) на ній врожаю продукції рослинництва або втрати інших видів сільськогосподарської продукції внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов або внаслідок ведення бойових дій. Однак, при цьому жодних спеціальних засобів державної підтримки для сільськогосподарських товаровиробників, що впроваджують кліматично орієнтовані, адаптивні форми аграрного виробництва, Закон, на жаль, не закріплює.

Отже, на даний час можна констатувати лише зародження (започаткування) правових засад кліматично орієнтованого сільського господарства. На жаль, слід вказати на явний брак спеціального регулювання суспільних відносин у даній сфері, адже в Україні досі не прийнято жодного спеціального закону, який би визначив правові засади ведення адаптивного рослинництва і тваринництва, меліоративного, точного і біодинамічного землеробства, інших кліматично орієнтованих форм аграрного виробництва, державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, які здійснюють перехід до ведення кліматично орієнтованого сільського господарства, наукового, інформаційно-організаційного та фінансового забезпечення тощо. На сьогодні єдиною нормативно врегульованою адаптивною формою аграрного виробництва виступає органічне виробництво.

У зв'язку з цим цілком закономірно виключної актуальності набуває проблема формування в аграрному праві України системи спеціальних правових норм, спрямованих на адаптацію сільського господарства до зміни клімату й досягнення ним кліматичної нейтральності, а також удосконалення чинного законодавства, насамперед, шляхом: прийняття Загальнодержавної концепції кліматично орієнтованого сільського господарства, Закону України «Про точне землеробство»; внесення доповнень до Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» щодо визначення поняття агролісівництва як одного з інструментів реалізації державної аграрної політики й окремої форми кліматично орієнтованого землеробства, що поєднує деревну рослинність із сільськогосподарськими культурами

і тваринництвом з метою підвищення еколого-економічної ефективності і сталості агроландшафтів; подальшого вдосконалення законодавства у сфері гідротехнічної меліорації земель в агросфері, розвитку меліоративного землеробства та ін.

Необхідність розробки цілісної законодавчої бази для розвитку кліматично орієнтованого сільського господарства зумовлює й потребу у формуванні правової доктрини в агрокліматичній сфері на основі наукових напрацювань представників як правничої науки (аграрного, земельного, екологічного та кліматичного права), так і економічної, сільськогосподарської та природничої науки. Як вбачається, це дозволить забезпечити концептуальну цілісність, юридичну визначеність і дієвість правового регулювання у вказаній сфері.

Таким чином, надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема формування цілісного, дієвого, науково обґрунтованого механізму правового забезпечення ведення кліматично орієнтованого сільського господарства, що має врахувати потреби євроінтеграційних перетворень, необхідність адаптації і протидії наслідкам кліматичних змін, що можуть негативно позначитися на стані забезпечення продовольчої безпеки, а також забезпечення сталого розвитку агросфери.

Лісова Тетяна Вікторівна
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Лейба Людмила Василівна
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
земельного та аграрного права, вчений секретар
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ ЯК ЧИННИК ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Кліматичні зміни є глобальною екологічною проблемою. Незважаючи на посилення уваги до питання зміни клімату з боку міжнародного

співтовариства, прийняття низки важливих програмних документів, нормативно-правових актів у царині державної кліматичної політики, проблема адаптації до кліматичних змін усіх сфер державної політики залишається невирішеною.

Як слушно зазначає В. В. Носік, у глобальному всесвітньому вимірі кліматичні зміни, викликані антропогенними чинниками, зобов'язують міжнародну інтелектуальну спільноту формувати нові наукові погляди й підходи в дослідженнях результатів впливу таких змін на економіку, екологію, державу, право, соціум, суспільну свідомість народів усіх держав світу. Тільки завдяки цьому можна буде спрогнозувати можливі негативні ризики для людини і природи, а також виробити суспільно-економічні, державно-правові моделі забезпечення сталого розвитку на національному й міжнародному рівнях і запобігти загибелі людської цивілізації на планеті [1, с. 23–24].

Вагомим кроком на шляху правового забезпечення адаптації до кліматичних змін доцільно вважати Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08 жовтня 2024 р. № 3991-IX, нормами якого визначено правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку країни, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату тощо [2]. Вказаним нормативно-правовим актом запроваджено ряд новел у зазначеній царині. Насамперед ідеться про утворення нового незалежного дорадчого науково-експертного органу – Науково-експертної ради з питань клімату та збереження озонового шару; затвердження Довгострокової стратегії низьковуглецевого розвитку України; здійснення моніторингу та оцінки реалізації державної кліматичної політики.

У кліматичній сфері, як зазначається у наукових працях, державна політика та законодавство повинні передбачати єдиний налагоджений механізм політико-правових інструментів регулювання [3, с. 270].

На посилення процесів кліматичних змін впливає високий ступінь деградації земель. Ідеться про наслідки нераціонального використання ґрунтів, зокрема, надмірної розораності територій, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, що призводить до викидів

в атмосферу вуглецю, який є однією із причин глобального потепління і зміни клімату.

Крім Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів у сфері запобігання негативного впливу кліматичних змін. Серед яких насамперед доцільно виокремити Стратегію екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р., № 1363-р. [4]. Реалізація Стратегії має сприяти адаптації до наслідків зміни клімату в Україні до 2030 р. та підвищити рівень екологічної безпеки в цілому. Водночас варто звернути увагу, що строк дії Операційного плану реалізації вказаної Стратегії сплив ще у 2024 р.

З метою вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення функціонування сталого розвитку держави і створення передумов для поступового переходу до низьковуглецевого розвитку країни розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р., № 483-р було схвалено Стратегію формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках [5]. Основними напрямками розв'язання порушеної проблеми цим важливим нормативно-правовим актом визначено: зменшення щорічних обсягів викидів парникових газів та збільшення щорічних обсягів їх поглинання, зокрема шляхом здійснення відповідних заходів у сфері лісового господарства та землекористування; збільшення площ сільськогосподарських угідь з органічним статусом та вуглецевим землеробством; забезпечення реалізації національних ініціатив у сфері зміни клімату в ході міжнародних процесів і заходів тощо.

Законом України «Про основні засади державної кліматичної політики» з метою забезпечення досягнення довгострокових цілей державної кліматичної політики передбачено розробку Довгострокової стратегії низьковуглецевого розвитку України, що має бути затверджена Кабінетом Міністрів України.

Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 р., розроблена на виконання міжнародних зобов'язань України та подана до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, зосереджує увагу на необхідності інтеграції аграрного сектору України у національні клі-

матичні ініціативи та визначає заходи стимулювання регенеративного землеробства для секвестрації вуглецю у ґрунті [6]. Серед заходів скорочення викидів парникових газів у секторі землекористування Стратегією передбачено зменшення частки ріллі у структурі землекористування; боротьбу з деградацією сільськогосподарських земель та опустелюванням, зокрема шляхом проведення консервації малопродуктивних і деградованих земель; стимулювання впровадження інноваційних агротехнологій, безплужної культивації та ротації культур; зменшення механічного впливу на ґрунт; підтримка заходів, спрямованих на перетворення малопродуктивних сільськогосподарських земель на ділянки з постійним рослинним покривом та ін.

Водночас сьогодні відчувається брак окремого закону, норми якого були б спрямовані на впровадження системи торгівлі квотами на викиди парникових газів в Україні.

Слід підкреслити наявність обопільного зв'язку між кліматичними змінами та станом земель, розвитком сільськогосподарського виробництва.

Зокрема, через швидкі темпи зміни клімату, що супроводжується підвищенням середньорічних температур, повторюваністю й інтенсивністю екстремальних погодних явищ, особливо посух, останнім часом в Україні відбувається загострення проблем деградації земель та опустелювання.

Фактично кліматичні зміни викликають необхідність переходу до сільського господарства, яке ґрунтується насамперед на використанні низьковуглецевих технологій вирощування сільськогосподарської продукції, впровадженні вдосконалених режимів зрошення й способів поливу, а також систем удобрення й захисту рослин.

Завданням з реалізації кліматично орієнтованого сільського господарства є насамперед підтримка та розвиток органічного виробництва, використання біотехнологій, збереження та примноження біорізноманіття, застосування вдосконалених технологій внесення добрив, розвиток відновлюваних джерел енергії, підтримка та стимулювання розвитку зрошення, використання малопродуктивних і деградованих земель для вирощування багаторічних біоенергетичних культур, що запобігатиме їх подальшій деградації.

Вирішення проблеми забезпечення ведення кліматично орієнтованого сільського господарства потребує комплексного підходу шляхом

вжиття системи заходів з його адаптації до кліматичних змін. З метою зменшення обсягу викидів парникових газів видається доцільним розробити окремий закон, норми якого були б спрямовані на впровадження системи торгівлі квотами на викиди парникових газів в Україні. Цей закон встановить загальний ліміт викидів парникових газів, що буде поступово зменшуватися. Підприємства зможуть купувати або продавати дозволи (квоти) на викиди CO2.

Необхідним є впровадження так званого кліматично орієнтованого землеробства, яке насамперед складається з органічного, консервативного, точного землеробства, а також нульового обробітку, з метою максимального їх застосування слід вдосконалити правове забезпечення їх здійснення шляхом внесення змін до Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель».

Список використаних джерел:

1. Носік В. В. Проблеми правового забезпечення реалізації цілей сталого розвитку у сфері збереження, відновлення та раціонального використання екосистем в Україні. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах європейської глобалізації:* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ-Яремче, 20–22 вересня 2019 р.). Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. С. 23–26.
2. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 р. № 3991-IX. *Відом. Верхов. Ради України.* 2025. № 9. Ст. 19.
3. Ільків Н. В. Діджиталізація правового механізму запобігання зміні клімату. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 265–270.
4. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 року: розпорядж. КМУ від 20.10.2021 р., № 1363-р. *Офіц. вісн. України*. 2021. № 87. Ст. 5584.
5. Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках: розпорядж. КМУ від 30.05.2024 р., № 483-р. *Офіц. вісн. України*. 2024. № 54. Ст. 3228.
6. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення: 13.11.2025).

Малишева Наталія Рафаелівна
докторка юридичних наук, професорка,
головний науковий співробітник
відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
академік НАПрН України

КЛІМАТ І ПРАВО: ФОРМУВАННЯ НОВОЇ НОРМАТИВНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Згідно з Шостою доповіддю Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC, 2023), планета вже наблизилася до порогу глобального потепління у +1,5°C [1]. Сучасна кліматична криза – це не лише екологічна або енергетична проблема. Вона надає фундаментальний виклик праву, його аксіологічним основам і нормативній логіці розвитку цивілізації. В умовах кліматичних трансформацій постає потреба не лише вдосконалювати правові інструменти, а й переосмислювати філософію права як системи цінностей і меж відповідальності людини.

Право в цих умовах вже не може залишатись в межах традиційної територіальної юрисдикції, оскільки національні правові системи все більше демонструють нездатність вирішити проблему засобами національного реагування. Звісно, що в дороговказному сенсі в міжнародній довкіллєвій політиці ми продовжуємо керуватись правовими ідеями, вперше закладеними Стокгольмською декларацією (1972) [2] та розвинутими в Декларації Ріо (1992) [3] і наступних міжнародних актах «м'якого» права. Однак нинішня ситуація вимагає нової нормативної філософії – філософії передбачення та глобальної взаємозалежності. Відповідно до таких потреб сьогодні в світі формується концепція *посттериторіальної відповідальності.* При цьому показово, що ця концепція знаходить поширення здебільшого саме в контексті кліматичних змін. Посттериторіальна відповідальність означає, що правові й етичні наслідки дій держав, а також інших акторів, насамперед приватних транснаціональних корпорацій, більше не прив'язуються виключно до меж їх фізичної території. В умовах глобальних екологічних зв'язків викид парникових

газів, руйнування екосистем чи інвестиційні рішення в одній частині світу створюють правові та соціальні наслідки для людей і природних систем в іншій частині, яка інколи знаходиться за тисячі кілометрів, а в часовому плані також для поколінь, що ще не народилися [4]. Часовий вимір нової кліматичної філософії, що має визначати напрями правової політики, знаходить відображення в теорії *міжпоколінної відповідальності*, яка активно використовується в сучасному кліматоорієнтованому дискурсі [5]. Кліматичні ефекти мають довгострокові наслідки: викиди сьогодні можуть змінювати клімат, зокрема рівень моря впродовж десятиліть; тому правова рамка має охороняти не лише тих, «хто страждає зараз», а й охоплювати регулюванням права та інтереси майбутніх поколінь. Це підштовхує перехід нормативної філософії від короткострокової, територіально-орієнтованої перспективи до принципів тривалої добросовісності, зобов'язань утримання (duty to abstain) і покриття шкоди, що може проявитись у майбутньому часовому вимірі.

Відповідні філософські концепції вже знаходять вплив на міжнародно-правові тенденції регулювання кліматоохоронних відносин. Так, Паризька угода 2015 року у своїй Преамбулі визнає, що зміна клімату є *спільною проблемою людства*. А Сторони, вживаючи заходів для боротьби зі зміною клімату, повинні поважати, сприяти та враховувати зобов'язання щодо прав людини, права на здоров'я, прав корінних народів, місцевих громад, мігрантів, дітей, осіб з інвалідністю та людей, які перебувають у вразливому становищі, а також права на розвиток, гендерну рівність, розширення прав і можливостей жінок та *міжпоколінну справедливість* [6].

Зміщення акцентів із природоохорони на етико-правові виміри кліматичної політики знайшли своє комплексне втілення в ухваленій 13 листопада 2017 р. у Парижі 195 державами– членами ЮНЕСКО на 39-й сесії Генеральної конференції цієї міжнародної організації системи ООН Декларації етичних принципів, пов'язаних зі зміною клімату [7], в розробленні якої безпосередню участь брала авторка цієї публікації. Звісно, відповідна Декларація є актом «м'якого права», що, зокрема, випливає з самих її формулювань: Декларація «проголошує» (ст. 1.1), «рекомендує» (ст. 1.2), «закликає» (ст. 1.3) до певних дій; документ орієнтує на «сприяння здійсненню» та «підтримку» певних заходів (ст. 5 «а», 14.1, 14.2, 14.3), на «заохочення» їх розроблення (ст. 9, 11), рекомендує «максимально розширювати участь» в тих чи інших акціях (с. 8), «підтримувати і розвивати…» (ст. 14.5) [8]. Водночас, цей до-

кумент порівняно з актами «твердого» права має набагато більш широку суб'єктну базу, на яку спрямовується: це практично все людство, представники всіх верств і секторів глобалізованого світу: від держав до окремих індивідумів. Причому до кожного з таких суб'єктів Декларація звертається окремо, а її норми можуть слугувати дороговказами до безпосереднього застосування.

Ще один аспект, на який варто звернути увагу, – це розгляд кліматичного права з точки зору нової філософії відповідальності. Відомо, що класичне право ґрунтується на реактивній моделі відповідальності: спочатку правопорушення / шкода – потім відповідальність. Натомість кліматична система не терпить запізнення. Вона вимагає *превентивної відповідальності,* тобто дій на випередження, заснованих на оцінці ризиків, що ще не настали. Саме така логіка знайшла, зокрема, закріплення у Регламенті Європейського парламенту і Ради 2021/1119 «Європейський кліматичний закон» [9], яким встановлено рамки досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. Право тут виступає інструментом проєктування майбутнього, а не лише регулювання сьогодення. На всебічне наукове опрацювання цього питання і формування концепту *права передбачення* (*anticipatory law)*, який поєднає класичний юридичний і прогностичний виміри, працює й сучасна правова доктрина [10], [11].

Правовою основою нової моделі кліматичного врядування, стратегічною метою якого є кліматична нейтральність до 2050 р. з «нульовим забрудненням» (zero pollution) та переходом до циркулярної економіки, став Європейський «зелений курс» [12].

Для України цей курс має подвійне значення: по-перше, як орієнтир для гармонізації національного довкіллєвого законодавства (включно з кліматичним) з правом ЄС; по-друге, як імпульс для формування власної нормативної філософії післявоєнного відновлення, у якій довкілля розглядається не лише як ресурс, а як елемент національної безпеки, екологічної безпеки виживання.

Таким чином, сучасна кліматична епоха вимагає філософського переосмислення спрямованості правового регулювання кліматичних відносин. Ця філософія має спиратися на такі засади:

– онтологічна єдність людини і природи – подолання антропоцентризму та визнання екологічної взаємозалежності;

– етика передбачення і самообмеження при формуванні правових норм: врахування не лише поточних, але й майбутніх наслідків діяльності;

– міжпоколінна справедливість як ключовий принцип сучасного міжнародного кліматичного права.

Список використаних джерел:

1. AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023. The IPCC finalized the Synthesis Report for the Sixth Assessment Report during the Panel\s 58th Session held in Interlaken, Switzerland from 13–19 March 2023. URL: https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/.
2. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. URL: https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972.
3. The Rio Declaration on Environment and Development (1992). URL: https://www.iau-hesd.net/sites/default/files/documents/rio_e.pdf.
4. Allocating Duties and Distributing Responsibilities in a Post-Territorial Human Rights Paradigm. Verfassungsblog on matters Constitutional. URL: https://verfassungsblog.de
5. ICJ Advisory Opinion: The World's Top Court Has Spoken Unequivocally on States' Climate Change Obligations. Earth.org. URL: https://earth.org/icj-advisory-opinion-the-worlds-top-court-has-spoken-unequivocally-on-states-climate-change-obligations.
6. Paris Agreement. United Nations. 2015. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf.
7. Declaration of Ethical Principles in Relation to Climate Change. URL: unesdoc.unesco. org/images/0026/002601/260129e.pdf.
8. Н. Р. Малишева. Етичні принципи – правові норми: діалектика взаємодії (роздуми в контексті прийняття Декларації етичних принципів, пов'язаних зі зміною клімату. Правова держава. Випуск 29. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 590 с. С. 176–184.
9. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj/eng.
10. Mireille Delmas-Marty, Towards a Truly Common Law, Europe as a Laboratory for Legal Pluralism, 2007. 268 p.
11. Europe sustainable development report 2022. Achieving the SDGs: Europe's Compass in a Multipolar World. Includes the SDG Index for the European Union, its member states, and partner countries. URL: https://sdsn.bg/wp-content/uploads/2023/02/europe-sustainable-development-report-2022.pdf.
12. The European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

Олещенко В'ячеслав Іванович
кандидат географічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
директор Центру космічного, енергетичного,
ядерного та довкіллевого права,
Заслужений юрист України

ДОВКІЛЛЕВЕ ЗАКОНОДАВСТВО В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Дотепер галузь права та відповідного законодавства, що спрямовані на забезпечення регулювання відносин стосовно охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки в Україні переважно визначаються як екологічні. Саме таке їх найменування нині вважаємо за можливе пов'язувати насамперед з професійною спеціалізацією більшості вчених, громадських діячів, які працювали у сфері охорони природи і були переважно біологами, а також з певними мовними традиціями та особливостями. Хоча не можна не пам'ятати, що перші видання з цих питань, зокрема й підручники, підготовлені В. Л. Мунтяном (1964, 1982) – одним з піонерів формування цієї нової галузі права, як і інші видання в Україні та сусідніх республіках мали назви на кшталт «Правова охорони природи». В подальшому такі видання з певними варіаціями переважно вже називалися як видання з екологічного права. При цьому в англомовному та іншому зарубіжжі стабільно йдеться про «Environment», що українською перекладається як «довкілля», та відповідно про «Environmental Law».

З прийняттям у 1996 році Конституції України поняття «довкілля» було введено до вітчизняного правового поля. У зв'язку з цим, а також з огляду на ухвалення раніше, а саме 26 червня 1991 року Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а 24 лютого 1994 року – Закону України «Про санітарне та епідемічне благополуччя населення», як і низки інших нормативно правових актів, які слідували

термінології зазначених законів, постало питання щодо визначення змісту, місця в системі права, відповідного вітчизняного законодавства такого об'єкту як довкілля.

При цьому мало враховуватися досить жорстке на той час розмежування регулювання відносин щодо суто природного та виробничого, штучно сформованого навколишнього середовища між так званим екологічним та санітарним правом, відповідним законодавством, наявність окремих спеціально уповноважених державних органів з цих питань.

Усвідомлюючи цю ситуацію, ще при формуванні проекту закону, як базового в системі екологічного законодавства, його сферу дії було обмежено регулюванням відносин стосовно саме природного навколишнього середовища. Разом з тим, цілком обгрунтовано було передбачено, що екологічна політика в державі спрямовується не лише на збереження живої та неживої природи навколишнього середовища, а й на захист життя і здоров'я населення, гарантування екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людини. При цьому також усвідомлювалося, що значна частина нормативів, які мали використовуватися при регулюванні відповідних екологічних відносин, за своєю сутністю є санітарними і розроблялися та спрямовувалися на забезпечення захисту життя і здоров'я населення, а не об'єктів природи, навколишнього природного середовища в цілому. Однак, інших нормативів такого характеру на той час не було, ця проблема залишається й дотепер.

Подальша практика діяльності у цій сфері, розвиток відповідних наукових досліджень як у сфері права, так і природничих та інших наук, все більш переконливо доводять необхідність посилення системності регулювання відносин у цій сфері, поєднання напрацювань як екологічного, так і санітарного, епідемічного, інших галузей права, утвердження саме довкіллєвого права та відповідного законодавства як комплексної галузі, особливої сфери регулювання відносин, спрямованої на забезпечення безпечного стану довкілля, ефективного використання природних ресурсів, системного вирішення відповідних питань згідно з міжнародно визнаними принципами сталого розвитку.

Об'єктивною основою для цього є насамперед реальна системність організації навколишнього світу в цілому як на планетарному та ще вищому рівні, так і на регіональному та локальному рівнях. Ця системність забезпечується єдністю, взаємопов'язаністю у просторі та в часі природних процесів та явищ на нашій планеті Земля, що формується як

результат динамічної взаємодії складових компонентів природних комплексів (геологічні маси, води, рослинний та тваринний світ, атмосферне повітря, ґрунтовий покрив тощо) завдяки потокам речовини, енергії, інших субстанцій, що пронизують та поєднують ці компоненти.

Навколишній світ, як і будь-яка інша система, постійно, значною мірою циклічно, змінюється. Відповідні природні процеси все більш суттєво змінюються під впливом різноманітних антропогенних чинників, які також модифікуються у зв'язку із змінами інтересів та можливостей людства, держав, їх об'єднань, територіальних громад, інших спільнот, конкретної людини.

У зв'язку з цим суттєво посилюється значущість утвердження системного бачення довкілля як в суспільній свідомості, так і в регулювання відповідних суспільних відносин, пов'язаних із збереженням не лише безпечного, а й комфортного, прийнятного і не лише для життя і здоров'я кожного довкілля, а й для об'єктів безпосередньо природи, для збереження їх різноманіття в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь.

Принципово важливою умовою вирішення цього завдання є належне врахування посилення в цілому глобального антропогенного впливу безпосередньо на довкілля, а також змін характеру такого впливу, все більш відчутних і нині складно прогнозованих загальних зрушень у системі світопорядку, у здатності забезпечення його ефективного функціонування, відповідної діяльності міжнародних інституцій. Належне вирішення довкіллєвих проблем потребує відповідної консолідації зусиль та правових, економічних, інституційних, кадрових інших спроможностей як на глобальному, міжнародному, так і на національному, регіональному та локальному рівнях, формування нових підходів, нових інструментів, дієвих гарантій забезпечення безпеки та досягнення спільних цілей.

Розроблення та ухвалення у 1991 році Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» спрямовувалися насамперед на забезпечення системного регулювання відносин у цій сфері, охоплюючи для цього на єдиних принципах, з використанням взаємоузгоджених інструментів та механізмів регулювання відносин щодо усіх природних ресурсів та з інших питань. Для цього статтею 2 цього Закону було встановлено, що відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються цим Законом, а також розроблюваними відповідно до нього земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного

повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством. Виключення в подальшому вимоги щодо розроблення законодавства стосовно окремих природних ресурсів та іншого спеціального законодавства відповідно до базового у цій сфері закону унеможливлює системний розвиток законодавства у цій сфері та належну правозастосовну практику, а тому ця ситуація потребує невідкладного рішення.

Суттєво негативно на системі регулювання відносин у цій сфері позначилося і вже багаторічна практика внесення до чинного законодавства точкових змін, виходячи з поточних приватних інтересів, хибних уявлень, без урахування сформованих тривалою вітчизняною та зарубіжною практикою принципів екологічного права. Такі зміни без відповідного системного аналізу, врахування наслідків не лише для довкілля, а й для розвитку економічної, соціальної та інших сфер суспільної діяльності, часто вносяться до актів як екологічного, так і іншого законодавства, зокрема податкового, бюджетного. Особливо показовим прикладом ігнорування базових принципів права, розмежування сфер регулювання між різними галузями законодавства, є поширення податковим законодавство режиму спеціального використанням природних ресурсів практично на усі види лісогосподарської та іншої діяльності, які здійснюються для поліпшення якісних показників довкілля, відповідних природних ресурсів, а не для задоволення підприємницьких потреб у тому чи іншому природному ресурсі, що є кваліфікуючою ознакою спеціального використання природних ресурсів.

Після тривалої, протягом десятиліть діяльності з консолідації системи державного управління у сфері довкілля Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» врешті було створено умови для інституційної єдності регулювання відносин у цій сфері, для стабільної діяльності центрального спеціально уповноваженого органу виконавчої влади – Мінприроди України, а також його органів на місцях. Завдяки цьому протягом наступного десятиліття було досягнуто чимало позитивних результатів на національному рівні, в гідному утвердженні України на міжнародному рівні. Наша держава стала авторитетним учасником багатьох процесів, розроблення проектів найважливіших міжнародних документів, стороною усіх важливих договорів, а у 2003 році – господарем чергової Європейської конференції міністрів довкілля. Подальші реорганізації, виведення з підпорядкування міністерства

його територіальних органів, інші зміни, аж до ліквідації як самостійного центрального органу виконавчої влади, створили суттєву загрозу не лише екологічній безпеки, а й для національної безпеки України в цілому.

За цих обставин, з огляду на сучасні глобальні виклики особливо актуальним є проведення систематизації законодавства у довкіллєвій сфері на основі консолідація зусиль насамперед фахівців, що працюють саме у цій сфері, включаючи природоресурсні відносини, прискорення формування єдиної фахової позиції як з раніше узгоджених питань, яка у багатьох випадках потребує корекції з огляду на суттєві зміни умов, так і щодо вирішення нових та раніше не актуальних проблем. Насамперед йдеться про утвердження особливого статусу та особливого правового режиму усіх природних ресурсів, які за Конституцією України належать до об'єктів права власності Українського народу, об'єктивно мають численні інші відмінності. А тому права на них не можуть розглядатися як звичайні речові права, регулювання відносин щодо них не може здійснюватися за загальними принципами та нормами цивільного чи адміністративного права. За цих обставин пріоритетним є впорядкування насамперед законодавства про надра, а в подальшому – на основі ухваленої в установленому порядку концепції систематизації довкіллєвого законодавства – й інших актів природоресурсного законодавства.

Реорганізація системи державного управління, децентралізація владних повноважень не може ставити під загрозу можливості держави з виконання її конституційного обов'язку із забезпечення гарантій конституційних прав громадян, кожного, Українського народу у довкіллєвій сфері, здатності державних органів оперативно ухвалювати необхідні рішення в умовах війни та за інших надзвичайних ситуацій, які до того ж суттєво ускладнюються сучасними глобальними геополітичними процесами, змінами клімату, посиленням ролі природних ресурсів у забезпеченні національної безпеки та суверенітету України. Тому неодмінною умовою успішного вирішення цих завдань є відновлення у складі центральних органів виконавчої влади Міністерства довкілля, повноваження якого у сфері довкілля не можуть поєднуватися з повноваженнями та відповідальністю у інших сферах, внесення відповідних змін до Закону України «Про національну безпеку України», чинна редакція якого не враховує особливу значущість довкіллєвих чинників у забезпеченні національної безпеки.

Рибалко Костянтин Валерійович
доктор філософії,
начальник Юридичного управління
Головного управління Держгеокадастру
у Харківській області

ДЕГРАДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ВИКЛИКАНИХ ВІЙНОЮ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Зниження родючості ґрунту – це світова проблема. За даними GEF 25% від всієї земної поверхні світу – це деградовані ґрунти. Щорічно планета втрачає 24 млрд т родючої землі, через що страждають 3,2 млрд людей. Якщо цей тренд продовжиться, то до 2050 р. 95% земної поверхні будуть складати деградовані ґрунти.

За даними ФАО 20% сільськогосподарських земель України зазнали суттєвої деградації, а решта перебувають під загрозою. За останні 130 років українські ґрунти вже втратили близько 30% гумусу, а рівень розораності сягає 53%, і є один з найвищих у світі – 53,9% (Польща – 36,5%, Німеччина – 34,1%, США – 17,5%, Китаї – 12%). За даними опитування, проведеного БТУ-ЦЕНТР серед агровиробників із усієї України, 51% господарів уже спостерігають процеси деградації на своїх ґрунтах. За оцінками НААН, економічні збитки від цих процесів становлять близько 40 млрд грн/рік [1] (! Аналітика до повномасштабного вторгнення рф).

Деградація земель є як причиною, так і наслідком зміни клімату. Зміна клімату та деградація земель можуть створювати зворотний зв'язок, при якому збільшення виробництва продуктів харчування призводить зростання шкідливих викидів, а втрата родючості ґрунтів і рослинного покриву суттєво зменшує поглинання вуглецю. Унаслідок цього в атмосферу виділяється більше вуглецю, що посилює деградацію земель, втрату біорізноманіття та зміну клімату.

Кліматичні зміни впливають на деградацію земель як безпосередньо, так і опосередковано. Водночас деградація земель також певною мірою впливає на кліматичну систему. Безпосередні впливи виникають тоді, коли кліматичні умови та земельні ресурси взаємодіють в одному часі та просторі [2].

Процеси деградації земель, які безпосередньо впливають на ґрунт і наземну біоту, відіграють важливу роль в обміні CO_2 з атмосферою, з огляду на їхню величину та активність у глобальному вуглецевому циклі. Під час розвитку найбільш поширеної форми деградації земель, ерозії ґрунтів, руйнується їхній поверхневий шар, який зазвичай містить найбільші запаси органічного вуглецю, що сприяє його мінералізації та вивільненню у вигляді CO_2 [3].

Разом з тим три роки російської війни в Україні спричинили не лише людські втрати та руйнування інфраструктури, а й завдали масштабної шкоди клімату. За період з 24 лютого 2022 року по 23 лютого 2025 року викиди парникових газів, спричинені російським вторгненням, сягнули 230 мільйонів тонн CO_2 еквіваленту.

Протягом третього року війни викиди зросли на 30% (55 мільйонів тонн CO_2 екв.) порівняно з попередніми періодами. Викиди за три роки повномасштабної війни можна порівняти з загальним обсягом річних викидів одразу чотирьох європейських країн – Австрії, Угорщини, Чехії та Словаччини разом узятих, або ж викидам від 120 мільйонів автомобілів на викопному паливі.

Найбільша кількість викидів пов'язана безпосередньо із бойовими діями – 82,1 млн тонн CO_2 екв., що становить 36% від загального обсягу. Ця категорія охоплює викиди від споживання палива військовою технікою, виробництва та використання боєприпасів, виробництва військової техніки та будівництва укріплень.

На другому місці – викиди, пов'язані з реконструкцією зруйнованих будівель та інфраструктури, що оцінюються в 62,2 млн тонн CO_2 екв. (27%).

Третім за обсягом джерелом стали ландшафтні пожежі – 48,7 млн тонн CO_2 екв. (21%). Саме ця категорія продемонструвала найсуттєвіше зростання у 2024 році, коли площа згарищ більш ніж подвоїлася порівняно з попередніми роками.

Окрім основних джерел, також: руйнування енергетичної інфраструктури – 19 млн тонн CO_2 екв., зміну маршрутів цивільної авіації через закриття повітряного простору – 14,4 млн тонн CO_2 екв., переміщення біженців – 3,3 млн тонн CO_2 екв.

Постійні обстріли енергетичних об'єктів спричиняють викиди не лише CO_2, але й гексафториду сірки (SF_6) – парникового газу, що є в 24 000 разів потужнішим за CO_2 [4].

Загалом, за даними ООН, війна рф проти України може зірвати досягнення цілей з уповільнення зміни клімату. Наслідки війни створюють ризик дестабілізації світових продовольчих та енергетичних ринків і матимуть значний вплив на зміну клімату. Хоча країни ЄС залучають додаткові ресурси, щоби позбутися енергетичної залежності від рф, існує ризик відновлення відповідної залежності від викопного палива. Отже, звужується вікно можливостей щодо обмеження зростання температури до 1,5°С до 2100 р. [5].

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану економічні, екологічні й соціальні виклики продовольчого забезпечення України та світу істотно загострилися. Одним із цих викликів є істотне посилення й до того актуальної проблеми деградації земель і ґрунтів, спричинене збройною агресією. У зв'язку з повномасштабною агресією рф, ґрунтові ресурси України зазнають істотної руйнації, погіршення якості, посилення процесів деградації.

Відповідаючи на виклики часу та розуміючи актуальні потреби суспільства щодо оцінювання впливу на ґрунтовий покрив і земельні ресурси України воєнних дій, фактично із перших днів війни, розпочатої рф на території України, учені ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського» розпочали відповідні дослідження.

Спираючись на ДСТУ 7874:2015 «Охорона ґрунтів. Деградація ґрунтів. Основні положення», ученими ННЦ «Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського імені О. Н. Соколовського» введено новий тип деградації ґрунтів – деградація, спричинена збройною агресією (воєнний тип), що включає в себе такі види: 1) механічна деградація; 2) фізична деградація; 3) хімічна деградація; 4) фізико-хімічна деградація; 5) біологічна деградація; 6) інші напрями впливу на ґрунти та земельні ділянки.

Ураховуючи новий тип і види деградації ґрунтів, робочою групою ННЦ «Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського» визначено такі основні напрями досліджень впливу повномасштабної агресії рф, на ґрунтовий покрив України:

1. Механічна деградація ґрунтів (активізації ерозійних (водних і вітрових) ґрунтових процесів, провокування розвитку ерозії, зсувів; механічні порушення морфологічної будови профілю ґрунтів; перемішування генетичних горизонтів (педотурбація); посилення неоднорідності ґрунту; поява в ґрунті невластивих включень – чужорідних тіл (осколків, сна-

рядів, мін, ракет, патронів тощо); порушення ґрунтового покриву внаслідок розриву мін, бойових боєприпасів та утворення вирв, ровів, ям; руйнування ґрунтового покриву та ін.).

2. Фізична деградація ґрунтів (погіршення фізичних властивостей ґрунтів; інтенсивне ущільнення внаслідок руху важкої військової техніки; знеструктурення внаслідок зменшення вмісту агрономічно-цінних фракцій тощо).

3. Хімічна деградація ґрунтів (втрати органічного вуглецю, зміни його якості, втрати поживних елементів; переміщення на поверхню горизонтів ґрунту, в яких акумулювалися водорозчинні солі, – засолення ґрунту; акумуляція важких металів, нафтопродуктів та інших небезпечних забруднювачів унаслідок вибухів боєприпасів; знищення важкої техніки або її переміщення із зони радіоактивного забруднення тощо).

4. Фізико-хімічна деградація ґрунтів (підкислення/підлуження ґрунту).

5. Біологічна деградація ґрунтів (деградація через зміни або втрати в структурі ґрунтової біоти агрономічно корисних угруповань, зниження біохімічної активності ґрунту; погіршення санітарного стану; токсичність ґрунту; біоіндикація хімічного забруднення ґрунтового середовища).

6. Інші види деградації ґрунтів (засмічення тощо) [6].

Варто наголосити, що подальша дієва боротьба з деградацією земель можлива за рахунок використання сучасних заходів. Разом з тим, слід враховувати, що такі заходи мають запроваджуватись з урахуванням чіткого правового регулювання, зокрема, завдяки актуалізації основних чинних підзаконних нормативно-правових актів у сфері боротьби з деградацією земель та опустелюванням (містять концептуальні складові; план дій, відповідальних виконавців та строки виконання; положення про консультативно-дорадчий орган, який здійснює координацію діяльності з формування та реалізації державної політики з питань боротьби з деградацією земель, та його склад), які є законодавчим базисом для формування та реалізації державної політики спрямованої на боротьбу з деградацією земель, з урахуванням викликів сьогодення:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024-р «Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням» [7].

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 217-р «Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням» [8].

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №20 «Про утворення Координаційної ради з питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням» [9].

Окремої уваги з боку суб'єктів законодавчої ініціативи заслуговують запропоновані науковцями зміни:

– до частини першої статті 171 Земельного кодексу України, в якій до деградованих земель слід віднести і землі, що зазнали руйнації (деградації) внаслідок бойових дій;

– до частини першої статті 52 Закону України «Про охорону земель» пропонується внести зміни щодо віднесення до порушених земель землі, які порушені внаслідок воєнних дій.

– у «Порядку консервації земель» пропонується доповнити до земель, що потребують консервації також і заміновані землі.

Необхідно також внести зміни і до «ПРАВИЛ розроблення робочих проектів землеустрою», в яких передбачити розробку проектів землеустрою щодо консервації земель та рекультивації порушених земель землі, які зазнали згубного впливу внаслідок військових дій [10].

Список використаних джерел:

1. Стаття «Деградація ґрунтів чи відновлення їх родючості – який сценарій чекає Україну». URL: https://agroelita.info/dehradatsiya-gruntiv-chy-vidnovlennya-yikh-rodyuchosti-yakyy-stsenariy-chekaye-ukrayinu/.
2. Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA. URL: https://www.ipcc. ch/site/assets/uploads/sites/4/2022/11/SRCCL_Full_Report.pdf [in English].
3. Wang, Z., Hoffmann, T., Six, J. et al. Human-induced erosion has offset one-third of carbon emissions from land cover change. Nature Clim Change. 2017. №7. P. 345–349. URL: https://doi.org/10.1038/ nclimate3263.
4. В. Бельо «Війна і клімат: як російське вторгнення в Україну генерує викиди на рівні чотирьох європейських країн» URL: https://ecoaction.org.ua/vijna-i-klimat-ros-vtorhnennia-heneruie-vykydy.html.
5. Дослідження НІСД 2023 «Вплив російської збройної агресії на зміну клімату» (01.02.2023). URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/vplyv-rosiyskoyi-zbroynoyi-ahresiyi-na-zminu-klimatu.
6. Балюк С. А., Кучер А. В., Солоха М. О., Соловей В. Б. Оцінювання впливу збройної агресії РФ на ґрунтовий покрив України. Український географічний журнал (Ukrainian Geohraphical Journal) 2024 (1). С. 7–18. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/uk/node/812.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024-р «Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024–2014-%D1%80#Text
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 217-р «Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271–2016-%D1%80#Text.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 20 «Про утворення Координаційної ради з питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20–2017-%D0%BF#Text.
10. Методичні рекомендації щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення, порушених внаслідок воєнних дій / В. Ф. Камінський, М. А. Ткаченко, Л. П. Коломієць та інші. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. – 84 с. URL: https://zemlerobstvo.com/wp-content/uploads/2024/03/verstka_hab.pdf.

Ріпенко Артем Ігорович
доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
відділу проблем аграрного та земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ ТА ВСТУПУ ДО ЄС

Земельне законодавство України, безпосередньо регламентуючи розподіл земель за категоріями, не вміщує окремих приписів, що дозволяли б враховувати об'єктивні відмінності між урбанізованими територіями та сільськими територіями. Наприклад, вимоги Земельного кодексу України щодо використання земель сільськогосподарського призначення у межах міст могли б відрізнятись від таких, що регулюють використання земель сільськогосподарського призначення та інших земель (наприклад, земель рекреаційного призначення), за межами населених пунктів, агломерацій, урбанізованих територій (скажімо,

встановлювати відсутність необхідності проведення впорядкування земельних угідь при використанні відповідних земельних ділянок для містобудівних потреб тощо). Натомість, такі особливості de jure та de facto передбачаються документацією з планування та зонування територій (просторового планування, планування використання земель за термінологією вітчизняного законодавства). Протягом багатьох років планування та зонування територій в Україні відбувалось окремо – у містобудівній та землевпорядній документації. Проблемні питання поєднання планування територій (земель) у єдиній планувальній документації протягом багатьох років перебували у фокусі дослідників у галузі земельного та містобудівного права, які привертали увагу до недосконалості відповідного законодавчого регулювання [1, с. 482]. Відправною точкою, щодо якої серед правників виникало менш за все дискусій, була теза: містобудівне та землевпорядне планування територій населених пунктів мають бути, якщо не поєднані у єдиний процес, то, принаймні, бути узгодженими між собою.

Революційним кроком в контексті усунення подвоєння планувальної документації постало набрання чинності Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17 червня 2020 року № 711-IX [2] та Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28 квітня 2021 року № 1423-IX [3]. Положення цих законодавчих актів були деталізовані у низці актів Уряду України, а також ДБН Б.2.2–12:2019 «Планування і забудова територій» та інших.

Згідно з даними змінами було в цілому збережено підхід до багаторівневого планування територій на державному (генеральна схема планування території України), регіональному (схеми планування областей, районів, а також програми комплексного відновлення областей та громад, положення щодо яких було додано до законодавства після початку повномасштабної воєнної агресії рф) та місцевому рівні (комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій). Саме останній рівень планування зазнав найсуттєвіших трансформацій. Мова йде про необхідність розробки нового виду документації – комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, а також використання вже існуючих видів документації – генерального плану на-

селеного пункту, детального плану території у концептуально зміненому вигляді (тобто, із включенням до їхнього складу землевпорядної документації), що є одночасно документацією із землеустрою та містобудівною документацією на місцевому рівні. Процес розробки такої документації детально регламентовано постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. № 1557 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо розроблення містобудівної документації на місцевому рівні».

Реформа просторового планування та уніфікації земельних та містобудівних систем та баз даних знайшла свій вираз і в частині уніфікації кадастрових систем: земельного та містобудівних кадастрів, удосконалення їхньої взаємодії та інтероперабельності. Тим не менш, кадастрові системи, як юридично, так і фактично залишаються самостійними, хоча і мають розвинений інструментарій взаємодії, а також дотепер залишаються не наповненими відомостями в обсязі, передбаченому законодавством. Натомість законодавством передбачуються різноманітні перехідні інструменти, а повномасштабне вторгнення при цьому звучить скоріше як виправдання прорахунків з боку органів влади (нормативно-правові акти, що передбачали вищезгадані реформи, набрали чинності до 2022 року). Коли такий стан справ затягується, відкривається вікно для зловживань та можливих корупційних проявів. Тому модель постійного відкладення змін та реформ навряд чи може бути охарактеризована як найбільш вдала.

Тим не менш, як свідчить практика впровадження законодавчих положень щодо запровадження документів просторового планування із поєднанням землевпорядної та містобудівної документації в одній, відповідні механізми є досить складними для практичної реалізації. У великих містах процес розробки та узгодження планувальної документації, врахування державних, громадських та приватних інтересів є дуже складним, а органи місцевого самоврядування перебувають під великим тиском забудовників та девелоперів. Містобудівна документація у таких містах (генеральні плани, детальні плани територій, плани зонування) зазвичай є застарілими та у багатьох випадках містить іманентні помилки та прорахунки, які важко усунути навіть у новій документації. Тому, громади великих міст та окремі посадові особи зазвичай не виявляють бажання брати на себе відповідальність щодо принципового перегляду містобудівної документації, враховуючи, у тому числі, суспільно резонансні

процеси громадських обговорень, що може негативно відобразитись на їхньому «політичному іміджу».

Щодо невеликих територіальних громад ситуація є іноді схожою, але тут проблеми розробки нової документації переважно зводяться до браку фінансування. У зв'язку із цим, на наш погляд, в межах програм повоєнного та післявоєнного відновлення частина донорських та бюджетних коштів має обов'язково акумулюватись для оновлення планувальної документації громад.

Станом на 2025 рік лише декілька громад затвердили комплексні плани просторового розвитку. Значно більша кількість громад (біля 500) перебувають у процесі замовлення/розробки такої документації. Необхідність залучення коштів для цих потреб може бути додатково обґрунтованою тим, що розробкою комплексних планів забезпечується створення належних умов для залучення інвестицій у повоєнній та післявоєнній відбудові країни та подолання корупції.

Проблемні питання розробки та затвердження згаданих документів потребують окремої та особливої уваги з боку Уряду України та Верховної Ради України, адже в іншому разі виникає певний хаос – підґрунтя для зловживань. Продовження перехідних періодів розробки нової документації призводить до «нашарування» планувальної документації, що фактично вже не є актуальною та просування точкових рішень щодо забудови окремих територій (за рахунок зміни функціонального призначення територій у детальних планах територій, що фактично змінюють генеральні плани).

Список використаних джерел:

1. Див.наприклад: Ріпенко А. І. Правове регулювання зонування земель (територій) в сучасних умовах. Держава і право. № 47. 2010. С. 480–486.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України від 17 червня 2020 року № 711-IX. Вебсайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711–20.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28 квітня 2021 року № 1423-IX. Веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423–20/print.

Соколова Алла Костянтинівна
докторка юридичних наук, доцентка
кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Черкашина Марина Костянтинівна
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ В УМОВАХ АДАПТЦІЇ ДО ЗМІН КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

Зміна клімату є найсуттєвішим глобальним екологічним викликом XXI сторіччя, що стоїть перед людством у місцевому, субнаціональному, регіональному та міжнародному вимірах, та є ключовим компонентом довгострокового глобального реагування на зміну клімату задля захисту людей, засобів до існування та екосистем [1, с. 31].

Це одно з центральних міжнародних завдань, яке виходить за рамки наукової проблеми і являє собою комплексне міждисциплінарне питання, що охоплює екологічні, економічні, соціальні й правові аспекти сталого розвитку держави.

Враховуючи, що кліматичні зміни несуть небезпеку для довкілля і людини, в другій половині XX століття ООН започаткувала глобальне співробітництво світової спільноти у сфері протидії змінам клімату та адаптації до них. Законодавчими засадами такого співробітництва є Рамкова Конвенція ООН про зміну клімату (РКЗКООН) та протоколи до неї. Пріоритетні зусилля, передбачені Конвенцією, скеровані на зниження викидів парникових газів (ПГ) та їх поглинання. З 1997 року Україна стала Стороною РКЗК, до того ж підписала (1999 р.) та ратифікувала (2004 р.) Кіотський протокол. Україна аналогічно підписала (2015 р.) та однією з перших ратифікувала (2016 р.) Паризьку угоду, якою окреслені зобов'язання країн у скороченні викидів ПГ до 2030 року та конкретизовані, на відміну від перших двох угод, дії щодо адаптації до кліматичних змін [2, с. 99].

Національна екологічна політика України постійно направлена на досягнення стратегічних цілей. Однією з них згідно з Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.» від 21 грудня 2010 р. [3] було визначено поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, що мало бути досягнуто завдяки реалізації низки завдань, зокрема, шляхом визначення основних засад державної політики з адаптації до зміни клімату, розроблення та поетапне виконання національного плану заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та запобігання антропогенному впливу на зміну клімату на період до 2030 року.

З 01.01.2020 року набув чинності Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» від 28 лютого 2019 р. [4], в якому серед завдань із забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України визначено розвиток галузевої стратегії щодо запобігання змінам клімату та адаптації до них.

З приводу необхідності розробки галузевих стратегій щодо запобігання змінам клімату та адаптації до них, слід відмітити відповідний розвиток цього напряму. Так, наприклад, слід назвати наступний документ – Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках розпорядження Кабміну України від 30 травня 2024 № 483-р [5].

Цілком доречно зазначається, що рішення з питань зміни клімату повинні ґрунтуватися на політичних, економічних і наукових аргументах та охоплювати всі сфери економіки, включаючи енергетику, промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, водне господарство, лісове господарство, а також охорону здоров'я та збереження екосистем тощо. Для досягнення Стратегічної цілі 2 у вищезгаданому документі наголошено, що для пом'якшення зміни клімату та забезпечення соціально справедливого та економічно ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку держави очікується виконати такі завдання: збільшення абсорбції в секторах землекористування та лісового господарства та ін.

Як загальновідомо, збільшення поглинання вуглецю (абсорбції) в секторах землекористування та лісового господарства передбачає посилення ролі лісів і ґрунтів у зв'язуванні вуглекислого газу, наприклад, шляхом відновлення лісів, запобігання вирубкам та застосування стійких практик

ведення сільського господарства. Звісно, це можливо завдяки: створенню нових лісів, зменшенню вирубок, відновленню деградованих земель тощо.

В розпорядженні уряду України окреслені очікувані результати: збільшення обсягу поглинання парникових газів шляхом здійснення заходів у сфері лісового господарства та землекористування [5]. Вони є цілком обґрунтованими. Так, за висновками фахівців площа лісових ділянок, що належать до лісового фонду України, становить 10,4 млн га, в т.ч. вкриті лісовою рослинністю – 9,6 млн га. Лісистість України становить 15,9%. Науковці наголошують, що оптимальна лісистість повинна становити близько 20%, а для її досягнення необхідно створити близько 2,4 млн га нових лісів. Обсяг відтворення лісів в Україні у 2021 році становив 44,6 тис. га [1, с. 84].

У зв'язку з вказаним є потреба звернутися до приписів оновленого лісового законодавства. Так, йдеться мова про закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів від 20 червня 2022 року № 2321-IX [6]. Відповідно було внесені доповнення до Лісового кодексу України щодо нових видів лісів. Так визначено, що стійкі до кліматичних змін ліси – ліси з неінвазійних видів дерев, структура яких має високу стійкість та здатна адаптуватися до загроз змін клімату, підтримуючи водоохоронні, захисні та інші функції. Таким чином, однією з характеристик вказаних лісів є відсутність у їх складі інвазійних видів дерев. Так само, в кодексі закріплено розуміння таких дерев. Інвазійні види дерев – інтродуковані в Україні види дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, які розповсюджуються природним шляхом або за допомогою людини і становлять значну загрозу для флори та фауни (ст. 1 Лісового кодексу України) [7].

Такий підхід слід визнати доцільним, зважаючи, що в Україні відомо близько 830 видів рослин, які вважаються чужорідними для країни, або адвентивних рослин, з них близько 100 видів рослин оцінюються вченими та карантинними службами як інвазійні або такі, що мають високу інвазійну спроможність, а біля 50 видів є небезпечними інвазійними. Інвазійні чужорідні види є одним з головних негативних факторів, що призводять до зменшення або зникнення багатьох місцевих видів дикої флори та фауни, наносять збитки сільській та іншим сферам економіки України [1, с. 93].

Щодо особливостей правового регулювання відносин відтворення стійких до кліматичних змін лісів то вони визначені положеннями Лісо-

вого кодексу України ст. 82 [7] та конкретизовані в постанові Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 р. №303 «Про затвердження правил відтворення лісів» [8].

Акцентовано, що відтворення лісів повинно здійснюватися з урахуванням екологічних, соціально-економічних та природно-кліматичних умов регіону і передбачати цільове вирощування. Відновлення лісів та лісорозведення здійснюються у спосіб, що забезпечує створення стійких до кліматичних змін лісів з високими захисними властивостями, здатними до запобігання виникненню явищ водної та вітрової ерозії, з урахуванням недопущення інвазійних видів дерев у природні екосистеми. Заборонено здійснювати відтворення лісів інвазійними видами дерев, які включені до переліку інвазійних видів дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, затвердженого Міндовкілля [8]. Аналіз відповідних приписів підтверджує, що цих положень недостатньо для належного правового регулювання відносин відтворення стійких до кліматичних змін лісів.

Україна ж в цілому характеризується сприятливим для життєдіяльності людини кліматом. У той же час, унаслідок особливостей її місцеположення, які певною мірою обумовлюють розвиток атмосферних процесів, створюються умови для виникнення стихійних метеорологічних явищ, які набувають іноді катастрофічного характеру, зі значними збитками [1, с. 7].

Таким чином, беручи до уваги вищезгадане, потрібно зазначити, що на сьогоднішній день вироблення й здійснення державної політики у сфері адаптації до зміни клімату, її узгодження з міжнародним законодавством є розгалуженою комплексною проблемою та вимагає належного дослідження та виконання. Зокрема, йдеться про прийняття низки нормативно-правових актів національного законодавства щодо охорони клімату та адаптації до його змін. Вказане сприятиме приведенню українського законодавства у зазначеній сфері у відповідність до європейських норм.

Список використаних джерел:

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. К.: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 514 с.
2. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 р. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_l.pdf (дата звернення: 20.11.25 р.).

3. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.: Закон України від 21 грудня 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818–17 (дата звернення: 20.11.25 р.).
4. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.: Закон України від 28 лютого 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697–19 (дата звернення: 20.11.25 р.).
5. Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках розпорядження Кабміну України від 30 травня 2024 № 483-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483–2024-%D1%80#Text (дата звернення: 23.11.25 р.).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20 червня 2022 року № 2321-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321–20#Text (дата звернення: 23.11.25 р.).
7. Лісовий кодекс України URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2697–19 (дата звернення: 20.11.25 р.).
8. Про затвердження правил відтворення лісів пост. Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 р № 303. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2697–19 (дата звернення: 20.11.25 р.).

Суєтнов Євгеній Павлович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КЛІМАТИЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Проблема зміни клімату посідає одне з ключових місць у міжнародній екологічній політиці XXI ст. Прискорення глобального потепління, активізація екстремальних погодних явищ, підвищення рівня моря, зміна режимів опадів, деградація природних екосистем вкрай негативно впливають на екологічну, продовольчу та економічну безпеку всіх без винятку країн світу.

Для нашої країни кліматичні виклики мають особливу актуальність. З одного боку, Україна потерпає від прямого впливу зміни клімату, оскільки спостерігається суттєве збільшення частоти посух, теплових хвиль, ризиків

підтоплень, дефіцит питної води, зменшення врожайності, втрата біологічного різноманіття, що, безумовно, значно підсилюється й негативним впливом військових дій. З іншого боку, питання кліматичної політики тісно пов'язане з євроінтеграційними процесами, адже виконання екологічних та кліматичних вимог є важливою складовою міжнародної співпраці та необхідною умовою набуття Україною членства в Європейському Союзі. З огляду на це формування сучасного, комплексного та ефективного кліматичного законодавства визнається пріоритетним і невідкладним завданням.

Одним із перших нормативно-правових актів, де порушувалися питання зміни клімату, є Кліматична програма України, затверджена постановою КМУ від 28.06.1997 р. [1]. Метою Програми визначено створення ефективної системи забезпечення органів державної влади й місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та населення України гідрометеорологічною інформацією і прогнозами про можливі екологічні та соціально-економічні наслідки коливань і змін клімату (розділ 2). Програма була розрахована на 1998–2002 роки та мала реалізовуватись шляхом проведення ряду організаційно-технічних заходів і робіт та наукових досліджень (розділ 3).

Наступним законодавчим актом, який також пов'язаний з питаннями зміни клімату, є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. [2]. Тут уже містилися певні цілі у кліматичній сфері, які, однак, так і не були втілені в життя: до 2015 року мали бути визначені основні засади державної політики з адаптації до зміни клімату, а також розроблено національний план заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та запобігання антропогенному впливу на зміну клімату на період до 2030 року (Ціль 2).

На зміну вищевказаним «Основним засадам» 28.02.2019 р. були прийняті «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [3], де прямо порушується питання розроблення національного кліматичного законодавства. Зокрема, наголошується, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки. Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату визначено основи для розв'язання цієї проблеми, Кіотським протоколом встановлено кількісні цілі зі скорочення викидів парникових газів, тоді як згідно з положеннями Паризької угоди Україна зобов'язана зробити свій внесок для досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку

всіх галузей економіки та підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату шляхом скорочення обсягу викидів парникових газів. Відтак, одним з очікуваних результатів окресленої Стратегії є створення правової бази та умов для реалізації державної політики у сфері зміни клімату (розділи I і VI).

Ще одним актом, який слід вказати, є «Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року», схвалена розпорядженням КМУ від 20.10.2021 р. [4]. Вона визначає низку соціально-економічних секторів, які є вразливими до наслідків зміни клімату, як-от: біологічне різноманіття, водні ресурси, енергетика, громадське здоров'я, лісове, рибне і сільське господарство, ґрунти, територіальні громади, транспорт та інфраструктура, туризм. Очікується, що реалізація Стратегії підвищить рівень екологічної безпеки та адаптації до наслідків зміни клімату в Україні.

Усі проаналізовані документи є програмними та лише окреслюють наявні проблеми в кліматичній сфері, без конкретних нормативних формулювань. Враховуючи це, надзвичайно важливим було прийняття єдиного, ключового законодавчого акта, який би заклав надійний фундамент для розроблення та подальшого вдосконалення національного кліматичного законодавства.

І саме таким актом став Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 р. [5]. Як указано в преамбулі, він визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату й адаптації до неї. Крім цього, Закон спрямовано на виконання міжнародних зобов'язань, удосконалення національної системи інвентаризації антропогенних викидів парникових газів, забезпечення функціонування національної системи моніторингу та оцінки досягнення цілей державної кліматичної політики та прогнозування у сфері зміни клімату.

Закон надає визначення низки важливих термінів, таких як: «адаптація до зміни клімату», «зміна клімату», «кліматична нейтральність», «пом'якшення наслідків зміни клімату» та ін. Приміром, «зміна клімату» означає зміну стану кліматичної системи понад природну мінливість клімату, що прямо чи опосередковано пов'язана з антропогенною діяльністю та спостерігається протягом порівнянних періодів часу. А «кліматична нейтральність» характеризується як стан, за якого загальний обсяг

антропогенних викидів парникових газів дорівнює або компенсується загальним обсягом видалених парникових газів (ст. 1).

Також у Законі закріплені принципи державної кліматичної політики (гендерна рівність, диференційована відповідальність, досягнення кліматичної нейтральності, економічна ефективність, «енергоефективність насамперед», «забруднювач платить» тощо) та визначені цілі такої політики (статті 3 і 4). Зазначається, що державна кліматична політика спрямована на досягнення кліматичної нейтральності України до 2050 року, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, низьковуглецевого та сталого розвитку, екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, для досягнення чого встановлюється проміжна ціль – зменшення обсягів викидів парникових газів щонайменше на 65 відсотків до 2030 року відповідно до рівня 1990 року.

До того ж, Закон містить положення щодо визначення засад і планування державної кліматичної політики, механізмів та інструментів для досягнення її цілей, національної системи моніторингу й оцінки реалізації політики та вжиття заходів і прогнозування у сфері зміни клімату, національної системи інвентаризації антропогенних викидів із джерел парникових газів та видалення цих газів поглиначами, а також міжнародного співробітництва. Він передбачає розробку низки національних і місцевих стратегій: Стратегії низьковуглецевого розвитку, Стратегії адаптації до зміни клімату, а також Секторальних стратегій скорочення викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату.

Варто підкреслити, що в професійному середовищі цей Закон отримав переважно позитивні відгуки. Фахівці зазначають, що з його прийняттям Україна зробила значний крок вперед у вирішенні проблеми зміни клімату, адже він створює правову базу для скорочення викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату в усіх секторах економіки, закладаючи основу для подальших кліматичних ініціатив і проєктів, посилюючи, таким чином, глобальні зусилля у боротьбі зі зміною клімату та побудові сталого майбутнього [6]. Разом із тим негативним моментом цього Закону є те, що окремі його положення, наприклад щодо фінансування досягнення цілей державної кліматичної політики, набирають чинності через 12 місяців з дня припинення або скасування воєнного стану, а тому, очевидно, що виділення коштів на досягнення цілей державної кліматичної політики відкладається на невизначений термін [7].

У контексті подальшого формування кліматичного законодавства України, зазначимо, що 26.06.2025 р. було зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» щодо створення національної системи забезпечення кліматичної безпеки» (реєстр. № 13428) [8], метою якого є розширення сфери державної кліматичної політики шляхом виконання важливого для держави та суспільства завдання – забезпечення кліматичної безпеки.

Не маючи на мети аналізувати положення законопроєкту, лише зауважимо, що окреслена в ньому ініціатива щодо доцільності створення дійових механізмів правового регулювання забезпечення кліматичної безпеки є необхідною та обґрунтованою. Проте, на жаль, у цьому проєкті пропонуються фрагментарні зміни до Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», які є подекуди неузгодженими та суперечливими, що в подальшій перспективі може суттєво ускладнити процес формування національного кліматичного законодавства. А тому, вважаємо, що будь-які зміни до вказаного Закону, а також усі інші нормативно-правові акти у сфері зміни клімату, повинні прийматися лише після попереднього ґрунтовного вивчення та широкого обговорення.

Таким чином, на підставі викладеного робимо висновок, що кліматичне законодавство України перебуває у фазі активного становлення. Прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» стало важливим кроком, який визначив державну мету – кліматичну нейтральність та створив інституційну основу для розбудови механізмів пом'якшення та адаптації до зміни клімату. Цілком очевидно, що наступним кроком має бути системне й послідовне вдосконалення кліматичного законодавства, яке сприятиме не лише виконанню Україною взятих на себе міжнародних та європейських зобов'язань, а й забезпеченню національної екологічної безпеки в умовах глобальних кліматичних змін.

Список використаних джерел:

1. Про Кліматичну програму України : постанова КМУ від 28.06.1997 р. № 650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-97-п#Text
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text

4. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження КМУ від 20.10.2021 р. № 1363-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text
5. Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 08.10.2024 р. № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text
6. Ухвалено Закон «Про основні засади державної кліматичної політики». Український кліматичний офіс. URL: https://ukrainian-climate-office.org/ukhvaleno-zakon-pro-osnovni-zasady-derzhavnoyi-klimatychnoyi-polityky/
7. Короткий огляд Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики». Zero Waste Alliance Ukraine. URL: https://zerowaste.org.ua/2024/12/28/авточернетка/
8. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» щодо створення національної системи забезпечення кліматичної безпеки (реєстр. № 13428 від 26.06.2025 р.). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56691

Харитонова Тетяна Євгенівна
докторка юридичних наук, професорка,
в.о. завідувачки кафедри земельного, екологічного
та енергетичного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Поліщук Єгор Сергійович
аспірант кафедри земельного, екологічного
та енергетичного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ЇХ ОХОРОНА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І КЛІМАТИЧНИХ ЗАГРОЗ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Визнання зміни клімату потенційною загрозою для глобальної економіки і міжнародної безпеки з боку світової спільноти спонукало до інтенсивного розвитку кліматичного законодавства на міжнародному рівні.

Заходи з боротьби і протидії зміні клімату та адаптації до неї набувають характеру пріоритетного значення. Під впливом міжнародно-правових принципів простежується тенденція щодо активного впровадження національної кліматичної політики і формування кліматичного законодавства. Посилення глобальної зміни клімату, обумовлених нею негативних наслідків для життєдіяльності людини, а також деградацію земельних ресурсів на рівні Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року визнано у числі основних проблем сфери охорони довкілля і природних ресурсів, що чинять негативний вплив на сталість екосистем. Важливим є те, що підвищення середньорічних температур у сукупності зі збільшенням кількості і екстремальності погодних явищ супроводжують швидкі темпи зміни клімату. Останні, у свою чергу, поглиблюють проблеми деградації земель і опустелювання. Не можна не погодитися з існуванням інших чинників, що зумовлюють проблему деградації земель, серед яких, зокрема, необґрунтовано високий рівень господарського (сільськогосподарського) освоєння території, незбалансоване співвідношення між земельними угіддями, недостатня площа земель природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення тощо.

Цілком очевидно, що для забезпечення ефективності впровадження кліматичних ініціатив доречним є створення єдиної державної стратегії розвитку, що стає можливим, за визначенням сучасних дослідників, завдяки системному і послідовному реформуванню усієї економіки країни з урахуванням принципів низьковуглецевого розвитку [1, с. 162]. Разом з тим, безпекова ситуація в Україні значно погіршилася через війну, що розпочалася повномасштабною російською агресією у 2022 році, триває і нині і має наслідком забруднення, деградацію довкілля, збільшення викидів парникових газів в атмосферу.

Одним із ключових напрямів вирішення проблематики деградації земель, що забезпечить збереження природних комплексів, їх охорону, відновлення та стале використання, є створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Встановлення особливого правового режиму таких об'єктів, що пов'язаний з обмеженням чи забороною видів діяльності, сприятиме захисту земель від деградації. Згідно Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. №1024-р, створення

умов для забезпечення формування екомережі, нових і збільшення площі наявних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, з-поміж іншого, виокремлюються у числі основних шляхів вирішення проблеми деградації земель. Їх реалізація надасть змогу досягти стратегічних цілей, зокрема, покращити стан уражених екосистем, запобігти поширенню деградації земель та опустелюванню. У свою чергу, здійснення заходів з охорони і невиснажливого використання земельних та інших природних ресурсів, збереження ґрунтів та відтворення їх родючості сприятиме збереженню і відновленню біорізноманіття, зменшенню обсягу викидів парникових газів, адаптації до зміни клімату.

Реалії є такими, що війна продовжує тривати, тим самим поглиблюючи існуючі екологічні проблеми у державі, справляючи нещадний і руйнівний вплив на природоохоронні території, загалом, і біорізноманіття, зокрема. Станом на липень 2025 року, за даними, наведеними тодішнім Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України (ліквідовано згідно постанови Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 р. №903), внаслідок російської агресії у зону вторгнення потрапило близько 2 тисяч територій та об'єктів ПЗФ загальною площею 1,8 млн. га. Загалом окуповано 10 національних природних парків України, 8 заповідників та 2 біосферних заповідники. Щодо заподіяної шкоди, то вона сягає понад 3 трильйони гривень [2].

Але не можна не відзначити і те, що ще до війни система природоохоронних територій мала низку проблем. Сучасні дослідники акцентують увагу на питаннях недостатнього фінансування, неадекватних методах управління та відсутності комплексних механізмів моніторингу і правозастосування, недостатній інтеграції місцевих громад у природоохоронну діяльність, як наслідок – створення перешкод у досягненні цілей сталого природоохоронного розвитку [3, с. 5].

Поділ територій та об'єктів природно-заповідного фонду за значимістю на загальнодержавні та місцеві, як зауважував І. І. Каракаш, одночасно є і критерієм розмежування права власності на них і здійснення управлінських функцій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування [4, с. 321]. Законодавцем у ст. 7 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» встановлено імперативне правило щодо заборони на землях природно-заповідного фонду здійснення будь-якої діяльності, що має негативний вплив або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи

перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням. Справедливим є підхід, за яким статус земельної ділянки, на якій знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду, визначається правовим режимом такого об'єкту. У свою чергу, правовий режим такої земельної ділянки матиме суттєві відмінності від загальних засад правового режиму земель природно-заповідного фонду [5, с. 299–300].

24.02.2023 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України», що мало наслідком привнесення суттєвих змін у сферу правового регулювання земельних відносин за умов воєнного часу, зокрема, до: Гл. 7 ЗК України, що визначає правовий режим земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення; Р. 10 «Перехідні положення» ЗК України тощо. Ухвалюючи даний закон законодавець ставив за мету покращити загальнодержавну систему охорони і захисту державного кордону, удосконаливши правові засади координації дій Державної прикордонної служби України та інших суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Зазначені законодавчі ініціативи як ніколи актуалізують питання узгодження завдань національної оборони, забезпечення територіальної цілісності і суверенітету держави, з одного боку, та охорони природи, збереження особливо цінних територій та об'єктів – з іншого. У даному контексті важливим є те, що станом на вересень 2022 року у двокілометровій смузі вздовж державного кордону України з російською федерацією та республікою Білорусь мало місце розміщення 120 000 гектарів земель природно-заповідного фонду. Понад половина площі цієї смуги на кордоні з республікою Білорусь – об'єкти Смарагдової мережі [6]. За таких умов зазначені питання набувають критичного значення.

Серед істотних нововведень стали, зокрема: впровадження процедури вилучення земель зі складу природно-заповідного фонду вздовж лінії державного кордону України з наступною їх передачею військовим частинам Державної прикордонної служби задля забезпечення здійснення будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій (ст. 46–2 ЗК України); збільшення лінії державного кордону України з російською федерацією і республікою білорусь – шириною до 2 кілометрів (ст. 22 Закон України «Про державний кордон України»); застосування впроваджених особливостей регулювання земельних від-

носин поширюється на період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях та протягом одного року з дня його припинення чи скасування тощо.

Сумнівів не виникає, що в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, першочергового значення набувають питання забезпечення безпеки і оборони держави, посилення захисту державного кордону, удосконалення яких є на часі і реалізація яких безпосередньо пов'язана з використанням земель. Однак природоохоронні території – це не просто території. Землі, на яких знаходиться той чи інший об'єкт, є особливо цінними. Їх ключове значення для забезпечення сталого розвитку, екологічного балансу, еколого-безпечного стану довкілля і, у цілому, добробуту населення є безспірними, що посилює необхідність у їх збереженні і подальшому розширенні площ таких територій і має враховуватися при ухваленні рішень з боку органів влади.

Список використаних джерел:

1. Курило В. І., Мачуський В. В. Історико-правові аспекти становлення кліматичного законодавства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №5. С. 160–163.
2. Відновлення та розширення природно-заповідного фонду, залучення міжнародної допомоги та реформування системи. URL: https://mepr.gov.ua/vidnovlennya-ta-rozshyrennya-pryrodno-zapovidnogo-fondu-zaluchennya-mizhnarodnoyi-dopomogy-ta-reformuvannya-systemy/ (дата звернення 19.11.2025 р.).
3. Петрович О., Ямелинець Т., Люцій І., Янц К. Майбутнє природоохоронних територій в Україні: документ для обговорення щодо відновлення та реформування природоохоронних територій. 2024. 39 с. URL: https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/wwf_a4_the_future_of_protected_areas_in_ukraine_ukrainian_version.pdf.
4. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2017. 438 с.
5. Земельне право України: навчальний посібник / [І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонова та ін.]; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юридична література, 2017. 588 с.
6. Заповідний і прикордонний статус земель в Україні: чи можна поєднати? *Українська природоохоронна група*. URL: https://uncg.org.ua/zapovidnyj-i-prykordonnyj-status-zemel-v-ukraini-chy-mozhna-poiednaty/.

Шеховцов Володимир Володимирович
доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри екологічного права,
декан факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Статівка Ольга Олександрівна
кандидатка юридичних наук, асистентка
кафедри екологічного права,
заступниця декана факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СУДОВІ КЛІМАТИЧНІ СПРАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА ПОРУШЕННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Сучасна динаміка глобальних викидів парникових газів свідчить про те, що, попри науково обґрунтовані міжнародні зобов'язання та розширення нормативно-правових механізмів протидії зміні клімату, світова економіка й надалі орієнтована на моделі розвитку, засновані на високовуглецевих технологіях.

За даними аналітики бази даних EDGAR, у 2024 році загальносвітові викиди парникових газів досягли історичного максимум – 53,2 млрд. тон CO_2, що на 1,3% або на 665 млн. тон CO_2 більше у порівнянні з 2023 р. Після короткочасного зниження таких викидів у 2020 р., пов'язаного з пандемією COVID-19, глобальна траєкторія знову повернулася до стійкого зростання, що відображає структурну залежність національних економік від викопного палива.

У порівнянні із найбільшими державами-емітентами викидів парникових газів – Китай, США, Індія, Індонезія, Бразилія, Японія, Іран та Саудівська Аравія – саме ЄС демонструє найпомітніший прогрес, зменшивши викиди майже на 35% від рівня 1990 року. Натомість великі країни, що розвиваються, такі як Китай та Індія, продемонстрували істотне зростання: у 1990–2024 роках викиди Китаю зросли більш ніж у чотири рази, а Індії – майже утричі [1].

Для України ці тенденції також є критичними. У 2024 році загальний обсяг викидів становив 264,148 млн. тон CO_2-екв., що більш ніж удвічі перевищує рівень 1990 року (79,504 млн. тон CO_2-екв.). Наростаюча динаміка (+4% у порівнянні з 2023 р.) свідчить про відсутність реальних стабілізаційних процесів, попри існування офіційно задекларованої кліматичної стратегії [1]. За оцінками аналітиків, за три роки воєнних дій після повномасштабного вторгнення, викиди парникових газів зросли майже до 237 млн. тон CO_2 екв. [2].

Саме на тлі цієї загрозливої динаміки та неспроможності багатьох держав виконувати задекларовані кліматичні цілі, дедалі важливішим інструментом контролю за діяльністю держави стають саме судові механізми. Зростання кількості кліматичних спорів у різних юрисдикціях демонструє, що суспільство, громадські організації та окремі громадяни дедалі частіше звертаються до суду як до інституції, здатної забезпечити реальну відповідальність держави за кліматичну бездіяльність.

Принагідно заначимо, що зміна клімату перейшла із площини екологічних та наукових проблем, а й перетворилася на юридично значущий фактор, який детермінує параметри реалізації прав людини та обсяг позитивних міжнародно-правових та конституційних зобов'язань держави. Порушення кліматичної рівноваги, безумовно, впливає на здійснення права кожного на безпечне довкілля, гарантованого статтею 50 Конституції України. Цю правову взаємозалежність чітко підтверджено у Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН від 23 липня 2025 року, проголошення якого стало знаковою віхою для розвитку міжнародної відповідальності держав, оскільки наголошено, що право на «чисте, здорове і стале довкілля» інтегровано в систему міжнародного захисту прав людини та формує ширший спектр кліматичних зобов'язань держав [3].

Доцільно підкреслити, що накопичений на сьогодні масив кліматичних судових проваджень фактично окреслює становлення нового автономного напряму правового регулювання, у межах якого судові органи різних держав послідовно визнають юридичну обов'язковість кліматичних зобов'язань держав і їхній нерозривний зв'язок із забезпеченням фундаментальних прав людини. Наразі узагальнений реєстр кліматичних справ, систематизований Сабін-центром з права зміни клімату, налічує вже понад 2 600 кейсів у світі [4], що свідчить про формування нової парадигми кліматичного правосуддя.

У формуванні міжнародної доктрини кліматичної відповідальності держав знаковою для світової правової практики стала *справа Urgenda Foundation v. Netherlands* (2015 р.) [5], у якій Верховний суд Нідерландів визнав, що бездіяльність уряду щодо скорочення викидів суперечить ст. 2 і 8 ЄКПЛ. Уперше на найвищому судовому рівні було закріплено доктрину «кліматичних позитивних обов'язків» держави. Відтак, зазначена судова справа стала ключовим прецедентом у формулюванні доктрини відповідальності держави, оскільки вперше у міжнародно-правовій судовій практиці встановила обов'язковий юридичний стандарт кліматичних дій для держави – скорочення викидів щонайменше на 25% від 1990 р.

Конституційний суд Німеччини у *справі Neubauer v. Germany* (2018) [6] сформулював схожу правову позицію, визнавши, при цьому, що дефіцит амбітності у державній кліматичній політиці підриває засади міжпоколінної справедливості та покладає непропорційний тягар екологічних ризиків на майбутні покоління. Тим самим Суд уперше в конституційній юрисдикції підтвердив, що наступні покоління мають суб'єктивне право на захист від значних і непередбачуваних наслідків кліматичної дестабілізації. У контексті цієї логіки показовою є й *справа Sacchi v. Argentina та ін.* (2019) [7], яку Комітет ООН з прав дитини хоч і процедурно визнав неприйнятною, проте у своєму рішенні наголосив, що держави несуть юридичну відповідальність за шкідливі наслідки викидів, які виникають на їхній території та впливають на дітей за її межами, а той факт, що всі держави роблять внесок у зміну клімату, не звільняє жодну з них від обов'язку зменшувати власні викиди.

Важливий пласт судової практики стосується проблеми кліматичної міграції. Справа *Teitiota v. New Zealand* (2013 р.) [8] стала першим міжнародним прецедентом, у межах якого Комітет ООН з прав людини визнав, що держави не можуть здійснювати видворення осіб у випадках, коли їхнє повернення передбачає реальний ризик для життя внаслідок кліматично зумовлених змін довкілля. Ще одним показовим судовим рішенням стала справа *José Noé Mendoza Bohórquez et al. v. Department of Arauca et al.* за конституційною скаргою двох громадян, які були змушені залишити свою землю через повені річки Бохаба́. 16 квітня 2024 року Конституційний суд Колумбії здійснив судовий перегляд і постановив, що міграція, спричинена зміною довкілля та клімату, дійсно є підставою для внутрішнього вимушеного переміщення. Суд встановив, що позивачі

залишили свої домівки через природне лихо, а тому підлягають особливому захисту з боку уряду Колумбії [9].

Поряд із міжнародною відповідальністю держав у сфері кліматичних зобов'язань формується також практика корпоративної відповідальності приватних суб'єктів та доктрина «належної корпоративної обачності». Так, у *справі Milieudefensie v. Royal Dutch Shell* (2021) Окружний суд Гааги уперше поклав юридичний обов'язок щодо скорочення викидів парникових газів не на державу, а на транснаціональну корпорацію, зобов'язавши компанію *Royal Dutch Shell* забезпечити зменшення загального обсягу викидів CO_2 щонайменше на 45% до 2030 року порівняно з рівнем 2019 року. Суд наголосив, що обов'язок Shell має «ланцюговий характер»: такий обов'язок включає не лише прямі операційні викиди компанії, а й викиди її постачальників та, найцікавіше, – викиди, що виникають при використанні продукції кінцевими споживачами [10].

Крім того, в останні роки у міжнародній практиці зростає кількість справ, пов'язаних із таким феноменом як «climate-washing» – терміном, який описує випадки, коли держава, компанія або інша інституція подає помилкову, оманливу або перебільшену інформацію про свій внесок у боротьбу зі зміною клімату. Такі провадження стосуються оманливих заяв про те, що певні продукти чи послуги є більш кліматично дружніми, ніж насправді. Зокрема, дедалі більше спорів порушується через неправомірне використання термінів «net zero», «кліматична нейтральність» та «deforestation-free».

Для прикладу можна згадати нещодавню справу за позовом неурядової німецької організації Deutsche Umwelthilfe, яка подала позов до Регіонального суду Нюрнберг-Фюрт проти компанії Adidas у зв'язку з її твердженням про досягнення «кліматичної нейтральності до 2050 року». У квітні 2025 року суд ухвалив рішення на користь позивача, визнавши рекламні твердження Adidas незаконними у контексті Закону ФРН про боротьбу з недобросовісною конкуренцією. Суд підкреслив, що будь-які заяви екологічного чи кліматичного характеру мають бути належно обґрунтованими та чітко сформульованими [11].

Суттєву роль у формуванні нової парадигми кліматичного правосуддя відіграла й практика ЄСПЛ. Рішення Великої палати у справі *KlimaSeniorinnen v. Switzerland* (2024 р.) [12] стало першим прецедентом, у якому Суд прямо вказав, що державна бездіяльність у сфері кліматичної політики може порушувати статтю 8 ЄКПЛ у зв'язку зі створенням загрози життю і фізичному добробуту людини. Це рішення фактично

надало кліматичній безпеці статус юридично значущого аспекту захисту прав людини.

В Україні судова практика лише починає формуватися, але перші рішення вже закладають фундамент.

Показовим у цьому контексті є рішення Вищого адміністративного суду України від 03.07.2014 р. у справі № К/800/64471/13 [13] за позовом Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина» до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. Позивач стверджував, що відповідні органи державної влади, будучи уповноваженими координаторами виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату, допустили системну бездіяльність, яка полягала у невжитті заходів щодо: впровадження кліматоохоронної політики зі скорочення викидів парникових газів; реалізації положень ст. 4 і ст. 6 Рамкової конвенції ООН про зміну клімату; а також у фактичному ігноруванні Національного плану заходів з реалізації положень Кіотського протоколу, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2005 р. №346-р.

Проаналізувавши подані докази та аргументи сторін, Суд дійшов принципового правового висновку, що невиконання уповноваженими органами виконавчої влади цих обов'язків у встановлені законодавством строки кваліфікується як протиправна бездіяльність, яка підлягає судовому встановленню та покладенню на державні органи обов'язку вжити необхідних і достатніх заходів для реалізації міжнародних кліматичних зобов'язань України.

Розгляд лише декількох з величезного арсеналу кліматичних спорів у судовій практиці інших країн демонструє поступове створення узгодженої доктрини, яка інтегрує кліматичні зобов'язання у сферу захисту прав людини та утверджує підхід, що держави мають нести відповідальність не лише за формування, але й реалізацію кліматичної політики та її ефективність, що є актуальним для нашої держави як в умовах сьогодення, так і в подальшій перспективі розвитку державної екологічної політики.

Список використаних джерел:

1. Crippa, M., Guizzardi, D., Pagani, F., Banja, M., Muntean, M. et al., GHG emissions of all world countries – 2025 Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2025, https://data.europa.eu/doi/10.2760/9816914, JRC143227.

2. Екодія. *Вплив російської війни в Україні на клімат: 24 лютого 2022–23 лютого 2025. Повне оцінювання*. Київ: Екодія, 2025. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2025/11/vplyv-ros-viyny-v-ukraini-2022-23-02-2025full.pdf (дата звернення 22 листопада 2025).
3. International Court of Justice. *Advisory Opinion on the Obligations of States in Respect of Climate Change (Case No. 187)*. The Hague: ICJ, 23 July 2025. URL: https://icj-web.leman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/187/187–20250723-adv-01–00-en.pdf (дата звернення: 24 листопада 2025 р.).
4. Setzer J. and Higham C. (2024). Global Trends in Climate Change Litigation: 2024 Snapshot. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School of Economics and Political Science.
5. Urgenda Foundation v State of the Netherlands. Climate Case Chart. URL: https://www.climatecasechart.com/document/urgenda-foundation-v-state-of-the-netherlands_3297 (дата звернення: 21.11.2025).
6. Neubauer, et al. v. Germany. Climate Case Chart. URL: https://www.climatecasechart.com/document/neubauer-et-al-v-germany_0a3e (дата звернення 23.11.2025).
7. Sacchi, et al. v. Argentina, et al. Climate Case Chart. URL: https://www.climatecasechart.com/document/sacchi-et-al-v-argentina-et-al_f10c (дата звернення 23.11.2025).
8. Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment. Climate Case Chart. URL: URL: https://www.climatecasechart.com/document/af-kiribati-teitiota-v-the-chief-executive-of-ministry-of-business-innovation-and-employment_78a8 (дата звернення: 21.11.2025).
9. José Noé Mendoza Bohórquez et al. v. Department of Arauca et al. Climate Case Chart. URL: URL: https://www.climatecasechart.com/document/jose-noe-mendoza-bohorquez-et-al-v-department-of-arauca-et-al-climate-induced-migration-as-forced-displacement_e45b (дата звернення: 21.11.2025).
10. Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc. Climate Case Chart. URL: https://www.climatecasechart.com/document/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc_c3e4 (дата звернення 21.11.2025).
11. Sabin Center for Climate Change Law. *Deutsche Umwelthilfe v. Adidas*. Climate Litigation Database. 2024. URL: https://www.climatecasechart.com/document/deutsche-umwelthilfe-v-adidas_6220?cpl=category%2FMisleading+advertising&cpl=category%2FSuits+against+corporations%2C+individuals (дата звернення 21.11.2025).
12. KlimaSeniorinnen v. Switzerland (ECTHR). Climate Litigation Database. URL: https://www.climatecasechart.com/document/klimaseniorinnen-v-switzerland-ecthr_e78f (дата звернення 23.11.2025).
13. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 03.07.2014 р. у справі №. К/800/64471/13 URL: https://verdictum-pro.ligazakon.net/document/39698835 (дата звернення 23.11.2025).

Яремак Зоряна Василівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри трудового, екологічного
та аграрного права
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

КЛІМАТИЧНІ ПОЗОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ

Чинне національне законодавство неодноразово звертається до категорії «майбутні покоління». В Преамбулі закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що цей закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і *майбутніх поколінь*. Закон України «Про систему громадського здоров'я» дає тлумачення змісту терміну «шкідливий вплив на здоров'я людини» як вплив факторів середовища життєдіяльності, що створює загрозу здоров'ю, життю або працездатності людини чи здоров'ю *майбутніх поколінь* (п. 43 ч. 1 ст. 1). У Національному плані дій з відновлювальної енергетики, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р № 761-р, визначено наступне: «перед Україною, як і перед іншими державами світу, зважаючи на глобальні зміни клімату, забруднення навколишнього природного середовища та зменшення біорізноманіття, актуальним постало питання сталого розвитку – що дає змогу задовольнити потреби сучасного покоління без шкоди для *майбутніх поколінь*».

Навіть такий поверхневий аналіз правових норм дає підстави стверджувати про відсутність юридичного наповнення поняття «майбутні покоління». Разом з тим, «українське законодавство декларує захист інтересів прийдешніх поколінь, тобто демонструє свою відповідальність перед майбутніми поколіннями і покладає на громадян та інших суб'єктів обов'язок діяти таким чином, аби не завдавати шкоди ще не народженим (і не зачатим) особам. І це обов'язок, якому не кореспондує жодне право, оскільки не існує правоволодільця…» [1, с. 43–50].

Н. Р. Малишева зазначає, що сучасне міжнародне співтовариство є одностайним у сприйнятті концепції сталого розвитку та розумінні її

квінтесенції – відповідальність сучасного покоління перед майбутніми. Вчена поставила закономірне питання: чи можна вже сьогодні запровадити правові та інституційні механізми, здатні діяти в інтересах прийдешніх поколінь? З огляду на досвід інших країн розробленою формою гарантування прав майбутніх поколінь на безпечне довкілля є створення наглядових структур (наприклад, Комісія з прав майбутнього, створена Кнесетом Ізраїлю, Комітет з питань майбутнього у Фінляндії, парламентський комісар з питань майбутніх поколінь в Угорщині) [2, с. 34]. Українські правники також пропонують запровадити інститут екологічного омбудсмена з тим, щоб активізувати механізм застосування норм довкіллєвого законодавства, частина яких на теперішній час залишаються декларативними [3, с. 110–115]. Глибинно досліджуючи екологічні права майбутніх поколінь, Г. І. Балюк, Ю. Л. Власенко, Т. Г. Ковальчук прийшли до висновку, що законодавець не визначає міру участі даного суб'єкта в правових відносинах, тобто їх правоздатність і дієздатність, і за таких умов відсутні необхідні передумови виникнення суб'єктивного права [4, с. 425–434].

Безперечно, передумовою набуття правового статусу є наявність правосуб'єктності, виникнення якої пов'язують з народженням (правоздатність) та наявністю певних правових ознак (дієздатність). Водночас у сучасній концепції довкіллєвого права, в якій людина, з одного боку, виступає суб'єктом еколого-правових відносин, а з іншого боку є об'єктом правової охорони [5, с. 55–71], не складає труднощів щодо вироблення механізму захисту прав прийдешніх поколінь, розглядаючи їх як об'єкт захисту.

Важливим механізмом, що наділяє нинішнє покоління реальними важелями для захисту інтересів майбутнього, є Орхуська конвенція. Аналіз її Преамбули та статті 1 демонструє зміну правової парадигми: обов'язок зберегти довкілля для прийдешніх поколінь не залишається декларативним, а забезпечується конкретним процесуальним інструментарієм, наданим сучасникам. Конвенція прямо пов'язує право кожної людини жити в сприятливому довкіллі з її обов'язком захищати його на благо нащадків. Для реалізації цього обов'язку документ гарантує нам «три процесуальні кити»: доступ до інформації, участь у прийнятті рішень та, що найважливіше, доступ до правосуддя. Таким чином, використовуючи механізми Орхуської конвенції сьогодні (оскаржуючи шкідливі рішення в судах чи вимагаючи екологічну інформацію), ми фактично виступаємо

уповноваженими гарантами права прийдешніх поколінь на життя в безпечному навколишньому середовищі.

У контексті нашого дослідження варто зауважити, що принцип відповідальності за майбутні покоління на сьогодні вже доволі докладно розроблений та застосований у національній судовій практиці іноземних держав. Так, Федеральний конституційний суд Німеччини [6] постановив, що положення Федерального закону про зміну клімату від 12 грудня 2019 року, які регулюють національні кліматичні цілі та річні обсяги викидів, дозволені до 2030 року, несумісні з фундаментальними правами, оскільки їм бракує достатніх механізмів для подальшого скорочення викидів. Суд встановив, що стаття 20a Основного закону не лише зобов'язує законодавчу владу захищати клімат та спрямована на досягнення кліматичної нейтральності, але «також стосується того, як екологічний тягар розподіляється між різними поколіннями». У цьому випадку вперше в історії свого існування Суд заявив, що «фундаментальні права – як міжчасові гарантії свободи – забезпечують захист від тягаря скорочення викидів парникових газів, встановленого ст. 20a Основного Закону в односторонньому порядку перенесено на майбутнє» [7].

Суд вирішив, що обов'язок держави стосовно захисту життя та здоров'я випливає з Основного закону Німеччини та містить обов'язок захищати від ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, таких як спеки, лісові пожежі, урагани, сильні опади тощо. Це також може породити об'єктивний обов'язок захищати майбутні покоління. З огляду на майбутні траєкторії необхідного скорочення викидів суд вважає, що існує підвищений ризик серйозних втрат свободи, оскільки в недалекому майбутньому існуватиме коротший проміжок часу для технологічного та соціального розвитку, необхідного для того, щоб нинішній спосіб життя, все ще орієнтований на значну кількість CO2, трансформувався в нейтральну до клімату поведінку шляхом, сумісним із повагою до свободи. Іншими словами, якщо надто швидко використаємо залишковий вуглецевий бюджет, невдовзі зіткнемося із необхідністю встановлювати суттєві обмеження фундаментальних прав і свобод. Одне покоління не може споживати значну частину бюджету CO2, несучи відносно незначну частку зусиль, якщо це передбачає залишення майбутніх поколінь із важким тягарем та суттєві втрати свободи. Цей тягар не може бути покладений непропорційно на майбутні покоління [8, с. 58–59].

Підсумовуючи, зазначу, що першочерговими цілями та завданнями правового регулювання у галузі охорони довкілля є забезпечення екологічно безпечного навколишнього середовища як загального суспільного блага та обов'язкової умови існування людства. Інтерес суспільства у збереженні здорового довкілля є тривалим у часі. Він зобов'язує нас діяти сьогодні, щоб забезпечити сприятливі умови для життя в майбутньому. Відповідно захист прав майбутніх поколінь здійснюється шляхом нормативного закріплення пріоритету публічного екологічного інтересу, формування довгострокових стратегій з охорони довкілля та боротьби зі зміною клімату, встановлення обмежень, нормативів, заборон та інших еколого-правових імперативів, відповідальності за порушення законодавства, заподіяння шкоди довкіллю, а також шляхом судового захисту нинішнім поколінням інтересів майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Матвійчук А. О. Право майбутніх поколінь на сприятливе навколишнє природне середовище: реалії та перспективи. *Юридична наука.* 2013. № 4. С. 43–50.
2. Малишева Н. Р. Екологічні права майбутніх поколінь: від абстракції до правового змісту. *Еколого-правовий статус людини і громадянина : ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 31 трав. 2019 р., Київ / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; [за заг. ред. Краснової М. В.]. Чернівці : Кондратьєва А. В., 2019.
3. Кузнецова М. Ю., Гресь Н. М., Шапран В. В. Запровадження посади уповноваженого з екологічних прав людини в Україні з урахуванням збільшення негативних факторів впливу на стан навколишнього середовища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. Ужгород, 2024. Т. 2. Вип. 83. С. 110–115.
4. Балюк Г. І., Власенко Ю. Л., Ковальчук Т. Г. Суб'єктивні екологічні права громадян України: правові проблеми змісту і реалізації. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 425–434.
5. Гетьман А. П. Життя та здоров'я людини як об'єкт екологічного права у глобалізованому світі. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2020. Т. 27, № 1. С. 55–71.
6. Рішення Конституційного Суду Німеччини у справі Нойбауер проти Німеччини (Neubauer, et al. v. Germany) від 24 березня 2021 р.) № 1 BvR 2656/18. URL: https://www.climatecasechart.com/document/neubauer-et-al-v-germany_0a3e (дата звернення: 23.11.2025 р.).
7. Про історичне рішення Конституційного суду Німеччини у справі Нойбауер

проти Німеччини (Neubauer, et al. v. Germany) від 24 березня 2021 р.) №1 BvR 2656/18. URL: https://epl.org.ua/announces/pro-istorychne-rishennya-konstytutsijnogo-sudu-nimechchyny-u-spravi-nojbauer-proty-nimechchyny-neubauer-et-al-v-germany-vid-24-bereznya-2021-roku-no1bvr-2656-18/ (дата звернення: 23.11.2025 р.).

8. Берназюк Я. Конституційний вимір верховенства права та принципу моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями. *Слово національної школи суддів України*. 2024. №2(47). С. 52–67.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА СЕКЦІЙНОМУ ЗАСІДАННІ

Бакай Юлія Юріївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ СУЧАСНИХ БІОТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Галузь біотехнологій зробила значний внесок у адаптацію до зміни клімату та пом'якшення негативних наслідків шляхом зменшення викидів парникових газів, поглинання вуглецю, виробництва більш екологічно чистих видів палива, виведення більш пристосованих сортів сільськогосподарських культур та зменшення використання хімічних добрив. Такі заходи, з одного боку, допомагають підвищити продуктивність сільського господарства, а з іншого, захищають біорізноманіття та екосистеми. Отже, раціональне використання всіх сучасних біологічних технологічних інструментів, включаючи геноміку, генну інженерію та редагування геному, допоможе протистояти проблемам, пов'язаним зі зміною клімату та, підвищити врожайність сільськогосподарських культур для забезпечення продовольством постійно зростаюче населення планети [1, с. 356–357].

Варто зазначити, що біотехнології виконують низку ключових функцій у забезпеченні продовольчої безпеки. По-перше, біотехнології сприяють підвищенню продуктивності сільськогосподарських культур та тварин за допомогою комплексу сучасних методів, спрямованих на інтенсифікацію біологічного потенціалу організмів. Так, у рослинництві вагому роль відіграють генетична інженерія та молекулярна селекція, які використовуються для ідентифікації та маніпулювання генами рослин з метою виявлення та посилення корисних ознак сільськогосподарських культур або усунення небажаних [2]. На сьогодні в сільському госпо-

дарстві застосовують різні біологічні технології, наприклад, схрещування – поєднання різних сортів рослин з метою отримання нащадків з бажаними ознаками; індукований мутагенез – використання мутагенних агентів для контрольованих змін у геномі, що забезпечує виникнення нових генетичних варіацій; поліплоїдія – ґрунтується на маніпулюванні рослинами таким чином, щоб вони містили кілька наборів хромосом, збільшуючи генетичне різноманіття; злиття протопластів – об'єднання рослинних клітин різних сортів для створення гібридних рослин з корисними ознаками обох батьківських форм; технологія генетичної модифікації – введення чужорідних генів до геному рослини для надання їй певних нових властивостей; технологія CRISPR – модифікація цільових генів без введення чужорідних генів та ін [3, с. 1809]. Разом з тим, на інтенсифікацію виробництва продукції рослинництва спрямоване й застосування біопрепаратів (біодобрив, біостимуляторів, біопротективних препаратів тощо), які ґрунтуються на використанні живих мікроорганізмів або продуктів їх життєдіяльності та забезпечують широке коло позитивних ефектів – від стимуляції росту, поліпшення водного режиму рослин, активування фітогормонального балансу, пригнічення патогенів до підвищення стійкості сільськогосподарських рослин до абіотичних і біотичних стресів [4]. В тваринництві – молекулярна селекція стала одним із ключових інструментів, що дозволяє підвищити ефективність селекційних програм та достовірність прогнозів племінної цінності тварин [5], а також репродуктивні біотехнології, такі як штучне осіменіння, трансплантація ембріонів, запліднення in vitro, клонування, трансгенез та ін., які активно застосовуються для прискореного розмноження тварин з високими генетичними властивостями та підвищення якості стада за короткий час [6, с. 44]. Окрім того, застосування високоякісних кормових біодобавок забезпечує збалансоване харчування тварин та зменшення витрат на корми, біотехнології дозволяють отримувати продукти (пробіотики, пребіотики, вітамінні комплекси, біостимулятори тощо) з високою біологічною активністю, підвищеною засвоюваністю та складом, що неможливо забезпечити традиційними технологіями. Отже, застосування сучасних біотехнологій є ключовим чинником підвищення продуктивності як рослинництва, так і тваринництва, та основою сталого розвитку аграрного виробництва.

По-друге, біотехнології забезпечують поліпшення стійкості до зовнішніх факторів. Так, у рослинництві біотехнології спрямовані на

розробку сортів сільськогосподарських рослин з покращеними характеристиками, які є важливими для адаптації рослин до кліматичних змін, включаючи посухостійкість, солестійкість, морозостійкість, стійкість до коливань температури, перезволоження, дефіциту поживних речовин, ефективне використання води, азоту тощо. [7, с. 350–351] Це досягається шляхом оптимізації метаболічних шляхів, запровадження генів стресостійкості та використання біопрепаратів, які активують природні механізми адаптації. Окрім того, створення сортів сільськогосподарських рослин із вбудованими механізмами захисту від збудників бактеріальних, вірусних та грибкових хвороб, зменшує залежність аграрного виробництва від хімічних засобів захисту та мінімізує екологічні ризики. У тваринництві застосування пробіотиків, вакцин нового покоління та біоактивних добавок зменшує сприйнятливість до інфекцій і покращує загальну резистентність організму. Отже, сучасні біотехнології дозволяють забезпечувати стабільність виробництва сільськогосподарської продукції, скорочують втрати врожаю та підвищують стійкість агропродовольчих систем до глобальних кліматичних змін.

По-третє, біотехнології відіграють важливу роль у підвищенні якості та безпечності харчових продуктів. Варто зазначити, що постійно зростаючий попит на сільськогосподарську продукцію супроводжується нагальною потребою поліпшення якості харчування людей в умовах стрімкого зростання чисельності населення. Недоїдання є критичною проблемою охорони здоров'я в усьому світі, а дефіцит макро- і мікроелементів у раціоні населення є поширеною причиною в країнах, що розвиваються. А надмірне споживання певних поживних речовин у розвинених країнах (наприклад, насичених жирних кислот) призводить до високої захворюваності на певні хронічні хвороби. Зменшення природних ресурсів, таких як орні землі та водні ресурси, є великим викликом для людства, яке прагне виробляти величезні обсяги сільськогосподарської продукції, багатої на поживні речовини, без погіршення стану навколишнього середовища. Біотехнологія пропонує цінний інструмент для досягнення цих цілей, а її розвиток може стати ще більш перспективним для поліпшення харчування людини на рахунок підвищення поживної цінності їжі [8]. Отже, біотехнології відіграють ключову роль у забезпеченні високої якості та безпечності харчових продуктів, оскільки дозволяють контролювати та оптимізувати виробничі процеси, знижувати ризики мікробного забруднення, усувати токсичні сполуки, а також

підвищувати поживну цінність продуктів. Сучасні технологічні рішення охоплюють широкий спектр методів – від традиційних мікробіологічних підходів до високотехнологічних молекулярно-генетичних інструментів.

По-четверте, біотехнології сприяють раціональному використанню природних ресурсів та формуванню екологічно сталого аграрного виробництва, оскільки забезпечують перехід від традиційних до більш ефективних, екологічно безпечних моделей господарювання, що дає змогу зменшити антропогенне навантаження, оптимізувати використання земельних, водних та енергетичних ресурсів, а також мінімізувати застосування хімічних засобів, що впливає на збереження довкілля та біорізноманіття. Окрім того, впровадження таких біотехнологій як біомедіація, переробка органічних відходів, компостування, біогазові технології, дозволяють не лише зменшити обсяг відходів агровиробництва, але й перетворювати їх на вторинні ресурси – органічні добрива, біостимулятори та енергію.

Наразі законодавство у сфері використання біотехнологій, як інноваційного інструменту забезпечення продовольчої безпеки, перебуває на стадії формування, та потребує подальшого дослідження з метою комплексного врегулювання цих відносин.

Список використаних джерел:

1. S. Munawar, M. Tahir, G. Mustafa, M. S. Khan, F. A. Joyia Role of Biotechnology in Climate Resilient Agriculture. Environment, Climate, Plant and Vegetation Growth. 06 october 2020. pp. 339–365. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-49732-3_14
2. Cong Gan W, P. K. Ling A. CRISPR/Cas9 in plant biotechnology: applications and challenges. BioTechnologia. 2022; 103(1). P.81–93. URL: https://www.biotechnologia-journal.org/CRISPR-Cas9-in-plant-biotechnology-applications-and-challenges,143748,0,2.html
3. Hamdan M. F., Tan B. C. Genetic modification techniques in plant breeding: A comparative review of CRISPR/Cas and GM technologies. Horticultural Plant Journal. 11 (5). September 2025. P.1807–1829. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468014124001675?via%3Dihub
4. Rouphael Y., Colla G. Biostimulants in Agriculture. Frontiers in Plant Science. February 2020. Vol. 11. Art. 40. URL: https://www.frontiersin.org/journals/plant-science/articles/10.3389/fpls.2020.00040/ full
5. Mrode R., Ojango J. M. K, Okeyo A. M., Mwacharo J. M. Genomic Selection and Use of Molecular Tools in Breeding Programs for Indigenous and Crossbred Cattle in Developing Countries: Current Status and Future Prospects. Frontiers in

Genetics. January 2019. Vol. 9. Art. 694. URL: https://www.frontiersin.org/journals/genetics/articles/10.3389/fgene.2018.00694/full
6. Шаран М. М., Салига Ю. Т. Стан і перспективи застосування репродуктивної біотехнології для підвищення продуктивності у скотарстві. Біологія тварин. 2022. Т.24. №3. С. 44–50. URL: https://aminbiol.com.ua/images/Journal/2022/3/AB_2022_24_3_8_Sharan.pdf
7. Munawar, S., ul Qamar, M. T., Mustafa, G., Khan, M. S., Joyia, F.A. Role of Biotechnology in Climate Resilient Agriculture. Environment, Climate, Plant and Vegetation Growth. Springer, Cham. 2020. P. 339–365. URL: https://www.researchgate.net/publication/344490990_Role_of_Biotechnology_in_Climate_Resilient_Agriculture
8. Srivastava R. K. Application of Agricultural Biotechnology for High Nutritious Food Products. Annals of Agricultural & Crop Sciences. 2018. Vol. 3. Issue 2. URL: https://austinpublishinggroup.com/agriculture-crop-sciences/fulltext/aacs-v3-id1038.php

Бевз Олена Володимирівна
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Власенко Юлія Леонідівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДООРІЄНТОВНИХ РІШЕНЬ В КЛІМАТИЧНУ ПОЛІТИКУ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 р. є одним із найбільш фундаментальних, серед прийнятих в Україні актів екологічного законодавства за останні роки, вже під час

повномасштабного вторгнення рф. Однією із новел Закону є закріплення на законодавчому рівні терміну «природоорієнтовані рішення» (далі – ПОР), де вони визначаються як дії, спрямовані на захист, збереження, відновлення та забезпечення сталого використання екосистем та управління ними з метою адаптації до зміни клімату, збереження біологічного різноманіття, у тому числі забезпечення сталих засобів із зазначеною метою (п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону).

Варто підкреслити, що ще до закріплення терміну ПОР в Законі вважалося, що вони в Україні наявні, термін ПОР вже використовувався у науковій та природоохоронній сфері. Так, на підставі системного аналізу законодавчих, природоохоронних та дотичних (фінансових, бюджетних, адміністративно-управлінських) норм стверджувалося, що в Україні існує правове підґрунтя для впровадження заходів, які можна віднести до ПОР, включно з механізмами економічного стимулювання їх застосування [1, с. 20].

Зокрема, Стратегія формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року, схвалена розпорядженням КМУ від 30.05.2024 р. №483-р, серед очікуваних результатів передбачає збереження у природному стані важливих природних комплексів та зменшення впливу зміни клімату на екосистеми, а також прискорення використання екосистемної адаптації та природоорієнтованих рішень. Водночас, в Операційному плані заходів з реалізації у 2024–2026 роках Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року, затвердженому тим самим розпорядженням, не передбачено заходів, спрямованих на розроблення законодавства, пов'язаного з ПОР.

ПОР згадуються в Угоді про вільну торгівлю між Україною та Канадою (підписана 22.09.2023 р., ратифікована 10.04.2024 р.). У ст. 13.10 «Зміна клімату» зазначається, що сторони визнають важливість природо-орієнтованих кліматичних рішень, оскільки дії, які забезпечують стале управління, захист і відновлення природних і змінених екосистем, включаючи ліси та інші наземні та морські екосистеми, пом'якшують зміну клімату та адаптують до наслідків зміни клімату, одночасно забезпечуючи добробут людей і переваги для біорізноманіття. Сторони співпрацюватимуть на двосторонній основі та на міжнародних форумах для вирішення питань, що становлять взаємний інтерес, у тому числі у сфері зменшення впливу і ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, за

допомогою адаптаційних заходів, включаючи природоорієнтовані кліматичні рішення.

Загалом, відображені в законодавстві України підходи до визначення ПОР відповідають положенням, закріпленим на міжнародному рівні, де вже відбулося визнання ПОР (nature-based solutions, NbS).

Зокрема, у березні 2022 року на 5-й сесії Асамблеї ООН з навколишнього середовища було схвалене визначення ПОР як результат розуміння потенціалу ПОР для досягнення цілей міжнародних конвенцій та угод, направлених на сталий розвиток та охорону природи [1, с. 3]: «природоорієнтовані рішення (nature-based solutions) – дії, спрямовані на захист, збереження, відновлення, стале використання і управління природними або зміненими наземними, прісноводними, прибережними та морськими екосистемами, які в ефективний і адаптивний спосіб сприяють вирішенню соціальних, економічних і екологічних викликів. ПОР впливають на добробут людей, послуги екосистем і їхню стійкість, а також мають переваги для біорізноманіття» [2].

Перед цим концепція ПОР була вперше представлена на 15-й Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату у 2009, а згодом включена до Глобальної програми Міжнародного союзу охорони природи (МСОП). У 2016 році на Всесвітньому конгресі МСОП було надано визначення ПОР [3], яке лягло в основу вже наведеного визначення, закріпленого в резолюції 5-й сесії Асамблеї ООН з навколишнього середовища.

У 2020 році МСОП ухвалено глобальний стандарт для ПОР, що забезпечує універсальні критерії їх оцінки та впровадження [4]. Він є результатом роботи більш ніж 800 експертів, спрямованої на вивчення того, як зробити природу ефективним союзником у боротьбі зі зміною клімату та іншими викликами XXI сторіччя [1, с. 7]. Глобальний стандарт складають вісім взаємопов'язаних критеріїв. Стандарт не є обов'язковим, а є інструментом для самооцінки на предмет відповідності рішення критеріям та індикаторам МСОП. Його можна застосовувати як перед впровадженням рішення, так і під час або після [1, с. 8].

Природоорієнтовані рішення було включено в остаточне рішення 27-ї Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату у 2022 р. [5].

Отже, для України поняття ПОР є відносно новим, яке перейшло із міжнародної практики, однак воно вже інтегрується у стратегічні документи державної політики, зокрема у сфері клімату та охорони довкілля.

Втім, погоджуємося із висловленою в юридичній науковій літературі думкою, що поки що з'явилося тільки визначення, оскільки більшість законів не містять прямих норм щодо NbS [6, с. 452]. Позиція щодо того, що такі правові засади не можуть замінити безпосереднього та чіткого закріплення в законодавстві норм щодо NbS, була викладена по відношенню до сфери просторового планування територіальних громад [6, с. 453]. Так само, на жаль, норми щодо ПОР не знайшли відображення ні на рівні такого стратегічного нормативно-правового акту, як Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р., ні в інших джерелах екологічного законодавства.

Крім того, звертається увага на необхідність врахування екологічних вимог, в тому числі ПОР, під час прийняття нормативно-правових актів щодо відновлення України [7].

Таким чином, в Україні концепція ПОР поступово інтегрується у стратегічні документи державної політики, зокрема у сфері клімату. Введення терміну «природоорієнтовані рішення» у Законі України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 р. свідчить про поступове формування нормативної бази.

Серед ключових викликів правового регулювання ПОР можна виділити фрагментарність нормативної бази, відсутність єдиних обов'язкових критеріїв та стандартів, необхідність імплементації міжнародних підходів у національне право. Разом із тим інтеграція ПОР у кліматичну політику дасть можливість використати їх у процесі повоєнного відновлення України, посилити адаптаційний потенціалу до кліматичних змін.

За умови належного правового регулювання ПОР стануть важливим елементом інтеграції екологічних вимог у державну політику, перспективним правовим інструментом, що здатний забезпечити комплексне поєднання екологічних, соціальних та економічних цілей у кліматичній політиці України та відновлення України у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Природоорієнтовані рішення водному, лісовому та аграрному секторах для відновлення України у повоєнний період та подальшого сталого розвитку з урахуванням зміни клімату. Збірник матеріалів проєкту INSURE. – Київ, 2022. 88 с.

2. 5/5. Nature-based solutions for supporting sustainable development : resolution / adopted by the United Nations Environment Assembly. URL: digitallibrary.un.org/record/3999268?v=pdf
3. WCC-2016-Res-069-EN Defining Nature-based Solutions. URL: https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/resrecfiles/WCC_2016_RES_069_EN.pdf
4. Global Standard for Nature-based Solutions. A user-friendly framework for the verification, design and scaling up of NbS. First edition : IUCN. Gland, Switzerland, 2020. URL: https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/2020-020-En.pdf
5. Природоорієнтовані рішення включено у текст рішення COP27. URL: https://nbs.wwf.ua/pryrodooriientovani-rishennia-vkliucheno-u-tekst-rishennia-cop27/
6. Ігнатенко І. В., Лейба Л. В. Правове регулювання просторового планування в контексті кліматичних змін. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 02, 2025. С. 450–457.
7. Шутяк С. Природоорієнтовані рішення у законодавстві України. URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/shutyak-sofiya/articles/pryrodooriyentovani-rishennya-u-zakonodavstvi-ukrayiny-ta-yihnya-rol-u-protsesi-vidnovlennya

Бредіхіна Вікторія Леонідівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України

КАТЕГОРІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В СИСТЕМІ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

В умовах сьогодення людство опинилося перед низкою серйозних глобальних екологічних та пов'язаних з ними викликів: кліматичних змін та необхідністю адаптації до них; виснаження природних ресурсів та потреби в їх відновленні та відтворенні; збільшення ризиків в енергетичній сфері, доступу до продовольства і питної води, стабільності екосистем; виникнення воєнних конфліктів та через це погіршення загальної без-

пекової ситуації. З огляду на це виникає потреба пошуку, формування та в деякій мірі переосмислення основних ціннісних орієнтирів та принципів суспільного розвитку, визначення нових стратегій, напрямів наукових досліджень. Для цього, на наш погляд, важливим є чіткість розуміння певних категорій, термінів, концепцій, які покладені в основу національного та міжнародного законодавства, що регулює вищезазначені відносини.

Не тільки з позицій глобального розвитку, а й особливо в умовах викликів, з якими стикнулась Україна на тлі збройної російської агресії та руйнування нашого довкілля, особливий науковий інтерес викликає поняття стійкості в різних її проявах, зокрема екологічної (кліматичної, ресурсної, енергетичної тощо).

Загальнотеоретичне визначення стійкості як категорії зводиться до здатності довго зберігати і виявляти свої властивості, тримати внутрішню цілісність, не піддаватися руйнуванню, псуванню, витримувати зовнішній вплив, протидіяти чомусь. В залежності від сфери застосування цього терміну його зміст може мати різне наповнення. Зокрема, в екологічні сфері близькими за значенням до «стійкості» можуть бути категорії «стабільність», «сталість», «міцність», «незмінність», «постійність» тощо.

Як зазначається у науковій літературі, масштабні дослідження «екологічної стійкості» розпочалися у період глобальних енергетичних криз (1973 р., 1979 р.), коли вперше гостро постала проблема обмеженості природних ресурсів [1]. Результати цих досліджень пізніше були сформовані у загальновідому концепцію сталого (стійкого) розвитку (sustainable development), головна ідея якої полягала у задоволенні потреб нинішніх поколінь, яке не позбавляє спроможності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Офіційне визнання ця концепція отримала у Декларації з охорони навколишнього середовища та розвитку, яку було прийнято на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро у 1992 році.

Серед міжнародних документів, які також дотичні до формування поняття екологічної стійкості, безперечно слід назвати Конвенцію про охорону біологічного різноманіття (1992 р.), цілями виконання якої було не тільки безпосередньо збереження біологічного різноманіття, а й стале використання його компонентів, а також спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів. При чому під «сталим використанням» відповідно до ст.2 Конвенції розумілось «використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій перспективі

до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи його властивість задовольнити потреби теперішнього і майбутнього поколінь і відповідати її сподіванням» [2]. Тобто зазначений підхід до природокористування мав не порушувати здатність екосистем і популяцій видів зберігати свою різноманітність, чисельність та функціональні процеси, а також спроможність, незважаючи на зовнішні і внутрішні загрози, відновлюватися, а значить сприяв би формуванню їх екологічної стійкості.

Реалізуючи положення вищевказаної Конвенції, у 2020 році Європейська Комісія презентувала Стратегію біорізноманіття ЄС до 2030 року: «Повернення природи у наше життя» (COM (2020) 380 final), основними складовими якої серед інших визначалися: сприяння розвитку сталої відновлюваної енергетики, що не шкодить природним екосистемам; стимулювання розвитку сталого та органічного сільського господарства та ін. [3]. Головною метою Стратегії проголошувалося забезпечення до 2050 року відновлення, *стійкості* та належної охорони всіх світових екосистем.

Наступною важливою цариною застосування категорії екологічної стійкості є рухлива кліматична сфера, динамічність змін якої, як не парадоксально, призводить до необхідності формування основних засад організаційно-правового забезпечення адаптації до неї та досягнення відповідної кліматичної стійкості. Прикладом цього є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992 р.), норми якої на час прийняття безпосередньо ще не оперували досліджуваною категорію, але встановлювали мету цієї Конвенції і усіх пов'язаних з нею правових документів – досягти у виконанні відповідних положень Конвенції *стабілізації* концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему (ст.2). А серед основних принципів закріплювалося право кожної із сторін на *стійкий розвиток* (ст. 3) [4].

Реалізація норм Конвенції знайшла своє продовження у Паризькій кліматичній угоді (2015), спрямованої на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку. Ст. 7 цієї Угоди встановлювала глобальну ціль щодо посилення *адаптаційної спроможності* до несприятливих наслідків зміни клімату, *зміцнення опірності та зниження вразливості* до зміни клімату з метою захисту людей, засобів до існування та екосистем [5].

У 2021 р. на виконання положень Паризької угоди та Європейського Зеленого курсу (2019) був прийнятий Європейський кліматичний закон (Регламент 2021/1119), який визначив ціль щодо адаптації до зміни клімату – забезпечення безперервного прогресу у зміцненні *здатності до адаптації, посиленні стійкості та зменшення вразливості* до зміни клімату. Для досягнення цієї цілі ЄС прийняв Нову стратегію з адаптації до зміни клімату, спрямовану на підвищення *кліматичної стійкості* в Європі до 2050 року, в рамках якої ЄС має бути повністю адаптованим до невідворотних наслідків зміни клімату [6].

Не виключенням у царині застосування категорії стійкості є і ресурсне законодавство. У червні 2025 року Європейська Комісія прийняла Європейську стратегію *водної стійкості*, спрямовану на відновлення та захист водного циклу та створення *сталої, стійкої, розумної* та конкурентоспроможної водної економіки в Європі. Зазначена Стратегія передбачає захист та відновлення водних екосистем, а також *справедливий баланс* між водопостачанням та попитом на воду, включаючи реалізацію права людини на безпечну питну воду, яка відповідає санітарним нормам, без шкоди для прав майбутніх поколінь [7]. Стратегія визначає водну стійкість як *здатність водних систем запобігати, протистояти, відновлюватися та адаптуватися до ризиків*, пов'язаних з водою, включаючи посухи, повені та забруднення. При цьому така стійкість визнається значною бізнес-можливістю для промисловості ЄС та має бути інтегрована в усі промислові сектори.

На завершення відзначимо, що, враховуючи формат тез, в цій роботі наведені та проаналізовані лише деякі нормативні джерела, зокрема в системі міжнародного та європейського законодавства, що є дотичними до теми дослідження. Втім слід констатувати, що категорія екологічної стійкості в різноманітних її проявах, як-от: кліматичної, екосистемної, ресурсної (водної), енергетичної тощо, знаходиться ще тільки на стадії свого формування і нормативної визначеності та потребує подальших наукових досліджень її сутності та змісту для майбутнього ефективного застосування у законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Криворучкіна О. В. Розвиток поняття «екологічна стійкість» у науковому дискурсі. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/143.pdf .

2. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення 23.11.2025).
3. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Єв- ропейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (не- офіційний адаптований переклад українською) / пер. з англ. О. Осипенко. Чернівці: Друк Арт, 2020. 36 с. URL: https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Stratehiia.pdf .
4. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992 р . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення 23.11.2025).
5. Паризька угода від 12.12.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text (дата звернення 23.11.2025).
6. Регламент (ЄС) 2021/1119 Європейського Парламенту та Ради від 30 червня 2021 року, що встановлює рамки досягнення кліматичної нейтральності та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 401/2009 та (ЄС) 2018/1999 («Європейський кліматичний закон»). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj (дата звернення 23.11.2025).
7. Комюніке Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету та комітету регіонів – Європейська стратегія водної стійкості, COM(2025) 280 final. URL: https://circabc.europa.eu/ui/group/1c566741-ee2f-41e7-a915-7bd88bae7c03/library/b560bc22-6a61-4b63-b62b-a7fe890ea177/details (дата звернення 23.11.2025).

Врублевська-Місюна Катерина Миколаївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК УМОВА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА АПК

Сучасна глобальна конкуренція зумовлює переорієнтацію економічних пріоритетів на високотехнологічні, оборонні сектори, де головними чинниками розвитку стають інтелектуальні ресурси, технології та інновації. Саме інтеграція інноваційних підходів у систему економічного управління та агропромислового виробництва є передумовою стійкого

економічного відновлення, підвищення обороноздатності та забезпечення конкурентоспроможності АПК у довгостроковій перспективі.

Водночас інноваційна модель розвитку може діяти результативно лише за умови існування узгодженої економічної політики, яка поєднує інноваційні пріоритети з фінансовими, інвестиційними, галузевими та структурними інструментами державного регулювання. У науковій доктрині інноваційну політику традиційно розглядають як складову економічної політики держави, проте в чинному законодавстві досі відсутня комплексна дефініція інноваційної політики та механізм її реалізації.

Агропромисловий комплекс (далі АПК), що забезпечує близько 40% валютної виручки та є однією з ключових галузей економіки, має найбільший потенціал для технологічного прориву та впровадження інновацій. Однак після скасування Господарського кодексу України зросла фрагментарність правового регулювання, що ускладнює координацію між аграрною, земельною, екологічною та інноваційною політиками. За відсутності чітко інституціоналізованої інноваційної політики АПК опиняється в умовах регуляторної невизначеності, що стримує інвестиції, уповільнює модернізацію та обмежує стратегічне планування.

Без законодавчого закріплення інноваційної політики як складової економічної політики неможливо забезпечити системне фінансування інновацій, їх масштабування, координацію державних програм та впровадження наукових розробок у реальне виробництво. Ефективність інноваційного розвитку залежить не лише від рівня науки, але й від здатності виробництва сприймати нові технології, наявності стимулів, ресурсів і сприятливих соціальних умов. Це можливо лише за умови формування повноцінної національної інноваційної системи, яка охоплює великі підприємства, малий бізнес, державні інституції та ринок технологій [1, с. 58]. Оскільки аграрний сектор є невід'ємною частиною цієї системи, інноваційні процеси в ньому потребують такої ж узгодженості та державної підтримки, як і в інших галузях економіки.

В аграрному секторі інноваційна діяльність передбачає створення та впровадження нових продуктів і технологій на основі наукових розробок і передового досвіду, а інноваційна політика як складова аграрної політики має бути спрямована на забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва [1, с. 59]. Разом із тим одного лише створення інновацій недостатньо – важливо забезпечити системність і безперервність усіх стадій інноваційного процесу, щоб розробки реально доходили до виробництва.

Ефективний розвиток АПК можливий лише за умови комплексного управління інноваціями на всіх етапах – від досліджень до впровадження – і визнання інноваційної діяльності пріоритетом державної наукової політики. Саме такий підхід забезпечує технологічний прогрес і підвищення ефективності виробництва [2, с. 213]. У цьому контексті особливої ваги набуває державна інноваційна політика, яка визначає напрями розвитку галузі та формує умови для реалізації такого комплексного підходу.

Інноваційна політика є ключовою складовою аграрної політики держави, оскільки визначає стратегічні пріоритети, механізми підтримки та умови для науково-технічного розвитку АПК, забезпечуючи його конкурентоспроможність і перехід до інноваційної моделі економіки [3, с. 144]. Ефективна державна інноваційна політика у аграрному секторі має спиратися на довгострокову концепцію розвитку АПК, охоплюючи модернізацію матеріально-технічної бази, екологізацію виробництва, удосконалення економічних та земельних відносин, розвиток науки й покращення соціальної інфраструктури [3. с. 144]. Тому для досягнення таких цілей необхідно чітко визначити органи, відповідальні за формування та реалізацію інноваційної політики в аграрній сфері.

Інноваційна політика в АПК повинна розроблятися Міністерством аграрної політики та затверджуватися Урядом як частина загальної програми розвитку галузі, з чітким визначенням цілей, пріоритетів і механізмів технологічного оновлення [3, с. 145].

Новітня аграрна політика має бути спрямована на повоєнне відновлення та модернізацію аграрного сектору, що передбачає підтримку агробізнесу, розвиток інновацій та створення надійної нормативно-правової бази, зокрема ухвалення Державної стратегії наукового забезпечення аграрних інновацій [4, с. 30–31].

Додатковим критичним чинником є кліматичні зміни, які посилюють нестабільність аграрного виробництва та потребують технологічних рішень щодо адаптації до посух, деградації ґрунтів, зміни структури врожаїв та зростання природних ризиків. Інноваційні технології – від точного землеробства до водозбереження та селекції стійких культур – стають ключовим інструментом гарантування продовольчої безпеки в умовах кліматичної турбулентності. Це додатково підсилює необхідність формування цілісної, інституціоналізованої інноваційної політики.

Таким чином, інституціоналізація інноваційної політики є ключовою умовою стійкого розвитку АПК та економіки України. Після скасування Господарського кодексу фрагментарність регулювання ускладнює ко-

ординацію інноваційних процесів і стримує модернізацію галузі. Для АПК, який залежить від технологічної продуктивності, відповідності стандартам ЄС та адаптації до кліматичних змін, наявність цілісної та законодавчо закріпленої інноваційної політики є критичною. Її інтеграція в систему економічної політики має стати державним пріоритетом, адже без цього неможливо забезпечити технологічне оновлення та стійкий розвиток агропромислового комплексу України.

Список використаних джерел:

1. Хахула Б. В. Теоретичні засади розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. Вип. № 9–10. С. 55–60. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/9/11.
2. Гуторова О. О., Гуторов О. І. Особливості розвитку та напрями удосконалення інноваційної діяльності в АПК. Аграрні інновації. 2023. Вип. № 17. С.211–217. URL: http://agrarian-innovations.izpr.ks.ua/index.php/agrarian/article/view/385/414.
3. Шпортюк Н. Л. Вдосконалення державної інноваційної політики в АПК. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2019. Вип. № 2 (66). С. 144–147 URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/27.pdf
4. Корнієнко Г. Інновації в агробізнесі як складова нової аграрно-правової політики України. Право та інновації. 2024. Вив.№ 2 (46). URL: https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1135.

Гольєва Надія Костянтинівна
докторка філософії в галузі права,
асистентка кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ТЕРМІНОВІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗАХОДИ ДЛЯ ЗАПУСКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Інноваційний курс розвитку держави та технологічні трансформації виступають необхідною умовою для формування ефективних довгострокових механізмів безпеки. Рівень інноваційності прямо впливає на

обороноздатність держави. Саме, в цьому питанні актуальним є безпековий аспект, який є політичним пріоритетом для України, та інших держав. Гонитва озброєнь, обумовлена актуальністю питання лідерства, щодо оборонного та безпекового потенціалу держави є пріоритетним питанням для будь-якої держави. Саме, безпековий аспект, також присутній в питанні інноваційного курсу сталого розвитку, обумовленого інноваційним варіантом економічних та технологічних трансформацій. Якісна реалізація безпекового аспекту є політичною мотивацією, задля реалізації якої держава має застосувати весь арсенал потужних чинників, які необхідні для ефективного стимулювання інноваційної діяльності. Ефективне стимулювання інноваційної діяльності вимагає комплексного застосування державою усіх доступних інструментів – від нормативно-правового забезпечення до фінансових важелів підтримки та міжнародного науково-технічного співробітництва. Саме інтеграція цих чинників дозволяє сформувати стійкий інноваційний потенціал, здатний забезпечити не лише обороноздатність, а й довгострокову конкурентоспроможність держави на глобальній арені.

Державна інноваційна стратегія, як інструмент комплексного впливу держави на НІС і інноваційні відносини, має бути реалізована через систему господарсько-правових засобів стимулювання інноваційної діяльності. Які в свою чергу, можна поділити на засоби стимулювання інноваційної діяльності господарсько-виробничого типу та засоби організаційно-господарського типу. Щодо засобів стимулювання інноваційної діяльності господарсько-виробничого типу, то їх основною метою є формування повного складу елементів інноваційних правовідносин. Правовідносини в сфері інноваційної діяльності формуються на кожній ланці інноваційного циклу між різними суб‘єктами цього циклу та з приводу різних об’єктів інноваційної діяльності. Також, формування правовідносин відбувається та потребує стимулювання господарсько-виробничого типу правовідносин, зокрема шляхом створення широкої договірно-правової бази забезпечення інноваційної діяльності. Стимулювання інноваційної діяльності, також, потребує чіткого врегулювання відносин, які складаються щодо правового захисту результатів інноваційної діяльності.

Засоби правого впливу, застосування яких є необхідним для покращення становища суб‘єктів господарювання названі в ЗУ «Про державну

допомогу суб‘єктам господарювання». Державна допомога є засобом підтримки з боку держави певних видів господарської діяльності із метою соціально-економічного розвитку. Така допомога, за зазначеним Законом, може надаватись у вигляді податкових пільг, субсидій та грантів, у вигляді запровадження пільгового кредитування, а також застосування спеціального пільгового кредитування, надання гарантій, зменшення фінансового навантаження за зобов‘язаннями суб‘єктів господарювання перед фондами державного соціального страхування, надання дотацій суб‘єктам господарювання, а також продажу державного майна за цінами нижче ринкових. А також, державна допомога може надаватись у вигляді державних закупівель, тобто придбання товарів чи послуг суб‘єктів господарювання за цінами вище ринкових, і також надання суб‘єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових. Однак, перелічені види держаної допомоги для суб‘єктів інноваційного підприємництва не є чітко визначеними, регламентація механізму їх застосування також є доволі аморфною.

Законом України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» передбачено створення спеціального органу, експортно-кредитного агентства, основною функцією якого є здійснення комплексу заходів, необхідних для реалізації експортної діяльності товарів українського походження вітчизняними суб‘єктами господарювання. Саме тому, експортно-кредитні агенства мають, визначені цим Законом, повноваження щодо надання гарантій за договорами з розвитку експортної діяльності, страхування та перестрахування експортної діяльності суб‘єктів господарювання. Уявляється, що доречним було б створення подібного інституту в системі організаційно-господарського забезпечення, метою якого буде конкретно стимулювання експорту інноваційної продукції виробленної в Україні на міжнародні ринки.

Система господарсько-правових засобів стимулювання інноваційної діяльності передбачає механізми організаційно-господарського типу, а саме спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності, направлені на створення інноваційного продукту, їх розвиток та інтенсифікацію. Серед механізмів стимулювання можна виділити технопарки, наукові парки, державно-приватне партнерство, спеціальні режими інноваційної

діяльності, державну допомогу інноваційним підприємствам, тощо. Щодо окремих засобів стимулювання інноваційної діяльності організаційно-господарського типу можна назвати: пільгову систему для підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, гарантії з боку держави для суб'єктів інноваційної діяльності, систему кредитування інноваційних проектів для суб'єктів інноваційної діяльності, державну підтримку експорту інноваційної продукції, тощо

Саме, інноваційність, як соціально-економічне явище передбачає позитивну динаміку, тобто збільшення позитивного ефекту від інновацій на економічний стан держави. Для отримання позитивної динаміки необхідною є юридична складова, а саме, вплив держави через законодавство. В якому передбачені необхідні засоби підтримки інноваційної діяльності та механізми впливу необхідні для позитивного ефекту від рівня інноваційності держави.

Ефективний запуск національної інноваційної системи в Україні неможливий без формування комплексної та внутрішньо узгодженої моделі законодавчого забезпечення інноваційної діяльності. Наявні нормативні акти містять окремі інструменти стимулювання, однак вони залишаються фрагментарними, недостатньо деталізованими та не інтегрованими в єдину систему. Саме тому, першочерговим завданням держави має стати розроблення нової нормативно-правової архітектури, яка б охоплювала всі етапи інноваційного циклу – від створення наукової розробки та наукових досліджень до комерціалізації результатів і виходу інноваційної продукції на вітчизняний та міжнародні ринки.

Одже, можна стверджувати, що термінові законодавчі заходи у сфері інноваційної політики мають носити системний характер. Вони повинні створити юридичні умови, у яких інноваційна діяльність стає економічно привабливою, інституційно підтриманою та стратегічно вигідною для держави. Лише комплексне нормативне забезпечення, побудоване на ґрунтовних підходах до функціонування національної інноваційної системи, здатне забезпечити в Україні високий рівень інноваційності, посилити її обороноздатність, що є вкрай важливим в умовах війни та сприяти інтеграції у світовий високотехнологічний простір.

Гордєєв Володимир Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ

Велика Палата Верховного Суду постійно звертає увагу на те, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорювання. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорювання та спричиненим цими діяннями наслідкам.

Земельне законодавство передбачає альтернативність способів захисту земельних прав. Суб'єкти земельних прав можуть самостійно обирати способи захисту прав з метою досягнення найбільшого ефекту у відновленні порушеного права і припинення дій, що порушують земельні права. Як правило, власник порушеного права може скористатися не будь-яким, а цілком конкретним способом захисту свого права, зокрема визначеним частиною третьою статті 152 ЗК України, або ж іншим способом, який передбачено законом.

Цивільно-процесуальний кодекс України, крім зазначеного вище положення, встановлює, що у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону (ч. 2 ст. 5 ЦПК України). Крім того, суди при розгляді справи керуються принципом верховенства права, а також застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї та Практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Між тим спосіб захисту порушених прав земельних або інших прав повинен бути ефективним. Проблема вибору ефективного способу захисту земельних прав постійно знаходиться в полі зору Верховного Суду, науковців та є предметом дослідження значної кількості наукових праць в галузі цивільного та земельного права. Відносно ефективності Верховний Суд також вже сформував правовий висновок, якій на нашу думку, є обґрунтованим. Наприклад, у Постанові Верховного Суду від 22 червня 2020 у справі № 922/2155/18 підкреслюється, що з огляду на встановлені статтею 152 Земельного кодексу України способи захисту прав на земельні ділянки та визначені статтею 5 ГПК України вимоги щодо ефективності способу захисту права, позивач у спорі про захист прав на земельну ділянку може пред`явити будь – яку позовну вимогу, яка не передбачена законом або договором, а суд може захистити порушене право у заявлений спосіб, у тому числі й шляхом визнання відсутнім права, але за умови, що такий спосіб захисту прав на земельну ділянку, обраний позивачем, відновлює (захищає) порушене право позивача або нівелює негативні для нього наслідки у зв`язку з порушенням права, тобто, є ефективним способом захисту і виключає у подальшому необхідність пред`явлення інших позовів для захисту (відновлення) порушеного права [1].

При розгляді справи № 144/1440/22 виникли питання застосування належного та ефективного способу захисту земельних прав [2]. Матеріалами справи підтверджується, що судами першої та другої інстанції встановлено відсутність укладення договору оренди відповідно до законодавства, а тому він є неукладеним. Однак право оренди зареєстровано в Державному реєстрі нерухомого майна. Одночасно земельні ділянки фактично знаходяться в користуванні орендаря (відповідача). В зв'язку з чим, на наш погляд, порушення прав власника земельних ділянок полягає в наступному: зареєстровано право оренди земельних ділянок в Державному реєстрі за орендарем (відповідачем) обмежує можливість розпорядження земельними ділянками шляхом їх відчуження або надання земельних ділянок в користування іншим особам. Крім того, власник не має можливості самостійно користуватися земельними ділянками за цільовим призначенням. Отже, власник земельних ділянок не може в повному обсязі здійснювати свої правомочності, які передбачені ст. 90 ЗК України, а тому має право ставити питання про захист порушеного права у заявлений спосіб. В зв'язку з цим, вважаємо, що за умови, коли спірна земельна ділянка знаходиться у фактичному володінні та користуванні

відповідача (незаконного орендаря) власник земельної ділянки має право застосувати різні способи захисту земельних прав.

Належним способом захисту права власності на земельну ділянку, які знаходяться в користуванні незаконного орендаря (договір оренди не укладався) буде повернення (витребування) земельної ділянки. Крім того, з урахуванням того, що право оренди зареєстровано в державному реєстрі можливо застосування одночасно декількох способів захисту: 1) скасування рішення про державну реєстрацію відповідного права в Державному реєстрі нерухомого майна; 2) повернення земельної ділянки власнику. Така сукупність одночасного застосування вказаних способів захисту забезпечує належний та ефективний захист прав власників земельних ділянок.

Чинне законодавство України передбачає можливість скасування рішення про державну реєстрацію. Так, відповідно до ч. 3 ст. 26 Закону України від 01 липня 2004 року №1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» ухвалення судом рішення про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав, визнання недійсними чи скасування документів, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав, а також скасування державної реєстрації прав допускається виключно з одночасним визнанням, зміною чи припиненням цим рішенням речових прав, обтяжень речових прав, зареєстрованих відповідно до законодавства (за наявності таких прав).

При цьому Верховний Суд в Постанові від 19.02.2025 у справі №923/60/19 правильно вказує, що визнання недійсними окремо взятого рішення ради чи договору, а також скасування державної реєстрації права оренди, без вимоги про застосування наслідків їх недійсності не відновлює порушені права, тобто необхідно ставити також питання про повернення земельної ділянки [3].

Отже, позовна вимога про повернення (витребування) земельної ділянки є ефективним способом захисту прав власника земельної ділянки та може застосовуватися в поєднанні з іншими способами захисту земельних прав залежно від обставин справи. Вказаний спосіб захисту є ефективним та в більшості випадків підтримується Верховним Судом.

Проте Верховний Суд при розгляду справи №144/1440/22 в постанові від 02 червня 2025 року, посилаючись на постанову Великої Палати Верховного Суду від 29 листопада 2023 року у справі №513/879/19 [4] зробив правовий висновок, що належним способом захисту прав орен-

додавця, який вважає, що зареєстроване право оренди відсутнє, є його вимога до особи, за якою зареєстроване право оренди, про визнання відсутнім права оренди. При цьому суд акцентує увагу, що відповідно до пункту 9 частини першої статті 27 Закону № 1952-IV судове рішення про задоволення такої вимоги є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди відповідача. Однак в такому рішенні, на наш погляд, потрібно обов'язково вказувати про скасування рішення про державну реєстрацію відповідного права.

Одночасно потрібно акцентувати увагу, що задоволення позову про визнання відсутнім права оренди не вирішує питання повернення земельної ділянки, яка знаходиться в користуванні у відповідача (орендаря). Згідно з положеннями статті 1 Закону України від 19 червня 2003 року № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель» самовільне зайняття земельної ділянки – будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними.

В цьому випадку користування земельною ділянкою повинно розглядатися як самовільне. Відповідно до ст. 212 ЗК України самовільно зайнятті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам за рішенням суду. Таким чином можемо зробити висновок, що повернення земельних ділянок, які були отримані на підставі не укладеного договору оренди землі, є належним способом захисту, який передбачений ЗК України.

Також потрібно звернути увагу, що справа № 513/879/19, яка розглядалась Великою Палатою Верховного Суду істотно відрізняється від справи № 144/1440/22 , так як у справі 513/879/19 земельна ділянка була повернута та на час судового розгляду вже використовувалась власником землі (див.п. 6 постанови). У справі № 513/879/19 було заявлено лише позовну вимогу про визнання протиправним і скасування рішення про державну реєстрацію права оренди земельної ділянки. Самостійна вимога про повернення земельної ділянки не заявлялась. Тому проаналізувавши висновки, що викладені у постанові Великої Палати Верховного Суду від 29 листопада 2023 року у справі № 513/879/19 та у справі № 144/1440/22

вважаємо, що вони стосуються правовідносин, які не є повністю подібними (тотожними, аналогічними) щодо змісту позивних вимог, а відповідно і способів захисту земельних прав власника земельної ділянки.

Крім того, важко погодитись з позицією Верховного Суду, що рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень після початку відображення таких відомостей (записів) у цьому реєстрі вичерпують свою дію (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц (пункт 152).

Таке рішення, на наш погляд, не зважаючи на те, що воно виконано, зберігає свою юридичну силу, а тому може бути скасовано в судовому порядку. Зараз в земельному законодавстві здійснюється нові підходи щодо рішень про виникнення права власності або користування земельними ділянками. Так, відповідно до частини 11 ст. 17–2 ЗК України, адміністративний акт у сфері земельних відносин, що є підставою для виникнення речових прав на земельну ділянку не втрачає чинності після державної реєстрації відповідного речового права та продовжує діяти протягом усього часу існування такого права.

Тому з урахуванням змін в земельному законодавстві Верховному Суду потрібно переглянути свої правові позиції щодо належних способів захисту прав суб'єктів з урахуванням збереження юридичної сили підстав виникнення права власності та користування земельними ділянками протягом усього часу існування такого права. На нашу думку, належним способом захисту прав орендодавця, який вважає, що зареєстроване право оренди відсутнє, є його вимога до особи, за якою зареєстроване право оренди, про визнання відсутнім права оренди, а також вимога про повернення земельної ділянки, яка залишилась у відповідача (незаконного орендаря). Проте з метою усуненні перешкод в користуванні та розпорядженні земельною ділянкою в судовому порядку не виключається захист шляхом скасування рішення про державну реєстрацію відповідного права в Державному реєстре нерухомого майна та повернення земельної ділянки власнику. Крім того, потрібно погодитись з висновком Верховного Суду, викладеним у постанови від 04 грудня 2024 року у справи № 130/8/23, що Велика Палата Верховного Суду в постанові від 29 листопада 2023 року в справі № 513/879/19 не визначила, що визнання відсутнім права оренди – це єдиний і безальтернативний спосіб захисту прав орендодавця у випадку реєстрації неукладеного між сторонами договору оренди.

Отже, можливість одночасного застосування різних варіантів та способів захисту земельних прав суб'єктів земельних правовідносин через судове рішення є належним та ефективним способом захисту і виключає у подальшому необхідність пред`явлення інших позовів для захисту (відновлення) порушеного права.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 22 червня 2020 у справі №922/2155/18 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90154778 (дата звернення: 22.11.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 2 червня 2025 у справі №144/1440/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127900963 (дата звернення: 22.11.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2025 у справі №923/60/19 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125946689 (дата звернення: 22.11.2025).
4. Постанова Великої Палата Верховного Суду від 29 листопада 2023 року у справі №513/879/19 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115546305 (дата звернення 22.11.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справи №130/8/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123658932 (дата звернення 22.11.2025).

Гоштинар Світлана Леонідівна
кандидатка юридичних наук,
членкиня Басейнової ради річок Причорномор'я,
членкиня Громадської ради при Державному агентстві
водних ресурсів України

СИНЕРГІЯ ЕНЕРГЕТИКИ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

З кінця XX століття, коли загальне потепління перенесло зміну клімату у ранг глобальних проблем, світова спільнота почала узгоджувати заходи щодо скорочення викидів парникових газів та формувати глобальну кліматичну політику, головна мета якої полягає у стабілізації концентрації парникових газів на рівні, який запобігає небезпечному антропогенному впливу на кліматичну систему. Основними завданнями для досягнення цієї мети э обмеження глобального потепління в межах

1,5°С порівняно з до індустріальним рівнем, скорочення викидів парникових газів до 2035 року на 43%, а також досягнення до 2050 кліматичної нейтральності (нульового рівня викидів). Визначальну роль у досягненні цієї мети та виконання перелічених вище завдань відіграє енергетичний перехід з викопних видів джерел на низьковуглецеві та відновлювані джерела. Очікується, що до 2030 року потужності відновлюваної енергетики збільшується у тричі та перевищать показник у 8800 гігават, а переважну більшість цих потужностей складатимуть наземні вітро- та сонячні електростанції.

Земельні ресурси у контексті досягнення мети кліматичної політики займають подвійне становище, на чому наголошується з 2016 року у доповідях Міжурядової групи експертів зі зміну клімату: діяльність, пов'язана із сільським господарством, лісовим господарством та іншими видами землекористування є джерелом понад 20% антропогенних викидів парникових газів; у той же час природні процеси, що відбуваються в ґрунті, поглинають вуглекислий газ, еквівалентний майже третині викидів вуглекислого газу від викопного палива та промисловості [1].

Глобальні та регіональні тенденції вказують на те, що попит на енергію незабаром покриватиметься в основному за рахунок відновлюваних джерел енергії. Зокрема, за даними, розміщеними у Статистичному огляді світової енергетики за 2025 рік, генерація електроенергії із відновлюваних джерел, включаючи гідроенергетику, у 2024 році забезпечила 32% світового виробництва електроенергії (ВДЕ). Україна, попри війну, збільшує частку електроенергії, виробленої в Україні з відновлюваних джерел, включаючи великі гідроелектростанції, яка у загальному енергетичному балансі складає 23%, що на 1% більше, ніж у 2023 році. У країнах-членах ЄС цей показник сумарно складає 39%, і забезпечується це здебільшого за рахунок сонячної та вітрової енергетики – 28% [2]. Найбільші показники у джерелах відновлювальної енергетики мають сонячна та вітрова енергетика. Це стало можливим завдяки сприятливій державній політиці та зниженню вартості відповідних технологій. Роль відновлюваних джерел енергії є важливим не тільки для зниження залежності від традиційних копалин, але й для підвищення енергетичної безпеки, зниження викидів парникових газів, боротьби з глобальним потеплінням і для досягнення Цілей сталого розвитку. Для України в умовах військової агресії її значення є критично вагомим для зміцнення енергетичної безпеки та досягнення енергетичної незалежності.

Є очевидним, що відновлювальна енергетика є одним із найефективніших шляхів досягнення мети та завдань кліматичної політики, зміцнення енергетичної безпеки, водночас слід мати на увазі, що її розвиток створює ризики для земельних ресурсів, екосистем та ландшафтів, на яких розміщуються ці енергетичні об'єкти. У порівнянні з викопним паливом, відновлювані джерела енергії, зокрема сонячна та вітрова, потребують більшої площі землі на одиницю виробленої енергії. Сонячні та вітрові електростанції промислового масштабу вимагають щонайменше вдесятеро більше простору на одиницю потужності, ніж електростанції, що працюють на вугіллі або природному газі, разом із земельними ділянками, що використовується для виробництва та транспортування викопного палива. Отже, розширення використання відновлюваних джерел енергії в рамках заходів щодо стримування зміни клімату актуалізувало питання переосмислення взаємозалежності між земельними ресурсами, землекористування та енергетикою.

У пошуках земельних ділянок для побудови нових сонячних та вітрових електростанцій проектувальники стикаються з проблемою наявності таких, що відповідають експлуатаційним вимогам та є економічно вигідними, що створює підґрунтя для земельних конфліктів: сонячні електростанції вимагають рівних, сухих та сонячних ділянок, тоді як найкращими майданчиками для наземних вітряних турбін є вершини пологих, пагорбів, відкриті рівнини та гірські ущелини, які спрямовують та посилюють вітер, і багато з яких вже зайняті. Слід враховувати, що проекти відновлюваної енергетики, включаючи їхню підготовку, будівництво та подальше розширення, неминуче впливають на землекористування. Крім основних установок, виникають потреби у створенні великої інфраструктури – ліній електропередачі, доріг, технічних споруд тощо, які можуть займати невелику територію, але є причиняють фрагментацію рослинного покриву, сільських територій та впливають на землекористування та земельні права власників цих ділянок.

У багатьох країнах не вистачає земельних ресурсів для розвитку відновлювальної енергетики. Цікаву інформацію з цього питання надає McKinsey&Company – авторитетна міжнародна консалтингова компанія, що спеціалізується на вирішенні задач, пов'язаних зі стратегічним управлінням, яка створила модель оцінки потенційних майданчиків для розвитку наземної вітроенергетики та проаналізувала земельний потенціал деяких країн у цьому контексті. Наприклад, у Німеччині аналіз показав,

що із 51% земель країни, потенційно придатних для вітропарків, з урахуванням нормативних, екологічних та технічних обмежень, залишається лише 9%. Основним фактором, що впливає на доступність земельних ділянок для таких цілей, є вимоги, встановлені в деяких федеральних землях Німеччини щодо відстані між вітряними турбінами та населеними пунктами, а також з проблемами біорізноманіття та довкілля тварин. Цей показник доступності земельних ділянок для будівництва вітряних електростанцій може бути додатково зменшений за рахунок зниження витрат і соціальним невдоволенням. Вплив на ландшафт, землеволодіння та землекористування об'єктів енергетичної енергетики є значним, що викликає опір громадськості. Так, у США у 2021 році будівництво 10% запланованих сонячних електростанцій було скасовано на етапі отримання дозволів, в основному через протести місцевих спільнот, що посилюються: люди стурбовані втратою орних земель, негативним впливом на дику природу, зниженням цін на нерухомість, ризиками для здоров'я. Заборона на розміщення об'єктів відновлювальної енергетики на землях сільськогосподарського призначення спостерігаються і в інших країнах, наприклад, у Китаї влада провінції Хебей запровадила заборону на встановлення сонячних панелей на орних землях [3].

Отже, відчуження земельних ділянок, особливо орних земель, для потреб відновлювальної енергетики викликають протести, навіть якщо така енергетика і є майже не єдиним шляхом подолати кліматичну кризу, що актуалізує потреби розробки ефективних підходів до сталого землекористування, які б узгодили необхідність розширення використання відновлюваних джерел з інтересами місцевих спільнот, на землях яких розташовуються або планується розташувати об'єкти відновлюваної енергетики, та мінімізували б ризики для екосистем та ландшафтів. Одним із таких інноваційних підходів є агровольтаїка, яка передбачає розташування сонячних панелей на сільськогосподарських угіддях для одночасного виробництва чистої енергії та вирощування сільськогосподарських культур. За умов дотримання всіх передових методів агровольтаїка може сприяти розвитку сільського господарства, захищаючи його від наслідків зміни клімату (аномальної спеки, сонячних опіків листя, граду тощо), а також сприяє енергетичному переходу та скороченню викидів парникових газів. Зокрема, згідно з інформацією Об'єднаного дослідницького центру, потенціал агровольтаїки є надзвичайно високим, оскільки покриття лише 1% сільськогосподарських земель Європей-

ського Союзу може генерувати до 944 ГВт електроенергії, що дозволить якомога швидше досягти встановлених ЄС цілей у сфері відновлюваної енергетики на 2030 рік [4].

В Україні агровольтаїка лише починає розвиватися і має усі умови для швидкого поширення, що є вкрай необхідним в контексті трансформації національної енергосистеми, забезпечення енергетичної незалежності та продовольчої безпеки. З одного боку, відповідно до даних, розміщених в Атласі енергетичного потенціалу відновлювальних джерел України, упорядкованому фахівцями Інституту відновлюваної енергетики НАН України та Національного технічного університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського», вся територія України є придатною для розміщення сонячних електростанцій, оскільки середньорічна кількість сумарної сонячної радіації, що потрапляє на 1 м² поверхні (інсоляція) України перебуває в межах від 1070 кВт год/м² в її північній частині до 1400 кВт год/м² і вище на півдні України, а найвищий показник встановлених потужностей та потенціалу середньорічного виробітку електричної енергії в країні має Одеська область [5, с. 6, 7]. З іншого боку, Україна володіє унікальними земельними ресурсами, серед яких найбільшу частку становлять землі сільськогосподарського призначення, орні землі, що є одним із найбільших показників серед країн світу, отже аграрна галузь є фундаментом продовольчої, економічної незалежності, особливо в умовах воєнного часу. Тому упровадження агровольтаїки сприятиме встановленню в Україні балансу між потребами у розвитку відновлювальної енергетики, виробництвом продовольства, збереженням природних ресурсів та інтересів.

Попри важливість та перспективність впровадження агровольтаїчного підходу для досягнення енергетичної незалежності країни, забезпечення продовольчої безпеки, покращення екологічного стану земельних ресурсів, в Україні є законодавчий вакуум у врегулюванні цього питання. 30 жовтня 2024 року набув чинності Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики», у якому про агровольтаїку не згадується. У таких нормативно-правових актах, як «Енергетична стратегія України до 20250 року», Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 20250 року, Національний план з відновлювальної енергетики до 2020 року, за законах «Про альтернативні джерела енергії», «Про енергетичну ефективність» та інші, її врегулювання також

залишилося поза увагою. Зарубіжний досвід демонструє підходи до її вирішення шляхом розробки спеціальних законів або адаптації чинного законодавства про відновлювальні джерела енергії, земельні ресурси, сільське господарство, кліматичну політику. Отже, відсутність правового регулювання створює правову невизначеність для фермерів та інвесторів, що є значним стримуючим фактором. До позитивних зрушень у впровадженні агровольтаїки слід віднести створення Асоціації агровольтаїки України, проведення міжнародних конференції для обговорення стратегії розвитку та нормативного регулювання агровольтаїки та реалізація поодиноких пілотних проектів у регіонах.

Список використаних джерел:

1. Climate Change and Land (2022): An IPCC Special Report on Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security, and Greenhouse Gas Fluxes in Terrestrial Ecosystems / Intergovernmental Panel on Climate Change. 2022. URL: https://www.ipcc.ch/srccl/
2. Statistical Review of World Energy: [analyst data on world energy markets 2025] / Energy Institute. 2025. 76 p. URL: https://www.energyinst.org/statistical-review
3. Renewable-energy development in a net-zero world: Land, permits, and grids / F. Heinek,, N. Janecke and others; McKinsey&Company. 2022. 31 October. URL: https://salo.li/5d0cFd4
4. *Agrivoltaics alone could surpass EU photovoltaic 2030 goals / Joint Research Centre EU.* 2023 (12 October). URL: https://salo.li/3C94632
5. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України / за заг. ред. С. О. Кудрі. Вид. третє, оновл. Київ : Ін-т відновлюваної енергетики НАН України, 2024. 56 с.

Груздова Валерія Олександрівна
старша зберігачка Центрального державного
науково-технічного архіву України

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ЕКОЦИДУ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Екоцид як системне та масштабне знищення природного середовища стрімко набуває актуальності в умовах загострення воєнних конфліктів, зростання техногенних ризиків і прогресування кліматичних змін.

Сучасна практика збройних дій, зокрема повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, продемонструвала, що навмисне або необережне завдання колосальної шкоди природним ресурсам, водним об'єктам, ґрунтам, біотичним комплексам може спричинити довготривалі наслідки, і біорізноманіттю здатне спричинити довготривалі наслідки, що виходять далеко за межі однієї держави та становлять реальну загрозу глобальній екологічній безпеці. Саме тому питання криміналізації екоциду як злочину проти людяності є ключовим для формування сучасного міжнародного правопорядку, спрямованого на захист довкілля як універсальної цінності.

Термін «екоцид» набув широкого використання у 1970-х роках – у контексті екологічних злочинів під час війни у В'єтнамі, коли застосування дефоліантів призвело до фактичного знищення великих лісових масивів [1]. Подальший розвиток міжнародної екологічної політики зумовив появу різних підходів до визначення екоциду: від вузького – як навмисного масового знищення природного середовища, до широкого – як будь-якої масштабної, системної та довготривалої шкоди екосистемам, що порушує право людини на безпечне довкілля. У сучасних концепціях екоцид розглядається не лише як злочин проти довкілля, а як діяння, що безпосередньо впливає на виживання, здоров'я та добробут людських спільнот [1]. Таким чином, екоцид наближається за своїм змістом до злочину проти людяності, оскільки спрямований на руйнування умов існування населення, позбавлення його життєвих ресурсів, порушення фундаментальних прав.

Незважаючи на активні дискусії, екоцид досі не включений до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) як окремий злочин [2]. Наявна стаття 8(2)(b)(iv) обмежено регулює відповідальність за воєнні дії, що спричиняють широкомасштабну, довготривалу та серйозну шкоду довкіллю, проте не охоплює випадки екоциду у мирний час та має високий поріг доказування умислу.

У 2021 році незалежна експертна група Stop Ecocide International запропонувала визначення екоциду як «незаконних або безвідповідальних дій, вчинених із усвідомленням того, що існує значна ймовірність завдання серйозної та довготривалої або масштабної шкоди довкіллю» [3]. Це визначення враховує як умисні, так і грубо необережні дії, розширюючи можливості кримінального переслідування.

Проблема криміналізації екоциду полягає також у відсутності єдиного міжнародного механізму збору доказів екологічних злочинів, їх оцінювання, а також у складності визначення меж відповідальності держав і фізичних осіб. Проте накопичення прецедентів екологічних злочинів під час війн (Ірак, руйнування нафтопроводів, підпали лісів, хімічні викиди) формує новий запит на перегляд міжнародного кримінального права [3].

Війна в Україні стала одним із найбільших антропогенних екологічних ударів за останні десятиліття. За даними українських екологічних служб, зафіксовано десятки тисяч епізодів екозлочинів, серед яких: масштабні пожежі в екосистемах, забруднення ґрунтів важкими металами та нафтопродуктами, руйнування промислових підприємств, руйнування гідротехнічних споруд, знищення заповідних територій, викиди токсичних речовин в атмосферу [5].

Найбільш апокаліптичним прикладом став підрив Каховської ГЕС у червні 2023 року. Наслідками цієї техногенної катастрофи без прецедента у Європі є [5]:

- затоплення десятків населених пунктів;
- загибель людей і тисяч тварин;
- руйнування ґрунтового покриву та біорізноманіття;
- зміна гідрологічного режиму нижнього Дніпра;
- загроза опустелювання прилеглих територій на десятки років.

Ця подія повністю відповідає ознакам екоциду: навмисність, масштабність, довготривалість наслідків, порушення міжнародного гуманітарного та екологічного права. Знищення довкілля веде до порушення базових прав людини: права на здоров'я, водні ресурси, чисте повітря, продовольчу безпеку, безпечний простір для життя. Таким чином, шкода довкіллю переходить у площину шкоди людям, що є ознакою злочину проти людяності.

Екоцид має транскордонний ефект: забруднення повітря, води, ґрунтів не зупиняється на кордонах. Тому криміналізація цього злочину має стати питанням глобальної безпеки. Деякі екосистеми, знищені внаслідок війн або промислових аварій, не відновлюються десятиліттями або взагалі не підлягають відновленню. Це робить екоцид одним із найтяжчих злочинів проти планети та її населення. Екоцид часто є наслідком рішень конкретних посадових осіб або військово-політичного керівництва.

Включення екоциду до юрисдикції Міжнародного кримінального суду дозволить притягати до відповідальності не держави, а фізичних осіб – організаторів і виконавців.

Україна є однією з перших держав світу, яка внесла екоцид до Кримінального кодексу (ст. 441 ККУ) [4]. Повномасштабне вторгнення актуалізувало необхідність:

- удосконалення методик фіксації та доказування екозлочинів;
- створення екологічної прокуратури або спеціалізованих підрозділів;
- інтеграції даних супутникового моніторингу;
- розроблення алгоритмів міжнародної взаємодії.

Водночас Україна активно просуває ініціативу щодо включення екоциду до Римського статуту як окремого міжнародного злочину.

Отже, криміналізація екоциду як злочину проти людяності є нагальною потребою сучасного міжнародного правопорядку. Умови глобальної екологічної кризи та воєнні дії, зокрема в Україні, підтверджують, що знищення навколишнього природного середовища має прямий вплив на життя людей, їх здоров'я, соціально-економічний добробут та безпеку. Необхідність введення персональної міжнародної кримінальної відповідальності є логічним і невідворотним кроком у формуванні справедливої та стійкої системи міжнародного права. Україна, яка на сьогодні переживає один із наймасштабніших екоцидів у Європі XXI століття, має усі моральні, наукові та правові підстави бути світовим лідером у просуванні цієї ініціативи.

Список використаних джерел:

1. Термін «Екоцид». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/8101
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. Офіційний переклад. URL: https://www.icc-cpi.int.
3. Stop Ecocide International. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core Text. – June 2021. – 26 p. URL: https://www.stopecocide.earth.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України №2341-III від 05.04.2001 р. (зі змінами у 2024 році). URL: https://zakon.rada.gov.ua.
5. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Оперативна інформація щодо екологічних наслідків воєнних дій в Україні. – 2023. URL: https://mepr.gov.ua.

Данілік Дар'я Михайлівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

У сучасних умовах глобального потепління та зростання кліматичних ризиків питання ефективного управління земельними ресурсами набуває особливої актуальності. Кліматичні зміни безпосередньо впливають на стан земель, їхню родючість, ерозійні процеси та водний баланс. Це зумовлює необхідність адаптації земельного законодавства України до нових екологічних викликів.

Земельний кодекс України [1], а також Закони України «Про охорону земель» [2], «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] та інші нормативні акти формують базу правового регулювання земельних відносин. Водночас чинні норми не в повній мірі враховують кліматичні ризики та потребу у відновленні деградованих земель і малопродуктивних земель. Проблемами чинного земельного законодавства в контексті кліматичних змін є: недостатня інтеграція екологічних вимог у норми Земельного кодексу України; відсутність системи правових стимулів для впровадження кліматоорієнтованих технологій землекористування; недосконаліть норм щодо охорони деградованих і малопродуктивних земель; низький рівень відповідальності за порушення режиму раціонального використання земель та ін.

Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» №3991-IX (2024 р.) [4], який визначає адаптацію до зміни клімату одним із пріоритетів державної політики. Даний Закон визначає правові засади формування та реалізації державної кліматичної політики України, спрямованої на досягнення кліматичної нейтральності, зменшення негативних наслідків зміни клімату та адаптацію до них. Його положення забезпечують перехід до низьковуглецевого та сталого розвитку, а також гарантують екологічну,

продовольчу й енергетичну безпеку держави (ст. 2). У цьому контексті постає необхідність гармонізації положень земельного законодавства з положеннями кліматичної політики.

Окрім цього, Україна взяла зобов'язання відповідати міжнародним стандартам (наприклад, Європейський зелений курс, acquis ЄС) у сфері клімату. Закон №3991-IX [4] прямо вказує на імплементацію відповідних норм.

Напрямами подальшої гармонізації є: законодавче закріплення принципів Європейського зеленого курсу, наприклад, доповнення Земельного кодексу України принципами «сталого землекористування», «екологічної нейтральності» та «кліматичної адаптивності»; визнання охорони ґрунтів частиною державної кліматичної політики; впровадження європейських стандартів оцінки стану земель; створення Національної системи моніторингу ґрунтів на основі GIS-даних; закріплення методів обліку органічного вуглецю в земельних ресурсах; стимулювання вуглецевого землеробства (carbon farming): продаж сертифікатів скорочення викидів CO_2; розвиток «зелених» кредитів і грантів для землевласників, які впроваджують кліматоадаптивні технології та ін.

Отже, подальший розвиток земельного законодавства України в контексті кліматичних змін має бути спрямований на:

- інтеграцію кліматичних аспектів у норми Земельного кодексу України;
- запровадження системи моніторингу стану ґрунтів та земельних ресурсів;
- розроблення правових механізмів рекультивації та відновлення деградованих земель;
- стимулювання клімато-стійких форм землекористування (агролісомеліорація, органічне землеробство, збереження родючості ґрунтів);
- розширення участі громад у плануванні заходів зі сталого землекористування;
- гармонізація українського законодавства з нормами ЄС, зокрема Європейського зеленого курсу (European Green Deal) та ін.

Таким чином, розвиток земельного законодавства в умовах кліматичних змін має забезпечити баланс між економічними, соціальними та екологічними інтересами. Його модернізація сприятиме не лише збереженню природного потенціалу земель, а й зміцненню продовольчої та екологічної безпеки держави. Удосконалення земельного законодавства

України повинно відбуватися в тісному зв'язку з кліматичною політикою, бути орієнтованим на сталий розвиток, враховувати майбутні ризики та створювати умови для ефективного землекористування з урахуванням нових викликів. Без системного підходу та модернізації правової бази можливості земельного фонду забезпечувати продовольчу, екологічну та кліматичну безпеку стануть суттєво обмежені.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 12 вересня. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text
2. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text
4. «Про основні засади державної кліматичної політики» : Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text

Донець Ольга Володимирівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА КОМПЛЕКСІВ У КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В Україні кліматичні зміни набули системного характеру, що відображається у збільшенні частоти посух, інтенсивному погіршенні ґрунтового покриву, поступовому опустелюванні південних областей, зміні водного балансу річкових басейнів і помітному скороченні біорізноманіття, а також у зростанні пов'язаних з цим екологічних ризиків. За даними Світового банку, викладеними у Ukraine: Building Climate Resilience in

Agriculture and Forestry (2021) та регіональному огляді Europe and Central Asia CCDR (2023), Україна належить до країн із високою вразливістю до кліматичних змін у секторах земельних та водних ресурсів, що зумовлено деградацією ґрунтів, посухами та зміною гідрологічних режимів річкових басейнів [1, 2]. У таких умовах питання охорони, відновлення й відтворення природних ресурсів та комплексів набуває не лише екологічного та економічного, а й безпекового характеру. Саме тому, модернізація земельного та екологічного законодавства України повинна відбуватися з урахуванням кліматичної адаптації, європейських стандартів охорони довкілля та екосистемного підходу.

Правові підвалини сучасної системи охорони та відтворення природних ресурсів в Україні було закладено в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII [3]. Зокрема, до принципів охорони н.п.с. законом було віднесено «екологізацію матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій» (ст. 3). Крім того, «проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища» було визнано гарантією екологічних прав громадян. Таке нормативне закріплення свідчить про те, що відтворення природних ресурсів із самого початку розглядалося законодавцем як обов'язковий елемент державної екологічної політики, а не як факультативний чи другорядний інструмент, і становило органічну частину правового режиму об'єкта. Однак, нині еколого-правова система не містить цілісної моделі правового інституту відтворення (відновлення) природних ресурсів та комплексів, а механізми відновлення ґрунтів, водних об'єктів, лісів та інших екосистем є фрагментарними, декларативними або відсутніми. Розглянемо на прикладі земельного законодавства.

Деградація ґрунтів і земельних ресурсів залишається одним із найбільш критичних екологічних викликів для України: площа засмічених земель 24 459 614 м², а забруднених ґрунтів – 1 255 858 м² [4]; розораність земель в Україні є найвищою в світі й досягає 57% території країни та майже 80% сільськогосподарських угідь. Крім того, близько 6,5 млн га українських ґрунтів вже непридатні для сільськогосподарських робіт [5]. Масштабність цих процесів свідчить про нагальну потребу не лише

у науково обґрунтованих природоохоронних заходах, а й у належному правовому забезпеченні відновлення та відтворення земельних ресурсів, особливо в умовах повномасштабної російської агресії. Водночас саме в цій площині виявляється суттєва прогалина, оскільки чинне земельне законодавство демонструє фрагментарність і непослідовність підходів до регулювання відповідних процесів. В першу чергу мова йде про дефекти правового регулювання в цій сфері, а також недосконаліть термінологічного апарату. Так, поняття «відновлення» використовується переважно у правозахисному та процедурному значенні – як відновлення попереднього (порушеного) стану земельної ділянки (ст. 152 ЗК України) – і не охоплює екосистемних процесів реабілітації.

Натомість дефініцію «відтворення» законодавець пов'язує з охороною земель: ст. 162 ЗК України передбачає відтворення і підвищення родючості ґрунтів, а ст. 163 визначає відтворення земельних ресурсів одним із ключових завдань охорони земель. Особливого положення також набувають положення ст. 165 ЗК України, яка регулює нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів і передбачає встановлення нормативів оптимального співвідношення угідь, якісного стану ґрунтів і гранично допустимого їхнього забруднення. Однак більшість таких нормативів або не затверджені, або не застосовуються на практиці, що значно знижує їх регулятивний потенціал. Слушним буде наголосити, що, попри формальне закріплення окремих норм щодо відтворення (відновлення) земель, земельне законодавство України фактично не забезпечує функціонування цілісного правового режиму в означеній сфері. Наявні дефініції залишаються переважно декларативними, не утворюючи дієвого механізму, здатного реагувати на сучасні виклики деградації ґрунтів, зміни клімату чи наслідки воєнних дій. Відсутність критеріїв ідентифікації деградованих земель, спеціальних правових режимів їх використання, обов'язкових планів відновлення, а також оновлених нормативів якості ґрунтів фактично унеможливлює реалізацію відтворювальної функції земельного законодавства.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання гармонізації національних підходів із європейськими стандартами відновлення природних ресурсів, зокрема Регламентом ЄС 2024/1991 «Про відновлення природи» [5], який уперше закріпив обов'язкові для всіх держав-членів цілі щодо відновлення деградованих екосистем, включно з лісами, водно-болотними угіддями, річковими системами, агроландшафтами

та міськими зеленими зонами. Передбачені регламентом підходи – розроблення національних планів відновлення, науково обґрунтованого моніторингу, екологічних індикаторів і механізмів періодичної звітності – формують сучасну парадигму екосистемного менеджменту, до якої Україні необхідно адаптуватися в межах євроінтеграційного процесу. Саме інтеграція таких підходів може забезпечити перехід від фрагментарних і реактивних практик до побудови системної державної політики відновлення природних ресурсів і комплексів, що є критично важливим для збереження продуктивного потенціалу земель, зміцнення екологічної безпеки та досягнення кліматичної стійкості.

Доцільно також звернути увагу і на Ґрунтову стратегію ЄС на 2030 рік [6], в основі якої розуміння ґрунтів як життєво важливих екосистем, від стану яких залежить продовольча безпека, кліматична стійкість, біорізноманіття та добробут населення. Стратегія передбачає досягнення до 2050 року стану, за якого всі ґрунтові екосистеми ЄС є здоровими, функціональними та достатньо стійкими для надання ключових екосистемних послуг. У межах цих завдань стратегія закладає засади уніфікованого підходу до охорони ґрунтів, сталого управління та відновлення деградованих земель як стандартів ЄС. Для досягнення зазначених цілей Європейська комісія визначила низку інструментів і дій, що формують правову й управлінську архітектуру майбутньої ґрунтової політики. Йдеться, зокрема, про розроблення спеціальної законодавчої ініціативи щодо здоров'я ґрунтів, яка стане основою єдиного правового режиму охорони ґрунтів у ЄС. Наголосимо, що перший закон ЄС про моніторинг ґрунтів і стійкість [7] набирає чинності вже 16 грудня, що є важливою віхою, яка допоможе відновити здоров'я ґрунтів.

Крім того, Ґрунтова стратегія ЄС також передбачає стимулювання сталого управління ґрунтами, включно з наданням землевласникам можливості безоплатного тестування ґрунтів та обміну найкращими практиками. Окремий акцент в ній зроблено на відновленні осушених і деградованих торфовищ як важливого інструменту кліматичного пом'якшення та адаптації, а також на оцінці запровадження «ґрунтового паспорта» – механізму, який сприятиме циркулярній економіці та повторному використанню чистих ґрунтових мас. Відзначимо, що Стратегія передбачає розроблення спільних методологій для оцінки опустелювання та деградації земель, що має забезпечити порівнюваність даних і уніфікацію підходів між державами-членами. Важливим елементом є посилення

досліджень, моніторингу та збору даних про стан ґрунтів, у тому числі шляхом залучення громадськості та мобілізації фінансових ресурсів. У комплексі ці дії спрямовані на формування до 2050 року просторово збалансованої, екологічно цілісної та правової захищеної системи управління ґрунтовими ресурсами ЄС, що є орієнтиром для України в процесі модернізації земельного законодавства та імплементації екосистемного підходу.

Підсумовуючи, зазначимо, що підходи Європейського Союзу до охорони та управління природними ресурсами наголошують на невід'ємному зв'язку між їх раціональним використанням, запобіганням деградації та обов'язковим відновленням екосистем як рівнозначними елементами єдиної державної політики. У цьому контексті для України важливо гармонізувати своє законодавство з європейськими практиками, що передбачають встановлення національних цілей з відновлення земель, водних об'єктів, лісів і водно-болотних угідь, розроблення комплексних планів ренатуралізації, визначення нормативів якості ґрунтів та критеріїв деградації, а також упровадження системного моніторингу стану природних комплексів. Досвід ЄС демонструє, що відтворення природних ресурсів має бути не декларативним наміром, а юридично обов'язковим елементом екологічної політики. Цього підходу бракує українському законодавству, де поняття відновлення, рекультивації та відтворення не мають узгодженого змісту, а механізми їх реалізації залишаються недостатньо визначеними.

Список використаних джерел:

1. World Bank. 2021. Ukraine: Building Climate Resilience in Agriculture and Forestry. 2021. URL.: http://documents.worldbank.org/curated/en/893671643276478711
2. World Bank. Europe and Central Asia Climate and Development Report. Washington, DC: World Bank, 2023. URL.: https://www.worldbank.org/en/publication/country-climate-development-reports
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року №1264-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1991, №41, ст.546 URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12#Text
4. ЕкоЗагроза – офіційний ресурс. URL.: https://ecozagroza.gov.ua/damage/shove
5. Regulation (EU) 2024/1991 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2024 on nature restoration and amending Regulation (EU) 2022/869. Brussels : EU, 2024. URL.: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj

6. European Commission. EU Soil Strategy for 2030: Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate. COM(2021) 699 final. Brussels : European Commission, 2021. URL.: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0699
7. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Health Law). COM(2023) 416 final. Brussels : European Commission, 2023. URL.: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023PC0416

Єрмолаєва Тетяна Вікторівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Юхимчук Поліна Олександрівна
студентка 4 курсу
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ

Екологічне страхування є важливим економіко-правовим інструментом захисту довкілля, який забезпечує компенсацію екологічної шкоди та стимулює суб'єктів господарювання до впровадження екологічно безпечних технологій. Однак в Україні цей інститут не отримав належного правового регулювання, що знижує його ефективність у системі екологічної безпеки держави.

Конституція України гарантує право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50), що створює конституційну основу для розвитку інституту екологічного страхування. Відсутність належного правового регулювання цього інституту фактично обмежує реалізацію конституційного права громадян на відшкодування екологічної шкоди.

Вивчення нормативно-правової бази України виявило суттєві недоліки у регулюванні екологічного страхування. Стаття 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» містить лише загальні положення про можливість добровільного та обов'язкового страхування відповідальності за шкоду довкіллю, без конкретизації механізмів реалізації [2]. Аналіз цієї норми показує її декларативний характер, оскільки вона не встановлює ні суб'єктів, ні об'єктів страхування, ні особливостей страхових випадків.

Закон України «Про страхування» передбачає окремі види обов'язкового страхування цивільної відповідальності за екологічну шкоду, зокрема: страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів; страхування цивільної відповідальності інвестора за шкоду, заподіяну довкіллю під час виконання угоди про розподіл продукції; страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію небезпечних відходів [4].

Ці положення охоплюють лише окремі сфери господарської діяльності, залишаючи поза увагою численні джерела екологічного ризику. Для більшості передбачених видів обов'язкового страхування не розроблені відповідні підзаконні акти, що робить неможливим їх практичну реалізацію.

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [3] створює передумови для визначення екологічних ризиків через процедуру оцінки впливу на довкілля, однак не містить механізмів інтеграції результатів такої оцінки в систему екологічного страхування. Це свідчить про відсутність системного підходу до регулювання екологічних ризиків в українському законодавстві.

Європейський досвід регулювання екологічного страхування, зокрема Директива 2004/35/ЄС про екологічну відповідальність [5], містить ключові елементи ефективної системи:

1. Чітке визначення поняття «екологічна шкода», яке включає: □шкоду, заподіяну видам та природним оселищам, що охороняються; шкоду, заподіяну водним ресурсам; □шкоду, заподіяну землям.

2. Встановлення принципу «забруднювач платить», який передбачає, що оператор, діяльність якого спричинила екологічну шкоду, несе фінансову відповідальність за її відшкодування.

3. Забезпечення різноманітних механізмів фінансового забезпечення екологічної відповідальності, включаючи страхування, банківські гарантії та участь у спеціальних екологічних фондах.

Керівні принципи Європейської Комісії [6] містять методики оцінки екологічної шкоди, які забезпечують правову визначеність для всіх учасників страхових відносин. Зокрема, ці принципи встановлюють: критерії визначення значущості шкоди для видів та природних оселищ; методики оцінки шкоди водним ресурсам; підходи до визначення шкоди землям через забруднення.

Законодавство європейських країн демонструє різні моделі імплементації Директиви 2004/35/ЄС. В Німеччині діє Закон про екологічну відповідальність, який передбачає обов'язкове страхування для підприємств з підвищеним екологічним ризиком та встановлює диференційовані страхові тарифи залежно від рівня ризику. У Польщі створено спеціальний Екологічний фонд, який формується за рахунок страхових внесків та використовується для фінансування заходів з відновлення пошкодженого довкілля.

Важливо відзначити, що екологічне страхування має значний потенціал для сприяння сталого розвитку України та виконання міжнародних зобов'язань держави у сфері охорони довкілля. Зокрема, ефективна система екологічного страхування сприятиме досягненню Цілей сталого розвитку ООН, особливо цілей 13 «Боротьба зі зміною клімату», 14 «Збереження морських екосистем» та 15 «Збереження екосистем суші».

До прикладу, впровадження системи страхування екологічної відповідальності в Китаї має значний позитивний вплив на стан довкілля. А саме:

1. Підприємства, які брали участь у програмі екологічного страхування, зменшили викиди забруднюючих речовин на 16–22% порівняно з підприємствами, які не брали участі в програмі.

2. Найбільший ефект спостерігався для підприємств з високим рівнем екологічного ризику, які зменшили викиди на 27–30%.

3. Екологічне страхування стимулювало інвестиції в екологічно безпечні технології – підприємства-учасники програми збільшили інвестиції в екологічні технології на 18–25%.

4. Ефект від впровадження екологічного страхування був статистично значущим на рівні $p<0.01$. [7]

Ці результати підтверджують, що належне правове регулювання екологічного страхування має не лише компенсаційний, але й превентивний ефект, стимулюючи суб'єктів господарювання до зменшення екологічних ризиків.

Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання екологічного страхування в Україні:

1. Розробка та прийняття спеціального закону «Про екологічне страхування», який має містити: чітке визначення поняття «екологічна шкода» з урахуванням європейського досвіду; визначення суб'єктів та об'єктів екологічного страхування; класифікацію екологічних ризиків та методики їх оцінки; порядок визначення розміру страхових сум та виплат; механізми створення та функціонування екологічних страхових фондів.

2. Імплементація положень Директиви 2004/35/ЄС, зокрема: встановлення принципу «забруднювач платить»; запровадження обов'язкового екологічного страхування для підприємств з підвищеним екологічним ризиком; розробка методик оцінки екологічної шкоди на основі Керівних принципів Європейської Комісії.

3. Створення інституційних механізмів: заснування спеціалізованих екологічних страхових фондів зі статусом юридичної особи публічного права; створення системи моніторингу екологічних ризиків; розробка механізмів взаємодії між органами державної влади, страховиками та суб'єктами господарювання.

4. Інтеграція екологічного страхування з іншими інструментами екологічної політики: встановлення зв'язку між процедурою оцінки впливу на довкілля та механізмами екологічного страхування; використання результатів екологічного аудиту для визначення страхових тарифів; впровадження економічних стимулів для підприємств, які добровільно беруть участь у програмах екологічного страхування.

Отже, правове регулювання екологічного страхування в Україні характеризується фрагментарністю та недостатньою ефективністю. Європейський досвід та результати практичного застосування екологічного страхування підтверджують необхідність системного підходу до вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Запропоновані заходи щодо розробки спеціального законодавства, імплементації європейських стандартів та створення інституційних механізмів дозволять перетворити екологічне страхування на ефективний інструмент захисту довкілля та забезпечення екологічної безпеки держави, що матиме не лише компенсаційний ефект у вигляді відшкодування екологічної шкоди, але й превентивний ефект, стимулюючи суб'єктів господарювання до зменшення екологічних ризиків та впровадження екологічно безпечних технологій.

Список використаних джерел:

1. Король С. *Екологічне страхування* : аналітично-оглядова праця. 2022. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49314/1/14.pdf (дата звернення: 30.10.2025).
2. *Про охорону навколишнього природного середовища* : Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII : станом на 30 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12 (дата звернення: 30.10.2025).
3. *Про оцінку впливу на довкілля :* Закон України від 23 трав. 2017 р. № 2059-VIII : станом на 30 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059–19 (дата звернення: 30.10.2025).
4. *Про страхування :* Закон України від 18 листоп. 2021 р. № 1909-IX : станом на 30 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909–20(дата звернення: 30.10.2025).
5. *Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage* : OJ L 143, 30.04.2004. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004L0035 (дата звернення: 30.10.2025).
6. *Guidelines providing a common understanding of the term «environmental damage» as defined in Article 2 of Directive 2004/35/EC* (Commission Notice, 2021/C 118/01). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj%3AJOC_2021_118_R_0001 (дата звернення: 30.10.2025).
7. Shi B., Jiang L., Bao R., Zhang Z., Kang Y. *The impact of insurance on pollution emissions: Evidence from China's environmental pollution liability insurance* // *Economic Modelling*. 2023. Vol. 121. Article 106229. DOI:10.1016/j.econmod.2023.106229. URL: https://ideas.repec.org/a/eee/ecmode/v121y2023ics026499932300041x.html (дата звернення: 30.10.2025).

Заверюха Марина Михайлівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного, екологічного
та енергетичного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ НЕОБРОБЛЕНОЇ ДЕРЕВИНИ ЯК ОБ'ЄКТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Ліси є одним із найважливіших природних компонентів біосфери, які відіграють провідну роль у підтриманні кліматичної рівноваги на

планеті. Їх вплив на клімат має багатовимірний характер і виявляється у процесах регулювання вуглецевого балансу, водного режиму, температурного режиму атмосфери та формування локальних мікрокліматичних умов. Ліс у розумінні деревинних ресурсів, що формуються внаслідок природного росту та розвитку лісових насаджень, виступає складовою природно-ресурсного потенціалу держави. Досягнення ним товарної зрілості зумовлює необхідність його реалізації в інтересах Українського народу, незалежно від способу вилучення деревини та виду лісокористування [1, с. 92].

Деревина і всі інші продукти деревинної рослинності мають широке і різноманітне застосування та з кожним роком мають усе більше значення в житті суспільства. Так, якщо на початку ХХ ст. з деревини отримували не більше 2000 різних видів продуктів і виробів, то в теперішній час з неї виготовляють вже приблизно 25 000 різноманітних продуктів. Необроблена деревина є одним із ключових об'єктів правового регулювання у сфері лісових та екологічних відносин вцілому, оскільки вона виступає матеріальним результатом використання лісових ресурсів і має значний вплив на стан довкілля та економічний розвиток держави. Правовий статус необробленої деревини визначає її екологічне та економічне значення. З екологічного погляду, вона є невід'ємним елементом природного середовища, відновлення якого потребує тривалого часу, тому її використання повинно здійснюватися на засадах раціональності, збалансованості та пріоритету охорони лісових екосистем. З економічного боку, необроблена деревина виступає товаром стратегічного значення, що має суттєвий вплив на національний ринок деревини та розвиток деревообробної промисловості.

Одним з найгостріших питань в лісовій галузі на сьогодні, є питання мораторію на експорт лісу-кругляку та пиломатеріалів за межі України. Так, вперше мораторій був запроваджений Верховною Радою України 9 квітня 2015 р. шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді» [2]. За дане рішення проголосували 233 народні депутати. Законом встановлюється, що тимчасово, строком на 10 років, забороняється вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту лісоматеріалів необроблених (код 4403 УКТЗЕД): деревних порід, крім сосни, – з 1 листопада 2015 р.; деревних

порід сосни – з 1 січня 2017 р. Переваги та недоліки прийняття даного нормативно-правового акту автор вже обґрунтовував в своїх попередніх працях [3, с. 135–137].

Так, станом на 31 жовтня 2025 р. Кабінет Міністрів України вніс необроблену деревину (за виключенням сосни) до переліку товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню та встановив до кінця року нульову квоту на такий експорт. Відповідні зміни до додатку 1 Постанови №1481 від 24 грудня 2024 року [4] Уряд ухвалив на засіданні 31 жовтня.

Зміни стосуються:

– лісоматеріалів необроблених, з видаленою або невидаленою корою чи заболонню;

– лісоматеріалів начорно брусаних або небрусаних, крім сосни.

Рішення носить тимчасовий характер: набирає чинності з дня офіційного опублікування і діятиме до 31 грудня 2025 року. Обмеження застосовується лише до угод та операцій, що будуть здійснені після опублікування.

«Рішення дозволить збалансувати внутрішній ринок України, підтримати українського виробника та стабілізувати деревообробну галузь. Також воно важливе для забезпечення оборонних потреб країни», – підкреслив заступник Міністра економіки, довкілля та сільського господарства України Єгор Перелигін [5].

Обсяги лісозаготівлі в Україні зазнали суттєвого скорочення у зв'язку з початком повномасштабної збройної агресії. Значна частина лісових масивів опинилася на тимчасово окупованих територіях або зазнала пошкоджень унаслідок ведення бойових дій. У результаті цього деревообробні підприємства вимушені функціонувати з мінімальним завантаженням виробничих потужностей або повністю призупиняти господарську діяльність.

Водночас деревина набуває стратегічного значення для потреб оборонного сектору, зокрема для спорудження військових укріплень, бліндажів, позицій та інших фортифікаційних об'єктів. Для більшості сільських територіальних громад деревина виступає основним та часто єдиним доступним джерелом енергії в опалювальний період.

Враховуючи вищевикладене слід зробити висновки, що запровадження заборони на експорт деревини спрямоване на забезпечення стабільного постачання паливних ресурсів на внутрішній ринок (зокрема підтримка роботи українських деревообробних підприємств), запобігання

виникненню дефіциту твердого палива серед населення та зменшення екологічного навантаження на ліси.

Список використаних джерел:

1. Заверюха М. М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 228 с.
2. Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 325-VIII. *Офіційний вісник України.* 2015. № 55. Ст. 1782.
3. Заверюха М. М. Актуальні питання мораторію на експорт лісо- та пиломатеріалів у необробленому вигляді. *Збірник матеріалів Міжнар. Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», 2–4 червня 2017 р.* Одеса : Юридична література, 2017. С. 135–137.
4. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2025 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2024 р. № 1481. *Офіційний вісник України.* 2025. № 6. Ст. 481.
5. Встановлено нульову квоту на експорт необробленої деревини (крім сосни) : веб-сайт. URL: https://me.gov.ua/News/Detail/0338714f-4af8-436b-81bc-b6ce0f5bc4cc?lang=uk-UA&title=EksportNeobroblenoiDerevini (дата звернення: 01.11.2025 р.).

Задихайло Дмитро Дмитрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЕКОЛОГІЧНА СФЕРА ЯК ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Треба віддати належне фахівцям та політикам, які свого часу були залучені до розроблення тексту Конституції України 1996 року. За майже тридцятирічну історію функціонування Основного Закону він виявив свою спроможність бути і ядром правової системи України, і фундамен-

том системи національного законодавства. Водночас тридцятирічний досвід його застосування не міг не виявити численні недоліки цього документа – як на конституційному та систематологічному рівнях, так і на рівні застосованого арсеналу засобів законодавчої техніки. Тому, як видається, майбутній ювілей Конституції України є не лише приводом для урочистого відзначення, а й підставою для критичного конституційного осмислення рівня ефективності конституційно-правових норм, ступеня реалізації Основним Законом своїх функцій щодо політичної, економічної, соціальної, екологічної, інформаційної та інших сфер суспільного життя.

Залишаючи поза увагою загальну характеристику ролі та ефективності конституційно-правового регулювання, хотілося б зосередитися саме на екологічній сфері. Зазвичай ми фокусуємося на трьох базових аспектах екологічних відносин – природоресурсному, охоронному та екобезпековому. Слід зазначити, що текст Конституції України відтворює цю тріаду, зокрема у п. 3 ст. 116, де перелічено види державної політики, здійснення яких забезпечує Кабінет Міністрів України – політику у сферах охорони природи, екологічної безпеки та природокористування.

Водночас стаття 16 Конституції України, визначаючи обов'язки держави в екологічній сфері, називає серед них забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та забезпечення збереження генофонду Українського народу.

Основним Законом також задекларовано окрему форму власності на природні ресурси – право власності Українського народу. Базовий природний ресурс – земля – проголошено основним національним багатством. (Нажаль, зазначена категорія так і залишилась в декларативному форматі) У Конституції України також закріплено й суб'єктивне право громадянина на безпечне довкілля.

Слід зазначити, що всі ці абсолютно вірні положення розташовані в різних розділах Основного Закону – у першому, другому та шостому. В інших розділах також можна знайти окремі норми, що стосуються відносин в екологічній сфері.

Хотілося б на цьому ґрунті зробити два поточні зауваження:

По-перше, законодавець оперує надзвичайно широкою палітрою засобів правового регулювання, визначаючи як види державної екологічної політики (а фактично – базові типи відносин в екологічній

сфері), так і основні функціональні об'єкти екологічного права (генофонд, екологічна рівновага), джерела екологічних загроз (наслідки Чорнобильської катастрофи), особливості права власності на природні ресурси, а також конституційні суб'єктивні права громадян України у сфері охорони довкілля. Складається враження, що для законодавця було важливим зафіксувати ключовий апарат засобів еколого-правового регулювання, але не вибудувати ці засоби в послідовну та функціонально узгоджену систему.

Не варто забувати, що згідно зі статтею 8 Основного Закону «норми Конституції України є нормами прямої дії». Відповідно, усі конституційні приписи мають бути викладені інструментально та юридико-технічно так, щоб вони могли реально впливати на стан екологічних відносин і забезпечувати належний рівень правового регулювання.

По-друге, сам факт розпорошення норм екологічного спрямування по всій структурі Конституції, хоча й може мати свій прагматичний сенс, водночас очевидно знижує системну та синергетичну ефективність конституційно-правового забезпечення екологічних відносин в Україні. Ці відносини фактично формують єдиний концепт – «екологічна система України». Саме в такому форматі можна логічно об'єднати основні загрози безпечному довкіллю, основні функції держави в екологічній сфері, ключові завдання та спеціальні правові режими реалізації екологічних правовідносин; визначити роль державної екологічної політики, порядок її формування, об'єктивації, різновидів, реалізації та відповідальності за її неналежне виконання.

Щодо останнього, варто зазначити, що настав час формування гібридних форм державної політики як самостійних її різновидів, зокрема: господарсько-екологічної політики та аграрно-екологічної (аграрно-економічної) політики. (Остання, вочевидь, безпосередньо пов'язана з глобальними кліматичними змінами, що нині активно відбуваються).

Як уявляється, у Основному Законі мають міститися системоутворюючі норми, що дозволяють в межах поточного галузевого законодавства відтворювати відповідні механізми правового регулювання. Відтак, таким чином, мало б було практично забезпечено верховенство права, але також відкрились би широкі можливості для функціонування Конституційного Суду України, для прийняття ним предметних, обгрунтованих рішень виходячи із необхідної та достатньої кількості визначальних конституційно-правових норм, функціонуючих у системній взаємодії.

Таким чином, необхідно наголосити, що в процесі напрацювання нової редакції Конституції України, в її структурі обов'язково має з'явитися окремий підрозділ «Екологічна система». Як уявляється, важливим об'єктом першочергового конституційно-правового закріплення є саме українське суспільство із визначенням суспільних цінностей екологічного характеру. В першу чергу, це має бути раціональний, екологічно детермінований характер споживання. За великим рахунком, доцільно було б оціночно сформувати основні стандарти екологічного способу життя як такого. Основною частиною такого суспільного життя мають стати чинники зеленої, циркулярної економіки, екологічного господарювання.

Як уявляється, також мають бути визначеними основні загрози, чинники та наслідки діяльності людства, що поглиблюють та посилюють швидкість настання екологічної катастрофи. Окрім наслідків Чорнобильської катастрофи, що логічно знайшли своє відображення у змісті ст.16 Основного Закону, маємо констатувати колосальні екологічні наслідки збройної агресії РФ на стан довкілля України та необхідність концентрації на їх подоланні, не тільки усіх зусиль суспільства та держави, але і ресурсів міжнародної спільноти.

Наступними складовими конституційно-правової регламентації мають стати визначальні аспекти реалізації державної влади, її організаційно-управлінського впливу на екологічні відносини. В першу чергу, мова має йти про чітку визначеність саме екологічних функцій держави. Використання в цьому сенсі загальних аморфних понять є неприпустимим. Від такого роду варіантів законодавчої техніки конституційного нормотворення треба остаточно відмовитись. Так, Конституція дійсно є і ідеологічним і програмним документом, документом, що також закріплює аксіологічну природу функціонування суспільства. В той же час, якщо ми стоїмо на позиціях, що норми Конституції України є нормами прямої дії, то вимоги до досконалої законодавчої техніки формальної визначеності змісту норм права в сфері конституційного нормотворення є надвисокими. Відтак, визначення функцій держави в екологічній сфері системно взаємопов'язано із визначенням відповідної системи органів держави, що мають забезпечувати зазначені функції. Відповідно тісний зв'язок також існує із змістом компетенційного навантаження зазна-

чених органів, що має бути необхідним та достатнім для виконання зазначених функцій.

Особливого значення у зв'язку з визначеними екологічними функціями держави набуває і така суперважлива форма державної діяльності як формування та реалізація державної політики, зокрема екологічної. Дійсно, у тексті чинного Основного закону, зокрема у статті 116 зафіксовано серед повноважень Кабінету міністрів України – забезпечення проведення політики в сферах охорони природи, екологічної безпеки і природокористування. Разом з тим, в цій нормі, або в будь-яких інших не міститься будь-яких параметрів ефективності такої діяльності по яких би можна було робити висновки щодо фундаментальності діяльності держави в цій сфері, та відповідності за її наслідки. Вочевидь, конституційно-правовими нормами має бути визначено обов'язковий характер екологічної політики держави та її найбільш важливих напрямів. Об'єктом конституційно-правового закріплення мають стати також характерні особливості процесів формування такої політики, її формально-юридичного закріплення, відповідальності за відсутність функціональної ефективності органів держави у визначеній сфері.

Особливого значення, як уявляється, для системного характеру конституційно-правового регулювання має стати механізм конвергенції екологічних та економічних завдань суспільного розвитку.

Сама стратегічна ціль – формування зеленої економіки, а відтак і зелених енергетики, транспорту, аграрного виробництва тощо, об'єктивно є комплексним об'єктом правового регулювання. Його комплексний характер полягає в об'єднанні вимог досягнення екологічних ефектів в процесі господарської діяльності та створенні складних за природою правових режимів реалізації «зелених екологічних проектів» та екологічного господарювання в цілому як особливого типу економічної діяльності. Дані правові режими мають містити в собі окремі елементи інвестиційного та інноваційного характеру що є важливими чинниками отримання власне екологічного ефекту.

Як уявляється, базові засади екологічного господарювання мають бути зазначені в системі конституційно-правового регулювання щоб дати поштовх формуванню відповідного ефективного міжгалузевого еколого-господарського інституту.

Заєць Олена Іванівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Навчально-наукового інституту прав
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ НА СУДОВУ ПРАКТИКУ НОВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Актуальність теми дослідження обумовлена відносно недавнім, а саме 12 березня 2025 р., прийняттям Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» (далі – Закон №4292-IX), який і в проекті, і в період до підписання і оприлюднення викликав суспільний резонанс як в сторону його повного схвалення, так і повного заперечення можливості його впровадження. Спробуємо коротко окреслити його ідею та перспективи для судової практики.

Прийняттю Закону №4292-IX передувало формування протягом більш ніж п'яти років специфічної практики Верховного Суду (далі – ВС) у сфері застосування віндикаційного та негаторного захисту права публічної власності на земельні ділянки. Практично протягом всього періоду незалежної України і реформування земельних правовідносин з різних причин відбувалися незаконні транзакції із землями публічної власності, зокрема, тими, які взагалі не можуть перебувати і передаватися у приватну власність. Органи прокуратури ініціювали величезну кількість позовів про повернення цих земель назад у державну чи комунальні власність.

В ряді судових рішень ВС виснував, що за спростовною презумпцією власник завжди має право володіння земельною ділянкою, якщо відбулася державна реєстрація права власності на останню (концепція «книжного» володіння). Володіння власника є безпосереднім, постійним, заснованим на правовому титулі володінням земельною ділянкою. Тому при порушенні цього володіння шляхом державної реєстрації на ту ж ділянку права власності іншої особи для захисту слід використовувати *віндикацію* [1]. З цього висновку ВС встановив виключення, які стосу-

ються захисту права державної та комунальної власності на земельні ділянки та інші об'єкти нерухомого майна, що особливо охороняються законодавством – заволодіння такими земельними ділянками та іншими об'єктами нерухомості є неможливим в силу прямих заборон законодавства. І навіть якщо такі ділянки були передані у приватну власність і відбулася державна реєстрація цього права, ВС вважає, що порушення права володіння держави чи територіальної громади не відбулося, оскільки сам закон чітко називає їх законними володільцями таких земель і іншого безпосереднього володіння тут виникнути не може ні за яких обставин. Тому для захисту в таких випадках треба застосовувати *негаторний спосіб захисту* (e.g. п. 230 постанови ВП ВС від 12 вересня 2023 р., справа №910/8413/21). Даний висновок стосується наступних земельних ділянок та інших об'єктів нерухомості: земель водного фонду; земельних ділянок природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; об'єктів культурної спадщини та ділянок під ними [2]. Нагадаємо, перевага негаторного захисту полягає у відсутності позовної давності до правопорушення, що полегшує повернення цих ділянок у публічну власність. Але як основне правило у вигляді віндикації, так і виключення з нього у вигляді негаторного захисту частиною суспільства вважаються посяганням на мирне володіння майном (п. 1 Протоколу 1 Конвенції про захист прав та основоположних свобод).

Основними новаціями Закону №4292-IX є: встановлення перебігу позовної давності за вимогами щодо витребування чи визнання права щодо нерухомого майна, переданого з державної або комунальної власності у приватну власність починається від дня державної реєстрації права власності першого набувача; держава, територіальна громада не може витребувати майно від добросовісного набувача на свою користь, якщо з моменту реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно або з дати передачі першому набувачеві з державної або комунальної власності у приватну власність нерухомого майна минуло більше десяти років; виключення з останнього правила складає майно, що належало а) до об'єктів критичної інфраструктури; б) до об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави; в) до об'єктів та земель оборони; г) до об'єктів або територій природно-заповідного фонду, за умови наявності підтвердних документів про статус таких об'єктів (територій) на момент вибуття з володіння; ґ) до гідротехнічних споруд, за умови наявності підтверджених документів

про статус таких об'єктів на момент вибуття з володіння; д) до пам'яток культурної спадщини, які не підлягали приватизації; спори щодо володіння та/або розпоряджання, та/або користування майном, відчуженим незаконно відповідним органом публічної влади, вирішуються за правилами віндикації; суд постановляє рішення про витребування нерухомого майна від добросовісного набувача на користь держави чи територіальної громади за умови попереднього внесення органом публічної влади вартості такого майна на депозитний рахунок суду; положення цього Закону мають зворотну дію в часі в частині умов та порядку компенсації органом державної влади або органом місцевого самоврядування добросовісному набувачеві вартості нерухомого майна.

Отже, як ми вбачаємо, значна частина правових позицій ВС щодо критеріїв розмежування застосування віндикації і негаторного захисту залишаться чинними і актуальними [1], [2]. Змін зазнають позиції щодо механізмів повернення особливо цінних земель вже на засадах віндикації. Але виключення з десятирічного терміну права на звернення не торкаються земель водного фонду, що видається дивним з природоохоронної точки зору. І новий обов'язок органів публічної влади вносити гроші на депозит значно скоротить ініціативність останніх у сфері повернення земель, які незаконно вибули з публічної власності.

За півроку чинності Закону № 4292-IX судова практика виявила цілий ряд проблемних питань його застосування. Ухвалою від 10 вересня 2025 р. у справі № 922/2555/21 [3] Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду визнав за необхідне передати справу № 922/2555/21 на розгляд Великої Палати Верховного Суду на підставі ч. 5 ст. 302 ГПКУ, оскільки справа містить виключну правову проблему, яка може бути сформульована так: 1) чи підлягає застосуванню ч. 6 ст. 164 ГПКУ у чинній редакції до позовів, поданих з дотриманням вимог ст. 164 ГПКУ у редакції, чинній станом на дату звернення з відповідним позовом до суду, з урахуванням того, що вказана стаття є нормою процесуального права (6. У разі подання органом державної влади, органом місцевого самоврядування або прокурором позовної заяви про витребування нерухомого майна від добросовісного набувача на користь держави чи територіальної громади до позову додаються документи, що підтверджують внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі вартості спірного майна, оцінка (експертно-грошова оцінка земельної ділянки) якого здійснена в порядку, визначеному законом, чинна

на дату подання позовної заяви. (*Ст.164 доповнено частиною 6 згідно із Законом № 4292-IX від 12.03.2025))*? 2) чи підлягає застосуванню ч. 6 ст. 164 ГПКУ у чинній редакції у разі прийняття судом справи до свого провадження після її направлення Верховним Судом на новий розгляд у частині позовної вимоги про витребування нерухомого майна? 3) у разі, коли з позовом про витребування нерухомого майна від добросовісного набувача на користь держави чи територіальної громади звертається Прокурор як самостійний позивач: – яким чином має діяти Прокурор, виконуючи вимоги ч. 6 ст. 164 ГПКУ про необхідність долучення до позову оцінки (експертно-грошова оцінка земельної ділянки) вартості спірного майна, з урахуванням того, що відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» замовниками оцінки майна можуть бути особи, яким зазначене майно належить або в яких майно перебуває на законних підставах, а також ті, які замовляють оцінку майна за дорученням зазначених осіб, однак Прокурор не є власником спірного об`єкта? – Законом № 4292-IX передбачено компенсацію добросовісному набувачеві вартості нерухомого майна безпосередньо органом державної влади або органом місцевого самоврядування, оцінка якого здійснена в порядку, визначеному законом, чинна на дату подання позовної заяви. Тому чи має саме Прокурор як самостійний позивач, а не вищевказані органи, здійснювати компенсацію вартості нерухомого майна та, відповідно, вносити на депозитний рахунок суду грошові кошти у розмірі вартості спірного майна на виконання вимог ч. 6 ст. 164 ГПКУ? 4) чи підлягає застосуванню ч. 6 ст. 164 ГПКУ у чинній редакції у разі подання органом державної влади, органом місцевого самоврядування або прокурором позовної заяви про витребування нерухомого майна на підставі ст. 387 ЦКУ (у недобросовісного набувача)? 5) чи підлягає застосуванню ч. 6 ст. 164 ГПКУ у чинній редакції у разі подання позову про витребування нерухомого майна від добросовісного набувача не органом державної влади, органом місцевого самоврядування або прокурором, а державним підприємством, установою, організацією тощо, які є володільцем спірного майна на праві оперативного управління або господарського відання?

В зазначеній Ухвалі колегія суддів звертає увагу на те, що від вирішення правової проблеми, яка стосується зворотної дії у часі положень ч. 6 ст. 164 ГПКУ залежатиме правильність розгляду таких видів спорів, а також сприятиме формування однозначної практики судів з цього

питання, зокрема, щодо порядку застосування вимог ч. 6 ст. 164 ГПКУ при зверненні прокурорів в інтересах держави з позовними заявами про витребування нерухомого майна від добросовісного набувача на користь держави чи територіальної громади – у разі подання таких позовів до набрання чинності Законом № 4292-IX. Очікуємо на висновки Великої палати ВС.

Список використаних джерел:

1. Гудима Д. Способи захисту порушеного права: розмежування віндикаційного та негаторного позовів. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Spos_zah_porush_prava.pdf
2. Заєць О. І. Особливості сучасної судової практики щодо негаторного захисту прав на земельні ділянки. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. с. 259–264.
3. https://reyestr.court.gov.ua/Review/130377499

Зуєва Оксана Анатоліївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри публічного
та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ДО ПИТАННЯ ПРО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА

Вперше необхідність проведення процедури банкрутства сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей їх виробничого процесу було визначено в 1999 році в новій редакції профільного закону, який в новій редакції отримав назву «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1]. Статтею 86 цього закону було передбачено, що для цілей цього Закону під сільськогосподарськими підприємствами розуміються юридичні особи, основним видом діяльності яких є вирощування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації вирощеної (виробленої, виробленої та переробленої) ними сільськогосподарської про-

дукції становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки. Також особливості банкрутства сільськогосподарських підприємств, які були передбачені зазначеним законом, застосовувались також до рибних господарств, риболовецьких колгоспів, виручка від реалізації вирощеної (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції та виловлених водних біологічних ресурсів становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки. Як видно з наведених положень виключення з загальної процедури банкрутства були встановлені для всіх організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств.

Такий підхід було змінено з прийняттям у 2018 році Кодексу України про процедури банкрутства [2]. Згідно зі ст. 95 Розділу VII вказаного кодексу передбачено виключення з загальних умов проведення процедури банкрутства тільки для фермерських господарств поміж інших видів суб`єктів сільськогосподарських виробників. Відповідні спеціальні умови щодо боржників – фермерських стосуються як строків ініціації провадження процедури банкрутства та проведення певних судових процедур, так і щодо умов подання процесуальних документів тощо. З огляду на зміну позиції суб`єктного складу сільськогосподарських підприємств як боржників в процедурі банкрутства серед всіх особливостей слід вказати саме строки, які є спеціальними для фермерських господарств. Так, в ч. 1 ст. 95 КУпПБ зазначено, що підставою для визнання фермерського господарства банкрутом є його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Пенсійного фонду України. Тобто встановлено відмінний від загального строк, після спливу якого можливе подання заяви до господарського суду про відкриття процедури банкрутства відносно фермерського господарства.

Також ч. 6 ст. 95 КУпПБ визначено, що процедура розпорядження майном фермерського господарства вводиться на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації вирощеної (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції. Зазначений строк не може перевищувати 15 місяців.

Як видно, обидва ці строки визначені з урахуванням специфіки господарської діяльності фермерських господарств та є оптимальними з огляду на час, який є необхідним для реалізації відповідних її результатів та поєднанням з правами та законними інтересами кредиторів щодо задоволення їх вимог.

Втім, організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств не обмежуються виключно фермерським господарством. Суб`єкти агропромислового сектору можуть створюватись та діяти в усіх передбачених законодавством формах. Відповідно до Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» суб'єктами господарювання є: господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, підприємства, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані у встановленому законом порядку [3]. В ст. 83 ЦКУ організаційно-правовими формами юридичних осіб визначені товариства (підприємницькі та непідприємницькі), установи та інші форми, встановлені законом [4]. Таким чином, коло суб`єктів сільськогосподарського виробництва не обмежується фермерськими господарствами.

Напрямами господарської діяльності у сфері сільського господарства можуть бути: рослинництво (вирощування сільськогосподарських культур), тваринництво та супутні їм сфери (наприклад, надання відповідних послуг обслуговування та т.і.) тощо. Національне законодавство не містить умов який напрям такої діяльності має здійснюватися суб`єктом господарювання конкретної організаційно-правової форми. Таким чином, за своїм статусом суб`єкта господарювання, всі сільськогосподарські підприємства є рівними.

Враховуючи зазначене, вбачається, що відсутні підстави встановлювати спеціальні умови проведення процедури банкрутства виключно для конкретного виду з суб`єктів господарювання одного напряму. Особливості створення та управління фермерським господарством обумовлюють його відмінність саме в цих аспектах від інших суб`єктів сільського виробництва. Однак це не ті фактори, які можуть бути враховані при встановленні окремих аспектів процедури банкрутства щодо фермерських господарств. Вбачається, що зазначені вище строки щодо подання заяви про порушення справи про банкрутство та проведення розпорядження майном необхідно передбачити для всіх видів сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Закон України від 14.05.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343–12#Text
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 19.10.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597–19#Text
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб. Закон України від 09.01.2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196–20#n174
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text

Ігнатенко Ірина Володимирівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Федчишин Дмитро Володимирович
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Запорізького національного університету

ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ВРАХУВАННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ПРИ ПРОСТОРОВОМУ ПЛАНУВАННІ

Актуальність інтеграції кліматичних змін у просторове планування зумовлена зростанням інтенсивності природних небезпек, деградацією природних ресурсів та підвищенням соціально-економічної вразливості територіальних громад. Міжнародні зобов'язання, зокрема Паризька угода 2015 року, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року та Сендайська рамкова програма зі зменшення ризиків стихійних лих на 2015–2030 роки, однозначно підтверджують необхідність урахування кліматичних ризиків на всіх рівнях планування, що охоплюють як національні стратегії, так і локальні містобудівні рішення. Ці міжнародні

орієнтири акцентують на важливості створення карт ризиків, здійснення зонування територій відповідно до рівня небезпеки та інтеграції оцінки ризиків у процеси ухвалення рішень щодо землекористування та розвитку інфраструктури.

В Україні процес правового унормування інтеграції кліматичних вимог у просторове планування відбувається поступово. Базовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р., який визначає систему містобудівної документації, зокрема комплексні плани просторового розвитку територій громад та генеральні плани населених пунктів. У 2021 році до нього були внесені зміни, які більш чітко орієнтують процес зонування та розроблення вищезазначених планів на урахування факторів безпеки й охорони довкілля. Проте чинний правовий режим не встановлює деталізованих процедур для оцінювання кліматичної вразливості, стандартів побудови кліматичних сценаріїв, що створює розрив між загальними нормами та практичною можливістю їх реалізації на місцевому рівні.

Значну роль у наповненні містобудівної документації кліматичними вимогами може відіграти законодавство щодо стратегічної екологічної оцінки (СЕО). Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 р. імплементує європейські засади врахування факторів довкілля на етапі розроблення планів і програм. Закон покладає на розробників та органи влади обов'язок оцінювати можливі екологічні наслідки планувальних рішень, що логічно включає й потенційні кліматичні впливи. Водночас на практиці нормативна база СЕО в Україні потребує конкретизації саме у частині методик оцінки кліматичної вразливості, збору й стандартизації кліматичних даних, а також встановлення вимог до моделювання сценаріїв та відображення кумулятивних ризиків у документації. Без цих уточнень СЕО не може повною мірою виконувати функцію інституціоналізованого механізму адаптації просторового розвитку до змін клімату.

Паралельно з удосконаленням містобудівних інструментів, кроки щодо законодавчого закріплення кліматичних пріоритетів зроблено на рівні державної кліматичної політики. В Основних засадах державної екологічної політики України на період до 2030 року містяться завдання зі зменшення негативного впливу урбанізації, зокрема припинення руйнування зелених насаджень у межах міст. Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8.10.2024 р. юридично ви-

значив поняття природоорієнтованих рішень (nature-based solutions, NbS) як заходів зі збереження, відновлення та сталого використання екосистем з метою адаптації до зміни клімату й збереження біорізноманіття. Однак на сьогодні функціонал NbS у національному законодавстві переважно декларативний. Зокрема, відсутні уніфіковані вимоги для їхнього врахування в секторальних політиках і містобудівній документації, механізми фінансування та інструменти контролю їхнього впровадження.

У практичному вимірі інтеграція кліматичних змін у просторове планування також підтримується технічними нормами та стратегіями. Зокрема, ДБН Б.2.2–12:2019 р. «Планування та забудова територій», містить вимоги щодо облаштування зелених зон, організації систем водовідведення та підвищення енергоефективності, що є елементами адаптації та можуть слугувати платформою для NbS. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року задає стратегічні орієнтири для включення прогнозованих кліматичних наслідків у державне, регіональне та місцеве планування, що створює нормативні підстави для системного впровадження адаптаційних підходів.

Отже, національна правова система сьогодні містить значну кількість нормативно-правових актів, що формально відкривають можливості для інтеграції кліматичних вимог у просторове планування. Перспективи розвитку правового регулювання у цій сфері охоплюють необхідність закріплення обов'язкових кліматичних параметрів у документації з просторового планування, розроблення національної методології оцінки кліматичних ризиків, створення правових стимулів для впровадження природноорієнтованих рішень (NbS), узгодження нормативів між земельним, водним, екологічним та енергетичним законодавством, а також удосконалення відповідальності за недотримання кліматичних вимог. Реалізація цих напрямів дозволить сформувати сучасну систему правового забезпечення адаптації територій до кліматичних змін та забезпечити виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері кліматичної політики.

Таким чином, сучасні кліматичні виклики зумовлюють необхідність глибокої трансформації національного законодавства, що регулює просторове планування. Формування комплексної, системно узгодженої нормативно-правової бази має стати ключовою передумовою стійкого розвитку територій, підвищення адаптаційного потенціалу територіальних громад і мінімізації ризиків, спричинених змінами клімату.

Ковтун Олена Миколаївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального
та адміністративного права
Академії адвокатури України

НАЦІОНАЛЬНО ВИЗНАЧЕНИЙ ВНЕСОК ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Однією з найсерйозніших проблем нашого часу є зміна клімату, негативні наслідки якої підривають здатність усіх країн досягти сталого розвитку. Зростання світової температури, підвищення рівня морів, окислення океану та інші наслідки зміни клімату серйозно впливають на прибережні райони та низинні прибережні країни, зокрема на багато найменш розвинених країн і малих острівних держав, що розвиваються. Небезпека загрожує самому існуванню багатьох спільнот і біологічних систем життєзабезпечення на планеті [1].

На глобальному рівні вирішення питань, пов'язаних із зміною клімату, а також руйнуванням озонового шару, регулюються Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату, Кіотським протоколом та Паризькою угодою до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Віденською конвенцією про охорону озонового шару та Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар. Україна є Стороною цих міжнародних угод.

У жовтні 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики», який встановлює ціль для України – досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року [2].

Російсько-українська війна поглиблює кліматичну кризу, викликаючи значні викиди вуглекислого газу та інших парникових газів в атмосферу.

Паризька угода базується на специфічному правовому механізмі – національно визначених внесках (далі – НВВ) країн-учасниць щодо зменшення викидів парникових газів. Сторони повинні вживати національні заходи для пом'якшення зміни клімату з метою досягнення цілей, які передбачені в таких внесках (ч. 2 ст. 4). Цей правовий механізм є циклічним (кожні 5 років) (ч. 9 ст. 4). Кожен наступний НВВ має бути більшим за поточний та відображати її найбільш можливі амбіції (ч. 3 ст. 4). Кожна

сторона повинна: 1) розробити, повідомити та підтримувати НВВ, який вона має намір досягти (ч. 2 ст. 4); 2) у НВВ надати інформацію, необхідну для забезпечення ясності, прозорості та розуміння (ч. 8 ст. 4); 3) кожні п'ять років надавати наступний НВВ, який буде відображати її найбільш можливі амбіції, ніж попередній (ч. 3, 9 ст. 4.3); 4) в обліку антропогенних викидів країн відповідно до їхніх НВВ враховувати екологічну цілісність (ч. 13 ст. 4); 5) надавати регулярну інформацію в національній доповіді про національний кадастр антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів (ч. 7 ст. 13) [3].

Отже, відповідно до Паризької угоди країна-учасниця кожні п'ять років подає свої НВВ, де зазначає цілі щодо зменшення викидів парникових газів та пом'якшення наслідків зміни клімату. Вищенаведені цілі та основні заходи (в т. ч. і правові) для досягнення таких цілей відображаються в національних політиках щодо протидії змінам клімату (кліматичних політиках), що у свою чергу буде показувати основний напрям (вектор) розвитку національного законодавства щодо протидії змінам клімату.

У вересні 2015 року Україна подала свій Очікуваний національно визначений внесок (INDC) до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC), встановивши ціль скорочення викидів парникових газів до 2030 року на 40% від рівня 1990 року. Цей документ став основою для першого Національно визначеного внеску (НВВ 1.0), який Україна офіційно подала у 2016 році. І вже в 2021 році оновила його враховуючи посилення глобальних кліматичних цілей та власний євроінтеграційний курс (НВВ схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 липня 2021 р. № 868 «Про схвалення Оновленого НВВ України до Паризької угоди») [4].

29 жовтня 2025 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1172-р був схвалений Другий НВВ (далі – НВВ2) України до Паризької угоди [5].

Згідно НВВ2 Україна має на меті скоротити викиди парникових газів у 2035 році на більш ніж 65% від рівня 1990 року. Водночас збройна агресія РФ в Україну чинить руйнівні наслідки для української економіки та створює критичні загрози для громадян та довкілля, що обумовлює значну невизначеність при плануванні та реалізації цілей сталого низьковуглецевого розвитку України в середньо- та довгостроковій перспективі [6].

Крім того, НВВ2 зазначає, що існує невизначеність щодо строків закінчення та інтенсивності воєнних дій на території України, спричинених військовою агресією РФ, що в свою чергу може призвести до подальшого знищення інфраструктури та економіки України, а також збільшення рівня викидів парникових газів. Після відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів, НВВ2 України буде скориговано на основі верифікованої інформації та проведених розрахунків (сценарного моделювання) з оцінки і обліку антропогенних викидів із джерел викидів та видалення парникових газів [6].

Отже, НВВ – це не просто формальний документ, а стратегічний орієнтир, який формує кліматичну політику України на найближче десятиліття. Він засвідчує готовність держави до рішучих кроків у сфері скорочення викидів парникових газів. На нашу думку, НВВ2 має бути більш реалістичним та відповідати викликам, з якими стикається Україна в умовах війни та повоєнного відновлення. Слід розширити опис наслідків повномасштабного вторгнення, щоб показати, як саме російська збройна агресія ускладнює досягнення Цілей Сталого Розвитку та виконання зобов'язань за Паризькою угодою. Наразі збройна агресія РФ триває та унеможливлює виконання Україною кліматичних зобов'язань. У НВВ2 варто наголосити на тому, що росія має нести відповідальність за викиди парникових газів, спричинених війною, та компенсацію кліматичної шкоди, яка повинна бути включена до складу екологічної шкоди, яку держава-агресорка відшкодує Україні. Проте наразі відсутні спеціальні Методики для обчислення розміру заподіяної кліматичної шкоди. Розробка та прийняття таких Методик є надважливим завданням [7, с. 269–270].

Отже, оцінка кліматичної шкоди від війни – це новий виклик людству. Україна зобов'язана оцінити масштаби такої шкоди та притягнути державу-агресорку до відповідальності (зокрема, в частині відшкодування екологічної, в т.ч. кліматичної шкоди). На кліматичній конференції ООН COP30 Україна повідомила, що має намір вимагати від росії компенсації за кліматичні збитки, щоб допомогти фінансувати післявоєнне відновлення. Принагідно зауважимо, що вже розроблено та оприлюднено проєкт Закону України «Про засади зеленого відновлення України».

Список використаних джерел:

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf
2. Про основні засади державної кліматичної політики. Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991–20#Text
3. Паризька угода до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14 липня 2016 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text
4. Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 липня 2021 р. № 868-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868–2021-%D1%80#Text
5. Про схвалення Другого національно визначеного внеску України до Паризької угоди. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.10.2025 р. № 1172-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172–2025-%D1%80#Text
6. Другий національно визначений внесок України до Паризької угоди. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.10.2025 р. № 1172-р. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/2025–11/2%20%D0%9D%D0%92%D0%922%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%20%28%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8C%20_%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%29%20.pdf
7. Ковтун О. М. Право на кліматичну безпеку та перспективи його захисту. Конституційний захист прав людини в контексті доктрини європейської та української юстиції: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25 червня 2025 року) / упорядник В. І. Розвадовський. Наукове електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, С. 266–275. URL: https://law.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/100/2025/08/rozvadovskyj-zbirnyk-2025–1.pdf
8. COP30: Україна вимагатиме від росії компенсації за кліматичні збитки. URL: https://me.gov.ua/News/Detail/5dc6084b-9e52-4397-940d-c8ccba620a95?lang=uk-UA&title=Cop30
9. Повідомлення про оприлюднення проєкту Закону України «Про засади зеленого відновлення України». URL: https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-zakonu-ukrayiny-pro-zasady-zelenogo-vidnovlennya-ukrayiny/

Кондратенко Дарина Юріївна
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ EARTH OBSERVATION (COPERNICUS) У ПРАВОВЕ ПОЛЕ УКРАЇНИ ДЛЯ ВІДСТЕЖЕННЯ ВПЛИВУ КЛІМАТИЧНИХ КРИЗ НА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Впровадження систем Earth Observation (Copernicus) у правове поле України для відстеження впливу кліматичних криз на сільське господарство є не лише технічною чи науковою задачею – це перш за все завдання правове, інституційне та політичне, яке вимагає чіткої синхронізації між європейськими стандартами відкритих даних, національними земельно-правовими рамками та потребами аграрних суб'єктів, що опинилися в умовах дедалі частіших посух, екстремальних погодних явищ та стану воєнного конфлікту. Copernicus як програмна інфраструктура ЄС забезпечує повний, вільний і відкритий доступ до супутникових і in-situ даних та готових сервісів (Land, Atmosphere, Climate, Emergency, Security тощо), які прямо застосовні для сезонного картування посівних площ, моніторингу вологи в ґрунті, раннього попередження про посухи, контролю зрошення та верифікації субсидій – ці можливості вже широко описані в політиці програми й практичних кейсах ЄС [1; 2]. Українське приєднання до компонентів Європейської космічної програми (включно з Copernicus) у 2025 році відкриває для України доступ до якісних даних, необхідних для підвищення стійкості агросектору й управління ризиками, але водночас підкреслює нагальність приведення національного законодавства у відповідність із вимогами обробки, зберігання й використання таких даних [3].

Практична користь від інтеграції ЕО-даних у аграрну практику очевидна: приклади з ЄС – використання Copernicus для оптимізації іригаційного менеджменту у країнах ЄС, застосування CEMS (Emergency Management Service) для раннього сповіщення про посуху та масштабні картографічні сервіси для ідентифікації посівних площ – показують, що

супутникові продукти здатні істотно знизити втрати врожаю та підвищити ефективність використання водних ресурсів. GEOGLAM і глобальні моніторингові ініціативи демонструють, як супутникові дані використовуються для прогнозів врожаю в реальному часі, що критично для продовольчої безпеки у періоди кліматичних потрясінь [2; 9]. Для України це означає, що вмикання Copernicus у щоденний набір інструментів аграрної політики дозволить створити оперативні картографічні продукти для місцевих органів управління, агрохолдингів і малих фермерів – від зонування ризиків і оптимізації посівних календарів до прозорого контролю цільових субсидій та програм відшкодування збитків.

Однак на цьому шляху існує кілька системних правових прогалин. По-перше, на національному рівні відсутній комплексний закон, що регулював би сферу дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) з урахуванням комерційних, державних і захищених (безпекових) потреб: попередні ініціативи та концепції свідчать про усвідомлення проблеми, але практична імплементація відстає [4; 5]. По-друге, є розрив між правовими нормами, які регулюють земельні відносини (Земельний кодекс та суміжні акти), і нормами, що визначають порядок формування, обробки та оприлюднення геопросторових даних: хоча Земельний кодекс визначає правовий статус земель як національного багатства, механізми оперативного оновлення реєстрів на основі ЕО-даних, стандарти верифікації та правові наслідки використання супутникових спостережень у спорах про право користування землею належним чином не прописані [7]. По-третє, існують перешкоди в сфері даних: відсутність узгодженої політики відкритих даних для геопросторової інформації, незавершена нормативна база щодо ліцензування та обмежень на використання, а також неурегульованість питань захисту персональних даних і національної безпеки при використанні високодеталізованих знімків у воєнний та післявоєнний періоди [6; 14].

Уявлення про конкретні законодавчі прогалини можна деталізувати: відсутні чіткі критерії, які визначають межі між «відкритими» і «обмеженими» наборами ДЗЗ-даних; відсутні процедурні правила інтеграції ЕО-даних у державні інформаційні системи (наприклад у державний земельний кадастр), стандарти валідації даних для цілей нарахування субсидій та страхових виплат; немає чітких правил щодо відповідальності учасників ринку за помилкові або маніпульовані супутникові продукти, які можуть призвести до неправомірного нарахування державної допо-

моги або конфліктів у земельних спорах. Окрема проблема – недостатній правовий механізм для координації доступу збройних сил і цивільних органів до ЕО-даних у період воєнного/надзвичайного стану: це питання набуло особливої ваги для України, де одночасність безпекових і аграрних потреб у користуванні даними є нормою [3; 4].

Що вже з'являється як проекти та ініціативи: на операційному рівні це національні платформи інтеграції супутникових даних із реєстрами Мінагрополітики, Держгеокадастру та системами управління водними ресурсами; на рівні науково-прикладних проєктів – системи моніторингу вологості ґрунту для адаптивного зрошення, сервіси раннього попередження про посухи, інструменти оцінки деградації ґрунтів і картування ерозійних процесів; на міжнародному рівні – використання Copernicus CEMS і C3S для кліматичного аналізу та моделювання, участь у GEOGLAM/AMIS для агромоніторингу та верифікації обсягів виробництва [2; 13]. Вже зараз є успішні кейси, коли ЕО-дані використовують для контролю відповідності площ, заявлених у програмах підтримки, і реальних посівних площ – це потенційно зменшує шахрайство з дотаціями і підвищує таргетованість допомоги.

Що пропонувати і як крок за кроком долати прогалини, ухвалити спеціалізований Закон який би встановив термінологію, поділив набори даних на відкриті/обмежені, визначив механізми доступу для державних органів, бізнесу та науковців, правила ліцензування комерційних сервісів та гарантії відкритого доступу до базових продуктів Copernicus. Такий закон має врахувати європейські норми (Regulation (EU) No 377/2014 та супутні акти про Copernicus), положення про відкриті дані та ліцензування продуктів, а також норми, що унеможливлять зловживання даними у воєнний час (чіткі процедури координації між цивільними та оборонними відомствами) [1; 4]. Інтегрувати ЕО-продукти у земельне законодавство: додати до підзаконних актів та методик Держгеокадастру можливість автоматичного оновлення відомостей кадастру на основі сертифікованих супутникових продуктів, встановити стандарти валідації такої інформації (технічні, процедурні та юридичні). Зв'язок між супутниковою верифікацією та адміністративними процедурами (наприклад, накладання арешту, відміна державної реєстрації, нарахування дотацій) мусить бути регламентований, щоб уникнути суперечностей і зловживань [7].

Доречним було б розробити на законодавчому рівні політику відкритих геоданих із чіткими межами (які дані – повністю відкриті; які – з обмеженим доступом; які – класифіковані), правилами анонімізації та захисту персональних даних у геопросторових масивах; встановити ліцензії на використання даних (сумісні з умовами використання продуктів Copernicus) та механізми аудиту джерел і трасування походження продуктів [14]. Створити модель фінансування: держава повинна інвестувати у національну платформу обробки ЕО-даних, навчання кадрів і пілотні проєкти (наприклад, «Діджитал контроль в АПК», «Платформа раннього попередження про посуху для аграріїв» та ін.), а також стимулювати державно-приватні партнерства з ІТ-компаніями та науковими центрами. Укладати меморандуми і Угоди про технічну співпрацю з ЄС і операторами Copernicus для швидкої інтеграції сервісів (щоб уникнути технічних бар'єрів доступу і розбіжностей у форматах даних).

Практичною пропозицією є встановлення централізованого «геопорталу» Міністерства агрополітики або Держгеокадастру, який автоматично отримуватиме, валідуватиме і поширюватиме продукти Copernicus для учасників ринку – фермерів, сільськогосподарських дорадчих служб, страхових компаній [3; 2].

Юридично важливими є також положення про відповідальність: необхідно прописати, хто несе відповідальність у разі помилкової супутникової інтерпретації (постачальник продукту, сертифікований оператор, державний центр валідації) і які адміністративні або цивільно-правові наслідки матимуть неправдиві дані, що призвели до збитків. Потрібні правила сертифікації постачальників послуг з обробки ЕО-даних та стандарти якості даних (включно з метаданими, історією обробки тощо). Це гарантує довіру до супутникових продуктів у судових спорах і в адмініструванні субсидій [14].

Важливість впровадження очевидна: поєднання Copernicus-даних із національними реєстрами підвищить стійкість продовольчої системи, полегшить адаптацію до кліматичних змін, покращить цілеспрямованість підтримки фермерів і зменшить економічні втрати від екстремальних подій. Україна, маючи аграрну економіку та значні території, може отримати стратегічну перевагу, якщо швидко і коректно імплементує правові механізми використання ЕО-даних; у довгостроковій перспективі це також сприятиме розвитку ринку агротехнологій, стартапів у сфері

smart-farming і програм зі скорочення викидів та верифікації вуглецевих відшкодувань на основі надійних даних [2; 11].

Особливої уваги потребує питання доказового статусу супутникової інформації. У країнах ЄС дані Copernicus легітимізовані як джерело адміністративних рішень і мають презумпцію достовірності, тоді як в Україні вони здебільшого розглядаються як допоміжний аналітичний матеріал і не мають визначеного процедурного регламенту застосування у земельному контролі, перевірках чи судових спорах. Це створює прогалину, яка стримує можливість фіксації порушень (самовільне зайняття земель, розорювання схилів, незаконне зняття ґрунту), адже супутникові докази не врегульовані процесуально.

Поряд із цим спостерігається зростання кількості ініціатив, які прагнуть використати потенціал Copernicus для реагування на кліматичні кризи. До таких належать проєкти моніторингу посух на основі індексу NDVI та температури поверхні ґрунту, моделі прогнозування врожайності за продуктами Sentinel-2, системи оцінки повеней та підтоплень за даними Sentinel-1. У правовому сенсі ці проєкти створюють основу для розробки нормативів «кліматично обґрунтованого управління землями» та переходу від декларативного до науково підтверджуваного земельного менеджменту. Вони також відкривають можливості для імплементації європейського підходу Climate-Resilient Agriculture, який базується на принципі обов'язкового моніторингу екологічних показників та прив'язки аграрних субсидій до екологічних практик.

Для забезпечення повноцінної інтеграції Copernicus у правове поле України доцільно розробити комплекс змін: визначити статус супутникових даних як офіційного джерела у земельному та екологічному моніторингу; створити правові механізми автоматизованого обміну інформацією між системами ЕО та реєстрами Держгеокадастру; закріпити процедури використання супутникових знімків як доказів у адміністративних і судових процесах; адаптувати українське законодавство до європейських принципів AMS та CAP; розробити стандарти оперативного реагування на кліматичні загрози на основі даних Sentinel. Належне правове врегулювання забезпечить прозорість ринку землі, зменшить корупційні ризики, дозволить оперативно реагувати на кліматичні зміни та інтегрує Україну у європейський простір екологічного й аграрного управління.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) No 377/2014 and Copernicus legal framework – Commission documents on establishment of the Copernicus Programme; Licence to use Copernicus products. (European Commission / Copernicus). URL: https://ewds.climate.copernicus.eu/licences/licence-to-use-copernicus-products (accessed 22 Nov 2025).
2. Copernicus – Agriculture. European Union Copernicus Programme official page: use cases for agriculture (seasonal mapping, water management, drought monitoring). URL: https://www.copernicus.eu/en/about-copernicus/impact-copernicus/agriculture (accessed 22 Nov 2025).
3. EU – Ukraine agreement on participation in EU Space Programme (including Copernicus) – European Commission / EU site reporting Ukraine access to Copernicus (9 Apr 2025). URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-and-ukraine-sign-agreement-ukraines-participation-components-eu-space-programme-2025-04-09_en.
4. Проєкт Закону України «Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі з космосу» (публічна редакція / проект). URL: https://mspu.gov.ua/storage/app/sites/17/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%20%D0%97%D0%A3.pdf.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 657-р – «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі»». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/657–2013-%D1%80.
6. Copernicus Emergency Management Service (CEMS) and drought/wildfire monitoring use cases. URL: https://www.copernicuslac-panama.eu/blog-en/how-does-copernicus-support-the-monitoring-of-droughts-and-their-effects-in-the-lac-region/.
7. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.\ua/go/2768–14 .
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 392 «Про затвердження Порядку проведення національної інвентаризації лісів …» (визначення наборів даних дистанційного зондування для відкритих даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/392–2021-%D0%BF.
9. GEOGLAM / global agricultural monitoring materials – приклади застосування супутникових даних для моніторингу врожаю. URL (poster/pdf): https://old.earthobservations.org/documents/cop25/201912_cop25_geoglam_poster.pdf.

Купченя Лідія Іванівна
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри підприємства і права
Полтавського державного аграрного університету

Шепель Максим Юрійович
здобувач вищої освіти спеціальності 081 «Право»
Полтавського державного аграрного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕТАП ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

З часу прийняття Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме 25 червня 1991 року [1], вдосконалення екологічного законодавства стало послідовною позитивною традицією та системною діяльністю уповноважених державних органів. Цей процес щорічно фіксується у національних доповідях про стан довкілля в Україні. Кінцевою метою є забезпечення потреб сталого еколого-політичного розвитку держави, захист екологічних прав громадян та приведення законодавства до міжнародних стандартів шляхом його систематизації. Важливість цього процесу посилюється в контексті сучасного євроінтеграційного курсу України.

Принагідно слід нагадати, що ініціатива зі створення Екологічного кодексу України, запланована державними стратегіями до 2020 року, так і не була втілена у реальність. Основні труднощі полягали у відсутності єдиної концепції для об'єднання норм про екологічну безпеку та природні ресурси, а також фахової робочої групи з розробки кодексу. Процес також ускладнювався концептуальними розбіжностями, де значна частина експертів обмежувала екологічне право лише природоохоронними аспектами, ігноруючи сферу екологічної безпеки. Ці фактори, поряд із пріоритетним ухваленням інших великих законодавчих актів (Цивільного, Податкового кодексів), призвели до неготовності екологічного законодавства до загальної систематизації. Внаслідок цього наявний правовий механізм виявився неефективним для вирішення складних екологічних проблем і загроз природно-техногенного характеру [2].

В контексті міжнародних зобов'язань та глобальних загроз, процес модернізації екологічного законодавства України нерозривно пов'язаний із необхідністю врахування проблем зміни клімату. Імплементація положень Паризької угоди, Директиви ЄС щодо торгівлі викидами (EU ETS) та інших європейських актів вимагає створення нової законодавчої бази, спрямованої на скорочення викидів парникових газів, розвиток відновлюваної енергетики та забезпечення кліматичної стійкості. Цей напрямок стає одним із ключових пріоритетів поряд із військовими викликами та імплементацією Угоди про асоціацію, підтверджуючи, що оперативна модернізація є єдиним ефективним інструментом для інтеграції кліматичної політики в національне правове поле.

Хоча кодифікація вважається завершальним етапом систематизації права, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 року заклав основи для подальшого удосконалення екологічно законодавства, забезпечення сталого розвитку та захисту екологічних прав громадян.

Слід зауважити, що мета кодифікації полягає не лише в прийнятті єдиного акту, а й у постійному узгодженні законодавства з міжнародними та конституційними вимогами, утверджуючи безпеку та здоров'я людини як найвищу цінність. Оскільки спроби створити універсальний кодифікований акт, як-от Екологічний кодекс України, наштовхуються на відсутність єдиної концепції, доцільно використовувати більш оперативні форми систематизації: модернізацію (осучаснення законодавства та імплементацію стандартів ЄС та принципів, закріплених зокрема у Декларації Ріо-де-Жанейро) та консолідацію. Ці форми є реалістичними проміжними кроками для подолання колізій і прогалин у чинних актах [3].

Прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» стало ключовим стратегічним кроком, що замінив застарілу концепцію захисту довкілля. Документ закріпив пріоритети євроінтеграції в частині безпечного довкілля, впровадження циркулярної економіки та раціонального використання ресурсів, а також визначив інституційні та фінансові механізми для реалізації цих цілей на національному та регіональному рівнях [4].

На сьогоднішній день Екологічний кодекс України залишається проєктом, але процеси модернізації та гармонізації екологічного законодавства залишаються пріоритетними в контексті євроінтеграційного курсу

України. Повномасштабна військова агресія рф додала нових, критичних викликів, вимагаючи законодавчого врегулювання відшкодування екологічних збитків, притягнення до відповідальності за злочини військового екоциду та забезпечення відновлення довкілля на деокупованих територіях, що робить аксіологічний аспект кодифікації (захист життя, здоров'я та безпеки) абсолютно домінуючим. З огляду на необхідність виконання Угоди про асоціацію з ЄС, увага законодавця та науковців змістилася від чистої кодифікації до оперативної модернізації імплементаційного характеру. Це підтверджує, що в сучасних умовах консолідація тематичних блоків, зокрема, природноресурсового права та права екологічної безпеки, є більш реалістичним та функціональним проміжним кроком, ніж намагання створити універсальний кодифікований акт [5].

Таким чином, удосконалення екологічного законодавства, започатковане в 1991 році, є постійним процесом із систематизації, що необхідний для сталого розвитку та євроінтеграції України. Законопроектна робота над прийняттям Екологічного кодексу вказала на концептуальні та організаційні перешкоди, переконуючи науковців і законодавців шукати альтернативи. В сучасних умовах військових викликів та необхідності гармонізації екологічного права із правом ЄС найбільш реалістичними та функціональними шляхами удосконалення українського законодавства вбачається саме оперативна модернізація та консолідація тематичних блоків, а не укладення єдиного універсального кодифікованого акту.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1991. № 41. Ст. 546.
2. Коваленко Т. О. Модернізація екологічного законодавства як стратегічний імператив європейської інтеграції України. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2022. Т. 29. № 1. С. 101–114.
3. Краснова Ю. А. Кодифікація екологічного законодавства: український досвід та міжнародні перспективи. *Право України.* 2023. № 1. С. 136–145.
4. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року № 2753-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 19. Ст. 74.
5. Федорченко В. М., Мельник О. М. Захист довкілля в умовах військової агресії: проблеми законодавчого врегулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2023. Вип. 78. С. 120–125.

Куренда Станіслав Васильович
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Духневич Андрій Вікторович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВОДОПОСТАЧАННЯ В УКРАЇНІ: У ПОШУКУ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

У сучасних умовах водопостачання має принципово важливе значення як для життєдіяльності людини, так і для суспільного виробництва. Починаючи від потреби населення у питній воді, і завершуючи сільськогосподарським та промисловим виробництвом, людина потребує використання водних ресурсів для задоволення своїх потреб та законних інтересів. Як зазначають Н. Б. Кушнір та О. О. Шостак , неможливо забезпечити прогресивний розвиток економічних систем без їх забезпечення водними ресурсами [1, с. 165].

Забезпечити широкий діапазон приватних та публічних потреб неможливо індивідуальними зусиллями, адже будівництво розгалуженої мережі водопостачання для забезпечення водою найбільш віддалених від природних джерел куточків населених пунктів та сільськогосподарських угідь вимагає грандіозних фінансових витрат. У зв'язку з цим ця сфера закономірно потрапила під особливий вплив держави, який згодом оформився у її монополію на водні ресурси.

На рівні положень чинного водного законодавства України відповідний підхід отримав відображення у частині першій статті 6 Водного кодексу України, згідно з якою води (водні об'єкти) є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування [2, ст. 6], а також у абзаці дванадцятому частини першої статті 5Закону України «Про природні монополії», згідно з яким централізоване водопостачання

та водовідведення віднесено до природних монополій [3, ст. 5]. Крім того, відповідно до частини третьої статті 14 Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» мережі, споруди, устаткування централізованого питного водопостачання населених пунктів як особливо важливі об'єкти життєзабезпечення приватизації не підлягають [4, ст. 14].

З цього приводу слід зазначити, що вітчизняна модель управління системою водопостачання та водовідведення побудована на «радянському фундаменті» керування відповідними процесами, однак при цьому модифікована сучасними економічними тенденціями, що проявляється у обмеженому використанні інвестиційних механізмів, покращенні відповідних технічних систем, активному застосуванні договору як основного регулятора відносин, що складаються між постачальником та споживачем, й ринкових основах надання послуг обслуговування у цілому.

Поряд із цим у сучасних дослідженнях можна зустріти думку, згідно з якою однією з сучасних проблем водопостачання в Україні виступає саме монополізація власності на водні об'єкти та первинний ринок водних послуг [5, с. 265].

Певно мірою ця теза вже тривалий час з різною мірою актуалізації обговорюється на різних майданчиках і в різних аспектах й у цілому змушує постійно визначати адекватність вітчизняного підходу до регулювання відносин у сфері водопостачання економічним та соціальним реаліям й вимогам.

У цілому в сучасних дослідженнях виокремлюють чотири моделі управління водопостачанням та водовідведенням.

Першою виступає пряме державне управління за якого державна інституція відповідає за надання послуг у відповідній сфері.

Другою моделлю є делеговане державне управління за якого суб'єкт управління визначається органом державної влади і залишається під контролем останнього, навіть якщо здійснює діяльність у формі господарського товариства.

Згідно з третьою моделлю виконання завдань водопостачання покладається державною інституцією на приватну компанію, що оформляється договорами оренди або концесії, однак при цьому водна інфраструктура залишається у власності держави.

Четверта модель передбачає повне приватне управління сферою водопостачання за якого сфера надання відповідних послуг споживачам повністю передається приватним операторам, а держава зберігає за собою

функції регулювання та контролю. Така модель отримала застосування в Англії, Уельсі та Чехії [6, с. 68].

Таким чином, з одного боку наразі існують яскраві приклади ефективного управління відповідними процесами внаслідок їх повної передачі у приватні руки, проте з іншого боку сучасності відомі і практики, коли приватизація водопостачання призвела до крайніх соціальних загострень, що відбулось, наприклад, у 1999 році у Болівії внаслідок приватизації водопостачання у Кочабамбі [Див.: 7, с. 146–148].

Як відомо, найбільшою проблемою перебування відповідного сектору у державній власності виступає недостатньо ефективне економічне управління. Однак зворотною стороною цього виступає високий рівень соціального забезпечення, який проявляється у збереженні доступу до водних ресурсів усього діапазону верств населення.

З іншого боку, передача відповідного сектору у приватній руки завжди пов'язується з найбільш ефективним використанням водних ресурсів в економічному плані. Своєю чергою зворотною стороною цього виступає зниження рівня забезпеченості доступу до води окремих груп населення, зокрема соціально незахищених верств.

Однак варто зазначити, що сьогодні у тому числі в Україні існує досить розвинений набір юридичних інструментів для формування оптимальної системи управління водопостачанням зокрема з урахуванням диференціації потреб споживачів, технічних особливостей інженерної інфраструктури, економічних реалій, мети використання, регіональних особливостей тощо. Іншими словами, вітчизняне право забезпечує можливості найбільш «тонкого» налаштування системи управління водопостачанням та водовідведенням, яке здатне з одного боку залучити приватних інвесторів у відповідну сферу, а з іншого – запровадити варіативні та гнучкі управлінські механізми, адаптовані під диференціацію споживачів та мети споживання задля найбільш повного вирішення піднятої проблеми.

Підсумовуючи викладене вище, слід констатувати, що розробка природних ресурсів, а також постачання їх населенню вже з ранніх етапах розвитку державних утворень ставала сферою переважно діяльності держави, що і визначало публічно-правову монополію на відповідні сегменти суспільного виробництва. Сфера водопостачання у цьому сенсі виступила однією з перших, яка потрапила під дію відповідних механізмів. Занадто детальна економічна фрагментація цього сегменту

суспільного виробництва між різними учасниками ринку у цілому здатна зашкодити економічному зростанню усієї держави, а тому виступити потужним фактором, що обмежує економічний розвиток суспільства і являє перешкоду на шляху забезпечення публічних інтересів.

З іншого боку значний прогрес у відповідній сфері в умовах ліберального економічного управління, характерного в тому числі сучасному етапу розвитку держави та суспільства, як правило, можливий лише із залученням у сферу водопостачання приватного капіталу як джерела фінансів, а також управлінської моделі, орієнтованої на оптимізацію економічних процесів у відповідній сфері.

Співвідношення участі держави та приватних юридичних осіб у відповідному процесі може бути різним і більше того держава зберігає у себе інструменти для згортання процесів приватизації у випадку завдання їх результатами шкоди суспільству. У зв'язку з цим в сучасних умовах поєднання державного управління та приватного капіталу й ринкових механізмів у сфері водопостачання може бути ефективним засобом забезпечення економічного зростання галузі і вирішення актуальних соціальних проблем, пов'язаних з водокористуванням, але важливо відповідально підходити до відповідних процесів, що передбачає чіткий розрахунок поетапного впровадження нововведень і, головне, збереження необхідного рівня забезпеченості приватних інтересів фізичних та юридичних осіб в аспекті діапазону фінансового стану і можливостей споживачів, що вимагає гнучкого й ретельного підходу до вирішення підняти проблеми.

Список використаних джерел:

1. Кушнір Н. Б. Сучасний стан та проблеми водогосподарського комплексу України. *Екологічний менеджмент у загальній системі управління*: зб. тез. доповідей Одинадцятої щорічної Всеукр. наук. конф. (м. Суми, 20–21 квіт. 2011 р.). Суми: СумДУ, 2011. Ч. 1. С. 165–168.
2. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р. №213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1995. №24. Ст. 189 (із змінами).
3. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 р. №1683-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2000. №30. Ст. 238 (із змінами).
4. Про питну воду: Закон України від 10.01.2002 р. №2918-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. №16. Ст. 112 (із змінами).
5. Маценко О. М., Чигирин О. Ю., Тарановський В. І., Долгодуш А. І., Соціаоеколого-економічні проблеми водопостачання в Україні. *Механізми регулювання економіки*. 2011. №4. С. 264–271.

6. Проведення досліджень з підвищення ефективності управління водними ресурсами і системами водопостачання/водовідведення та розробка аналітичної записки для Уряду України (звіт). URL: https://ukrainian-water-association.org/wp-content/uploads/2023/07/UWA_Water_Management_Report.pdf (дата звернення: 20.11.2025).
7. Dwinell A., Olivera M. The water is ours damn it! Water communing in Bolivia. *Community Development Journal*. 2014. Vol. 49. P. 144–152.

Лозо Олена Вячеславівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Туліна Ельбіс Євгенівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Малохліб Олена Сергіївна
кандидатка юридичних наук, асистентка
кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ В УКРАЇНІ

Європейський зелений курс (ЄЗК) стає ключовим елементом трансформації правового та економічного простору ЄС, а для України – стратегічним дороговказом у процесі інтеграції до Європейського Союзу. Актуальність дослідження зумовлена тим, що імплементація ЄЗК в Україні відбувається у складних умовах війни та повоєнної відбудови, а також потребує адаптації значного масиву національного законодавства відповідно до acquis ЄС.

Ухвалений Єврокомісією у 2019 році, він став фундаментальною рамкою для трансформації економічної моделі Європейського Союзу у напрямі кліматичної нейтральності. Він охоплює широкий комплекс законодавчих, інституційних та фінансових механізмів, що спрямовані на глибоку перебудову енергетичного, промислового, аграрного, транспортного та будівельного секторів. Для України, яка рухається шляхом поглибленої інтеграції до правового простору ЄС, імплементація положень ЄЗК є водночас стратегічним орієнтиром і серйозним викликом. Йдеться не лише про трансформацію секторальних політик, а й про формування нового підходу до екологічного врядування, яке повинно відповідати регламентам і директивам Європейського Союзу.

Правову основу ЄЗК складає комплекс актів первинного і вторинного права ЄС. Центральне місце в цій системі посідає Європейський кліматичний закон (Regulation (EU) 2021/1119) [1], який закріпив юридично обов'язкову мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Разом із цим документом було створено нормативне підґрунтя для масштабного пакета «Fit for 55» – це законодавча ініціатива, спрямована на скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Центральними елементами цього пакета є реформована Система торгівлі викидами парникових газів ЄС (EU ETS), новий Механізм вуглецевого коригування на кордоні (CBAM), Регламент про спільні зусилля (ESR), оновлені Директиви щодо відновлюваної енергетики (RED II/RED III), енергоефективності (EED), промислових викидів та інші акти, які формують цілісну систему регулювання.

Україна, яка є державою-кандидатом у члени ЄС, перебуває у ситуації, коли вимоги Європейського зеленого курсу стають невід'ємною частиною її євроінтеграційних зобов'язань. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає поступове приведення українського законодавства у відповідність до acquis ЄС у сферах зміни клімату, охорони довкілля, промислових викидів, енергоефективності та управління відходами, що визначає основні рамки інтеграції України до ЄЗК. Проте гармонізація не означає механічного копіювання європейських норм, вона вимагає глибокого інституційного та правового перегляду національної системи екологічного управління.

Одним із ключових викликів для України є створення повноцінної системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (МЗВ), що має відповідати вимогам Регламенту (EU) 2018/1999 про

управління Енергетичним союзом та кліматичними діями [2]. Хоча в Україні у 2020 році було ухвалено Закон «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» [3], на практиці ця система ще перебуває у процесі становлення. Верифікація даних здійснюється обмеженою кількістю акредитованих органів, а цифрова інфраструктура потребує модернізації. Повноцінне функціонування МЗВ є передумовою для запуску національної системи торгівлі викидами, яка повинна бути сумісною із EU ETS, щоб уникнути вуглецевих бар'єрів на ринку ЄС.

В даному контексті важливою складовою імплементації ЄЗК є забезпечення доступу України до фінансових інструментів та підтримки, спрямованих на кліматичну трансформацію. Йдеться, зокрема, про можливості участі у різноманітних програмах, таких як Horizon Europe, LIFE, Ukraine Facility та ін., які вже відкриті для України у статусі держави-кандидата. Однак, для ефективного залучення коштів необхідне адаптоване національне законодавство, прозорі процедури відбору проєктів та забезпечення належного інституційного супроводу. Невирішеність цих питань створює ризики фрагментарного використання фінансових ресурсів, що може суттєво уповільнити декарбонізацію ключових секторів економіки.

Одним із найбільш чутливих для України елементів Європейського зеленого курсу є запровадження механізму вуглецевого коригування на кордоні (CBAM). Його дія безпосередньо зачіпає українських експортерів сталі, цементу, добрив, алюмінію та електроенергії. Регламент (EU) 2023/956 [4] фактично поширює на треті країни вимоги, схожі до тих, що діють у межах ЄС у сфері декарбонізації. Європейська сторона очікує від іноземних виробників підтвердження реального рівня викидів та відповідності технологічних процесів усталеним стандартам обліку. Для української промисловості це означає необхідність модернізації обладнання, переходу на менш енергоємні технології та впровадження нових систем вимірювання і звітності. За відсутності таких змін підприємства ризикують втратити цінову конкурентоспроможність на європейському ринку.

Важливо підкреслити, що імплементація ЄЗК вимагає не лише прийняття національних законів, але й узгодження їх із практикою та механізмами ЄС. Зокрема, українська система моніторингу, звітності та верифікації парникових газів поки не забезпечує того рівня точності та прозорості, який закріплений у Регламенті (EU) 2018/1999, тоді як EU ETS має глибоко інституціоналізовану інфраструктуру наглядових органів, акредитованих верифікаторів та інтегрованого цифрового обліку.

Аналогічно, ухвалений в Україні Закон «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» [6], поки що є лише нормативним фундаментом, тоді як Директива 2010/75/ЄС (IED) [5] передбачає стале застосування найкращих доступних технологій і повністю сформовану систему інтегрованих дозволів. Це демонструє масштабність завдання та необхідність синхронізації не лише норм, а й інституційних механізмів.

Паралельно із цим Україна має адаптувати законодавство у сфері промислових викидів до положень Директиви 2010/75/ЄС (IED) [5] та майбутнього регламенту, який покликаний замінити чинний акт і встановити більш деталізовані технічні вимоги. Позитивним кроком в цьому напрямі є прийняття вищезазначеного Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», який встановлює правові та організаційні засади щодо запобігання, зменшення та контролю забруднення, що виникає в результаті провадження визначених цим Законом видів діяльності. Слід зазначити, що національна система інтегрованих дозволів лише формується, і перехід до практичного застосування сучасних технологій відбувається повільніше, ніж потребує сучасна екологічна політика. Ефективна реалізація законодавчих положень потребує активної підтримки з боку держави та значних фінансових ресурсів для модернізації підприємств і впровадження найкращих доступних технологій.

Загальна ситуація ускладняється триваючою війною. Пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, забруднення земель, водних ресурсів, атмосферного повітря ведуть до тимчасового збільшення навантаження на довкілля. Втім воєнна руйнація промислових об'єктів та енергетичної інфраструктури парадоксальним чином відкриває можливість відбудови за новими стандартами. І саме ЄЗК в умовах майбутньої повоєнної відбудови може виконати роль стратегічного орієнтира. Так, він дозволить уникнути відтворення застарілих технологічних рішень і сформує рамки для розвитку відновлюваної енергетики, водневої економіки, енергоефективного будівництва та принципів циркулярності, які мають бути відображені і в національному законодавстві.

Не менш важливим є питання інституційної спроможності. Європейська модель екологічного врядування передбачає прозоре управління, регулярний моніторинг, наукову обґрунтованість екологічних рішень та ефективні механізми участі громадськості. В Україні необхідно зміцнювати потенціал системи екологічного контролю, удосконалювати про-

цедури доступу до екологічної інформації та забезпечувати належний нагляд за дотриманням принципів сталого розвитку, запобіжності та відповідальності «забруднювач платить». Не менш важливою є роль судових механізмів у забезпеченні дотримання екологічних норм, особливо у сфері промислових викидів та планування діяльності з потенційним шкідливим впливом на довкілля.

Новизна полягає в тому, що аналіз ЄЗК розглядається крізь призму повоєнної відбудови України, яка може стати унікальним вікном можливостей для впровадження сучасних екологічних стандартів ЄС. Україна, на відміну від багатьох країн ЄС, має потенціал здійснити відбудову інфраструктури вже одразу відповідно до принципів декарбонізації, циркулярної економіки та енергоефективності, не повторюючи «традиційні» технологічні помилки європейських держав. Це робить запровадження ЄЗК не лише зобов'язанням, але й стратегічною перевагою.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що імплементація Європейського зеленого курсу в Україні виходить за межі простого наближення законодавства та вимагає глибокої трансформації системи екологічного врядування. Найбільш чутливими сферами залишаються система моніторингу, звітності та верифікації парникових газів, механізми, сумісні з EU ETS, а також запровадження інтегрованих дозволів, де зберігаються суттєві прогалини. Запровадження механізму CBAM уже створює прямі економічні ризики для українських експортерів, що зумовлює необхідність модернізації виробничих потужностей та точного обліку викидів. Інституційна спроможність екологічних органів України потребує суттєвого посилення, особливо у контексті виконання зобов'язань за директивами ЄС. Водночас повоєнна відбудова відкриває унікальне вікно можливостей для того, щоб імплементація ЄЗК стала каталізатором глибинної модернізації держави, а не додатковим тягарем. Успішність цього процесу залежатиме від узгодженості державної політики, ефективного доступу до фінансових інструментів ЄС та стабільності національного правового середовища.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council establishing the framework for achieving climate neutrality (European Climate Law). *Official Journal of the European Union*. 2021. L 243/1.
2. Regulation (EU) 2018/1999 on the Governance of the Energy Union and Climate Action. *Official Journal of the European Union*. 2018. L 328/1.

3. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 16.07.2020 р. № 2320-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 46. Ст. 2462.
4. Regulation (EU) 2023/956 establishing a carbon border adjustment mechanism (CBAM). *Official Journal of the European Union*. 2023. L 140/1.
5. Directive 2010/75/EU on industrial emissions (IED) of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the European Union*. 2010. L 334/17.
6. Directive (EU) 2018/2001 on the promotion of the use of energy from renewable sources (RED II). *Official Journal of the European Union*. 2018. L 328/82.
7. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України від 16.07.2024 р. № 3855-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 47. Ст. 269.

Мельник Наталія Олександрівна
кандидатка юридичних наук, асистентка
кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТИМУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Чинне законодавство широко оперує терміном «стимулювання». Так, Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» (втратив чинність на підставі Закону № 2389-IX від 09.07.2022 р.) передбачалося, що стимулювання розвитку регіонів являє собою комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому.

Постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 701 «Про затвердження Порядку стимулювання працівників та розвитку і зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноважених державних органів, стимулювання громадських інспекторів у галузі охорони природи та раціонального використання природних ресурсів» було встановлено підстави та джерела для стимулювання, врегульовано

питання обліку та використання відповідних коштів на стимулювання тощо. На розвиток та деталізацію положень названої постанови наказом Мінекобезпеки, Держкомлісгоспу, Держкомрибгоспу та Держкомзему від 20 жовтня 1997 р. затверджена спеціальна Інструкція, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 5 листопада 1997 р. за № 531/2335.

Нарешті чинний ЗК України містить Главу 35 «Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель», норми якої визначають зміст такого стимулювання.

Теоретико-правові засади стимулювання у сфері земельних відносин охоплюють систему правових підстав, які визначають роль держави та територіальних громад у заохоченні власників земельних ділянок і землекористувачів до дотримання вимог щодо раціонального використання та охорони земель. У сучасному правовому полі терміном «стимулювання» позначається сукупність інструментів, спрямованих не на примус, а на створення вигідних умов для тих суб'єктів, які забезпечують раціональне використання та охорону земель.

Правові стимули можуть мати економічний, фінансовий, податковий або організаційний характер. Водночас їх об'єднує спільна мета забезпечення оптимального балансу інтересів держави, територіальної громади та конкретних носіїв земельних прав.

Поняття правових стимулів у сфері земельних відносин традиційно пов'язують передовсім із заохоченням (заохочувальними заходами), які створюють додаткові можливості або переваги для тих суб'єктів, які здійснюють раціональне використання та охорону земель. Серед таких стимулюючих заходів розрізняють: фінансові пільги; компенсації; зменшення податкового навантаження; надання спеціального правового статусу окремим землям або господарюючим суб'єктам тощо. Правові стимули у сфері земельних відносин прийнято поділяти на економічні, фінансові, податкові, екологічні, інституційні та інші. Проте в Україні найбільш поширеними і розвиненими залишаються саме економічні стимули, зокрема участь у загальнодержавних та регіональних програмах використання та охорони земель, отримання компенсацій у разі тимчасової консервації деградованих і малопродуктивних земель, звільнення від оподаткування за земельні ділянки, що у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану. Правова стимуляція спрямована саме на формування умов, за яких дотримання, наприклад, екологічних стандартів стає не лише обов'язком, обов'язковою ви-

могою, а й вигідним економічно обгрунтованим варіантом для носія земельних прав.

Мета стимулюючих заходів у сфері землекористування полягає у забезпеченні гармонійного поєднання економічних інтересів суб'єктів господарювання (власників земельних ділянок та землекористувачів) із публічними пріоритетами охорони земель.

Стимул у праві або правовий стимул визначається в юридичній літературі як правове спонукання до правомірної поведінки, створенню сприятливих умов для задоволення інтересів суб'єкта права [1].

Стимули, у тому числі в сфері земельних відносин виконують декілька важливих функцій: заохочувальну, яка спонукає до поведінки, корисної для земельних відносин; превентивну, що запобігає, попереджує деградацію земель, використовуючи економічну мотивацію; компенсаційну, яка створює умови для часткового відшкодування втрат носіїв земельних прав у разі виконання ними, наприклад, екологічних вимог; інноваційну, завдяки якій, наприклад, у сільське чи лісове господарство запроваджуються сучасні технології збереження та відновлення грунтів, а також збереження лісів та підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення.

Підгрунтя, нормативно-правова база України щодо раціонального використання та охорони земель включає значний масив нормативно-правових актів, серед яких визначальне місце посідає Земельний кодекс України. Відповідно до ст. 205 цього Кодексу економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель охоплює зміст наступних стимулюючих заходів: а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель; б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини; в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами; г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини.

Цілком очевидно, що в сучасних умовах наведених заходів, які мають стимулювати суб'єктів земельних прав, явно недостатньо. Було

б доречним до змісту ст. 205 ЗК України включити відшкодування втрат лісогосподарського виробництва, оскільки таке відшкодування має яскраво виражений охоронний характер і базується на компенсаційних виплатах [2, с. 592].

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада. 2005. С. 320.
2. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос. 2011. 688 с.

Новак Тамара Сергіївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права
імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Реалії повномасштабного російського вторгнення додали вітчизняним аграріям надзвичайно складну проблему – неможливість провадження господарської діяльності через замінування земельних масивів. Станом на початок 2025 року площа потенційно замінованих земель в Україні становила близько 140 тис. кв. км і через триваючі воєнні дії ця цифра збільшується. Вартість робіт із розмінування сільськогосподарських угідь є доволі високою і у 2025 році складає 62 тис грн за один гектар [1], що є додатковим тягарем для суб'єктів господарювання. З метою підтримки агросектору держава в 2024 році розпочала роботу щодо підтримки аграріїв через компенсацію витрат на гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення. Правовим підґрунтям стало спершу прийняття Плану України, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 р. № 244, в рамках інструменту Ukraine

Facility, який включив «відновлення сільськогосподарського виробництва на розмінованих земельних ділянках» [2] а пізніше – затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення (далі – Порядок) [3].

Аналізуючи першу редакцію вищезгаданого порядку ми наголошували на кількох недоліках. Перший – це надання права на компенсацію витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення лише а) сільськогосподарським товаровиробникам – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми або фізичним особам – підприємцям, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію на земельних ділянках, які перебувають у їх власності, та/або на орендованих ними земельних ділянках сільськогосподарського призначення; б) сільськогосподарським товаровиробникам, які є сертифікованими операторами протимінної діяльності відповідно до вимог Закону України «Про протимінну діяльність в Україні». І звертали увагу на те, що поза увагою залишились виробники сільськогосподарської продукції, що не мають статусу юридичної особи чи фізичної особи – підприємця. Мова йде про особисті селянські господарства, що теж відіграють значну роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, зазнали значної шкоди через війну, й також стикнулись з проблемою розмінування сільськогосподарських угідь й максимально швидкого відновлення на них сільськогосподарської діяльності. Пропонували й напрацювати порядок компенсації гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення особистих селянських господарств, врахувавши особливості правового статусу таких суб'єктів [4, с. 280]. На даний час варто відзначити позитивні зміни щодо цього питання: постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2025 р. №1301 було внесено зміни до Порядку і до переліку суб'єктів, які мають право на згадану компенсацію включено також фізичних осіб (у тому числі домогосподарства, фізичних осіб, які провадять діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, самозайнятих осіб у сфері сільського господарства без створення юридичної особи), які займаються сільськогосподарською діяльністю на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, що перебувають у їх власності та/або у користуванні [5]. Передбачено й альтернативні способи подання такими фізичними особами заявки на отримання компенсації (як через Державний аграрний реєстр, так і в

паперовій формі чи електронній формі до визначених Порядком органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування).

Другим недоліком ми визначали обмеження розміру компенсації. Початкова редакція Порядку передбачала компенсацію за фактично надані сертифікованими операторами протимінної діяльності послуги з розмінування земельних ділянок сільськогосподарського призначення в поточному році у розмірі 80 відсотків вартості таких послуг за рахунок бюджетних коштів. Інші 20 відсотків витрат покладались на сільськогосподарських товаровиробників. Натомість чинна редакція Порядку (п. 3) передбачає компенсацію сільськогосподарським товаровиробникам, виробникам сільськогосподарської продукції за гуманітарне розмінування земельних ділянок сільськогосподарського призначення, яке було проведено з 15.04.2024 року у розмірі 100 відсотків вартості таких послуг за рахунок бюджетних коштів.

Вищенаведене дозволяє зробити висновки про суттєве удосконалення правового забезпечення гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення та поступове врахування існуючих потреб виробників сільськогосподарської продукції. Подальша ефективність окресленого компенсаційного механізму буде залежати від розміру його державного фінансування.

Список використаних джерел:

1. Наразі розмінування гектара сільгоспугідь оцінюється в 62 тис. грн. Зерно. Журнал сучасного агропромисловця. 16.06.2025. URL: https://www.zerno-ua.com/news/narazi-rozminuvannya-gektara-silgospugid-oczinyuyetsya-v-62-tys-grn/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=narazi-rozminuvannya-gektara-silgospugid-oczinyuyetsya-v-62-tys-grn
2. Про схвалення Плану України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 р. №244. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244–2024-%D1%80#Text
3. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2024 р. №284. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-2024-%D0%BF#Text
4. Новак Т. С., Шовкун В. В. Визначення шкоди, завданої землі, внаслідок збройної агресії та бойових дій: правові питання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. №4. С. 276–282.

5. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення : постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2025 р. № 1301. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1301-2025-%D0%BF#n18

Новосад Ірина Вікторівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стрімкий технологічний розвиток сучасного суспільства ставить перед людством глобальне завдання – пошук і системне впровадження нових підходів до використання усіх можливих енергетичних ресурсів, а також до підвищення їх ефективності та безпеки з метою забезпечення сталого розвитку й мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Проблематика енергетичного забезпечення людської цивілізації притаманна не лише нинішньому етапу еволюції, адже фактично усі періоди розвитку людини супроводжувалися постійним пошуком ключових джерел добування енергії та її дієвого використання, а опанування останніми сприяло початку нового витка розвитку суспільства й пов'язаних із цим техніко-економічними, соціально-побутовими, політичними, соціально-демографічними, екологічними та іншими змінами як міжнародного, так і внутрішньодержавного характеру.

Трансформаційні процеси енергетичного забезпечення традиційно передбачають їх належний правовий супровід, що відображається передусім в енергетичній політиці кожної сучасної цивілізованої держави, однією з яких є й Україна. Не залишаючись осторонь загальновизнаних світових тенденцій у сфері унормування енергетичної політики, наша країна послідовно формує та розвиває національну правову базу з цих питань.

Серед ключових актів, у яких формулювалися пріоритети сучасної національної енергетичної політики слід виокремити Енергетичну стратегію України на період до 2030 р. [1] та Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [2]. На зміну обом названим документам, з урахуванням складнощей функціонування вітчизняної енергетичної системи в умовах запровадженого воєнного стану як результату повномасштабного вторгнення рф в Україну, а також у контексті перспектив післявоєнного відновлення держави, 21.04.2023 урядом була схвалена Енергетична стратегія України на період до 2050 року [3].

І хоча під час дії воєнного стану текст цього акту не оприлюднений, однак інформація з відкритих джерел дозволяє стверджувати, що ключовим завданням вказаної стратегії є перетворення України на енергетичний хаб Європи, що планується реалізовувати шляхом нарощування потужностей генерації з відновлюваних джерел: вітрової та сонячної генерацій, накопичувачів енергії (energy storage), атомної генерації, ТЕЦ і біоенергетичних потужностей, а також гідрогенерації. З цього приводу фахівці зауважують, що «… Україна має офіційний документ, який передбачає амбітні плани щодо трансформації власного енергетичного сектору завдяки розвитку відновлюваної та вуглецево нейтральної генерації і за рахунок залучення інвестицій в енергетичний сектор. При цьому основні сподівання на приватні іноземні та українські інвестиції» [4].

Загалом же сучасна енергетична політика України, як констатується в Національному плані дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року, спрямована на «… заощадження традиційних паливно-енергетичних ресурсів, поліпшення стану навколишнього природного середовища, запобігання зміні клімату, забезпечення енергетичної незалежності та енергетичної безпеки держави» [5]. Названі ключові орієнтири деталізуються в положеннях низки інших нормативно-правових актів у сфері енергетики, наприклад: Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 № 555-IV (визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії і сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі) [6], Закон України «Про енергетичну ефективність» від 21.10.2021 № 1818-IX (визначає правові, економічні та організаційні засади відносин, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності під час виробництва, транспортування, передачі, розподілу, постачання та спо-

живання енергії) [7], Закон України «Про Фонд енергоефективності» від 08.06.2017 № 2095-VIII [8], Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року (спрямований на узгодження екологічної, енергетичної та економічної політик для сталого розвитку держави) [9] та ін.

Отже, з упевненістю можна стверджувати, що формування й реалізація сучасної енергетичної політики України досить повно регламентуються у вітчизняному правовому полі: держава оперативно реагує на виклики сьогодення та унормовує різні аспекти новітніх енергетичних відносин в розрізі активізації енергетичного переходу, включаючи використання відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та под. Таким чином, є всі підстави говорити про побудову в нашій країні раціонально оновленої, екологізованої моделі використання і споживання енергії, яка відповідає глобальним цілям сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071-р. (втратила чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13#Text (дата звернення: 25.11.2025).
2. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р (втратила чинність). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2025).
3. Енергетична стратегія України на період до 2050 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 № № 373-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2025).
4. Савченко О. Проблеми та перспективи розвитку відновлюваної енергетики в 2024 році. URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/EN240928?land=UA&context=UA (дата звернення: 20.11.2025).
5. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.08.2024 № 761-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 23.11.2025).
6. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text (дата звернення: 22.11.2025).
7. Про енергетичну ефективність : Закон України від 21.10.2021 № 1818-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text (дата звернення: 22.11.2025).

8. Про Фонд енергоефективності : Закон України від 08.06.2017 № 2095-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095–19#Text (дата звернення: 22.11.2025).
9. Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.06.2024 № 587-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587–2024-%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2025).

Оніщенко Олексій Юрійович
доктор філософії у галузі права, асистент
кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Шимоня Катерина В'ячеславівна
студентка 4 курсу 10 групи факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СКАСУВАННЯ ОВД ДЛЯ РУБОК ЛІСУ (ЗАКОНОПРОЄКТ № 13227-д): ПРАВОВІ, ЕКОЛОГІЧНІ Й КЛІМАТИЧНІ РИЗИКИ

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 № 2059-VIII (далі – Закон України № 2059-VIII) оцінка впливу на довкілля (далі – ОВД) є процедурою, котра передбачає підготовку суб'єктом господарювання звіту з ОВД, аналіз уповноваженими органами поданої в ньому інформації та подальше опрацювання мотивованого висновку із ОВД, який враховується при прийнятті рішення про провадження планованої діяльності, а також проведення громадського обговорення. Крім того, у згаданому вище нормативно-правовому акті міститься положення про те, що види планованої діяльності й об'єкти, які можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінці впливу на довкілля, поділяються на дві категорії (ч. 2, 3 ст. 3 Закону) [1]. Як зафіксовано в даному акті, під час прийняття рішення про провадження передбаченої у вказаних приписах Закону планованої діяльності проведення ОВД обов'язкове. Зважаючи на обрану тему дослідження,

наголосимо, що згідно з п. 21 ч. 2 ст. 3 усі суцільні й поступові рубки головного користування та суцільні санітарні рубки на площі понад 1 гектар, а також усі суцільні санітарні рубки на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду віднесено до першої категорії видів планованої діяльності, оскільки, на думку законодавця, вони можуть значно впливати на довкілля, а отже, підлягають ОВД [1]. Як випливає з наведеного, на сьогодні в законодавстві наявна вимога про попереднє отримання висновку із ОВД щодо здійснення усіх видів рубок. Вбачається, що це, по-перше, допомагає виявити, як така діяльність у майбутньому може впливати на ґрунти, клімат, атмосферу, водні ресурси, флору та фауну, добробут місцевих громад, по-друге, відповідає вимогам, передбаченим ст. 4 і Додатку II Директиви Європейського Парламенту та Ради 2011/92/ЄС від 13 грудня 2011 року про оцінювання впливу деяких публічних і приватних проєктів на довкілля [2]. До речі, останнє набуває особливого значення в контексті імплементації приписів європейського законодавства в національне.

Цікавим у цьому аспекті є те, що 10 вересня 2025 року Наталухою Д. А. та іншими членами комітету Верховної Ради України (далі – ВРУ) з питань економічного розвитку внесено проєкт Закону «Про ринок деревини» № 13227-д (далі – Проєкт Закону № 13227-д), приписами якого встановлюються правові, організаційні й економічні засади функціонування ринку деревини в Україні [3]. Так, розділом VII «Прикінцеві та перехідні положення» вказаного акта передбачене внесення змін до п. 21 ч. 2 ст. 3 Закону України № 2059-VIII, а саме до першої категорії видів планованої діяльності, що можуть мати значний вплив на довкілля й підлягають ОВД, включено усі суцільні рубки головного користування й суцільні санітарні рубки на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду [3]. Як бачимо, Проєкт Закону 13227-д у цій частині скасовує ОВД для всіх видів рубок, крім рубок на територіях й об'єктах природно-заповідного фонду. Проте дане нововведення викликало чималу кількість дискусій і нарікань з боку як органів державної влади, так і громадськості.

Так, на засіданні комітету з питань екологічної політики та природокористування ВРУ, яке відбулося 29 жовтня 2025 року, народні депутати розглянули окремі аспекті Проєкту Закону № 13227-д, а саме внесені зміни до ст. 3 Закону України № 2059-VIII. За результатами обговорення Комітет зробив висновок щодо необхідності виключення із даного Законопроєкту положень, які стосуються скасування ОВД для усіх суцільних і по-

ступових рубок головного користування й суцільних санітарних рубок на площі понад 1 гектар та врегулювання цього питання вже в межах окремого більш ґрунтовного законопроєкту. Як зазначила на засіданні народна депутатка Юлія Овчинникова, у цій ситуації ОВД потребує збереження, оскільки наразі воно відіграє важливу роль у запобіганні здійснення екологічно шкідливих рубок і є складовою євроінтеграційних зобов'язань України [4].

Не меншого значення набуває і той факт, що Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (далі – Мінекономіки) у своїх Пропозиціях до проєкту Закону України «Про ринок деревини» №13227-д від 10 вересня 2025 року зауважило, що 9 вересня 2025 року Європейський Парламент у своїй Резолюції закликав Україну підтримувати впровадження процедури ОВД, зокрема, у лісовому й сільськогосподарському секторах. На підставі цього Мінекономіки не підтримало Проєкт Закону №13227-д в частині внесення змін до Закону України №2059-VIII і зауважило, що доцільно виключити підпункт 3 пункту 2 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» із поданого 10 вересня 2025 року депутатами Законопроєкту [5]. Слід наголосити, що Мінекономіки, як й Комітет з питань екологічної політики та природокористування ВРУ, підкреслило важливість процедури ОВД у контексті європейської інтеграції.

Для повноти висвітлення питання варто додати, що від громадськості свою думку щодо відмови від проведення ОВД для рубок лісу неодноразово висловлював еколог МБО «Екологія-Право-Людина» Анатолій Павелко. Нагадаємо, що питання, яке розглядається, ще з 2017 року часто включалося до положень законопроєктів, які вносилися до ВРУ. Так, ще у 2023 році еколог виступав проти Проєкту Закону №9516 від 20.07.2023, який скасовував ОВД для суцільних санітарних рубок. Він вважає, що дана процедура зменшує масштаб масових незаконних суцільних рубок, зокрема, й санітарних рубок у Карпатах. Як не прикро, зазначену проблему так і не вдалося повністю усунути [6].

Звісно, що таку позицію підтримують і члени правозахисної організації «Екологія-Право-Людина». Вони підкреслюють, що скасування ОВД для рубок лісу передусім послаблює чинне екологічне й лісове законодавство, посилює соціальну напруженість у суспільстві, а також спрямовує Україну в протилежний виконанню євроінтеграційних зобов'язань бік [7]. Зі своїми колегами із організації «Екологія-Право-Лю-

дина» погоджується й Українська природоохоронна група (далі – УПГ). Еколог і керівник аналітичного відділу УПГ Петро Тєстов ще із моменту внесення до ВРУ Проєкту Закону № 9516 від 20.07.2023 виступав проти вилучення процедури ОВД усіх суцільних і поступових рубок головного користування й суцільних санітарних рубок на площі понад 1 гектар. На переконання фахівця, це насамперед є значною загрозою для лісів Карпат, важкодоступних лісів на болотах і крутих схилах, лісів у межах природно-заповідного фонду, приміських і захисних лісів, додаючи, що такі законодавчі зміни суперечать європейським вимогам щодо процедури ОВД в лісовому секторі [8].

Голова Державного агентства лісових ресурсів України (далі – Держлісагентство) Віктор Смаль щодо даного питання вказує, що з початку 2025 року внаслідок потужних буреломів пошкоджено близько 3 тис. га лісового фонду ДП «Ліси України», не враховуючи наслідків, спричинених військовою агресією рф. Через «забюрократизовану процедуру» ОВД лісівники не можуть швидко прибирати зруйновані дерева з лісу. Як результат, деревина втрачає свою якість, а разом із тим і вартість. Щоб оперативно ліквідувати наслідки сильних вітрів, варто проводити суцільні санітарні рубки, а для цього потрібен висновок з ОВД. Віктор Смаль зауважує, що дана процедура є тривалою й дороговартісною, може тривати від трьох до дев'яти місяців, що, звісно, спричиняє збитки лісовим підприємствам і сприяє поширенню на ураженій земельній ділянці шкідників, які стають загрозою вже для здорових дерев. Для того, щоб усунути окреслені проблеми, голова Держлісагентства пропонує спростити процедуру ОВД для такої діяльності, а не скасувати її повністю. Крім того, він посилається на досвід Європейського Союзу, де процедура ОВД є обов'язковою у випадках знеліснення, залісення великих територій від 20 га і більше й передачі землі з лісового фонду в аграрний. Натомість в Україні ОВД має здійснювати з метою усунення пошкоджених дерев і висадки нового лісу [9].

Вбачається за доцільно також звернути увагу на те, як скасування ОВД для всіх рубок лісу в майбутньому може вплинути на клімат. Як зазначено вище, повна відміна від проведення даної процедури передусім спричинить збільшення кількості масових незаконних рубок лісів в України, включаючи й території природно-заповідного фонду. Однак, пам'ятаючи те, що ліси – легені нашої планети, оскільки дерева поглинають вуглекислий газ і водночас виділяють кисень і водяну пару в повітря.

Також вони забезпечують тінь, котра тримає ґрунт вологим. З огляду на це масштабне вирубування дерев у лісах призведе до нестабільності температури в атмосфері, більш сухого клімату в Україні, зменшення вологи, внаслідок чого рослини в лісах будуть гинути через посуху, зростання кількості повеней, ерозії ґрунтів, опустелювання, найвірогідніше, південних регіонів нашої держави. До того ж у Forest Protection Council наголошують, що саме втрата дерев є причиною зміни клімату. Доречно також акцентувати на тому, що посилення кліматичних змін призводить до висихання рослин, що, у свою чергу, збільшує в майбутньому ризик пожеж, які підвищують рівень парникових викидів в атмосферу. Зокрема, за даними Greenpeace, кожного року такі викиди становлять близько восьми мільярдів тонн.

Підсумовуючи, вкажемо, що ОВД сьогодні запобігає масовому проведенню рубок лісу на великих площах. Виходячи з цього, скасування даної процедури, на наш погляд, може спричинити масштабні рубки передусім у Карпатах, старовікових лісах і пралісах, високогірних ялинових лісах, що у перспективі може прискорити різку зміну клімату. Крім того, відміна даної процедури суперечить вимогам, викладеним у Директиві Європейського Парламенту та Ради 2011/92/ЄС від 13 грудня 2011 року про оцінювання впливу деяких публічних і приватних проєктів на довкілля.

Список використаних джерел:

1. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059–19#Text
2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/92/ЄС: Міжнародний документ від 13.12.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-11#n91
3. Про ринок деревини: Проєкт Закону від 10.09.2025. URL https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57273
4. 29 жовтня 2025 року відбулося засідання Комітету з питань екологічної політики та природокористування. *Комітет з питань екологічної політики та природокористування* : офіц. вебсайт. URL: https://komekolog.rada.gov.ua/news/main_news/77606.html
5. Пропозиції Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України до проєкту Закону України «Про ринок деревини», поданого народними депутатами України Д. Наталухою та іншими, реєстраційний номер 13227-д від 10.09.2025. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-5904843.pdf

6. Чому лісівники хочуть відмінити процедуру оцінки впливу на довкілля? *Українська права* : вебсайт. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/03/14/7446315/
7. Чому лісівники за будь-якої нагоди намагаються зробити все, аби рубки не проходили процедуру оцінки впливу на довкілля? *Екологія-Право-Людина* : вебсайт. URL: https://epl.org.ua/announces/chomu-lisivnyky-za-bud-yakoyi-nagody-namagayutsya-zrobyty-vse-aby-rubky-ne-prohodyly-protseduru-otsinky-vplyvu-na-dovkillya/
8. Активісти попередили про чергову спробу лісівників скасувати процедуру ОВД для рубок. *Екополітика* : вебсайт. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/aktivisti-poperedili-pro-chergovu-sprobu-lisivnikiv-skasuvati-proceduru-ovd-dlya-rubok/
9. Держлісагентство працює над спрощенням процедури оцінки впливу на довкілля. *Державне агентство лісових ресурсів України* : вебсайт. URL: https://forest.gov.ua/news/derzhlisahentstvo-pratsiuie-nad-sproshchenniam-protsedury-otsinky-vplyvu-na-dovkillia

Покальчук Михайло Юрійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні сектор сільськогосподарського виробництва працює у надскладних умовах, які вимагають гнучкості та прагнення до максимальної ефективності. Основною причиною цього є виробнича діяльність, що здійснюється в умовах воєнного стану через повномасштабне вторгнення Росії на територію нашої держави. Таким чином, вплив війни на сільське господарство України та новостворений ринок земель несе згубні наслідки і є дуже відчутним в негативному сенсі.

Повномасштабна військова агресія призвела до низки викликів, що постали перед агропромисловим сектором України. Йдеться про вилучення з виробничого обігу сільськогосподарських угідь, на яких у довоєнний

період вирощувалось близько третини врожаю зернових культур; близько 30% сільськогосподарських угідь є замінованими, або такими, на яких здійснення виробничої діяльності є небезпечним; збільшення вартості ресурсів, що використовуються в аграрному секторі, існування дефіциту пального та паливно-мастильних матеріалів у зв'язку з їх потребою на фронті; відсутність фінансування програм державної підтримки сільськогосподарського виробництва тощо.

За даними FAO по причині негативних наслідків війни 44% дрібних виробників у зв'язку з зростанням собівартості сільськогосподарської продукції змушені або скоротити виробництво або припинити його взагалі. Лише за перший рік повномасштабної війни сільське господарство України зазнало збитків у розмірі 40,2 млрд. дол. США, з них прямі збитки становили 8,7 млрд. дол. Сьогодні ці показники значно зросли, оскільки сільськогосподарські підприємства, що здійснюють забезпечення національної продовольчої безпеки стали прямим об'єктом знищення ворогом.

Крім усього вищезазначеного, галузь сільськогосподарського виробництва зіштовхнулася ще з однією проблемою, важливість якої наразі важко переоцінити. Мова йде про забезпеченість трудовими ресурсами аграрного сектору. Як відомо, у 2021 році близько 14% населення країни було зайнято в сільськогосподарському виробництві, що у свою чергу становило 10,9% ВВП країни та 41% загального експорту.

Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», на період дії воєнного стану можуть вводитися тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також підприємств, установ та організацій, що, безумовно, впливає на трудові відносини. Мова йде про мобілізаційні процеси населення, що у свою чергу, призводить до дефіциту трудових ресурсів зокрема у сільському господарстві.

Відповідно до Наказу Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України від 11 вересня 2025 року, №471 «Про внесення змін до Критеріїв визначення підприємств, установ і організацій, які мають важливе значення для галузей національної економіки, та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України» визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для національної економіки в галузі сільського господарства в особливий період, здійснюється за такими критеріями:

підприємства визначаються такими, які мають важливе значення для національної економіки в галузі сільського господарства якщо відповідають двом з таких критеріїв:

1) здійснюють оброблення угідь сільськогосподарського призначення на площі не менше 500 гектарів для провадження сільськогосподарської діяльності, що підтверджується відомостями, передбаченими підпунктом 2 пункту 3 Переліку відомостей Державного реєстру виробників сільськогосподарської продукції, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 травня 2025 року № 549, або здійснюють оброблення угідь багаторічних насаджень на площі не менше 50 гектарів для виробництва продукції плодових, які знаходяться на балансі підприємства, що підтверджується формою державного статистичного спостереження № 29-сг (річна) «Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду», затвердженої наказом Державної служби статистики України від 04 квітня 2024 року № 91, з квитанцією про прийняття системою електронної звітності органів державної статистики, або є економічно активними з обсягом річного доходу (чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)) не менше 20 млн грн, що підтверджується завіреною копією річної фінансової звітності, яка складається із балансу та звіту про фінансові результати за попередній звітний рік, або сума сплаченого податку на доходи фізичних осіб за попередній звітний квартал становить не менше 324 тис. грн, що підтверджується відповідною довідкою контролюючого органу, в якому на обліку перебуває підприємство;

2) провадить діяльність з виробництва, переробки та збуту (експорту) сільськогосподарської продукції, основним видом діяльності (станом на 01 липня 2025 року) згідно КВЕД-2010.

Таким чином, із вищезазначеного вбачається, що на період дії воєнного стану держава передбачає бронювання лише підприємств, установ і організацій, які мають важливе значення для національної економіки у галузі сільського господарства та відповідають вказаним критеріям. Натомість, поза увагою залишаються дрібні виробники сільськогосподарської продукції та окремо особисті селянські господарства, які за визначенням не є суб'єктами господарської діяльності, а лише здійснюють реалізацію надлишків сільськогосподарської продукції. Проте, на нашу думку, зазначені суб'єкти, зважаючи на їх чисельність (лише ОСГ понад 4 млн. од.) відіграють дуже важливе значення у процесі забезпечення

продовольчої безпеки України та наповнення внутрішніх ринків сільськогосподарською продукцією. Іншими словами, правове забезпечення мобілізаційних процесів має бути більш гнучким та комплексним: а саме враховувати інтереси дрібних виробників сільськогосподарської продукції, сезонність і існування критичних періодів сільськогосподарського виробництва, соціально-економічну роль сільського господарства.

Колісник Олександр Іванович
доктор сільськогосподарських наук,
директор ПП «Агрофірма Світанок»,
голова Харківської обласної організації
ВГО «Українська горіхова асоціація»

Покальчук Михайло Юрійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Євроінтеграційні процеси адаптації сільського господарства України передбачають переформатування вітчизняного агропромислового сектору до правил і стандартів Європейського Союзу, що включає модернізацію, підвищення ефективності, відповідність санітарним та екологічним нормам і як результат відкриває доступ українських сільськогосподарських товаровиробників до європейських ринків. Проте, виходячи із сучасних реалій на Україну припадає біля чверті усіх європейських сільськогосподарських угідь. Тому, Україна випереджає країни Європейського Союзу за багатьма показниками, зокрема за внеском сільськогосподарської галузі до ВВП та часткою працівників, що задіяні у сільському господарстві. Крім того, частка сільськогосподарських товарів в українському експорті до Європи з 2022 року зросла до 50 відсотків. Зазначені фактори

вказують на важливу роль України в формуванні європейського ринку сільськогосподарської продукції та необхідності здійснення подальших євроінтеграційних процесів.

Зважаючи на високий потенціал для розвитку та інтеграції українського аграрного сектору в європейські ринки, існує ряд суттєвих проблем, що включають адаптацію вітчизняного законодавства до європейських норм, необхідність забезпечення інновацій та інвестицій, забезпечення сталого використання ресурсів, модернізація внутрішніх процесів управління.

Особливого значення набув документ, що визначає конкретні кроки для інтеграції України до Європейського союзу, включаючи реформування аграрного сектору, а саме План заходів з виконання Угоди про асоціацію, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року, № 1106. Вказаний нормативно-правовий акт містить завдання з удосконалення аграрного законодавства, приведення його до європейських стандартів та забезпечення сталого розвитку сільських територій. Проте, у зазначеному документі не враховані виклики, з якими зіштовхнулась Україна в умовах повномасштабного вторгнення. Мова йде про ті ризики, що мають місце у сільськогосподарському виробництві в умовах бойових дій, а саме: вилучення значних площ сільськогосподарських угідь із циклу сільськогосподарського товаровиробництва по причині їх окупації, постійних обстрілів або мінування; зниження обсягів внесення необхідних добрив та засобів захисту рослин, що призводить до зменшення врожайності сільськогосподарських культур і навіть до деградації земель; зменшення попиту на вітчизняну сільськогосподарську техніку тощо. Важливий вплив на галузь здійснює зменшення кількості виробників або масштабна зміна їх діяльності. Через бойові дію та мобілізацію за підрахунками ООН станом на середину 2024 року близько 150 тис. кваліфікованих працівників та власників виробництва змушені були припинити свою діяльність та мігрувати.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що нова аграрна політика, яка є частиною Плану відновлення України, визначає пріоритетні напрями відновлення до 2032 року, а також деталі очікуваних джерел фінансування. У документі визначено очікування щодо залучення міжнародних фінансових інституцій до таких проектів, як «зелене зростання» для агропромислового сектору, картографування територій та розвиток інфраструктури для геопросторових даних, просторове планування територій

громад. Підтримка малих фермерів, прозорість та сталість мають бути в центрі цих зусиль, і це повинно бути на першому місці в будь-якому порядку денному. Саме тому, на думку багатьох експертів, у найближчі 5–10 років регулювання європейського сільського господарства та Спільна аграрна політика (САР), що визначає принципи, методи та суми підтримки сільського господарства країн ЄС, зазнають суттєвих змін. Але станом на зараз спрогнозувати її досить важко через велику кількість різноспрямованих факторів.

На нашу думку, євроінтеграційні процеси, в яких Україна бере участь, потребують певного переосмислення. А саме, в першу чергу, наша держава має сприйматися європейськими партнерами як партнер, а не конкурент. Йдеться про те, що вітчизняне агровиробництво історично мало свої власні ринки збуту сільськогосподарської продукції, чим забезпечувало продовольчу безпеку інших регіонів в тому числі Глобального Півдня. Тому, на деякі зміни у цьому напрямку варто дивитись у контексті тимчасового вимушеного явища. По-друге, Україна заповнює прогалини в аграрному секторі ЄС, виробляючи продукцію, якої там не вистачає (кукурудза, ріпак, соняшникова олія, мед тощо). По-третє, євроінтеграційні процеси в Україні мають відбуватися в особливому диференційованому порядку із залученням всебічної підтримки ЄС. Іншими словами, Україна потребує спеціального, адаптованого підходу, який забезпечить стійкий розвиток її аграрного сектору без створення додаткової напруги як для українського суспільства так і для фермерів ЄС.

Размєтаєв Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО НЕЗАКОННІ ПОРУБКИ НА ТЕРИТОРІЇ ПЗФ

Проблема незаконної вирубки лісів, особливо на території природно-заповідного фонду, залишається однією з найгостріших екологічних і правових проблем в Україні. Незважаючи на наявність законодавчих

заборон та встановлену кримінальну відповідальність, факти знищення зелених насаджень у заповідниках і парках трапляються досить часто. Такі дії завдають непоправної шкоди екосистемам, порушують баланс природного середовища та створюють загрозу для збереження біорізноманіття.

У цьому контексті важливого значення набуває аналіз судової практики щодо розгляду кримінальних та адміністративних справ, пов'язаних із незаконною вирубкою лісу в заповідниках, національних природних парках, заказниках та інших охоронюваних природних територіях. Дослідження практики правозастосування дозволяє виявити, як суди тлумачать норми законодавства, якими доказами керуються при ухваленні рішень, які труднощі виникають у кваліфікації таких правопорушень та визначенні міри відповідальності винних осіб.

Проведення цього аналізу має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє виявити типові помилки у правозастосуванні, суперечності в тлумаченні норм законодавства та запропонувати можливі шляхи вдосконалення судової практики й законодавчого регулювання.

У справі № 936/1002/21, розглянутій Перечинським районним судом Закарпатської області, йшлося про незаконну вирубку дерев на території Національного природного парку «Ужанський». Обвинувачений, не маючи спеціального дозволу у вигляді лісорубного квитка, за допомогою бензопили здійснив самовільну порубку кількох дерев породи бук на заповідній території. Такі дії завдали істотної шкоди навколишньому природному середовищу, що було підтверджено висновками Державної екологічної інспекції. Збитки від незаконної рубки становили понад сімнадцять тисяч гривень, що суд визнав істотною шкодою для держави. Кримінально-правову кваліфікацію дій особи суд здійснив за статтею 246 Кримінального кодексу України – незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, якщо ці дії заподіяли істотну шкоду. Особливе значення у цій справі має той факт, що злочин вчинено в межах території природно-заповідного фонду, де діє особливий охоронний режим. Це посилює суспільну небезпечність діяння, оскільки заповідні землі мають особливу екологічну, наукову й природоохоронну цінність. Під час судового розгляду обвинувачений повністю визнав свою вину, розкаявся та добровільно відшкодував завдані збитки. Суд врахував ці обставини як такі, що пом'якшують покарання. Також до уваги було взято позитивну характеристику обвинуваченого за місцем проживання.

З урахуванням цих факторів суд дійшов висновку, що мети покарання можна досягти без реального позбавлення волі, тому застосував положення статті 75 Кримінального кодексу України – звільнення від відбування покарання з випробуванням. У результаті розгляду справи суд визнав особу винною у незаконній порубці дерев на території національного парку та призначив покарання у вигляді одного року обмеження волі з іспитовим строком. Це рішення є показовим для сучасної судової практики у справах про порушення природоохоронного законодавства: суди часто застосовують умовні покарання до осіб, які визнають вину і компенсують шкоду, навіть якщо злочин вчинено у межах заповідників або національних парків. Така практика свідчить про певну м'якість у ставленні судів до екологічних злочинів, що може знижувати ефективність покарання як засобу запобігання подібним правопорушенням у майбутньому. Водночас рішення демонструє, що суд визнає незаконну вирубку на заповідних територіях суспільно небезпечним діянням, навіть якщо сума збитків є порівняно невеликою, оскільки шкода полягає не лише в матеріальних втратах, а й у порушенні екологічного балансу та природоохоронного режиму заповідних земель.

У справі № 921/13/23, розглянутій Західним апеляційним господарським судом, предметом розгляду було відшкодування шкоди, заподіяної незаконною вирубкою дерев на території Національного природного парку «Кременецькі гори». Позов подано керівником Кременецької окружної прокуратури в інтересах держави, яку представляли Державна екологічна інспекція у Тернопільській області та Шумська міська рада. В результаті обстеження території національного парку працівники екологічної інспекції виявили незаконну порубку дерев порід дуб і граб, зокрема було знищено чотири дуби діаметром від 54 до 62 сантиметрів та одне дерево граба діаметром 12 сантиметрів. У зв'язку з цим було складено акт перевірки та проведено розрахунок розміру завданої шкоди, який склав 30 167 грн. Прокуратура, діючи в інтересах держави, звернулася до суду з вимогою стягнути суму збитків з Національного природного парку «Кременецькі гори» та Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» як правонаступника колишнього державного підприємства «Кременецьке лісове господарство». Суд першої інстанції дійшов висновку, що саме лісогосподарське підприємство відповідальне за охорону лісів, які входять до території парку, оскільки воно є постійним користувачем земельної ділянки, на якій сталася не-

законна вирубка. Національний природний парк «Кременецькі гори» не був визнаний належним відповідачем, адже фактично не здійснював господарську діяльність на цій ділянці. Суд визнав вимоги прокуратури обґрунтованими частково й ухвалив стягнути з Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» суму збитків у розмірі 30 167 грн. Апеляційна інстанція погодилася з висновками суду першої інстанції та залишила рішення без змін. У своїй постанові апеляційний суд наголосив, що незаконна вирубка дерев на території природно-заповідного фонду є порушенням екологічного законодавства, яке завдає шкоди довкіллю та підлягає обов'язковому відшкодуванню. Аналіз цієї справи свідчить про те, що судова практика у справах щодо незаконної вирубки дерев у заповідниках може здійснюватися не лише в межах кримінального судочинства, але й у господарському порядку шляхом стягнення шкоди з відповідальних підприємств. Суд приділяє особливу увагу питанню визначення належного відповідача, зважаючи на те, хто фактично користується земельною ділянкою і відповідає за її збереження. Ця справа показує, що навіть відносно невелика сума шкоди є підставою для судового захисту інтересів держави та підтверджує важливість дотримання режиму охорони природно-заповідних територій. Такі рішення мають превентивне значення і сприяють підвищенню відповідальності лісогосподарських підприємств за збереження лісових екосистем.

У справі № 924/446/24, розглянутій Господарський суд Хмельницької області 27 серпня 2024 року (рішення № 121228956) позивачем виступала Державна екологічна інспекція у Хмельницькій області, яка звернулася до Судилківська сільська рада із позовом про стягнення шкоди в розмірі 1 326 299,58 грн, заподіяної незаконною рубкою дерев на території ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Огрудок» площею 8,2 га. У ході перевірки 31 січня 2023 року було встановлено факт незаконної рубки дерев різних порід із зазначенням діаметрів пнів. Було складено акт, проведено розрахунок шкоди. Позивач вказував, що сільська рада, як землекористувач/землевласник цієї пам'ятки природи, не забезпечила охорони та дотримання режиму території, що й призвело до правопорушення третіми особами. Відповідач заперечував, зазначаючи, що кримінальне провадження за ознаками ст. 246 ККУ закрито за відсутністю події, що нібито свідчить про відсутність незаконної рубки. Суд, однак, визнав обґрунтованими позовні вимоги і ухвалив стягнути з відповідача зазначену суму шкоди. Це рішення демонструє, що у спра-

вах про порушення на територіях природно-заповідного фонду важливо встановити не лише безпосередньо факт рубки, а й порушення режиму охорони території зі сторони землекористувача. Суд звернув увагу на те, що навіть якщо винного у безпосередній рубці не встановлено, відповідальність може бути покладена на суб'єкта, який не виконав зобов'язання з охорони. Для вашої роботи може бути корисно звернути увагу на те, що: (а) природа відповідальності – цивільно-господарська (в межах господарського судочинства) а не кримінальна; (б) ключове значення має зобов'язання землекористувача забезпечити режим території ПЗФ; (в) сума збитків кілька мільйонів гривень як доказ тяжких наслідків. Якщо хочете, можу підготувати для цієї справи витяг із рішення із ключовими формулюваннями.

У справі № 105793173, розглянутій українським судом, предметом судового розгляду стала незаконна порубка дерев у межах території, що має природоохоронний статус. Суд встановив, що обвинувачений здійснив вирубку декількох дерев без відповідного дозволу в межах природного парку, чим порушив норми природоохоронного законодавства. Вирубка дерев на територіях, що мають статус заповідних або рекреаційних, є особливо небезпечною, оскільки завдає шкоди екосистемам, які підлягають особливій охороні держави. У ході розгляду справи суд дослідив матеріали досудового розслідування, акти екологічної інспекції, а також висновок експертизи, що підтвердив заподіяну довкіллю шкоду. Суд звернув увагу на те, що вирубка здійснювалася без лісорубного квитка, а також поза межами лісосіки, що є порушенням вимог статті 65 Лісового кодексу України. Дії обвинуваченого були кваліфіковані за статтею 246 Кримінального кодексу України – «Незаконна порубка лісу». При визначенні міри покарання суд урахував, що обвинувачений визнав свою провину, співпрацював зі слідством та частково відшкодував збитки. У зв'язку з цим суд дійшов висновку про можливість призначення покарання у вигляді штрафу та звільнення від основного покарання з випробувальним строком. Ця справа є показовою для практики розгляду кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля. Суд підкреслив, що навіть незначна на перший погляд вирубка може призвести до незворотних наслідків для природних екосистем, а тому такі дії мають розцінюватися як суспільно небезпечні. Рішення демонструє тенденцію до посилення відповідальності за екологічні злочини та підвищення ролі судів у забезпеченні дотримання природоохоронного законодавства. Суд також

зазначив, що охорона заповідних територій є пріоритетним завданням держави, а відтак будь-яке втручання у природне середовище без відповідних дозволів повинно розцінюватися як злочинне діяння.

У справі №121027074, розглянутій Кам'янець-Подільським міськрайонним судом Хмельницької області, йшлося про незаконну порубку дерев на території полезахисної лісосмуги неподалік села Залісся Друге, яка є частиною природно-заповідного фонду України. Встановлено, що в період з 30 жовтня по 13 листопада 2023 року за допомогою бензопили було повністю відокремлено від кореня 31 сирорostуче дерево, з яких 24 дерева породи черешня та 7 дерев породи горіх. Поліцейські під час патрулювання зафіксували двох осіб, які здійснювали рубку, вилучили бензопилу та частини стовбурів дерев. Обвинувачення було висунуте за частиною 4 статті 246 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за незаконну порубку лісу на території природно-заповідного фонду, якщо це спричинило тяжкі наслідки. Під час судового розгляду було встановлено, що хоч факт порубки зафіксовано, доказова база не підтвердила беззаперечно участь обвинуваченого у всіх епізодах порушення. Показання свідків мали суперечливий характер, не було призначено експертизи для визначення давності зрізу дерев, а слідство не довело, що саме обвинувачений особисто здійснив усю порубку. Суд дійшов висновку, що вина обвинуваченого не доведена поза розумним сумнівом, і ухвалив виправдувальний вирок. Ця справа демонструє, що навіть за наявності факту порушення природоохоронного режиму притягнення конкретної особи до кримінальної відповідальності вимагає чіткої та достатньої доказової бази. Важливе значення мають правильне визначення виконавців порушення, наявність квитків або дозволів на рубку, відповідність території режиму охорони та доказування наміру. Недоведеність будь-якого з цих елементів може призвести до виправдувального рішення, що підкреслює суворий підхід суду до оцінки доказів у справах про незаконну вирубку на заповідних територіях.

У справі №673/914/18, яку розглядав Деражнянський районний суд Хмельницької області, обвинуваченим був лісник комунального підприємства Спеціалізоване лісогосподарське комунальне підприємство «Флора», котрий 19 вересня 2015 року разом з найнятими працівниками в урочищі «Сосни» здійснив порубку 13 сирорostучих дерев породи сосна без лісорубного квитка, чим заподіяв шкоду підприємству. Обвинувачення здійснювалось за ч. 1 ст. 246 та ч. 2 ст. 191 Кримінального кодексу

України. Однак під час розгляду справи встановлено, що у 2019 році набрав чинності закон, яким значно підвищено поріг істотної шкоди для застосування ст. 246 ККУ, і встановлені збитки (приблизно 10 763,89 грн) не досягали цього порогу. Суд дійшов висновку, що в частині ст. 246 кримінальне провадження підлягає закриттю у зв'язку з декриміналізацією діяння. Захисником обвинуваченого було подано відповідне клопотання, яке даною ухвалою задоволено. Ця справа демонструє, що навіть фактично здійснена незаконна порубка лісу не завжди тягне за собою кримінальну відповідальність, якщо не дотримана вимога щодо масштабу шкоди (порогової суми) чи коли законодавством змінено умови притягнення за злочин.

Господарський суд Рівненської області розглянув справу за позовом Державної екологічної інспекції у Рівненській області до ОСОБА_1 природного заповідника про стягнення збитків у сумі 515 245,50 грн, завданих незаконною порубкою дерев. Позивач обґрунтовував вимоги порушенням охоронного режиму заповідника, зафіксованим у акті перевірки від 14.03.2018 до 27.03.2018 року. Позов було прийнято до розгляду та відкрито провадження у справі. Відповідач подав відзив, заперечуючи позов. Він зазначив, що заповідник є природоохоронною установою, що охороняється як національне надбання, та що охорона території покладається на службу державної охорони природно-заповідного фонду України, яка є правоохоронним органом і здійснює всі належні заходи для запобігання порушенням. Відповідач не здійснював незаконної порубки дерев і всі випадки були передані до правоохоронних органів, а працівники, які не виконали обов'язки з охорони, були притягнуті до дисциплінарної відповідальності. Суд встановив, що під час позапланової перевірки було зафіксовано незаконну порубку дерев у кварталах 25 та 53, але перевірка у кварталі 36 не проводилась. Позивач посилався на норми Лісового кодексу України щодо охорони лісів і обов'язку відшкодовувати шкоду, однак не довів, що відповідач порушив ці вимоги або що його дії чи бездіяльність спричинили завдання збитків. Відповідач довів, що він вжив усіх можливих заходів для охорони лісу, звертався до поліції, складав графіки чергувань, проводив накази та притягав до відповідальності працівників, які не виконували обов'язки. Відповідно до законодавства, заповідники не є лісокористувачами, і обов'язки щодо охорони покладено на службу державної охорони, яка має статус правоохоронного органу. Суд врахував, що Держекоінспекція проводить дер-

жавний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища та має право виступати позивачем у суді. Разом з тим, позивачем не було надано доказів порушення відповідачем своїх обов'язків або причинного зв'язку між діями заповідника і завданням шкоди. Суд зазначив, що для настання цивільно-правової відповідальності необхідні наявність шкоди, протиправна поведінка заподіювача, причинний зв'язок та вина. Відсутність хоча б одного з цих елементів виключає відповідальність. Оскільки відповідач не вчиняв протиправних дій і всі заходи щодо охорони лісу були вжиті, склад цивільного правопорушення відсутній. На підставі викладеного, суд дійшов висновку, що позовні вимоги не підлягають задоволенню, оскільки відповідач не є відповідальним за незаконну порубку дерев, не порушував обов'язків із забезпечення охорони заповідника та вжив усіх можливих заходів для недопущення шкоди.

Аналіз розглянутих судових справ щодо незаконної порубки дерев у межах природно-заповідного фонду дозволяє окреслити кілька ключових тенденцій у сучасній судовій практиці та особливості правозастосування у цій сфері. По-перше, суди чітко диференціюють кримінальну та цивільну відповідальність за порушення природоохоронного законодавства. У кримінальних справах (як у справах № 936/1002/21, № 105793173, № 121027074, № 673/914/18) основним об'єктом захисту виступає екосистема та природно-заповідний фонд, а ключовим критерієм для притягнення до відповідальності є наявність умислу, відсутність дозволу на рубку, а також масштаб і наслідки заподіяної шкоди. Водночас суди часто враховують обставини, що пом'якшують покарання: добровільне відшкодування шкоди, визнання вини, співпрацю зі слідством, наявність позитивної характеристики обвинуваченого. Такі фактори дозволяють призначати умовні покарання, штрафи або обмеження волі з іспитовим строком, навіть якщо незаконна порубка здійснена на території національних парків або заповідників. По-друге, господарські суди (як у справах № 921/13/23, № 924/446/24, Рівненської області) демонструють важливість визначення належного відповідача та встановлення причинного зв'язку між порушенням режиму охорони території та заподіяною шкодою. Суди звертають увагу на те, що обов'язки щодо охорони природно-заповідних територій покладені на конкретного землекористувача або на державні органи, і саме від їх дій або бездіяльності залежить настання цивільно-правової відповідальності. Навіть у разі відсутності винного у безпосередній рубці,

суб'єкт, який не забезпечив охорону території, може бути зобов'язаний відшкодувати збитки, що підкреслює превентивну роль господарського судочинства у захисті державних інтересів та природно-заповідного фонду. По-третє, судова практика підтверджує, що будь-яка незаконна порубка дерев на територіях ПЗФ є суспільно небезпечним діянням, навіть якщо шкода матеріально невелика. Оцінюється не лише економічна вартість знищених дерев, а й екологічні наслідки, порушення режиму охорони, зниження наукової та природоохоронної цінності територій. Разом із тим, у справах, де доказова база не дозволяє однозначно встановити винну особу (справа № 121027074), суди суворо дотримуються принципу презумпції невинуватості та оцінки доказів «поза розумним сумнівом», що призводить до виправдувальних рішень. По-четверте, практика показує, що при визначенні відповідальності ключове значення мають законодавчі критерії «істотної шкоди» та повноваження щодо контролю за дотриманням природоохоронного режиму. Як у справі № 673/914/18, зміна законодавчих вимог щодо порогу істотної шкоди може унеможливити кримінальне переслідування за діяння, яке раніше підлягало кримінальній відповідальності. Це підкреслює значення постійного вдосконалення правової бази у сфері охорони довкілля.

Отже, із сукупного аналізу справ випливає, що сучасна судова практика у справах про незаконну вирубку дерев на територіях природно-заповідного фонду характеризується балансуванням між забезпеченням екологічної безпеки та дотриманням принципів індивідуальної відповідальності. Судова система демонструє, що: 1) незаконна порубка завжди оцінюється як суспільно небезпечне діяння; 2) кримінальна відповідальність застосовується до осіб, які безпосередньо здійснюють рубку і спричиняють істотну шкоду; 3) цивільно-господарська відповідальність покладається на землекористувачів або органи, які не забезпечили режим охорони; 4) обставини, що пом'якшують відповідальність, значно впливають на міру покарання; 5) для винесення обґрунтованого рішення необхідно чітко встановити обставини факту порушення, правовий статус території, а також доказову базу щодо винності або бездіяльності конкретних осіб. Загалом практика свідчить про прагнення судів захищати державні та природоохоронні інтереси, але водночас застосовувати індивідуальний підхід до винних осіб з урахуванням їх поведінки, співпраці та відшкодування шкоди.

Романенко Людмила Віталіївна
кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри правових основ
національного спротиву та фізичного виховання,
провідний спеціаліст Центру спортивного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КЛІМАТИЧНОЇ СТІЙКОСТІ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОЛІМПІЙСЬКОГО РУХУ

У XXI столітті спорт перестає бути виключно соціокультурним явищем. Він стає важливим елементом глобального діалогу про кліматичну безпеку. Стадіони, спортивні трансляції та великі міжнародні події залучають мільярди людей і стають унікальною платформою, здатною формувати кліматичну свідомість, підтримувати технологічні інновації та сприяти екологічно відповідальному міському плануванню. Саме тому Олімпійський рух інтегрує екологічні стандарти як обов'язкову вимогу організації Ігор нового покоління [1].

Однією з ключових цілей сучасного спортивного розвитку є не лише мінімізація негативного впливу великих подій на довкілля, а й формування кліматичної стійкості, яка передбачає зміцнення соціального та інфраструктурного потенціалу до адаптації та зменшення викидів парникових газів. У контексті стратегічних документів Олімпійського комітету (Olympic Agenda 2020 + 5) цю мету окреслено як «досягнення позитивного впливу на клімат не пізніше 2030 року» [2].

Спорт має унікальну властивість – він охоплює глобальну аудиторію. Саме це перетворює великі спортивні події на механізм трансформації громадської поведінки. Спортивні цінності, що історично асоціюються з чесною боротьбою, чистотою та повагою, стають носіями екологічних меседжів. Як зазначає оргкомітет Ігор Мілан-Кортіна 2026, спорт здатний «надихати глобальну аудиторію цінностями відповідального розвитку планети» [3].

Вражаючі результати у сфері сталого розвитку були досягнуті на літніх Олімпійських іграх Токіо-2020. Серед багатьох екологічних іні-

ціатив особливо виділялися ті, що стосувалися переробки та вуглецевої нейтральності. Переробка справді була одним із «3R» (скорочення/повторне використання/переробка) [4], що просувалися під час Ігор. Для цілей змагань було побудовано лише вісім нових об'єктів з нуля, 10 місць було тимчасово збудовано, тоді як деякі з місць проведення Олімпіади 1964 року в Токіо були лише відремонтовані [5].

Крім того, 99% невикористовуваних предметів, придбаних для турніру, включаючи деревину, комп'ютери, планшети, електроприлади, а також офісні столи та стільці, були повторно використані або перероблені згодом. Навіть ліжка в Олімпійському селі були виготовлені з картону, що підлягає вторинній переробці, а 5000 медалей спортсменів були виготовлені з дорогоцінних матеріалів, видобутих зі старих електронних пристроїв, які були отримані від японської громадськості в рамках загальнонаціональної кампанії зі збору пожертв [4].

Що стосується вуглецевого сліду, на Токійських іграх більша частина енергії не лише використовувалася з відновлюваних джерел (сонячні батареї, енергія з деревної біомаси), але й вийшла за рамки нейтральності, компенсуючи всі прямі та непрямі викиди, що утворювалися під час заходу. Це було досягнуто головним чином за допомогою програм торгівлі викидами, які зрештою створили компенсацію у розмірі 4,38 мільйона тонн CO2 порівняно із загальним обсягом утвореного вуглецевого сліду в 1,96 мільйона тонн [6].

Крім того, організатори зробили акцент на використанні водню. Вперше в історії турніру це паливо запалило олімпійський вогонь, і для транспортування було використано майже 500 електромобілів на воднев их елементах [5]. Водночас електроенергія, вироблена з чистого водню, забезпечувала енергією багато житлових будівель в Олімпійському та Паралімпійському селищі. Фактично, селище стало першим у Японії містом на водневих батареях, його потім було перетворено на «квартири, школу, магазини та інші об'єкти, що працюють на водні» [6].

Саме довговічність олімпійських об'єктів є ще одним аспектом, якому Міжнародний Олімпійський Комітет (далі МОК) приділив велику увагу. Дослідження впливу Олімпійських ігор (OGI) були створені, щоб допомогти містам-кандидатам зрозуміти та кількісно оцінити потенційний вплив проведення Олімпіади. Такі дослідження є обов'язковою умовою для всіх міст-господарів і охоплюють загалом 12 років (два роки до виборів міста-господаря плюс три роки після Ігор).

Таким чином, МОК прагне пояснити вплив на навколишнє середовище, включаючи позитивну спадщину, яка виходить за межі безпосереднього світу Ігор. Цікаво, що в минулому багато міст-кандидатів, які не досягли успіху, змогли залишити свій слід, розробляючи та впроваджуючи «зелені» ініціативи незалежно від негативного результату своєї заявки. Чудовими прикладами є Нью-Йорк, Манчестер, Чикаго та Сіон.

Екологічні ініціативи у спорті виконують подвійну функцію: зменшення фактичного впливу на довкілля та моделювання поведінки для суспільства.

Відповідно до Олімпійського порядку денного 2020, МОК є вуглецево-нейтральною організацією завдяки заходам зі скорочення викидів вуглецю та інноваційній програмі пом'якшення викидів вуглецю, розробленій та впровадженій її офіційним вуглецевим партнером Dow [7]. Очікувані викиди вуглецю організацією між 2017 і 2020 роками – приблизно 250 тис. тис. – вже компенсовані. Нова штаб-квартира МОК у Лозанні, Олімпійський будинок, є однією з найбільш екологічно чистих будівель у світі. Вона здебільшого працює на відновлюваній енергії.

Автопарк МОК у Лозанні включає вісім водневих автомобілів, наданих всесвітнім олімпійським партнером Toyota. Заправна станція, встановлена в Олімпійському домі, забезпечує його воднем, отриманим з відновлюваних джерел енергії. Водневі автомобілі та заправна станція отримують визнання на місцевому рівні, викликають дискусії та надихають на подальший розвиток місцевого водневого сектору.

Олімпійський порядок денний 2020 + 5 визначає спортивні заходи як інструмент сталого розвитку. Рекомендація №2 прямо зобов'язує МОК і країни-організатори досягти кліматично позитивного ефекту не пізніше 2030 року [1]. Це передбачає скорочення викидів, використання відновлюваної енергії, впровадження принципів циркулярної економіки та залучення громад.

Прикладом реалізації є Ігри Мілан-Кортіна 2026, де екологічна стійкість визначена як стратегічний пріоритет. У програмному документі наголошено, що завдання Ігор – «мінімізувати негативний вплив та підсилити позитивну екологічну спадщину територій».

Ігри 2026 року продемонструють модель «зеленого мегапроєкту» з комплексною інфраструктурною модернізацією: 100% електроенергії від відновлюваних джерел для спортивних об'єктів; сертифікація за ISO 20121 «Сталий менеджмент спортивних подій»; інвестиції в «зелену» мобільність: електробуси, економічні залізничні маршрути, зниження

приватного транспорту. Ці заходи не лише зменшують карбоновий слід під час Ігор, а й забезпечують довготривалу інфраструктурну спадщину, яку використовуватимуть місцеві громади й після завершення події.

Рекомендація №2 Олімпійського порядку денного 2020+*5* визначає концепцію, яка змінює підхід до екологічної відповідальності спорту: ціль Ігор – не просто кліматична нейтральність, а кліматична позитивність. МОК наголошує, що Олімпійські ігри повинні «досягти позитивного кліматичного впливу не пізніше 2030 року», шляхом активного скорочення та компенсації викидів через відновлення екосистем.

МОК прямо вказує, що організатори зобов'язані спочатку мінімізувати викиди, і лише залишкові – компенсувати. Це стосується будівництва об'єктів, транспорту, логістики, генерації енергії. Таким чином вводиться модель економії, а не купівлі «вуглецевих кредитів».

Компенсація залишкових викидів повинна спрямовуватися не у фінансові механізми, а в природоорієнтовані рішення: лісовідновлення, захист біорізноманіття, ренатуралізацію річок, відновлення прибережних зон та високогірних територій. Прикладом є ініціативи Ігор LA-2028, що підтримують регіональні програми зелених коридорів та екологічних парків .

Ігри стають стимулом до зеленого міського планування: електротранспорту, екопарків, модернізації громадського транспорту, енергоефективного будівництва. Так, Мілан-Кортіна 2026 офіційно зобов'язалася впровадити кліматичні стандарти при підготовці регіональних інфраструктур, що було підтримано на Генеральній Асамблеї ООН .

Спортивні ігри формують екологічні стандарти, які потім поширюються на індустрію туризму, інфраструктурні проєкти, муніципальне управління та міжнародні фестивалі. Спорт стає стратегічним «провідником» кліматичних реформ.

Таблиця порівняння екостандартів Олімпійських ігор (2020–2028)

Олімпійські ігри	**Енергетика**	**Транспорт**	**Будівництво та інфраструктура**	**Управління відходами**	**Компенсація CO_2**
Токіо-2020	100% відновлювана енергія (сонячна, гідро)	Пріоритет громадського транспорту; електробуси	99% об'єктів – існуючі або тимчасові	Повторне використання матеріалів, частково – перероблення	Компенсація через лісові проєкти

Олімпійські ігри	Енергетика	Транспорт	Будівництво та інфраструктура	Управління відходами	Компенсація CO_2
Париж-2024	100% «зелена» енергія + контракт на вуглецеві кредити з низькими ризиками	Перевага велосипедного і громадського транспорту; вуглецеві обмеження для авто	95% існуючі об'єкти; мінімум бетонування	Заборона одноразового пластику; 100% сортування	Компенсація через проєкти ЄС із природного відновлення
Мілан-Кортіна 2026	Відновлювана енергія з гірських регіонів; місцеві ГЕС	Міжрегіональна транспортна програма; електропоїзди	Максимальне використання вже існуючих гірських споруд	Зменшення використання матеріалів для льодових арен	Компенсація через відновлення високогірних екосистем
Лос-Анджелес-2028	Відновлювана енергія + приватні «зелені інвестиції»	Стратегія «зелених міських коридорів»	Відсутність нового будівництва: лише модернізації	Система циркулярного ресурсообігу	Компенсація через міські екопарки та виготовлення «зелених коридорів»

Короткий аналіз даних наведених у таблиці дозволяє дійти висновків, що у тренді мінімізація будівництва, а відтак – кліматична позитивність (після 2028). Найбільший акцент в Токіо та Парижі зроблено було на енергетиці й відходах, а в Milano-Cortina та LA-2028 буде на екосистемному відновленні та міському плануванні.

Олімпійський рух демонструє, що кліматична трансформація можлива через цінності, технології та участь громад. Спорт стає не лише дзеркалом суспільства, а мотором глобальних екологічних змін.

Список використаних джерел:

1. International Olympic Committee. *Olympic Agenda 2020+5. Recommendations*. Lausanne: IOC, 2021. URL: https://olympics.com/ioc/olympic-agenda-2020-plus-5

2. International Olympic Committee. *Olympic Agenda 2020+5. Recommendation 2: Climate Positive Olympic Games*. Lausanne: IOC, 2021. URL: https://olympics.com/ioc/sustainability
3. Milano Cortina 2026 Organising Committee. *Sustainability, Impact & Legacy Strategy*. Milan, 2022. URL: https://milanocortina2026.org/sustainability
4. Tokyo 2020 Organising Committee. *Sustainability Pre-Games Report*. Tokyo, 2020. URL: https://tokyo2020.org/en/games/sustainability/
5. Tokyo 2020 Organising Committee. *Sustainability Report*. Tokyo, 2021. URL: https://stillmed.olympics.com/media/Document%20Library/OlympicOrg/Games/Tokyo-2020/Sustainability/Sustainability-Report.pdf
6. Tokyo Metropolitan Government. *Carbon Offset Report for the Olympic and Paralympic Games Tokyo 2020*. Tokyo: TMG, 2021. URL: https://www.metro.tokyo.lg.jp/english/
7. IOC. Olympic Agenda 2020. Lausanne: IOC, 2014. URL: https://stillmed.olympics.com/media/Document%20Library/OlympicOrg/Documents/Olympic-Agenda-2020/Olympic-Agenda-2020-20-20-Recommendations.pdf

Туєва Оксана Миколаївна
кандидатка юридичних наук, доцентка
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТИЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСКОГО ВИРОБНИЦТВА

Аграрний сектор є однією із галузей економіки, яка завжди надзвичайно залежала від природно-кліматичних умов. У сучасному світі така залежність набуває ще більших масштабів у зв'язку із суттєвим збільшенням кількості аномальних кліматичних явищ. Одним із можливих рішень даної проблеми є запропонований у рамках стратегічних цілей Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) перехід до моделі кліматично орієнтованого сільського господарства.

Надзвичайні ситуації, пов'язані із значними амплітудами температурних коливань, обсягами опадів, опустелюванням та іншими подібними природними явищами виступають ключовим чинником дестабілізації

сільськогосподарського виробництва. Зростання негативного впливу на сільське господарство підсилюється підвищенням концентрації парникових газів в атмосфері та пов'язану з цим зміну температури, яка негативним чином впливає на урожайність сільськогосподарських культур, збільшує популяцію шкідників і хвороб та, як наслідок, може призводити до соціально-економічної нестабільності та загрожувати забезпеченню продовольчої безпеки. Відповідно до концепції сталого розвитку ФАО було запроваджено таке поняття, як «кліматично орієнтоване сільське господарство» (Climate-Smart Agriculture), основними цілями якого є збереження продуктивності та збільшення прибутковості аграрних виробників, адаптація та стійкість до змін клімату, скорочення викидів парникових газів. Кліматично орієнтоване сільське господарство є одним із найпріоритетніших напрямів у забезпеченні Цілей Сталого Розвитку. Необхідність реалізації цієї стратегії в Україні обумовлюється також збереженням агроекспортного потенціалу, частка якого в економіці нашої держави є найбільшою.

Перехід до кліматоорієнтованого сільськогосподарського виробництва неможливий без сучасної та комплексної правової основи.

В Україні політика у сфері адаптації до кліматичних змін здійснюється на загальнодержавному рівні. Так, статтями 404, 360 і 361 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. передбачається співробітництво у сфері сільського господарства й охорони довкілля, що має на меті реалізацію довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки, заохочення на міжнародному рівні заходів, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, зокрема у сфері зміни клімату; заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій.

Аналогічні за змістом положення містяться у низці документів стратегічного характеру, таких як: Закони України від 28.02.2019 р. «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», від 08.10.2024 р. «Про основні засади державної кліматичної політики», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. «Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і за-

твердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації».

Відповідно до Закону України 08.10.2024 р. «Про основні засади державної кліматичної політики», з метою адаптації до зміни клімату, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату центральні органи виконавчої влади із залученням Науково-експертної ради з питань зміни клімату та збереження озонового шару розробляють секторальні програмні документи щодо адаптації до зміни клімату у відповідному секторі економіки та/або відповідній сфері державної політики.

Проте спеціальний нормативно-правовий програмний документ, який би регулював відносини адаптації до змін клімату в аграрному виробництві на даний час відсутній.

Сучасній світовій практиці відома низка кліматоорієнтованих форм сільськогосподарського виробництва, серед яких: біодинамічне, біологічне консервативне, точне землеробство, органічне виробництво, захисне сільське господарство, агролісівництво, агроекологія, пермакультура, вермикультура та ін.

Правове регулювання окремих кліматично орієнтованих форм сільськогосподарського виробництва представлене на законодавчому рівні. Так Закон України від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» є ключовим документом, який регулює один з найважливіших напрямів адаптивного господарства – органічне виробництво. Він встановлює вимоги до заборони використання синтетичних пестицидів і мінеральних добрив, сприяючи агроекологічним методам. Органічне сільське господарство, яке ґрунтується на принципах екологічної стійкості, біорізноманіття та збереженні природних ресурсів, пропонує потужний набір інструментів для адаптації до змін клімату. Воно є не просто відмовою від пестицидів і добрив, а цілісним підходом до управління агроекосистемою, що робить її більш стійкою до кліматичних стресів. Органічне виробництво повністю відповідає «Зеленому курсу» Європейського Союзу і вписується у стратегію «Від ферми до виделки».

Використання генетично-модифікованих організмів (ГМО) в сільському господарстві є однією з найбільш суперечливих, але потенційно ефективних технологій у контексті адаптації до змін клімату.

Правове регулювання у цій сфері забезпечує Закон України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів». З 16 вересня 2026 року чинності набуде новий, євроінтеграційний Закон України від 23 вересня 2023 р. «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично-модифікованих організмів і продукції». Існує думка, що генетична модифікація може запропонувати безліч переваг: допоможе забезпечити глобальну продовольчу безпеку, впоратися з проблемами зміни клімату шляхом створення гібридів, здатних поглинати більше вуглекислого газу, ніж традиційні культури, генетичні технології можуть створювати культури з підвищеною ефективністю використання азоту, що дозволить зменшити внесення азотних добрив, виробництво та застосування яких є основним джерелом викидів парникових газів, можливим стане впровадження сортів стійких до високої температури, дефіциту прісної води та інших кліматичних викликів.

Втім, на нашу думку, поширення ГМО культур може створювати потенційну загрозу біологічному різноманіттю, та здоров'ю людей, що суперечить принципам сталого розвитку, хоча й характеризується адаптивністю. Найбільш перспективним шляхом є обережне та науково обґрунтоване впровадження ГМ-культур із чітко доведеними перевагами для кліматичної стійкості (наприклад, посухостійкі або вологовитривалі сорти), що супроводжується: **с**уворим нормативним регулюванням та системою оцінки ризиків, прозорістю та інформуванням суспільства про потенційну небезпеку, **к**омплексним підходом, де ГМО є лише одним із елементів разом із агроекологією, органічним виробництвом та іншими стійкими практиками.

Таким чином, запровадження ГМО може стати важливим внеском у кліматоорієнтоване сільське господарство, але поводження з ним повинно відбуватися за принципом пересторороги із дотриманням стандартів екологічної безпеки, соціальної справедливості та в рамках закону.

Ще одним перспективним для України засобом адаптації до кліматичних змін є агролісівництво – це інтегрована система землекористування, що поєднує вирощування дерев з сільськогосподарськими культурами та/або тваринництвом на одній і тій же земельній ділянці. Нормативно-правове закріплення визначення даного поняття наразі відсутнє. В науковій літературі агролісівництво – це система ведення сільськогосподарського

виробництва (в тому числі товарного), що полягає в управлінні суб'єктом господарювання процесами росту, продукування, відтворення та збором врожаю сільськогосподарської продукції рослинного походження для продажу чи переробки в харчову продукцію або додаткові біологічні активи (в т. ч. джерела для альтернативної енергетики) на основі використання лісових багаторічних рослин із застосуванням ресурсоощадних та екологічно безпечних технологій виробництва на основі сталого землекористування [1, с. 217].

Переваги агролісівництва у адаптації до кліматичних змін очевидні, адже дерева створюють тінь, що захищає культури та тварин від теплового стресу в спекотні періоди. Взимку вони сприяють кращому снігозатриманню, що захищає посіви від вимерзання. Деревні смуги запобігають вітровій ерозії ґрунту, зменшують випаровування вологи, що критично важливо під час спекотного і посушливого літа, пригнічують ріст бур'янів, а також являють собою середовище існування для корисних комах-запилювачів та птахів, які природним шляхом контролюють популяцію шкідників сільськогосподарських рослин. Отже проблема належного правового регулювання агролісівництва, розвиток якого видається перспективним напрямом адаптації сільського господарства до кліматичних змін є нагальною потребою.

Таким чином, перехід до кліматоорієнтованого сільського господарства є стратегічною необхідністю для України, зумовленою загрозами продовольчій безпеці, втратою агроекспортного потенціалу та зобов'язаннями в рамках євроінтеграційного процесу. Однак цей перехід ускладнюється відсутністю цілісного правового регулювання, зокрема спеціального програмного документа з адаптації аграрного сектору економіки до змін клімату.

Існуюча нормативно-правова база має фрагментарний характер. Хоча окремі аспекти врегульовані законами вони не формують цілісної стратегії розвитку кліматоорієнтованого сільського господарства. Відсутність належного правового регулювання такого перспективного напряму, як агролісівництво, свідчить про системну прогалину.

Різні кліматоорієнтовані практики мають неоднозначний правовий статус. Якщо органічне виробництво має чітке законодавче забезпечення, то використання ГМО, попри потенціал для адаптації, супроводжується суспільними ризиками та вимагає ретельного нормативного контролю на основі принципу перестороги. Для ефективної адаптації аграрного

сектору до кліматичних змін потребує розробки та ухвалення спеціальний секторальний програмний документ у цій сфері. Лише комплексний та скоординований підхід до правового забезпечення кліматоорієнтованого сільського господарства дозволить Україні не лише адаптуватися до кліматичних змін, але й зберегти свою роль одного з ключових гарантів глобальної продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія І А. П. Гетьман, І. В. Ігнатенко, В. М. Кор нієнко та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2016. – 360 с.

Філюк Олександра Сергіївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри права
Луцького національного технічного університету,
директор юридичної клініки

КЛІМАТИЧНІ РИЗИКИ ЯК ФАКТОР НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Кліматичні зміни істотно впливають на стабільність аграрних договірних відносин, оскільки саме природні умови визначають можливість вирощування, якість і кількісні характеристики сільськогосподарської продукції. До сільськогосподарської продукції необхідно віднести всю сиру продукцію культурного рослинництва, тваринництва й рибництва, отримувану від сільськогосподарської діяльності, а також продукти її первісної переробки, здійснюваної безпосередньо її виробником [1, с. 61]. У сільському господарстві об'єкт договірного зобов'язання фактично формується в процесі виробництва, а не існує у готовій формі на момент укладення договору. Це означає, що кліматичні аномалії можуть безпосередньо впливати на сам факт виникнення продукції як об'єкта договору, породжуючи унікальні юридичні проблеми виконання зобов'язань.

Посухи, заморозки, надмірні опади, град, буревії та інші екстремальні погодні явища здатні спричинити часткову або повну загибель майбутнього врожаю, який ще не існує як річ у цивільно-правовому розумінні.

Це ускладнює питання відповідальності виробника, оскільки сторони домовляються щодо передачі продукції, яка на момент укладення договору перебуває у стадії вирощування і залежить від непередбачуваних природних процесів. Таким чином, кліматичні ризики стають чинником, який може перешкодити появі об'єкта договору в принципі, що суттєво відрізняє аграрні договори від класичних договорів поставки готового товару.

Юридична природа цього ризику проявляється у складнощах відмежування форс-мажору від комерційного ризику виробника. Обставини непереборної сили – ті, що виникли внаслідок стихійного лиха, у тому числі пожежі, повені, посухи, заморозків, граду, землетрусу, військових дій або суспільних збурень, а також з інших обставин, які не могли бути керованими стороною договору (контракту), включаючи втрату врожаю або його частини внаслідок несприятливих погодних умов [2]. З одного боку, аномальні природні явища можуть визнаватися непереборною силою, якщо вони є надзвичайними та невідворотними. З іншого боку, характерні для регіону сезонні коливання, навіть якщо вони призводять до зменшення врожаю, часто розглядаються як звичайні ризики аграрної діяльності, що не звільняють виробника від відповідальності.

Особливо гостро проблема проявляється у договорах контрактації сільськогосподарської продукції, в яких об'єктом договору є сільськогосподарська продукція, яку виробник зобов'язаний виростити та передати [3, с. 88]. Такий договір напряму залежить від природно-кліматичних умов, а відсутність урожаю через несприятливу погоду означає, що об'єкт договору може не виникнути взагалі, що створює юридичну колізію щодо виконання та відповідальності сторін.

У разі знищення або суттєвого зменшення урожаю сторони опиняються в ситуації, коли продукція, що мала стати об'єктом договору, фактично не виникла. Це вимагає чіткого врегулювання механізмів повідомлення про ризики, можливості коригування умов договору, відтермінування виконання, часткового виконання або звільнення від відповідальності. У сучасній практиці ефективними є застосування альтернативних способів врегулювання спорів, зокрема медіації, що дозволяє сторонам знаходити компромісні рішення в умовах непередбачуваних природних процесів.

Таким чином, кліматичні ризики у сфері аграрного виробництва мають подвійний вплив: вони не лише перешкоджають належному виконанню договірних зобов'язань, але й можуть унеможливити появу

самого об'єкта договору. Комплексне врахування цих ризиків, адаптивне договірне регулювання та належне управління природно-кліматичними факторами сприятимуть стабільності аграрного ринку та зменшенню кількості спорів у сфері виробництва сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко В.Є. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія / В.Є. Єрмоленко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – №6. – С. 58–61.
2. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку: Закон України від 24 червня 2004 року №1877-IV. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877–15#Text
3. Марич Х. Договір контрактації сільськогосподарської продукції / Х. Марич // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – №3. – С. 87–92. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_3_16

Цвігун Ірина Мирославівна
кандидатка юридичних наук (PhD),
доцентка кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету

ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Сучасні земельні правовідносини зазнають глибоких змін, що обумовлено впровадженням глобальних тенденцій сталого розвитку, переосмисленням ролі держави у регулюванні природних ресурсів, а також зміною парадигми правового мислення. Земля перестає бути виключно об'єктом власності чи економічного обігу, а постає як багатовимірний природний ресурс, який потребує цілісного, інтегрованого та ціннісно орієнтованого правового режиму. Саме тому майбутнє земельних правовідносин пов'язане з формуванням нових підходів до регулювання природних сфер і з розширенням міждисциплінарних зв'язків у правовій науці.

Ключовим системоутворюючим принципом майбутньої архітектури земельних відносин є забезпечення їх сталого розвитку. Зауважимо, що Цілі сталого розвитку або Глобальні цілі, ухвалені Організацією

Об'єднаних Націй у 2015 році як всесвітній заклик до спільних дій для збереження планети [1]. Всі сімнадцять цілей тісно взаємопов'язані та передбачають, що заходи в одній сфері впливають на результати в інших, а розвиток повинен гармонійно поєднувати соціальну, економічну та екологічну сталість. Приймаючи за основу всесвітній заклик, втілення цілей сталого розвитку у земельні правовідносини повинно відбуватися так, щоб забезпечити потреби сучасного суспільства, не підриваючи здатності майбутніх поколінь користуватися тими самими благами. Сталий розвиток переносить фокус зі швидкої економічної вигоди на довгострокову екологічну рівновагу, збереження ґрунтів, раціональне землекористування та екосистемну стабільність. Унаслідок цього правові режими земель не можуть більше будуватися лише на домінації приватної власності, а повинні включати обмеження та стандарти поведінки, необхідні для підтримання природного балансу. Окрім зазначеного, важливу роль у формуванні майбутньої структури земельних правовідносин відіграє принцип добросусідства, який є ефективним інструментом узгодження інтересів власників суміжних земельних ділянок. Правове регулювання його застосування визначено в положеннях глави 17 Земельного кодексу України [2]. Відмітимо, що добросусідство еволюціонувало від звичаєвого правила до правової норми, і дотримання цих правил дозволяє забезпечувати просторову сумісність діяльності, захист екологічних і містобудівних інтересів та попередження конфліктів у сфері землекористування. У сучасних умовах цей принцип поступово доповнюється технологічним виміром: використання геоінформаційних систем, цифрових кадастрів, просторового моделювання та систем планування, що дозволяє об'єктивно оцінювати вплив діяльності на території, та прогнозувати наслідки порушення меж сумісності. Надалі принцип добросусідства стане підґрунтям для інтеграції земельного, екологічного та містобудівного права в єдину просторову політику, а також орієнтиром для впровадження цифрових технологій з метою формування обґрунтованих рішень у земельній сфері. Також розвиток земельних правовідносин тісно пов'язаний із еволюцією цивілістики, зокрема інституту речових прав. У класичному цивільному праві речові права забезпечують стабільність і визначеність відносин власності. Проте земля як природний ресурс, а земельна ділянка як частина землі та об'єкт цивільних правовідносин, має особливий правовий статус, що вимагає розширення традиційної цивілістичної парадигми. Сучасний

підхід передбачає, що речові права повинні не лише гарантувати свободу й автономію власника, але й накладати на нього обов'язки, пов'язані зі збереженням природних властивостей землі, дотриманням екологічних стандартів та принципу добросусідства. Таким чином формується нова цивілістика відповідальної власності, яка узгоджує приватні інтереси з екологічними, економічними й соціальними цілями. За таких умов, особливого значення набуває повернення до засад права природнього, яке дедалі частіше розглядається як філософсько-ціннісна основа майбутньої системи природоресурсного регулювання. Природне право формує фундаментальні орієнтири – рівність, справедливість, право на безпечне довкілля, які повинні визначати межі й зміст права майбутнього. Саме воно може забезпечити баланс між правами власників і суспільним інтересом. Відтак природне право стає методологічною платформою, на якій вибудовується нова модель земельних правовідносин, зорієнтована на міжпоколінну сталість і гармонійний розвиток. Усе це створює підґрунтя для формування новітньої форми економічного права, у межах якої земельні, екологічні, цивільні, просторово-планувальні та господарські норми функціонуватимуть не ізольовано, а як взаємопов'язані частини єдиного регулятивного комплексу. Таке економічне право визначатиме стратегічне бачення розвитку суспільства, інтегруючи природно-правові цінності, європейські стандарти та принципи сталого природоресурсного розвитку. Воно формуватиме чіткі, зрозумілі й передбачувані правила, що забезпечуватимуть системність управління природними сферами та стабільність економічних процесів. Важливо підкреслити, що у сучасній правовій науці земельні правовідносини розглядаються як центральний елемент, що поєднує екологічну політику, економічний розвиток, просторове планування та соціальну стабільність. Вони вже не сприймаються як вузька галузева проблема, а виступають ключовою платформою для розроблення нової правової парадигми, орієнтованої на стійкий розвиток держави та забезпечення добробуту громадян. Більше того, інституційна та технологічна модернізація земельної сфери матимуть сенс лише за умови, що ґрунтуватимуться на забезпеченні принципів сталості, відповідальності та природно-правових основах.

Таким чином, майбутнє земельних правовідносин полягає у формуванні цілісної, ціннісно орієнтованої та науково обґрунтованої правової моделі, яка забезпечить гармонійний та сталий розвиток суспільства, збалансоване використання природних ресурсів та екологічне довкілля.

Список використаних джерел:

1. Що таке Цілі сталого розвитку? ПРООН в Україні. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku
2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text

Чумаченко Інна Євгенівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного, екологічного
та енергетичного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЩОДО АДАПТАЦІЇ ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО УМОВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [1] стан водних ресурсів та водних екосистем України характеризується як кризовий, причинами якого було визнано: істотне забруднення річкових басейнів, деградація малих річок, радіаційний вплив, ерозія ґрунтів, надмірне навантаження з боку промисловості, сільського господарства та комунальної сфери, що призвело до різкого зниження якості води та порушення екологічної рівноваги, недосконаліть правового регулювання та управління, незадовільний рівень модернізації водогосподарської інфраструктури тощо.

Проте сьогодні, особливої актуальності набуває проблема стану водних ресурсів під впливом кліматичних трансформацій. Зміна гідрологічного циклу, що проявляється у скороченні річкового стоку, зростанні частоти та інтенсивності екстремальних гідрологічних явищ, деградації водно-болотних угідь і системному погіршенні якості води, створює принципово нові умови функціонування водних ресурсів. Україна, яка за природно-кліматичними та гідрологічними характеристиками належить до вододефіцитних країн Європи, відчуває ці процеси особливо гостро.

Основу для формування як міжнародного, так і національного кліматичного законодавства було закладено Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (1992 р.), Кіотським протоколом до неї (1997 р.) і Паризькою угодою (2015 р.). В Україні було прийнято Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, яка була схвалена розпорядженням КМ України від 07 грудня 2016 р. [2]. Концепція мала на меті систематизувати національні амбіції щодо виконання зобов'язань України за міжнародним законодавством про клімат. Варто зазначити, що документ втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08 жовтня 2024 р. [3] та нової Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року [4]. Однак Концепція 2016 р. залишається історичним етапом формування національного кліматичного права, що вплинуло на подальші реформаційні процеси.

Варто підкреслити, що Водний кодекс України (далі – ВК України) [5], ухвалений 6 червня 1995 року, попри значну кількість внесених до нього змін, загалом зберігає первинну концептуальну модель, створену в умовах відносно стабільного кліматичного режиму. Водночас сучасні кліматичні умови стають ключовим чинником, що зумовлює необхідність глибокої трансформації природоресурсного законодавства, зокрема у сфері водокористування. За умов зростання кліматичних ризиків традиційна модель правового регулювання водних відносин, орієнтована переважно на контроль антропогенних впливів, виявляється недостатньою для належного забезпечення охорони та відтворення водних ресурсів. У цих обставинах актуалізується потреба у формуванні гнучкого, науково обґрунтованого правового режиму, спроможного оперативно реагувати на динаміку кліматичних змін, забезпечувати превентивне управління водними загрозами та підтримувати екологічну рівновагу й стійкість водних екосистем.

Так, найсуттєвішим кроком до адаптації стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом» від 4 жовтня 2016 р.[6], яким запроваджено басейновий принцип управління водними ресурсами. Ця новація стала відповіддю на вимоги Водної рамкової директиви ЄС і створила правову основу для формування дев'яти районів річкових басейнів та відповідних

планів управління, які визнано обов'язковим елементом управління річковими басейнами, що розробляються та виконуються з метою досягнення екологічних цілей, визначених для кожного району річкового басейну.

Значно більшу увагу кліматичній адаптації приділено в документах стратегічного планування. Так, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМ України від 20 жовтня 2021 р. [7], визначає водні ресурси одним із найбільш вразливих секторів і передбачає розроблення секторальних планів адаптації, модернізацію систем моніторингу та інтеграцію кліматичних сценаріїв у плани управління річковими басейнами.

Водна стратегія України на період до 2050 року, схвалена розпорядженням КМ України від 9 грудня 2022 р. [8], розвиває цей підхід і формулює стратегічні цілі, що безпосередньо пов'язані з кліматичною адаптацією: досягнення та підтримання доброго екологічного стану водних ресурсів, забезпечення необхідної кількості води для відновлення екосистем, скорочення ризиків дефіциту та надлишку води, впровадження інтегрованого басейнового управління. Стратегія передбачає обов'язкове врахування кліматичних сценаріїв при перегляді планів управління річковими басейнами, що є важливим кроком до системної адаптації.

Прийняття 8 жовтня 2024 р. Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» [3] стало новим етапом у формуванні якісної сучасної нормативно-правової моделі у сфері кліматичного регулювання. Закон визначає адаптацію до зміни клімату як один із двох рівноправних пріоритетів державної політики поряд із пом'якшенням, встановлює обов'язок центральних і місцевих органів виконавчої влади розробляти секторальні та регіональні програми адаптації, запроваджує систему моніторингу та прогнозування кліматичних ризиків. Важливо, що цим законом прямо передбачається необхідність врахування кліматичних факторів у всіх державних стратегіях, програмах і проєктах, що створює правову основу для внесення відповідних змін до водного законодавства.

Заслуговує на увагу те, що Законом України «Про основні засади державної кліматичної політики» внесено зміни до ст. 1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [9], уточнивши завдання законодавства про охорону довкілля з урахуванням кліматичного виміру. Ця новація є важливим кроком на шляху інтеграції кліматичних імперативів у загальне екологічне законодавство України.

Водночас рівень впровадження кліматичної складової у нормах ВК України залишається недостатнім. На нашу думку, доцільно доповнити ч. 1 ст. 2 ВК України положенням, яке прямо визначає, що одним із завдань водного законодавства є забезпечення адаптації водних відносин до зміни клімату та запобігання негативному впливу кліматичних факторів на стан водних ресурсів і водних екосистем.

Отже, водне законодавство України перебуває на етапі активної трансформації, спрямованої на адаптацію до кліматичних змін. Цей процес охоплює системне коригування еколого-правових механізмів управління водними ресурсами з метою зниження вразливості водних екосистем і водогосподарського комплексу до негативних кліматичних впливів. Разом з тим, така трансформація має відповідати міжнародним зобов'язанням України та створювати необхідні передумови для сталого водокористування на довгострокову перспективу.

Список використаних джерел:

1. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. №38–39. Ст.248.
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 р. №932-р https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932–2016-%D1%80#Text (втратила чинність).
3. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 8 жовтня 2024 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2025. №9. Ст.19.
4. Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. №483-р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483–2024-%D1%80#Text
5. Водний кодекс України: прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №24. Ст. 189.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом: Закон України від 4 жовтня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. №46. Ст.780.
7. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. №1363-р. *Офіційний вісник України*. 2021. №87. Ст.5584.

8. Про схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. №1134-р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134–2022-%D1%80#top
9. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №41. Ст. 546.

Шарапова Світлана Володимирівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Згідно зі Стратегією екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. №1363-р, земельні ресурси України є значною мірою деградованими, з високим показником розораності порівняно з європейськими країнами, а використання земель не повною мірою відповідає вимогам раціонального природокористування. Причини виникнення такої ситуації, як зазначається у Стратегії, мають комплексний характер та історичні передумови. Особливо слід відзначити порушення екологічно збалансованого співвідношення між сільськогосподарськими угіддями, зменшення території унікальних степових ділянок та інших цінних природних екосистем, надмірну розораність території та порушення природного процесу ґрунтоутворення, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, що має негативні наслідки для навколишнього природного середовища у довгостроковій перспективі [1].

Зазначена Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року визначає фундаментальні напрями державної

політики, спрямованої на мінімізацію негативних наслідків глобального потепління, зменшення вразливості природних систем та підвищення стійкості економіки.

Враховуючи, що саме земельні ресурси є найбільш чутливими до кліматичних трансформацій, реалізація стратегічних завдань у сфері кліматичної адаптації неможлива без оновлення та переосмислення підходів до правового регулювання земельних відносин. Стратегія прямо наголошує про необхідність удосконалення правових інструментів управління земельними ресурсами, впровадження механізмів сталого землекористування, збереження родючості ґрунтів та підвищення адаптивності агроландшафтів.

Таким чином, положення Стратегії логічно підводять до комплексної проблематики розвитку земельного законодавства в умовах кліматичних змін, оскільки саме правові механізми повинні забезпечити інтеграцію кліматичної політики у сферу використання, охорони та відновлення земель, а також визначити нові пріоритети державного регулювання, адаптаційні інструменти та стимули для землекористувачів.

Отже, одним із головних викликів сучасної земельної політики України є необхідність адаптації системи землекористування до умов, спричинених глобальними кліматичними змінами. Зростання частоти екстремальних погодних явищ, деградація ґрунтів, посилення ерозійних процесів, а також загроза втрати екосистемних послуг вимагають структурної трансформації підходів до використання земельних ресурсів.

Крім цього, додатковою та складною проблемою є наслідки повномасштабної військової агресії, що призвела до масштабного забруднення земель, мінування територій, руйнування меліоративних систем, деградації агроландшафтів та зміни структури землекористування в цілому. Значна частина територій втратила можливість безпечного сільськогосподарського використання, що посилює потребу в перегляді підходів до управління земельним фондом держави.

Таким чином, у цих умовах питання перерозподілу землекористування стає не лише екологічно доцільним, але й економічно необхідним, оскільки має враховувати як кліматичні тенденції, так і виклики післявоєнного відновлення, включаючи відновлення родючості ґрунтів, реабілітацію пошкоджених екосистем та забезпечення продовольчої безпеки.

Насамперед проблема полягає в тому, що наявний розподіл земель між категоріями та видами цільового призначення формувався без урахування сучасних кліматичних тенденцій. Значні площі інтенсивно ораних сільськогосподарських угідь у зонах ризикованого землеробства сьогодні втрачають продуктивність через засухи та ерозію. В той самий час частина територій, які мають потенціал для виконання кліматично стабілізуючих функцій, по суті не можуть бути використані таким чином через юридичні обмеження цільового призначення.

Необхідність перерозподілу землекористування полягає у приведенні фактичного стану земель у відповідність до їх екологічної та кліматичної стійкості. Йдеться про можливість, а в окремих випадках, про обов'язковість зміни категорії земель або їх цільового призначення.

Проте, одним із найбільш дискусійних аспектів є правове забезпечення таких трансформацій. Земельний кодекс України та інші нормативні акти, якими регулюється порядок та процедура зміни цільового призначення земель, не враховують необхідність реагування на кліматичні ризики. У цьому контексті постає потреба у створенні спеціального правового механізму, який би дозволив оперативно та юридично коректно трансформувати структуру землекористування відповідно до кліматичних загроз.

Таким чином, питання перерозподілу землекористування заради кліматичної адаптації є багатовимірним. Воно включає екологічні, правові, економічні та соціальні аспекти, що потребують комплексного підходу та оновлення земельного законодавства України. Лише поєднання науково обґрунтованих рішень, сучасних інструментів землеустрою та екологічно орієнтованого правового регулювання дозволить сформувати стійку до кліматичних змін модель землекористування.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363–2021-%D1%80#Text (дата звернення 18.11.2025).

Шевчук Лариса Миколаївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Непрості безпекові, соціально-економічні та політичні реалії сьогодення, в яких перебуває Україна в умовах запровадженого в країні воєнного стану як наслідку збройної агресії та повномасштабного вторгнення рф, вимагають від вітчизняних органів влади створення й забезпечення комплексу умов для раціонального використання публічних коштів при здійсненні закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад. Особливо актуалізовується ця проблематика з огляду на необхідність ефективної реалізації проєктів, пов'язаних з поточною та післявоєнною відбудовою України, а також з урахуванням потреб у подальшій адаптації національного законодавства до acquis Європейського Союзу і перспектив набуття нашою державою членства в цьому об'єднанні.

Раціональне використання публічних коштів, однак, не означає застосування лише цінових (економічних) підходів та критеріїв оцінки при здійсненні закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад. Як слушно зауважується з цього приводу в Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024–2026 роки, «Законодавство у сфері публічних закупівель має визначати можливості та способи широкого застосування нецінових критеріїв оцінки тендерних пропозицій, виключення обмеження максимального відсотка нецінового критерію, що дасть змогу більш ефективно проводити публічні закупівлі технологічно складних предметів закупівлі, які не можуть бути порівняні та оцінені виключно за критерієм найнижчої ціни» [1]. Також у цьому документі акцентується увага на тому, що окремим викликом у закупівельній сфері є збалансоване правове врегулювання важливих питань закупівель саме для проєктів відбудови України, насамперед щодо можливостей

і процедур закупівель без шкоди для принципів публічних закупівель та міжнародних зобов'язань, взятих на себе державою.

У цьому контексті слід зауважити, що в чинній редакції профільного акту з питань закупівель – Законі України «Про публічні закупівлі» – закріплено такий перелік принципів здійснення публічних закупівель: 1) добросовісна конкуренція серед учасників; 2) максимальна економія, ефективність та пропорційність; 3) відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; 4) недискримінація учасників та рівне ставлення до них; 5) об'єктивне та неупереджене визначення переможця процедури закупівлі/спрощеної закупівлі; 6) запобігання корупційним діям і зловживанням (ч. 1 ст. 5) [2].

Аналіз наведених положень дозволяє дійти висновку, що в цій системі принципів, закріплених законодавцем, основна увага приділяється саме економічній складовій («максимальна економія, ефективність»), у той час як соціальна та екологічна складова не згадується, що не відповідає проголошеним резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 № 70/1 глобальним цілям сталого розвитку до 2030 року [3] та Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 [4]. Разом з тим, сам текст Закону України «Про публічні закупівлі» містить низку еколого-правових положень та норм соціального характеру, які повинні враховуватися в процесі організації та здійснення закупівельної діяльності, і що чітко узгоджується зі змістом концепції сталого розвитку як балансу трьох її складових – економічної, соціальної та екологічної.

З цього приводу доцільно звернути увагу на проєкт Закону про публічні закупівлі (реєстр. № 11520 від 23.08.2024), поданий Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України та прийнятий нею за основу. У цьому проєкті в ч. 1 ст. 5 передбачено такі принципи проведення закупівель: 1) ефективність, прозорість та публічність, на всіх етапах закупівель; 2) пропорційність, недискримінація учасників та рівне ставлення до учасників; 3) добросовісна конкуренція серед учасників; 4) об'єктивне та неупереджене визначення переможця; 5) дотримання зобов'язань у сферах екологічного, соціального та трудового права під час закупівлі та виконання договору про закупівлю; 6) запобігання корупційним діям і зловживанням [5]. На відміну від чинної редакції Закону України «Про публічні закупівлі», в аналізованому проєкті спостерігається баланс, органічне поєднання усіх складових сталого

розвитку як фундаментальної засади закупівельної діяльності (не лише «ефективність», але й «дотримання зобов'язань у сферах екологічного, соціального та трудового права»).

Вважаємо, що саме такий підхід до розуміння й закріплення принципів здійснення публічних закупівель в Україні найбільше відповідає концепції сталого розвитку, сутності та змісту вітчизняної закупівельної діяльності в сучасних умовах, а тому повинен бути реалізований у вітчизняному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Стратегія реформування системи публічних закупівель на 2024–2026 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.02.2024 № 76-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76–2024-%D1%80#n170 (дата звернення: 17.11.2025).
2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922–19#Text (дата звернення: 17.11.2025).
3. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 № 70/1. URL: http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015 (дата звернення: 17.11.2025).
4. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019 (дата звернення: 17.11.2025).
5. Проект Закону про публічні закупівлі (реєстр. № 11520 від 23.08.2024). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=11520&conv=9 (дата звернення: 17.11.2025).

НАУКОВІ ДОПОВІДІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Бєляй Владислав Олегович
аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права
імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ВИЗНАННЯ УКЛАДЕНИМ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ НАБУТТЯМ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Відповідно до ст. 14 Основного закону України «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [1]. Функціонування та забезпечення гарантованих Конституцією України прав та гарантій стало мати обмежений характер, що істотно вплинуло на регулювання певних галузевих правовідносин, в тому числі правовідносини в сфері земельного права. Наявний в державі військовий стан створює нові виклики для земельних відносин в контексті забезпечення права орендарів, порушення яких призводить до зменшення інвестицій [2. с. 325–326].

На сьогоднішній день нерідко відбуваються випадки, коли особи, які в законний спосіб набули права власності на об'єкт нерухомого майна, який знаходиться на земельній ділянці комунальної власності не можуть оформити право оренди, зокрема через бездіяльність органів місцевого самоврядування.

Так, питання переходу права на земельну ділянку у разі переходу права на жилий будинок, будівлю, споруду, що розміщені на ній, врегульовано, зокрема, статтею 120 Земельного кодексу України, згідно з частинами першою та другою якої у разі набуття права власності на жилий будинок, будівлю або споруду, що перебувають у власності, користуванні іншої особи, припиняється право власності, право користування земельною ділянкою, на якій розташовані ці об`єкти. До особи, яка набула право власності на жилий будинок, будівлю або споруду, розміщені на земель-

ній ділянці, що перебуває у власності іншої особи, переходить право власності на земельну ділянку або її частину, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення. Якщо жилий будинок, будівля або споруда розміщені на земельній ділянці, що перебуває у користуванні, то в разі набуття права власності на ці об`єкти до набувача переходить право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, на тих самих умовах і в тому ж обсязі, що були у попереднього землекористувача.

Відповідно до вимог частини одинадцятої статті 120 Земельного кодексу України якщо об`єкт нерухомого майна (жилий будинок (крім багатоквартирного), інша будівля або споруда), об`єкт незавершеного будівництва розміщений на земельній ділянці державної або комунальної власності, що не перебуває у користуванні, набувач такого об`єкта нерухомого майна зобов`язаний протягом 30 днів з дня державної реєстрації права власності на такий об`єкт звернутися до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування із заявою про передачу йому у власність або користування земельної ділянки, на якій розміщений такий об`єкт, що належить йому на праві власності, у порядку, передбаченому статтями 118, 123 або 128 цього Кодексу.

Ця ж норма врегульовує, що орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, зобов`язаний передати земельну ділянку у власність або користування набувачу в порядку, встановленому цим Кодексом. Пропущення строку подання заяви, зазначеного в абзаці першому цієї частини, не може бути підставою для відмови набувачу (власнику) такого об`єкта у передачі йому у власність або користування земельної ділянки, на якій розміщений такий об`єкт [3].

Тобто частина одинадцята статті 120 Земельного кодексу України в чинній редакції встановлює прямий обов`язок органу місцевого самоврядування передати особі у користування земельну ділянку, на якій розташований придбаний нею об`єкт нерухомого майна. Вказані зміни до статті 120 були внесені на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо переходу прав на земельну ділянку у зв'язку з переходом прав на об'єкт нерухомого майна, який на ній розміщено» [4].

До зазначених змін у законодавстві, Верховний Суд у постанові від 17.01.2011 у справі №35/390, виснував правову позицію щодо застосування приписів статті 116 і частини першої статті 124 Земельного кодексу України при вирішенні спору про визнання укладеним договору

оренди земельної ділянки комунальної власності та вказав, що визнання судом укладеним договору оренди земельної ділянки за відсутності рішення органу місцевого самоврядування про передачу позивачу цієї ділянки в оренду є порушенням виключної компетенції органу місцевого самоврядування на розпорядження землями від імені народу України. Водночас Велика Палата Верховного Суду у постанові від 04.12.2018 у справі №32/563 (провадження №12-172гс18) дійшла висновку про відсутність підстав для відступлення від висновку Верховного Суду України, наведеного у постанові від 17.01.2011 у справі №35/390 (провадження №3-66г10) [5].

Однак, у серпні 2025 року Верховний Суд прийняв постанову від 20 серпня 2025 року у справі №910/12093/24, в якій зробив такі висновки, а саме, що на момент ухвалення Верховним Судом України постанови у зазначеній справі №35/390 (17.01.2011) норми земельного законодавства не містили імперативної зобов`язальної норми для органу місцевого самоврядування (власника землі), подібної до вищезазначеної частини одинадцятої статті 120 Земельного кодексу України, та не встановлювали будь-яким іншим чином прямого обов`язку передати земельну ділянку у власність або користування набувачу нерухомості, що на ній розміщена.

В такий спосіб Верховний Суд України у справі №35/390 виходив виключно з дискреційних (альтернативних) повноважень міської ради на укладення чи/або неукладення договору оренди землі. Проте внаслідок прийняття численних законодавчих змін повноваження органу місцевого самоврядування в цій частині уточнені, зокрема шляхом встановлення обов`язку надати земельну ділянку в користування або у власність власнику/набувачу нерухомого майна, що на ній розміщене [6].

Таким чином, у випадку відмови органу місцевого самоврядування в передачі в оренду земельної ділянки або бездіяльності органу місцевого самоврядування, яке може полягати у неприйняті жодного рішення щодо земельної ділянки, на якій розміщено об`єкти нерухомості особи, яка набула у власність дані об'єкти на законних підставах, належним способом захисту її права є звернення з позовом про визнання укладеним договору оренди щодо зазначеної земельної ділянки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 08.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996, No 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 19.11.2025).

2. Шаповалова К., & Федоров Ф. (2024). СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. Матеріали конференцій МЦНД, (01.11.2024; Хмельницький,, Україна), 325–332. URL: https://doi.org/10.62731/mcnd-01.11.2024.013 (дата звернення: 19.11.2025).
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#n492 (дата звернення: 19.11.2025).
4. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо переходу прав на земельну ділянку у зв'язку з переходом прав на об'єкт нерухомого майна, який на ній розміщено» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 50, ст.394. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1720-20#n7 (дата звернення: 19.11.2025).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 грудня 2018 року у справі 32/563. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977414 (дата звернення: 19.11.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 20 серпня 2025 року у справі № 910/12093/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129927900 дата звернення: 19.11.2025).

Бредіхін Юрій Юрійович
аспірант кафедри цивільного права
Запорізького національного університету

«КОРИСНІ ВЛАСТИВОСТІ ЗЕМЛІ» ЯК ОЦІНОЧНЕ ПОНЯТТЯ: ПЕРЕГЛЯД ЗМІСТУ ЗА УМОВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Правове регулювання використання земель в Україні, окрім іншого, базується на низці оціночних понять, серед яких – «інші корисні властивості землі» (п. «ґ» ч. 1 ст. 91 Земельного кодексу України) – є одним із ключових, проте найменш нормативно визначених [1]. Зазначене поняття закріплене у земельному законодавстві у контексті визначення обов'язків власників і користувачів земельних ділянок. Разом із тим порядок і методики вимірювання «інших корисних властивостей» землі чітко не встановлені. Традиційно їхнє визначення здійснюється у зв'язці з поняттям «родючість ґрунту», під яким розуміється «здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту» [2].

На нашу думку, семантика поняття «інші корисні властивості землі» значно розширюється у контексті сучасної кліматичної політики, яка формується у відповідь на загрози, зумовлені зміною клімату. Кліматичні зміни посилюють деградаційні земельні процеси – ерозію, виснаження запасів гумусу, зменшення ґрунтової вологи, втрату біорізноманіття та ризики опустелювання. У таких умовах збереження сталих агроландшафтів унеможливлюється, якщо обмежуватися виключно технічним чи виробничим розумінням родючості. Відповідно до цього розроблюються наукові підходи, у межах яких земля аналізується як багатофункціональна екосистема, що виконує кліматичні, біотичні та ландшафтні функції. Все це створює основу для трансформації традиційного розуміння корисних властивостей землі. Проте цей розширений зміст наразі не відображений у земельному законодавстві України та не інтегрований у механізми контролю, оцінки деградації ґрунтів, моніторингу чи правової відповідальності за відповідні порушення.

Викладене вказує на нагальність потреби у перегляді поняття «інші корисні властивості землі» з позицій екосистемного та кліматично орієнтованого підходів, а також визначення механізмів його нормативної конкретизації. Актуальність проблеми посилюється необхідністю гармонізації із європейським правовим полем, у якому збереження ґрунтових функцій дедалі частіше розглядається як складова кліматичної політики та елемент забезпечення кліматичної стійкості територій.

Відповідно до викладеного, важливим науковим завданням вбачається визначення можливих напрямів розвитку змісту оціночного поняття «інші корисні властивості землі» з урахуванням кліматичних ризиків і сучасних європейських підходів.

В ЄС упродовж останнього десятиліття простежується поступовий перехід від загальних декларацій щодо сталого використання земель до розроблення чітких нормативних стандартів вимірювання стану ґрунтів. Центральну роль у цьому процесі відіграє Стратегія ЄС щодо ґрунтів до 2030 р., у якій ґрунт визначається як носій множинних екологічних функцій, зокрема акумуляції органічного вуглецю, підтримання гідрологічного балансу, збереження біорізноманіття й забезпечення продовольчої безпеки. У документі наголошується, що ці функції безпосередньо пов’язані із досягненням цілей Європейського зеленого курсу та кліматичної нейтральності, оскільки здорові ґрунти відіграють ключову роль у пом’якшенні змін клімату, адаптації до їх наслідків та запобіганні опустелюванню [4].

29 вересня 2025 р. Європейський парламент ухвалив Директиву щодо моніторингу сталості ґрунтів (Soil Monitoring Law), що встановлює юридично обов'язкову систему моніторингу здоров'я ґрунтів. Передбачена цим актом система уніфікованих індикаторів (фізичних, хімічних і біологічних), стандартизованих методик вимірювання, просторової фіксації даних та періодичної оцінки деградаційних процесів безпосередньо пов'язується із кліматичною політикою ЄС: зокрема із зобов'язаннями щодо збільшення запасів вуглецю в ґрунтах, запобігання деградації земель та адаптації екосистем до кліматичних ризиків [3]. Відповідно до цього зміцнюється механізм юридичної відповідальності у випадках, коли суб'єкти господарювання не забезпечують належного збереження або відновлення ґрунтових функцій. Отже, у Європейському Союзі відбулася концептуальна трансформація підходу до визначення обов'язку зберігати «корисні властивості ґрунту», оскільки до змісту відповідного абстрактного оціночного поняття фактично були включені вимірювані параметри, що пов'язані зі стандартизованими процедурами моніторингу та юридичними оцінками наслідків порушення встановлених нормативів. Тобто виникає нормативна модель, яка може бути використана як орієнтир для модернізації українського земельного законодавства в частині конкретизації обов'язку щодо збереження «інших корисних властивостей землі» у контексті кліматичних викликів.

З огляду на досвід ЄС, вдосконалення вітчизняного земельного законодавства у частині конкретизації обов'язку щодо збереження «інших корисних властивостей землі» потребує запровадження низки змін як на рівні базових законів, так і підзаконних актів. Передусім, доцільним є законодавче визначення самого поняття, у якому мало б бути відображено сучасне наукове розуміння функцій ґрунту – не лише агрономічних, а й екосистемних і кліматичних (регуляторних, водоутримувальних, вуглецевих, біотичних тощо). Включення цієї дефініції до Земельного кодексу України або Закону «Про охорону земель», на нашу думку, створить концептуальну основу для подальшого правового наповнення та уніфікованого виконання землевласниками або землекористувачами обов'язку зберігати інші корисні властивості землі.

Наступним кроком є розроблення чіткої методики оцінювання стану «інших корисних властивостей землі» – подібно до моделі Soil Monitoring Law, із визначенням обов'язкових індикаторів (фізичних, хімічних, біологічних), порогових показників та процедур моніторингу. Така методика

має забезпечувати не лише контрольний, але й превентивний характер, дозволяючи виявляти негативну динаміку стану ґрунтів ще до настання деградації.

Окремим напрямом удосконалення законодавства може стати закріплення системи юридичної відповідальності, пов'язаної з порушенням обов'язку щодо збереження інших корисних властивостей землі. Підставою для такої відповідальності має виступати не формальний факт використання земель, а зміна їх функціонального стану, підтверджена результатами моніторингу. Доцільним є встановлення диференційованих правових наслідків залежно від ступеня погіршення ґрунтових властивостей – від рекомендацій щодо відновлювальних заходів до обмежень землекористування чи компенсацій екологічної шкоди. Крім того, потребує оновлення державна система земельного контролю, зокрема шляхом упровадження цифрових кадастрових інструментів, агроекологічних паспортів ґрунтів і регулярної звітності землевласників та землекористувачів.

Узагальнюючи, можна констатувати, що українське законодавство має базову нормативну конструкцію обов'язку щодо збереження «інших корисних властивостей землі», але її ефективність стримують невизначеність змісту, відсутність науково обґрунтованої методики його вимірювання та недостатність механізмів юридичної підтримки й контролю виконання. Орієнтація на європейську модель, яка поєднує екологічний, кліматичний та правозастосовний підходи, дозволяє сформувати більш комплексну систему правового регулювання, здатну забезпечити охорону ґрунтових ресурсів у довгостроковій перспективі. Таким чином, конкретизація оціночного поняття «інші корисні властивості землі» має стати невіддільним елементом адаптації земельного права України до викликів зміни клімату та вимог сталого землекористування.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. №2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text (дата звернення: 20.11.2025).
2. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 р. №171. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text (дата звернення: 20.11.2025).

3. Directive of The European Parliament and of The Council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law). Adopted by the Council on 29.09.2025 p. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9474–2025-REV-1/en/pdf (дата звернення: 20.11.2025).
4. EU Soil Strategy for 2030. Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0699 (дата звернення: 20.11.2025).

Буцмак Артем Юрійович
аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

МІСЦЕ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Першу спробу визначення норм, які регулюють суспільні відносини у галузі екологічного інформаційного забезпечення, як нового комплексного інституту екологічного права, здійснила ще в 1997 році у своєму дисертаційному дослідженні М. В. Краснова [1, с. 4]. У свою чергу, професор В. М. Єрмоленко неодноразово вказував на існування вже сформованого правового інституту екологічної інформації, який є міжгалузевим через належність щонайменше до галузей екологічного та інформаційного права [2, с. 23–28; 3, с. 74]. З наведеною доказовою базою існування правового інституту екологічної інформації важко не погодитись, однак М. В. Краснова взагалі не визначила склад запропонованого нею правового інституту, а В. М. Єрмоленко виокремив як основні відносини моніторингу довкілля, передачі результатів моніторингу уповноваженим органам, систематичного інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, забезпечення вільного доступу до екологічної інформації тощо. При цьому він лише вказав на існування у складі нормативного масиву в сфері екологічної інформації відносин забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, не визначивши при цьому їх місця у структурі екологічного права, що потребує додаткового більш поглибленого вивчення цього питання.

Наведена доказова база існування правового інституту екологічної інформації є досить логічною і переконливою, з чим слід було б погодитись, якби не забезпечувальне призначення екологічної інформації, що зумовлює необхідність пошуку того блоку екологічних відносин та супутніх норм, функцію забезпечення яких виконує остання. Зазначене становище посилюється тим, що абсолютною більшістю вчених юристів-екологів нормативний масив екологічної інформації не розглядається серед переліку інститутів системи екологічного права. Натомість варто звернути увагу на усталене виокремлення в структурі екологічного права правового інституту екологічного управління, причому як в наукових [4, с. 218], так і навчальних [5, с. 35; 6, с. 17] джерелах.

Справа полягає в тому, що вже аксіоматичним став причинно-наслідковий зв'язок між наявністю об'єктивної інформації і прийняттям ефективних управлінських рішень з певного питання. У екологічній сфері зв'язок між інформацією, сформованої за допомогою екологічного моніторингу, та прийняттям ефективних управлінських екологічних рішень чітко ілюструє ч. 1 ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Це дозволяє розглядати екологічну інформацію як невід'ємну складову сучасного процесу екологічного управління.

На різні аспекти особливостей інформаційної складової екологічного управління вказують, насамперед, наковці-екологи, загострюючи увагу на застосуванні ГІС-технологій з побудовою на їх основі відповідних інформаційно-аналітичних систем, що дасть змогу не тільки поєднати на принципово нових засадах органи державного управління і місцевого самоврядування, скоротивши часові та фінансові витрати для прийняття управлінських рішень, а й досягнути прозорості та зрозумілості останніх для громадськості [7, с. 92]. З цього боку цілком зрозумілим є також атрибутивний взаємозв'язок екологічного управління з контролем. У зазначеній сфері в еколого-правовій теорії за напрямом контрольної діяльності навіть виокремлюється інформаційний контроль [8, с. 293]. Усе наведене додатково підтверджує наявність тісного детермінаційного зв'язку екологічної інформації з екологічним управлінням та відповідно, як наслідок, взаємозв'язку між нормативними масивами, що забезпечують їх співіснування.

З цього випливає, що правове забезпечення екологічної інформації є складовою частиною правового інституту екологічного управління, поєднуючи масив правових норм, що регламентують блок відокремлених

найоднорідніших відносин в межах цього правового інституту. Сучасна теорія права такі відносно самостійні нормативні утворення позиціонує як субінститути (підінститути). Таким чином, вбачається доцільним розглядати правове забезпечення екологічної інформації саме як субінститут правового інституту екологічного управління. Водночас таке становище не виключає в подальшому переростання цього субінституту на наступний інституційний рівень, виходячи зі стрімкого розвитку інформаційної складової суспільного прогресу, який спостерігається наразі в світі, який вже призвів до появи сучасної галузі інформаційного права. Для цього правове забезпечення екологічної інформації має зайняти рівноправну позицію серед інститутів системи екологічного права. Утім, на фоні позитивного розвитку інформаційних відносин, варто навести влучний вираз фахівців з інформаційного права, що наразі саме інформаційні відносини все частіше супроводжують усі основні екологічні відносини [9, с. 189]. Цим образно підкреслюється постійне зростання значення екологічної інформації для всіх елементів системи екологічного права, що має в подальшому зумовити виокремлення субінституту правового забезпечення екологічної інформації в ранзі окремого самостійного еколого-правового інституту.

Список використаних джерел:

1. Краснова М. В. Гарантії реалізації права громадян на екологічну інформацію: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.06; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1997. 17 с.
2. Єрмоленко В. М. Інституційна природа правового забезпечення екологічної інформації. Екологічне право: науково-практичний журнал. 2014. № 1(1). С. 22–28.
3. Єрмоленко В. М. Актуальні аспекти дослідження системи сучасного екологічного права. Екологічне право України: система та межі правового регулювання: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. столу, 25 вересня 2015 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В. І. Андрейцев [та ін.]. Дніпропетровськ: НГУ, 2015. С. 72–75.
4. Барабаш А. Г., Шевченко В. С. Правова природа екологічного права як галузі права. Юридичний електронний науковий журнал. 2023. № 1. С. 216–219.
5. Соколова А. К. Система екологічного права. Екологічне право: підручник; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. С. 35–36.
6. Шемшученко Ю. С Екологічне право – комплексна галузь права. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2008. С. 8–26.

7. Картавцев О. М. Інформаційне забезпечення екологічного управління. Наукові записки. Т. 19. Біологія та екологія. 2001. С. 89–93.
8. Краснова М. В. Екологічний контроль. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 14: Екологічне право / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. Харків: Право, 2018. С. 293–294.
9. Арістова І. В., Макогонюк Ю. Ю. Право на доступ до публічної інформації в екологічній сфері України: організаційно-правове забезпечення: монографія; за заг. ред. Арістової І. В. Київ: НУБіП України, 2017. 222 с.

Висоцький Владислав Геннадійович
аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ІНОЗЕМНЕ ІНВЕСТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Здатність держави бути суверенною, мати стійкість до зовнішніх політичних та економічних коливань – це запорука незалежності держави від посягань ззовні та здатність забезпечити національну безпеку України. Розглядаючи питання використання іноземного інвестування як інструменту забезпечення економічної безпеки слід детальніше зупинитись на двох аспектах: це суверенітет та на національна безпека країни. Конституційне закріплення та тлумачення самого терміну «суверенітет» має бути розширене, оскільки вбачається що наявність і дієвість цього принципу залежить не лише від його конституційного закріплення, а і від деталізації самого поняття суверенітету, яке можна поділити на: економічний суверенітет, державний, національний і народний. В рамках дослідження теми іноземних інвестицій доцільно зупинитись саме на поняття економічного суверенітету. Другий аспект який хочеться виокремити це поняття національної безпеки України, котре як і у випадку з поняттям «суверенітет», має ознаки системи, що складається з економічної, державної та територіальної безпек. І з урахуванням специфіки теми дослідження маємо детальніше зупинитись на економічній безпеці, яка є складовою частиною національної безпеки і виступає матеріальною основою забезпечення будь-якої

національної безпеки, оскільки здатна забезпечити: 1) стійкість та стабільність,протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими слід розуміти міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз факторів; 2) економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку; 3) самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені; 4) національні інтереси. [1, с. 8]

Економічна безпека, як і економічний суверенітет – це поняття, які не справедливо не знайшли свого відображення в Конституції України, звісно ж вони охоплюються більш загальними категоріями такими як «суверенітет» та «національна безпека», але все ж могли би бути об'єднаними в окремому розділі Конституції, який був би присвячений економічній системі України, визначав би складові такої системи, окреслив коло учасників таких правовідносин, систему органів і посилання на галузеві закони та підзаконні нормативно-правові акти. Відсутність розділу «економічна система» набув ще більшої актуальності з огляду на скасування Господарського кодексу, зникнення якого фактично означає втрату цілого комплексу правовстановлюючих та правозастосовчих норм та принципів, і створює певний «вакуум» що може призвести до зловживань зі сторони учасників господарських правовідносин. Описати ситуацію що виникла можна за допомогою такого порівняння: уявімо що учасники господарських правовідносин це літаки, а законодавча база це система карт, радарів і показників, що забезпечує розподіл повітряного простору між учасниками, унеможливлює їх негативний вплив один на одного, регламентує процедури підняття у повітря та вдалої посадки, скасування законодавчої бази у даному випадку фактично подібне на зникнення усієї системи карт та навігації, що проте не припиняє самих полетів та не зупиняє діяльність суб'єктів, тобто суспільні правовідносини продовжують існувати, але вже без належної навігації, що як мінімум здатне внести хаос в процес

функціонування цілої системи правовідносин, а як максимум це дає можливість участникам вдаватись до маніпуляцій із законодавством, та впливати один на одного. Враховуючи викладене, належне законодавче закріплення понять: економічна система, економічний суверенітет та економічна безпека, окреслене коло учасників цих відносин, наявність державних інституції та органів, наділених відповідним функціоналом з обов'язковим посиланням на галузевий закон, який має регламентовувати правовідносини в системі господарювання – значно зменшив би вірогідність скасування закону. Подібні прецеденти мають руйнуючий вплив на сьогоднішню державність, яка і так зазнає значних руйнувань у зв'язку зі збройною агресією, оскільки вони порушують основи економічної безпеки і роблять країну аж занадто залежною від зовнішньої допомоги, негативно впливають на інвестиційну привабливість країни, затримують процеси інтеграції України в європейський політичний та економічний простір. Відсутність економічної безпеки ставить під питання ефективність здійснення та дотримання державою стратегії безпеки, а отже унеможливлює ефективне функціонування національної безпеки.

Переходячи до питання іноземного інвестування як інструменту забезпечення економічної безпеки України, слід декомпозувати поняття «економічна безпека» на складові частини, та проаналізувати її взаємозв'язок з інвестиційною діяльністю. Встановлено, що складовими економічної безпеки є: інвестиційно-інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, продовольча та енергетична безпека, оскільки саме ці складові якнайкраще характеризують її економічну сутність [1, с. 9]. На сучасному етапі розвитку держави з огляду на згадану вище проблематику, та наявні численні руйнування в аграрному, енергетичному, виробничому, продовольчому секторах, питання економічного суверенітету та безпеки здобуває посиленого значення для країни, оскільки для забезпечення належного функціонування економічного сектору потрібно відновити пошкоджені збройною агресією об'єкти, і тут іноземне інвестування може стати в нагоді. Для того щоб перетворити інвестиційну діяльність на дієвий інструмент побудови сильної економіки треба сфокусуватись на такому колі питань: коло учасників таких правовідносин, визначити пріоритетні об'єкти та напрями для інвестування, створення та модернізація законодавчої бази, регламентація діяльності контролюючих органів. Питання визначення пріоритетних об'єктів та напрямів для інвестування

тісно пов'язане з визначенням складових елементів економічної безпеки, а отже, першочергово інвестиції мають бути направлені на відновлення енергетичного, аграрного, продовольчого та соціального секторів. Окрему увагу слід приділити забезпеченню принципів добросовісного господарювання, унеможливлення тіньового виведення коштів здобутих за допомогою господарювання, та зловживань пов'язаних із залученням коштів. На цьому етапі доцільним стає здійснення ефективної попередньої перевірки як самих об'єктів, що потенційно претендують на залучення інвестицій, так і інвесторів, особлива увага має приділятись: суб'єктному складу, структурі власності, наявності прозорої системи звітності, історії податкової та балансової звітності за 3–5 років, що дасть можливість окреслити коло підозрілих підприємств та організацій як всередині країни, так і унеможливити негативний вплив на українську економіку ззовні.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що незважаючи на притаманний суспільству скепсис по відношенню до діяльності владних інституцій та функціонування держави в цілому, побудова ефективною економіки за допомогою іноземного інвестування цілком можлива, але для того щоб це відбулось, держава має чітко визначити мету такої діяльності – відновлення зруйнованого і втраченого промислового та енергетичного потенціалу для забезпечення економічної безпеки та економічного суверенітету України, поточне інвестиційне законодавство має зазнати значних модернізацій в частині окреслення кола суб'єктів, визначення пріоритетних напрямів залучення інвестицій протягом усього часу до закінчення збройної агресії, а в повоєнний час питання законодавчого закріплення основних напрямів та об'єктів для інвестування має відповідати державній стратегії по забезпеченню національної безпеки, і має бути націлене на досягнення енергетичної, промислової та соціальної безпеки, що буде забезпечувати реальну дію економічного суверенітету України, а отже у всією економічної системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Шпаков В. В. Господарсько-правовий механізм забезпечення інвестиційної безпеки держави. 2021, с. 8–9. https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/19479

Голуб Олександр Юрійович
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

СУПУТНИКОВІ ДАНІ ЯК ДОКАЗ В ЕКОЛОГІЧНИХ СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Дистанційне зондування Землі є одним із найважливіших інструментів сучасної науки та практики управління природними ресурсами. Воно дозволяє здійснювати комплексний моніторинг великих територій, включно з важкодоступними регіонами, забезпечує швидке отримання даних та їхнє використання для аналізу екологічних процесів [1]. У сучасних умовах, коли екологічні проблеми набувають глобального характеру, а кількість супутників на орбіті перевищує 12 тисяч, питання правового регулювання дистанційного зондування стає надзвичайно актуальним [2]. Йдеться не лише про технічні аспекти, а й про юридичні гарантії захисту довкілля, прав людини та інтересів держав [3].

Міжнародне космічне право формувалося у другій половині XX століття, коли космічна діяльність здійснювалася виключно державами. Основним документом є Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 року, який закріплює право держав на мирне використання космосу та відповідальність за діяльність як державних, так і приватних суб'єктів [4]. Додатково діють Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір 1975 року [5] та Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1972 року [6]. Вони визначають обов'язки держав щодо реєстрації космічних апаратів та відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами. Проте ці документи не враховують специфіку дистанційного зондування, яке нині здійснюється не лише державними, а й приватними операторами, і має значення не лише для науки, а й для комерції, оборони, екології та ін.

Єдиним міжнародним актом, що прямо стосується дистанційного зондування, є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №41/65 від 1986 року про Принципи, що стосуються дистанційного зондування Землі

з космічного простору [7]. Вона містить принципи зондування Землі, визнає його значення для управління природними ресурсами та охорони довкілля, але має рекомендаційний характер і не створює обов'язкових норм. Це означає, що держави можуть дотримуватися цих принципів, але не зобов'язані їх виконувати. Відсутність обов'язкових міжнародних стандартів створює правову невизначеність, особливо у питаннях обміну даними, відповідальності за недостовірну інформацію та діяльності приватних компаній.

Серед ключових проблем чинного регулювання варто виділити кілька аспектів.

По-перше, відсутність чітких правил щодо обміну даними та доступу до інформації. Деякі держави надають вільний доступ до супутникових даних, інші обмежують його з міркувань безпеки чи економічних інтересів. Це створює нерівність у доступі до інформації та може призвести до конфліктів [8].

По-друге, неврегульованість відповідальності за недостовірні дані. Якщо супутникові знімки містять помилки, це може спричинити серйозні наслідки для екологічних рішень чи судових процесів [9].

По-третє, діяльність приватних операторів. Сучасна практика показує, що саме приватні компанії є основними постачальниками супутникових даних, але їхня діяльність майже не врегульована на міжнародному рівні.

Нарешті, застарілість норм, які не враховують новітні технології та кіберзагрози. У сучасних умовах питання захисту даних від хакерських атак є не менш важливим, ніж питання фізичної безпеки супутників [10].

Окремого значення набуває питання використання даних дистанційного зондування як доказів у судових процесах щодо порушень екологічного законодавства.

Так, в США вже у 1974 році у справі Reserve Mining Company супутникові знімки стали вирішальними доказами забруднення озера Суперіор [11]. У справі Dow Chemical Co. v. United States Верховний суд визнав законним використання аерофотозйомки промислового комплексу без ордера, що підтвердило можливість застосування таких даних у судових процесах [12]. У Великій Британії у 2012 році супутникові знімки довели незаконне скидання відходів танкером Maersk Kiera [13]. У Японії у 2016 році було прийнято закон, який прямо дозволяє використання даних зондування у судових процесах [14], а в Бразилії у 2021 році прийнято резолюцію, що регулює застосування супутникових зображень у судових

справах [15]. Ці приклади свідчать про поступове визнання супутникових даних як доказів, проте їхнє використання залишається обмеженим через відсутність міжнародних стандартів.

Суди приймають такі докази лише за умови їхньої технічної надійності та підтвердження експертами. Це означає, що супутникові знімки можуть бути використані лише тоді, коли їхня якість відповідає певним критеріям, а достовірність підтверджена незалежними експертами. Відсутність міжнародних стандартів ускладнює цей процес і обмежує поширення практики використання супутникових даних у судових процесах [16; 17; 18].

Таким чином, сучасне міжнародне правове регулювання дистанційного зондування Землі є недостатнім і не відповідає актуальним викликам. Для забезпечення ефективної охорони довкілля та правової визначеності необхідно прийняти міжнародний договір та вітчизняний нормативно-правовий акт, які б комплексно врегульовували дистанційне зондування, визначали відповідальність держав і приватних суб'єктів, встановлювали стандарти поширення даних та закріплювали правила використання супутникових зображень як доказів у судових процесах. Запровадження таких стандартів сприятиме підвищенню довіри до технологій дистанційного зондування та їхньому ширшому застосуванню, в тому числі й у сфері охорони довкілля.

Список використаних джерел:

1. Richard M. Carson (2025) Remote sensing and the international law of space. *SPACENEWS*. URL: https://www.thespacereview.com/article/4941/1 (дата звернення: 24.11.2025).
2. Golub O. Legal Nature of Remote Sensing of the Earth from Space. *Advanced Space Law*. 2024. Volume 13. P. 88–95. DOI: https://doi.org/10.29202/asl/13/8.
3. Earth Observation/Remote Sensing. *European Space Agency*. URL: https://www.esa.int/About_Us/ECSL_-_European_Centre_for_Space_Law/Earth_Observation_Remote_Sensing (дата звернення: 24.11.2025).
4. Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects. *United Nations. Office for Outer Space Affairs.* URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introliability-convention.html (дата звернення: 24.11.2025).
5. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір 1975 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_253#Text (дата звернення: 24.11.2025).

6. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1972 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126#Text (дата звернення: 24.11.2025).
7. Principles relating to Remote Sensing of the Earth from Outer Space: resolution / adopted by the General Assembly. *United Nations*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/126423?v=pdf (дата звернення: 24.11.2025).
8. Shyshkarov K. Legal regulation: earth's remote sensing, artificial intelligence in Ukrainian conflict. *Європейські перспективи*. 2024. №4. С. 110–114. DOI: https://doi.org/10.32782/ep.2024.4.14.
9. Young-Ju Kim Commercial Use of Satellite Remote Sensing Data and Civil Liability. *Laws*. 2024. №13 (6). 77. https://doi.org/10.3390/laws13060077.
10. Antara Jha (2024) Cybersecurity in Space and the Challenges of International Regulation. *DEFSTART*. Vol. 18. Issue 4. 32 p. URL: https://www.defstrat.com/magazine_articles/cybersecurity-in-space-and-the-challenges-of-international-regulation/ (дата звернення: 24.11.2025).
11. Reserve Mining Company v. United States, 74–1291. *VLEX*. URL: https://case-law.vlex.com/vid/reserve-mining-company-v-885158288 (дата звернення: 24.11.2025).
12. Dow Chemical Co. v. United States, 476 U. S. 227 (1986). *JUSTIA*. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/476/227/ (дата звернення: 24.11.2025).
13. Satellite images as primary evidence in UK court. *EMSA*. URL: https://emsa.europa.eu/csn-menu/csn-service/oil-spill-detection-examples/286-oil-spill-detection-examples/1873-oil-spill-detection-examples-maersk-kiera-february-2012.html (дата звернення: 24.11.2025).
14. Act on Ensuring Appropriate Handling of Satellite Remote Sensing Data. Act No. 77 of November 16, 2016. Japanese Law Translation. URL: https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/4344/en (дата звернення: 24.11.2025).
15. Brazilian National Council of Justice creates national environmental policy of the judiciary. *DEMAREST*. URL: https://www.demarest.com.br/brazilian-national-council-of-justice-creates-national-environmental-policy-of-the-judiciary/ (дата звернення: 24.11.2025).
16. Using Satellite Imagery As Evidence In Judicial Proceedings. *OnGeo*. URL: https://ongeo-intelligence.com/blog/using-satellite-imagery-as-evidence-in-judicial-proceeding (дата звернення: 24.11.2025).
17. From Space to the Courtroom: AI Enhanced Satellite Imagery and the Future of Accountability. *OpinioJuris*. URL: https://opiniojuris.org/2025/01/14/from-space-to-the-courtroom-ai-enhanced-satellite-imagery-and-the-future-of-accountability/ (дата звернення: 24.11.2025).
18. Kannegieter H. (2023) Privacy and Veracity Implications of the Use of Satellite Imagery from Private Companies as Evidence in Human Rights Investigations. *Harvard Human Rights Journal*. URL: https://journals.law.harvard.edu/

hrj/2023/11/privacy-and-veracity-implications-of-the-use-of-satellite-imagery-from-private-companies-as-evidence-in-human-rights-investigations/ (дата звернення: 24.11.2025).

Дудінов Ігор Валерійович
аспірант відділу проблем аграрного,
земельного, екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У СУЧАСНОМУ ЗЕМЕЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ

У сучасних умовах цифровізації управління природними ресурсами геоінформаційні системи (ГІС) відіграють ключову роль у сфері земельного управління. ГІС дозволяють збирати, зберігати, аналізувати та візуалізувати просторові дані про землю, забезпечуючи обґрунтоване планування і прийняття рішень щодо використання та охорони земель. Вони підвищують прозорість і ефективність управлінських процесів, слугуючи інструментом демократичного доступу до інформації. Відкриті геопросторові дані, зокрема, стають основою прозорої та підзвітної діяльності органів влади, оскільки кожен зацікавлений громадянин має право на доступ до публічної інформації про стан та використання земель [1, с. 159]. Таким чином, правове забезпечення використання ГІС у земельних відносинах є необхідною передумовою сталого розвитку та раціонального природокористування.

Нормативно-правові засади використання ГІС у земельному управлінні. Основу правового регулювання земельних відносин в Україні становить Земельний кодекс України, який визначає засади власності на землю, порядок набуття, використання та відчуження земельних ділянок, а також механізми державного управління у цій сфері [2]. В рамках земельної реформи Україна здійснила важливий крок до цифровізації – запровадження Державного земельного кадастру як єдиної державної ГІС відомостей про землі в межах державного кордону. Відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр» (2011 р.), Держав-

ний земельний кадастр визначено як єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, їх цільове призначення, обмеження у використанні, кількісну та якісну характеристику земель та розподіл земель між власниками і користувачами [3]. Таким чином, ведення кадастру стало повністю електронним, що заклало правову базу для використання ГІС-технологій у земельному адмініструванні.

Надалі нормативно-правове забезпечення цифровізації земельного управління розвивалося шляхом ухвалення спеціальних законів та підзаконних актів. Значущим етапом стало впровадження Національної інфраструктури геопросторових даних (НІГД). Офіційне визначення «геоінформаційної системи» уперше було закріплено у Законі України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13.04.2020 р. № 554-IX – як інформаційної системи, призначеної для провадження діяльності з геопросторовими даними та метаданими [4]. Цей закон також визначив правові та організаційні засади створення, функціонування та розвитку НІГД, спрямованої на «забезпечення ефективного прийняття органами державної влади та органами місцевого самоврядування управлінських рішень, задоволення потреб суспільства в усіх видах географічної інформації, інтегрування у глобальну та європейську інфраструктури геопросторових даних» [4]. У законі було закріплено принципи створення НІГД, серед яких інтероперабельність даних з різних джерел та відкритість геопросторових даних і метаданих. В результаті, з 2021 р. було сформовано правове підґрунтя для інтеграції різних державних кадастрів і реєстрів (земельного, містобудівного, лісового, водного та ін.) у єдину геоінформаційну систему країни. Україна фактично переймає світовий досвід побудови національної системи геопросторових даних на основі земельного кадастру [1, с. 161]. НІГД забезпечує міжгалузеву інтеграцію даних кадастрів та вільний доступ користувачів до базових картографічних та тематичних шарів геоданих через національний геопортал [4]. Це правове нововведення відповідає вимогам Директиви 2007/2/ЄС INSPIRE, що встановила загальні правила для інфраструктури просторової інформації в ЄС, і до якої прагне долучитися Україна.

Цифровізація земельних відносин: сучасний стан та концептуальні засади. Визнання важливості цифрових технологій у земельному управлінні знайшло відображення у стратегічних документах України. Зокрема, цифровізація земельних відносин визначена як стратегічний пріоритет державної політики у низці програмних актів [5, с. 133]. Хоча на законо-

давчому рівні цифровізацію поки прямо не закріплено як окремий принцип земельної політики, основні положення щодо впровадження окремих цифрових функцій (електронного документообігу, онлайн-сервісів тощо) вже набули нормативного закріплення. Активне запровадження електронних сервісів стало одним із результатів земельної реформи в Україні [5, с. 137]. Сьогодні громадяни та бізнес мають можливість отримувати відомості з кадастру онлайн, користуватися електронними послугами з реєстрації земельних ділянок, участі в електронних земельних аукціонах тощо. Ці кроки значно знижують роль суб'єктивних чинників при реалізації земельних прав та підвищують об'єктивність оцінки стану земель. У результаті цифровізації забезпечується рівний доступ до інформації про землю для всіх зацікавлених осіб, що сприяє формуванню прозорого і ефективного ринку земель [5, с. 136]. Відкритість даних кадастру та інших ГІС сприяє громадському контролю за використанням ресурсів і запобігає корупції у земельній сфері. Як зазначає П. Ф. Кулинич, цифровізація земельних відносин істотно змінює сферу дії земельного права, обумовлюючи його подальший розвиток через появу нових потреб суспільства у використанні земельних ресурсів [6, с. 411].

Важливо, що використання ГІС-технологій інтегровано й у механізми охорони довкілля та раціонального природокористування. Так, Стратегія державної екологічної політики України до 2030 р. передбачає створення інтегрованої системи державного екологічного моніторингу з використанням сучасних ІТ-рішень, а першою галуззю, де реалізовано цифрові заходи, стала саме земельна сфера – через впровадження електронного земельного кадастру [5, с. 135]. Очікуваними результатами розвитку правових засад цифровізації земельної політики визначено, зокрема, забезпечення загальної доступності інформації про стан земель, поліпшення стану довкілля до рівня європейських вимог, удосконалення системи невиснажливого використання земельних ресурсів та створення системи комплексного моніторингу довкілля [5, с. 135]. В Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель акцентовано, що реалізація більшості заходів у сфері охорони земель (6 із 8 запланованих) має здійснюватися з використанням цифрових технологій. Зокрема, мова йде про розроблення й впровадження цифрових процесів землеустрою та моніторингу земель, створення автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, застосування дистанційного зондування Землі та навіть алгоритмів штучного інтелекту для обробки

даних про землю [5, с. 135]. Таким чином, концептуально цифровізація земельного управління сьогодні охоплює не лише ведення кадастру, а й планування використання земель, екологічний моніторинг, контроль та прогнозування на основі ГІС.

Висновки. Геоінформаційні системи є невід'ємною складовою сучасного земельного управління, а їх ефективне застосування можливе лише за наявності належного правового забезпечення. В Україні створено основу для використання ГІС у земельній сфері: сформовано законодавчу базу (Земельний кодекс, закони про земельний кадастр, НІГД тощо), що регулює збір, інтеграцію та відкритість геопросторових даних. Це дозволило перейти від паперових процесів до цифрових, забезпечити прозорість і підзвітність у прийнятті рішень щодо земельних ресурсів. Водночас правове поле продовжує розвиватися й адаптуватися до нових викликів. Необхідно подальше вдосконалення нормативно-правових актів для підтримки інтероперабельності різних ГІС, гарантування актуальності та достовірності даних, захисту інформації з обмеженим доступом, а також для стимулювання впровадження інновацій – таких як високоточне дистанційне зондування, використання великих даних та штучного інтелекту в управлінні земельними ресурсами. Узгодження національного законодавства зі стандартами ЄС (INSPIRE) та міжнародними практиками залишатиметься важливим напрямом, що сприятиме інтеграції України у глобальний інформаційний простір. Отже, правове забезпечення використання ГІС у земельному управлінні є запорукою ефективного, екологічно збалансованого і прозорого використання земельних ресурсів в інтересах суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Petrakovska O., Mykhalova M., Lizunova A. *Interrelation of state information systems for land management*. Journal of Water and Land Development. 2024. № 52(1–3). pp. 157–166.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. ст. 27.
3. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 8. ст. 61.
4. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 р. № 554-IX // Відомості Верховної Ради України. 2020. № 37. ст. 277.

5. Ільків Н. В. *Правові засади застосування цифрових технологій у земельній політиці України*. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. 2024. № 86(3). С. 133–138.
6. Кулинич П. Ф. *Законні земельні інтереси та перспективи їх реалізації в умовах цифровізації земельних відносин*. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 410–423.

Іванська Ірина Андріївна
аспірантка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ОСЕЛИЩ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Сучасні кліматичні трансформації, спричинені інтенсивною антропогенною діяльністю, формують один із наймасштабніших викликів для екологічної політики та правового регулювання в Україні. Підвищення середньорічних температур, зміни структури та режимів опадів, часті прояви екстремальних погодних явищ, деградація екосистем, зникнення вразливих біотопів і зміни біогеографічних меж вимагають суттєвого оновлення природоохоронної нормативно-правової бази. У цих умовах особливої уваги набуває адаптація екологічного законодавства до нових кліматичних реалій, зокрема розвиток оселищного підходу, який став одним із фундаментальних принципів збереження біорізноманіття в європейському правовому полі.

Важливим фактором трансформації природоохоронних норм є необхідність адаптації законодавства до динаміки кліматичних процесів. Традиційно екологічне право базувалося на концепції стабільності природних систем, однак у XXI столітті зростає потреба враховувати їхню змінність, рухливість та чутливість до зовнішніх впливів. Кліматичні зміни викликають деградацію традиційних типів оселищ, зміщення ареалів тварин і рослин, зростання інвазій чужорідних видів, порушення гідрологічних і ґрунтових умов, зниження стійкості екосистем до пожеж, посух і повеней. Усе це ставить перед законодавцем завдання інтегрувати превентивність, екосистемність і адаптивність як ключові принципи розвитку правового регулювання у сфері охорони природи.

Охорона довкілля та стале використання природних ресурсів є однією з головних пріоритетних цілей ЄС, і Україна зобов'язана виконувати вимоги та стандарти в цій сфері. Особливого значення окреслене питання набуває в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, де в Додатку XXX до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» наша держава зобов'язалась поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у сфері охорони природи [1].

Оселищна концепція, що передбачає охорону природних комплексів не лише через захист окремих видів, а й через збереження їхніх природних оселищ, стала основою політики Європейського Союзу щодо сталого збереження біорізноманіття. Україна, рухаючись шляхом євроінтеграції, впроваджує відповідні підходи, гармонізуючи власне законодавство з нормами міжнародних документів, таких як Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), Директива ЄС про збереження природних оселищ та дикої фауни і флори (Оселищна директива) та Директива ЄС про охорону птахів (Пташина директива). Впровадження цих стандартів в Україні відбувається через оновлення законів про охорону навколишнього природного середовища, природно-заповідний фонд, екомережу та розроблення проєктів нормативних актів щодо імплементації Оселищної директиви.

Кліматичні зміни безпосередньо впливають на ефективність оселищного підходу, оскільки природні оселища, які є основними об'єктами охорони, змінюють свої кордони, структуру та стан. Резолюція № 4 Бернської конвенції та Додаток І Оселищної директиви ЄС характеризують природне оселище (біотоп) як суходільну або водну ділянку, природну або напівприродну, яка визначається за географічними, абіотичними та біотичними особливостями [2, с. 5].

Серед чинників, які призводять до руйнування оселищ, виділено чинники як природного, так і антропогенного походження: зміна клімату, абсолютне заповідання територій, нерегульована рекреаційна діяльність, зміна традиційного землекористування, забруднення та засмічення вод, поява інвазійних рослин, урбанізація тощо. Кліматичні зміни мають безпосередній вплив на оселища. Насамперед, мова йде про два основних базових чинники: середня температура повітря та кількість опадів [3, с. 58].

В Україні спостерігається північне зміщення степових екосистем, деградація болотних комплексів унаслідок зміни гідрорежимів, транс-

формація лісових насаджень під впливом температурних аномалій та хронічних посух. Фрагментація природних територій у поєднанні з кліматичними змінами посилює втрату рідкісних біотопів і ускладнює міграцію видів, що є критичним для збереження їхньої життєздатності. У результаті виникає потреба переглядати методи класифікації оселищ, критерії їх ідентифікації, межі та правовий статус природоохоронних територій, а також підходи до оцінки сприятливого природоохоронного стану.

Також необхідно зазначити, що з початком повномасштабної війни приблизно 25% природно-заповідних територій України опинилися під окупацією, що охоплює близько 900 природоохоронних об'єктів, включаючи 14 водно-болотних угідь міжнародного значення. Деякі з них є частиною Смарагдової мережі – загальноєвропейської мережі природоохоронних територій за межами країн ЄС, створеної для захисту видів та оселищ, які перебувають під загрозою зникнення. На щастя, деякі з цих територій звільнили, проте ті, що розташовані на сході та півдні України, досі окуповані [4].

Одним із ключових завдань розвитку законодавства є створення динамічної системи обліку та моніторингу оселищ, яка б враховувала не лише фактичний стан біотопів, а й прогнозні моделі кліматичних змін на середньо- та довгострокові періоди. Це передбачає створення національної цифрової карти оселищ, регулярне оновлення Переліку рідкісних оселищ України, інтеграцію кліматичних моделей у екологічні оцінки та екологічний моніторинг. Також важливим є включення критеріїв кліматичної стійкості до визначення сприятливого природоохоронного стану оселищ, що дозволить забезпечити їхній розвиток, природне відновлення та збереження в умовах зміни клімату.

У сфері правового регулювання до пріоритетних напрямів належить адаптація екологічного законодавства України до стандартів Європейського Союзу, включно з розробленням окремого закону щодо оселищного підходу, гармонізацією природоохоронної термінології, розширенням правових механізмів охорони рідкісних біотопів, а також інтеграцією кліматичних показників у земельне, водне, лісове та аграрне законодавство. Особливо актуальною стає необхідність розвитку екологічної мережі України з урахуванням створення кліматичних коридорів міграції видів, розширення Смарагдової мережі та формування нових транскордонних територій природоохоронного значення.

Кліматичні зміни вимагають створення національної системи моніторингу кліматичних ризиків для природних оселищ, яка має спиратися на європейські стандарти та забезпечувати відкритість екологічних даних для наукових установ, громадськості та органів влади. Важливим стає інтегроване використання дистанційного зондування Землі, геоінформаційних систем, автоматизованих датчиків та польових досліджень. Лише комплексний підхід дозволить вчасно ідентифікувати зміни природних комплексів і відповідно адаптувати правові механізми їхнього збереження.

Узагальнюючи, варто зазначити, що адаптація екологічного законодавства до умов глобальних кліматичних змін є ключовим чинником забезпечення стійкого розвитку природного середовища в Україні. Посилення оселищного підходу, впровадження динамічного моніторингу, врахування кліматичних ризиків у нормативних актах та екологічних процедурах, гармонізація законодавства з правом ЄС і розвиток екологічної мережі є необхідними кроками для збереження біорізноманіття та природних ресурсів. У сучасних умовах важливо формувати таке правове поле, яке здатне не лише реагувати на вже наявні екологічні виклики, а й передбачати майбутні трансформації природних систем. Саме це забезпечить належний рівень охорони природи, збереже природні оселища та підвищить екологічну стійкість держави перед глобальними кліматичними змінами.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Угоду ратифіковано із заявою Законом №1678-VII від 16.09.2014] URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 05.11.2025).
2. Тлумачний посібник оселищ Резолюції №4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Перша версія адаптованого неофіційного перекладу з англійської (третього проекту офіційної версії 2015 року) / А. Куземко, С. Садогурська, О. Василюк. – Київ, 2017. – 124 с.
3. Царик Й. Трансформація оселищ і її вплив на зообіоту / Й. Царик, О. Решетило, О. Іванець, К. Назарук, О. Гнатина, І. Шидловський, В. Лєснік // *Вісник Львівського університету. Серія біологічна.* – 2024. – Вип. 91. – С. 55–64.
4. Як війна впливає на тварин і природне середовище. Ukraïner. URL: https://www.ukrainer.net/viyna-vplyvaie-na-pryrodu/ (дата звернення: 03.11.2025).

Ковтун Дмитро Сергійович
аспірант відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ЛІСОВОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ЧИ ЦЕ ЛИШЕ ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ВЛАСНЕ БОЙОВИМИ ДІЯМИ?

За офіційними даними, внаслідок російської збройної агресії пошкоджено близько 3 млн га лісів, що становить майже третину всіх лісових площ країни, з них 690 тис. га потребують розмінування, що може тривати десятиліттями. 500 тис. га лісів опинилася під окупацією або в зоні бойових дій [1].

Однак, розуміння шкоди, заподіяної лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, як лише тієї шкоди, що заподіяна власне бойовими діями, є надто вузьким. Хоча, звісно, насамперед йдеться саме про таку шкоду. Але мається на увазі не лише фізичне знищення дерев через обстріли, пожежі, будівництво фортифікацій чи проїзд військової техніки, а й руйнування біотопів, деградація ґрунтів, забруднення токсичними речовинами, мінна небезпека, зменшення рекреаційного потенціалу, втрата екосистемних послуг.

Варто враховувати, що шкода лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації заподіюється не лише державою-агресоркою, але і ЗСУ, які також, для відсічі ворогу, для потреб національної безпеки та оборони вимушені будувати фортифікаційні споруди, використовувати ліс для задоволення господарських потреб, переміщення техніки, заміновувати ліси тощо.

Окрім прямої візуально фіксованої шкоди лісовому фонду, в Україні констатуються невидимі на перший погляд втрати, що наразі залишаються поза обліком, насамперед деградація ґрунтів і біорізноманіття. Особливо небезпечним є порушення ґрунтового покриву вибухами: утворення вирв, руйнування мікрорельєфу. Будівництво фортифікацій та руйнування гідротехнічних споруд порушують гідрологічний режим, змінюється стік вод, що впливає на заболочені ліси та прибережні екосистеми. Це

своєю чергою веде до деградації цілого каскаду екосистем: втрачається природне поновлення дерев, змінюється видовий склад рослинності, відбувається витіснення рідкісних видів агресивними інвазійними. У зонах бойових дій має місце різке скорочення чисельності птахів і ссавців. Вказані втрати практично не враховуються в існуючій статистиці Держлісагентства і не потрапляють до фінансових оцінок збитків [2].

Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 року № 951)), відносить до основних показників, що оцінюються стосовно втрат лісового фонду: втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав землекористувачів; втрати лісокористувачів, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання та неодержанням доходів у зв'язку з тимчасовим невикористанням земельних ділянок [3]. Отже, зазначений вище Порядок містить надто вузьке розуміння втрат лісового фонду. Подібний підхід закладено й у Методиці визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації (затверджено Наказом Міндовкілля 5 жовтня 2022 року № 414) [4].

Шкода лісовим екосистемам у зв'язку з російською збройною агресією не обов'язково заподіюється в зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Така шкода може бути заподіяна лісам в межах віддалених територій, на яких ніколи не велися активні бойові дії і які навіть не перебували під ракетними та дроновими атаками, але щодо заподіяння такої шкоди прослідковується безпосередній причинно-наслідковий зв'язок з російською збройною агресією.

Наведемо лише один приклад. Йдеться про будівництво лісової дороги, внаслідок чого було вирубано праліси. Це пов'язано з історією будівництва вітроелектростанції (далі – ВЕС) на карпатській полонині Руна. У квітні цього року з'явилась інформація про прокладання лісової дороги у лісництві «Шипот» з полонини Руна вбік урочища Перелуки через приполонинний ліс. Згодом там виявили 114 пнів свіжозрубаних буків віком до 200 років. Але оскільки ці ліси належать до пралісів і їх охоронних зон, про що є офіційний висновок, то подібні рубки в них заборонені. За зверненнями екологічна прокуратура розпочала кримінальне провадження через незаконну рубку [5].

Ініціативу щодо розміщення ВЕСів у високогір'ях Карпат пов'язують з необхідністю перенесення потужностей альтернативної енергетики зі східних регіонів України, що потерпають від активних бойових дій, на захід. Після повномасштабного російського вторгнення та окупації сходу та півдня України, частина компаній зупинили роботу своїх ВЕСів. Переважна частина зупинених ВЕС розташована на окупованих територіях Херсонської та Запорізької областей, інші – на Донеччині та Луганщині. За дослідженнями Світового банку, найбільш перспективні місця для розвитку вітрової генерації в Україні – у степовій зоні та на мілководді акваторій Азовського і Чорного морів, Дніпровського каскаду і Дністровських водосховищ, затоки Сиваш. Нині ці території частково окуповані, частково стали лінією фронту чи зонами постійних обстрілів. Компенсувати втрачене і наростити нові потужності вирішили за рахунок будівництва вітряків у Карпатах [6].

Букові праліси Карпат мають статус об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Знищення цих територій порушує міжнародні зобов'язання України за Конвенцією про біологічне різноманіття (1992 р.) та Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» (Карпатською конвенцією 2003 р.), суперечить Цілям сталого розвитку (ЦСР-15), створює загрозу для планетарного екологічного балансу.

То ж навіщо знищувати унікальні екосистеми Карпат, якщо вітряки можна встановити на рівнинній місцевості, що не являє собою особливої природоохоронної цінності? Питання залишається відкритим.

Отже, як бачимо, передумовою знищення пралісів у наведеному вище випадку прокладання лісової дороги у лісництві «Шипот» з полонини Руна вбік урочища Перелуки є збройна агресія рф проти України, бо саме вона є причиною перенесення потужностей альтернативної енергетики зі східних регіонів України, що потерпають від активних бойових дій, на захід.

І таких прикладів можемо наводити велику кількість. Візьмемо хоча б проблему будівництва житла для внутрішньо переміщених осіб, що має своїм наслідком вирубку лісів. А проблема відбудови України? Навіть складно уявити, скільки деревини буде потрібно, щоб відбудувати знищену війною інфраструктуру.

Отже, шкода, заподіяна лісовому фонду України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, не охоплюється лише поняттям шкоди, заподіяної власне бойовими діями, хоча, мабуть, саме така шкода є наймасштабнішою. Саме таке, широке, розуміння цієї шкоди має бути

покладено в основу методик її обчислення. Держава-агресорка має повністю компенсувати Українському народові шкоду, заподіяну внаслідок знищення або пошкодження лісів. В основу методик обчислення такої шкоди має бути покладено конццепцію екосистемних послуг.

Список використаних джерел:

1. Екологічна шкода від військової агресії Росії складає 3 трильйони. URL: https://biz.censor.net/news/3403800/ekologichna_shkoda_vid_viyiskovoyi_agresiyi_rosiyi_skladaye_3_trylyiony_minpryrody.
2. Публічний звіт голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2024 рік. URL: https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/uploaded-files/%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B7%D0%B0%202024%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf
3. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. *URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326–2022-%D0%BF/print
4. Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 5 жовтня 2022 року № 414. *URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text
5. Струк Олена. Шукати вітра в горах. Що відбувається на полонині Руні. https://lb.ua/society/2025/06/23/682980_shukati_vitra_gorah_shcho_vidbuvaietsya.html
6. Вітряки у високогір'ї Карпат: шкода довкіллю та бізнес нардепа. https://cpi.org.ua/news/vitryaki-u-visokogiryi-karpat-shkoda-dovkillyu-ta/

Колесніков Сергій Андрійович
аспірант кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ ЗБРОЇ НА КЛІМАТ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

Сучасні воєнні конфлікти виходять далеко за межі класичних уявлень про їх безпековий і гуманітарний вимір, набуваючи чітко вираженого екологічного та кліматичного виміру. Військова зброя в умовах масштабних бойових дій є потужним чинником антропогенного впливу на кліматичну

систему, що спричиняє порушення природних процесів в атмосфері, літосфері та гідросфері.

Проблема взаємозв'язку між збройними конфліктами та кліматичними змінами протягом тривалого часу залишалась на периферії правових і наукових дискусій, поступаючись увагою питанням економічної діяльності, енергетики чи транспорту. Проте сучасні війни, з їх масштабом і технологічною насиченістю, вимагають кардинального перегляду цієї парадигми.

Застосування артилерійських систем, ракетної зброї, авіаційних ударів, бронетехніки, а також масове використання вибухових речовин супроводжується значними викидами парникових газів. До атмосфери потрапляють діоксид вуглецю (CO_2), метан (CH_4), закис азоту (N_2O), оксиди сірки і азоту, а також численні токсичні речовини. Ці викиди роблять додатковий внесок у глобальний парниковий ефект, що прискорює загальні кліматичні процеси потепління.

Особливо руйнівним є вплив цілеспрямованого знищення об'єктів енергетичної, транспортної та промислової інфраструктури – нафтобаз, електростанцій, хімічних підприємств. Пожежі на таких об'єктах часто тривають по декілька днів або тижнів, вивільняючи у повітря значні обсяги продуктів згоряння, у тому числі поліароматичні вуглеводні та важкі метали, що не лише впливають на здоров'я населення, але й змінюють склад атмосферного шару [1, с. 67].

Окремим аспектом є руйнування природних поглиначів вуглецю. Ліси, ґрунти, болотні комплекси виконують важливу функцію стабілізації клімату шляхом акумуляції вуглецю. Проте внаслідок обстрілів, вибухів, пожеж та мінування територій ці екосистеми деградують, втрачаючи здатність до відновлення. Знищені лісові масиви перестають виконувати роль кліматичних регуляторів, а порушені ґрунти вивільняють накопичений вуглець, що ще більше посилює ефект глобального потепління.

Внаслідок бойових дій також порушується гідрологічний режим територій. Руйнування дамб, водосховищ, систем зрошення і каналів змінює водний баланс регіонів, що безпосередньо впливає на мікроклімат, сприяє опустелюванню, ерозійним процесам та порушенню екосистемного балансу.

З правової точки зору, проблема впливу військової зброї на клімат розглядається на перетині трьох великих правових масивів: міжнародного екологічного права, міжнародного гуманітарного права та кліматичного права.

Норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року, встановлюють заборону на методи ведення війни, що спричиняють широкомасштабну, довготривалу та серйозну шкоду довкіллю [2]. Проте ці формулювання мають оціночний характер і не деталізують саме кліматичний аспект шкоди.

Натомість міжнародне кліматичне право – Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Паризька угода – фокусуються переважно на викидах, пов'язаних з мирною економічною діяльністю. Воєнні викиди практично не враховуються у глобальних кліматичних звітах і національних внесках, що створює серйозну правову та методологічну прогалину [3, с. 102].

У цьому контексті актуалізується ідея формування концепції «кліматичної відповідальності держави-агресора», яка має охоплювати не лише прямі екологічні збитки, а й шкоду, завдану кліматичній системі. Такий підхід дозволить враховувати кліматичні збитки при визначенні розмірів міжнародних репарацій та компенсацій.

В умовах збройної агресії проти України питання обліку воєнно-кліматичних збитків набуває особливої ваги. Сучасне екологічне законодавство України передбачає механізми обліку шкоди довкіллю, однак вони недостатньо адаптовані до оцінки саме кліматичних наслідків війни. З огляду на це, вважаємо, потребують розробки: 1) національна методика підрахунку військових викидів парникових газів; 2) механізм інтеграції цих даних у кліматичні звіти України; 3) правова модель фіксації кліматичної шкоди для подальших міжнародних позовів. Окремої уваги заслуговує питання включення масштабної кліматичної шкоди до складу злочину екоциду, що активно обговорюється у міжнародній доктрині [4, с. 89].

Таким чином, у сучасних умовах військова зброя перестає бути виключно засобом ведення збройної боротьби і трансформується у фактор глобальної екологічної та кліматичної небезпеки. Її використання спричиняє довготривалі кліматичні наслідки, що виходять за межі території окремої держави.

Ефективна протидія цим загрозам потребує розвитку еколого-правових механізмів обліку кліматичних збитків, гармонізації міжнародного кліматичного і гуманітарного права, а також формування дієвої системи міжнародної кліматичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Шевченко Я. М. Екологічні наслідки воєнних конфліктів: правовий аспект. – Харків, 2021. – 188 с.
2. Додатковий протокол І до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.
3. Кобилянський О. Ю. Кліматичне право: теорія та практика. – Київ: Юрінком Інтер, 2022. – 256 с.
4. Sands P. Principles of International Environmental Law. – Cambridge: Cambridge University Press, 2018. – 452 p.

Кононенко Єгор Данилович
аспірант кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ МІГРАЦІЙНИХ ШЛЯХІВ ДИКИХ ТВАРИН В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Кліматичні зміни у XXI столітті стали глобальним феноменом, який радикально впливає на структуру природних екосистем. Зміщення кліматичних зон, підвищення середньорічних температур, посухи, танення льодовиків і деградація природних ландшафтів призводять до порушення екологічного балансу та міграційних процесів тваринного світу**.** Мігруючі види диких тварин змінюють маршрути, долаючи дедалі більші відстані в пошуках відповідного середовища існування. Відтак питання охорони їхніх міграційних шляхів набуває стратегічного значення – не лише природоохоронного, а й кліматичного.

Боннська конвенція 1979 року створила міжнародно-правові рамки для охорони мігруючих видів диких тварин. Проте, як слушно зауважують Ф. Іпполіто та Ф. Сеацу**,** цей договір був ухвалений у час, коли глобальні кліматичні зміни ще не розглядалися як фактор, здатний докорінно змінити екологічну динаміку [1]. Сьогодні положення Конвенції мають тлумачитися ширше – з урахуванням норм Паризької угоди, яка формує універсальні зобов'язання держав у сфері пом'якшення наслідків кліматичних змін. Саме поєднання підходів цих двох документів дозволяє забезпечити ефективний правовий захист мігруючих видів, чутливих до змін середовища.

У системі міжнародного права важливу роль відіграє Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, де проголошено принцип попереджувальних дій: держави мають запобігати шкоді довкіллю, навіть якщо наукова невизначеність не дозволяє повністю оцінити ризики [2]. Це положення відкриває можливість для тлумачення зобов'язань держав не лише щодо скорочення викидів, а й щодо збереження природних екосистем і міграційних коридорів, які забезпечують екологічну стійкість.

Важливо підкреслити, що кліматичні зміни та втрата біорізноманіття – це взаємопов'язані процеси. Руйнування міграційних шляхів посилює ізоляцію популяцій, спричиняє генетичну деградацію і зменшує здатність видів до пристосування. Отже, збереження природної екологічної зв'язаності є не лише біологічним, а й правовим інструментом адаптації природи до зміни клімату.

А. Трауборст наголошує, що належне виконання чинних природоохоронних угод здатне значно підвищити адаптивний потенціал екосистем без необхідності розроблення нових міжнародних договорів. Він підкреслює, що підтримання або відновлення зв'язності природних середовищ – «ключовий захід адаптації біорізноманіття до кліматичних змін» [3, с. 19]. Цей висновок узгоджується із сучасною тенденцією до інтеграції природоохоронного і кліматичного права, що розглядає охорону природи не як самоціль, а як механізм забезпечення стабільності екосистем у мінливих кліматичних умовах.

Українське законодавство загалом відображає ці тенденції. Закон «Про тваринний світ» визначає серед завдань державної політики «збереження середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин» [4]. У свою чергу, Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» вимагає розроблення державних програм адаптації до зміни клімату та забезпечення раціонального використання природних ресурсів [5]. Ці положення утворюють правову основу для впровадження принципу екологічної зв'язаності територій, хоча наразі цей принцип не має законодавчого визначення.

Стратегія державної екологічної політики України до 2030 року визнає зміну клімату однією з головних загроз екологічній безпеці держави та підкреслює важливість адаптації екосистем до нових умов [6]. Цей документ уперше формулює ідею інтеграції природоохоронних і кліматичних цілей у межах єдиної політики. У практичному вимірі це означає, що охорона міграційних шляхів має бути врахована при плануванні

землекористування, розбудові транспортної інфраструктури, веденні лісового та сільського господарства.

Разом із тим існує низка проблем, що стримують реалізацію цих положень. В Україні відсутня єдина система моніторингу та картографування міграційних коридорів, що ускладнює їх ідентифікацію при плануванні територій. Бракує законодавчого механізму включення таких коридорів до екологічної мережі. Як наслідок, багато важливих ділянок залишаються без належного правового режиму охорони, а їх знищення або фрагментація часто відбуваються внаслідок господарської діяльності.

У цьому контексті слушною є позиція М. Волченка, який указує, що сучасна державна політика має бути спрямована на «створення умов для розвитку, збереження і відтворення видів тваринного світу, відновлення генофонду популяцій, удосконалення методів охорони тваринного світу» [7, с. 169]. Такий підхід поєднує природоохоронні та кліматичні завдання, роблячи акцент на активному відновленні природних зв'язків, а не лише на збереженні існуючих екосистем.

Удосконалення правового регулювання у цій сфері вимагає комплексного підходу. Насамперед, слід нормативно закріпити поняття «екологічна зв'язаність» та розробити Національну програму «Екологічні коридори України», яка б передбачала виявлення, правовий захист та інтеграцію міграційних маршрутів у єдину природоохоронну мережу. Доцільно також посилити транскордонну співпрацю в межах Боннської конвенції, оскільки багато видів здійснюють міграції за межі України, зокрема через Чорноморсько-Азовський та Карпатський регіони.

Отже, удосконалення правових механізмів охорони міграційних шляхів є важливою складовою державної кліматичної політики. Захист мігруючих видів від втрати ареалів і деградації природних маршрутів має розглядатися як форма екологічної адаптації, що зміцнює стійкість екосистем до кліматичних ризиків. Як наголошено у Стратегії державної екологічної політики до 2030 року, протидія зміні клімату та збереження природних комплексів є взаємозалежними завданнями державної політики [6].

Упровадження концепції екологічної зв'язаності територій сприятиме досягненню балансу між економічним розвитком і збереженням природних функцій середовища. Інтеграція питань охорони міграційних шляхів до системи кліматичного управління дозволить Україні виконати свої міжнародні зобов'язання, посилити національну екологічну безпеку та забезпечити збереження природної спадщини для майбутніх поколінь. Таким чином, охорона міграційних шляхів диких тварин має розглядатися

не лише як напрям природоохоронної політики, а як елемент національної стратегії кліматичної стійкості та частина європейського правового простору у сфері охорони довкілля.

Список використаних джерел:

1. Seatzu F. & Ippolito F. *Protecting Migratory Species of Wild Animals from Climate Change*. *Tulane Journal of International and Comparative Law.* 2023. Vol. 31. P. 263–282.
2. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : ООН; Угода, Міжнародний документ, Перелік […] від 09.05.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#o52 (дата звернення: 05.11.2025).
3. Trouwborst A. Climate Change Adaptation and Biodiversity Law. *In: J. M. Verschuuren (ed.), Research Handbook on Climate Change Adaptation Law, Edward Elgar Publishers.* 2013. P. 298–324.
4. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. №2894-III. Дата оновлення: 08.08.2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894–14#Text (дата звернення: 05.11.2025).
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України 25.06.1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 08.08.2025 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12#Text (дата звернення: 05.11.2025).
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. №2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697–19#Text (дата звернення: 05.11.2025).
7. Волченко М. В. Державна політика щодо охорони тваринного світу. *Київський часопис права.* 2023. № (1). С. 169–174.

Костогризов Олександр Валентинович
аспірант кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДЧУЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»

(далі – Закон № 1559-VI) закріпив основні правові, організаційні та фінансові засади регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі відчуження земельних ділянок, інших об`єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності [1].

Згідно із частиною 2 статті 2 Закону його дія поширюється на суспільні відносини, пов`язані з викупом земельних ділянок, інших об`єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, для забезпечення суспільних потреб чи пов`язані з примусовим відчуженням зазначених об`єктів нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності, якщо такі потреби не можуть бути забезпечені шляхом використання земель державної чи комунальної власності.

Відповідно до частин 1–3 статті 3 Закону № 1559-VI об`єктом відчуження є земельна ділянка (її частина), житловий будинок, інші будівлі, споруди, багаторічні насадження, що на ній розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб.

У разі якщо власник земельної ділянки (її частини), що відчужується, є також власником житлового будинку, інших будівель, споруд, багаторічних насаджень, що на ній розміщені, вимога про відчуження земельної ділянки розглядається разом з вимогою про припинення права власності на зазначені об`єкти.

Згідно з пояснювальної записки до проєкту Закону України «Про відчуження земельних ділянок приватної власності для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності» прийняття вказаного законопроєкту обумовлено тим, що питання визначення порядку викупу земельних ділянок для суспільних потреб та відчуження з мотивів суспільної необхідності на законодавчому рівні не було врегульовано [2].

Законопроєкт спрямований на розв`язання проблем, які виникли, зокрема, в результаті суцільного паювання земель колективних сільськогосподарських підприємств, що провадилося у багатьох випадках без урахування перспективи розвитку територій, зокрема, об`єктів промисловості, енергетичної системи держави, забезпечення потреб видобування корисних копалин, створення екомережі тощо. Відсутність визначених на законодавчому рівні механізмів викупу державою та органами місцевого самоврядування цих земель унеможливлює забезпечення потреб суспільства в цілому.

Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» регламентує механізм відчуження саме земельної ділянки, а визначена ним процедура відчуження житлового будинку, інших будівель, споруд, багаторічних насаджень є можливою лише у разі коли такі об`єкти нерухомості розмішені на земельній ділянці, що знаходиться у приватній власності.

Показовою у даному випадку є справа №851/15/19 відповідно до обставин якої Харківська міська рада звернулася до суду з позовом до ТОВ «КОРСО ТАУН» про примусове відчуження нежитлової будівлі, яка належить цьому ТОВ, з мотивів суспільної необхідності, а саме з метою будівництва третьої лінії метрополітену у Харкові [3].

Відповідно до обставин зазначеної справи нерухоме майно, яке належить ТОВ «КОРСО ТАУН» було зосереджено на земельній ділянці комунальної, а не приватної власності.

Верховний суд у вказаній справі погодився з доводами відповідача, що Закон №1559-VI не дає підстав для відчуження будівлі окремо від земельної ділянки, на якій вона знаходиться.

Таким чином, Верховний суд в даному випадку дотримується буквального тлумачення Закону №1559-VI відповідно до якого, якщо відповідач не є власником земельної ділянки (наприклад, ділянка перебуває у комунальній або державній власності), то відчуження будівлі або споруди на підставі вказаного Закону є неможливим, навіть якщо існує суспільна необхідність.

Аналогічним чином Верховний суд вирішив справу №850/7/20 у спорі з приводу примусового відчуження у комунальну власність Маріупольської міської ради з мотивів суспільної необхідності (для проведення капітального ремонту вулиці) торгівельного павільйону [4].

У вказаній справі спірне приватне майно – торгівельний павільйон, було розташоване на земельній ділянці комунальної власності, яка перебувала в користуванні власника павільйону на умовах оренди. При цьому, Верховний суд вказав, що процедура розірвання договору оренди земельної ділянки державної чи комунальної власності у разі необхідності надання її для суспільних потреб та правові наслідки для осіб, яким належать житловий будинок, інші будівлі, споруди, багаторічних насадження, які розташовані на земельних ділянках державної чи кому-

нальної власності, у зв`язку із прийняттям відповідного рішення суб`єкта владних повноважень, врегулювана положеннями, зокрема статті 417 ЦК України та статті 32–1 Закону України «Про оренду землі».

Тобто, Верховним судом сформульовано висновки про існування двох окремих правових механізмів примусового відчуження нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності.

Так, у випадку одночасного примусового відчуження земельної ділянки та об'єктів нерухомого майна, які на ній розташовані, застосуванню підлягають положення Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності».

У випадку примусового відчуження об'єктів нерухомого майна без вирішення питання про відчуження земельної ділянки застосуванню підлягають положення статті 417 ЦК України та статті 32–1 Закону України «Про оренду землі».

При цьому, Верховний суд у своїй практиці дотримувався дещо іншого підходу до тлумачення вказаних положень законодавства.

Наприклад, у постанові від 20 жовтня 2015 року № 876/1/14-а Верховний суд України зазначив, що позов про примусове відчуження об'єктів нерухомого майна має розглядатися в порядку адміністративного судочинства і в тому випадку, коли не йдеться про примусове відчуження земельної ділянки, на якій ці об'єкти розміщені [5].

Доводи викладені Верховним судом у зазначеній постанові свідчать про можливість, відповідно до позиції суду, відчуження об'єктів нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності навіть у тих випадках коли про вилучення земельної ділянки не йдеться.

На нашу думку, законодавче закріплення можливості примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності будівель чи споруд лише якщо вони розташовані на земельній ділянці виключно приватної форми власності, і якщо одночасно порушується питання відчуження саме цієї земельної ділянки, є неповним, оскільки не враховує випадки необхідності відчуження іншого нерухомого майна (крім земельної ділянки) з мотивів суспільної необхідності.

Існування різних підходів до вирішення питання відчуження об'єктів нерухомого майна з мотивів суспільної необхідності свідчить про недосконалість правового регулювання у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text (дата звернення 23.11.2025).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34295&pf35401=134223 (дата звернення 23.11.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 07.08.2023 у справі № 851/15/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112672094 (дата звернення 23.11.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 17.03.2021 у справі № 850/7/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95749767 (дата звернення 23.11.2025).
5. Постанова Верховного Суду України від 20.10.2015 у справі № 876/1/14. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vsu_vid_20_10_2015_roku_u_spravi_876_1_14_a/ (дата звернення 23.11.2025).

Кравчук Максим Віталійович
аспірант кафедри земельного
та аграрного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ДОСТУП ДО ЗЕМЛІ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

В умовах повномасштабної війни та глобальних кліматичних трансформацій питання доступу до земельних ресурсів в Україні виходить далеко за межі економічної площини. Земля перестає бути лише засобом виробництва аграрної продукції, а стає фундаментом соціальної стійкості громад. Сучасна парадигма розвитку передбачає відхід від суто економічного розуміння землі як ресурсу для отримання максимально-

го прибутку. Натомість у фокусі опиняється збереження її екологічних функцій, забезпечення стійкості земельних екосистем і формування здатності земельного фонду задовольняти потреби суспільства у довгостроковій перспективі. Такий підхід відображає доктринальний принцип поліфункціональності землі, послідовно підтримуваний українськими науковцями, і відповідає вимогам сталого розвитку.

Кліматичні зміни вже не є прогнозом, а стали реальністю, що безпосередньо впливає на якість життя населення. Кліматичні зони України змістилися на північ на сотні кілометрів. Степова зона стає посушливою напівпустелею, що створює ризики для традиційного землеробства та соціальної стабільності у південних регіонах.

Соціальна стійкість населення України дедалі більше залежить від ефективності використання та справедливого розподілу земельних ресурсів. В умовах кліматичних змін зростає роль землі як базового економічного активу, засобу виробництва та інструменту забезпечення продовольчої безпеки. Посилення посух, деградація ґрунтів, вододефіцит і збільшення кліматичних ризиків прямо впливають на рівень доходів населення, особливо у сільській місцевості, де земля є ключовим засобом існування та розвитку.

У сучасних умовах доступ до землі виступає одним із фундаментальних чинників формування соціальної стійкості громад. Забезпечення можливості законного, економічно доступного й захищеного права користування землею є важливою передумовою подолання бідності, розвитку сільської економіки та підвищення спроможності населення адаптуватися до кліматичних змін. Обмежений доступ до земельних ресурсів, нерівномірність їх розподілу, а також правові прогалини щодо захисту землекористувачів суттєво ускладнюють реалізацію потенціалу територій.

Науковці наголошують, що без адаптивних заходів ми ризикуємо втратити значну частину родючих ґрунтів через вітрову та водну ерозію. Як зазначається в аналітичній доповіді НІСД, підвищення середньорічної температури та нерівномірність опадів вимагають зміни структури посівів та підходів до зрошення [1, с. 16–17]. Це означає, що доступ до землі без доступу до водних ресурсів та знань про адаптивні технології втрачає свій соціальний потенціал. Стійкість населення залежить від того, наскільки швидко землекористувачі зможуть перейти від виснажливого господарювання до ґрунтозберігаючого.

У сучасній українській доктрині дедалі більше утверджується підхід, згідно з яким правове забезпечення сталого розвитку є умовою раціонального використання земельних ресурсів. Так, І. О. Костяшкін та О. В. Луцюк зазначають, що використання земельних ресурсів має здійснюватись в рамках концепції сталого розвитку, яка визнана домінуючою ідеологією цивілізації в XXI столітті, і покликана гарантувати забезпечення потреб громадян за умови збереження природних ресурсів і прийнятної екологічної обстановки. Тому назріла об'єктивна необхідність правового забезпечення еколого-економічних конструкцій сталого розвитку щодо змістовного наповнення права власності на землю з метою задоволення суспільних та приватних інтересів в процесі використання, збереження та охорони земельних ресурсів. Адже земля як об'єкт права власності згідно з конституційною нормою завжди залишається національним надбанням, а відтак її використання має відбуватись шляхом задоволення як приватних, так і суспільних інтересів, що полягає у збереженні та відновленні якості ґрунтів, підвищенні їх родючості, виробництві якісної сільськогосподарської продукції відповідно до встановлених нормативів; забезпечення збереження об'єктів природи, ландшафтного середовища; забезпечення вільного доступу до природних рекреаційних, оздоровчих естетичних об'єктів, що використовуються на праві загального природокористування [2, с.146].

Такий підхід безпосередньо пов'язує забезпечення доступу до землі з завданнями кліматичної адаптації: доступ до землі набуває реальної соціальної цінності лише тоді, коли він створює умови для впровадження землекористувачами практик, що відповідають природним особливостям земель, забезпечують екологічну стійкість та зберігають продуктивність земель у довгостроковій перспективі.

Тому в умовах сьогодення значення доступу до землі полягає не лише у формальному юридичному праві користування земельною ділянкою, а передусім у здатності землекористувача забезпечувати екологічно відповідальне та стале землекористування. В умовах широкої доступності мінеральних добрив і пестицидів особливої ваги набуває здатність землекористувача враховувати екосистемні обмеження та не допускати руйнування ґрунтових і водних систем під впливом інтенсивних агрохімічних навантажень. Саме дотримання цих вимог уможливлює багатофункціональне й екологічно збалансоване використання земельних ресурсів.

У цьому сенсі доступ до землі виступає інституційною передумовою соціальної стійкості громад, оскільки дозволяє не лише підтримувати економічну активність і продовольчу безпеку, але й адаптовуватися до кліматичних ризиків, зберігати родючість ґрунтів, раціонально управляти земельними ресурсами та зменшувати вразливість населення.

В умовах зростаючої латифундизації та консолідації великих земельних масивів постає необхідність переосмислення підходів до забезпечення реального, а не номінального доступу до землі. Йдеться про перехід від пасивної моделі володіння, коли землевласники обмежуються переданням земельних ділянок в оренду для інтенсивного та нерідко виснажливого використання, до моделі відповідального землеволодіння. Така модель передбачає усвідомлення власниками своєї соціальної та екологічної ролі, розуміння обов'язку перед суспільством і майбутніми поколіннями щодо збереження якісного стану земельних ресурсів. Земля у цьому контексті має розглядатися не як інструмент максимізації короткострокової вигоди, а як стратегічний ресурс, який потребує дбайливого управління, підтримання родючості, збереження екосистемних функцій і раціонального використання. Формування такого підходу є ключовою умовою забезпечення більш справедливого доступу до землі та підвищення соціальної стійкості територіальних громад.

Висновок: доступ до землі в умовах кліматичних змін та воєнних викликів набуває системного значення, поєднуючи правові, екологічні та соціальні аспекти. Він має забезпечувати не лише формальне користування земельною ділянкою, а й можливість впровадження екологічно обґрунтованих практик землекористування, збереження родючості ґрунтів і раціонального управління природними ресурсами. Перехід до відповідального землеволодіння та запровадження принципів сталого розвитку є необхідною умовою соціальної стійкості громад і адаптації аграрного сектору України до сучасних та майбутніх кліматичних викликів.

Список використаних джерел:

1. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С. П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко]; за ред. С. П. Іванюти. – К. : НІСД, 2020. – 110 с.
2. Костяшкін І. О., Луцюк О. В. Правове забезпечення сталого розвитку як умова раціонального використання земель // Вісник юридичного факультету / Ужгородський національний університет. – 2021. – Вип. 31(67). – С. 144–150.

Кухар Ольга Віталіївна
аспірантка кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ, ЩО УТВОРЮЮТЬСЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ З ГМО

Законодавством України передбачено здійснення діяльності з ГМО у замкненій і у відкритій системах. Якщо йдеться про сільськогосподарське виробництво, то прикладом застосування ГМО у замкненій системі може бути вирощування ГМ- сільськогосподарських рослин у лабораторіях, у закритому ґрунті, в теплицях, зокрема, у процесі проведення відповідних досліджень [1, с. 84]. Але, не дивлячись на те, що у системі НААН України працюють 12 наукових установ, які мають лабораторії біотехнології, обладнання та спеціалістів і можуть організувати і супроводжувати створення, оцінки і використання ГМО, науково-дослідні роботи з ГМО в них не проводяться [2]. Відповідно, у цьому випадку не йдеться і про утворення відходів ГМО продукції.

У відкритій системі при здійснення сільськогосподарської практики відбувається контакт ГМО з населенням та навколишнім середовищем при запланованому вивільненні їх у навколишнє середовище (ст. 1 Закону України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні ГМО»). Обов'язковою умовою застосування ГМО у цьому випадку є їх державна реєстрація (ст. 13). Такій реєстрації підлягають: сорти сільськогосподарських рослин та породи тварин, створені на основі ГМО; ГМО джерела харчових продуктів; ГМО джерела кормів (ст. 14). Але, у державних реєстрах (Державний реєстр ГМО сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі; Державний реєстр ГМО джерел харчових продуктів та кормів) відсутня інформація щодо наявності такої продукції. Відповідно, не має виникати і проблема поводження з її відходами. Тим не менш, як зазначає Х. А. Григор'єва, поступово в Україні сформувалася нездорова ситуація: de jure жодних ГМО не було зареєстровано, а значить не могло бути використано в харчовій продукції (поза межами наукових

лабораторій), однак de facto Україна стрімко перетворилася на полігон несанкціонованого використання та обігу ГМО, особливо в продовольстві [3, с. 131–132]. Так, наприклад, за даними Мінагрополітики у 2022 році лише близько 17,5% загального виробництва сої було сертифіковано як таку, що відповідає принципам сталості, зокрема не є генномодифікованою [4].

Враховуючи те, що на законодавчому рівні дозволена діяльність з ГМО, а також фіксуються численні випадки їх використання у продуктах харчування, доцільно окремо розглянути питання щодо правового регулювання поводження з відходами у вказаній сфері. Насамперед, слід зазначити, що у Законі України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні ГМО» взагалі не йдеться про відповідні відходи. Згадується лише про обліковий матеріал ГМО, одержаний при випробуваннях; непридатні або заборонені до використання ГМО і тару від них, які підлягають утилізації, знищенню та знешкодженню в порядку, що встановлюється МОН та Міндовкілля (ст. 17). На жаль, вказаний нормативно-правовий акт до цих пір не прийнято.

З метою приведення законодавства у відповідність із законодавством ЄС, 23 серпня 2023 р. був прийнятий Закон України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку ГМО і продукції» (далі – *новий Закон*) (набрання чинності відбудеться 16 вересня 2026 р.). Цим нормативно-правовим актом передбачено, що для отримання дозволу на здійснення генетично-інженерної діяльності (далі – *ГІД*) в замкненій системі її суб'єкт має подати інформацію щодо заходів з управління відходами (ст. 17). Також, ним встановлено, що при здійсненні вказаної діяльності, ГМО підлягає знищенню або захороненню із застосуванням захисних заходів (п. 1 ст. 1). Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що у цій частині новий Закон відповідає вимогам Директиви Європейського Парламенту і Ради 2009/41/ЄС від 6 травня 2009 р. «Про локалізоване використання ГМ- мікроорганізмів».

Що ж стосується отримання дозволу на проведення досліджень та випробувань ГМО у відкритій системі, то від суб'єкта ГІД не вимагається подання інформації щодо заходів з управління відходами (ст. 19). Для порівняння – Директивою Європейського Парламенту і Ради 2001/18/ЄС від 12 березня 2001 р. «Про навмисне вивільнення у довкілля ГМО

та про скасування Директиви Ради 90/220/ЄЕС» встановлено, що будь-яка особа перед здійсненням навмисного вивільнення ГМО (комбінації ГМО) повинна надати нотифікацію компетентному органу держави-члена, на території якої воно планується. Вказаний документ, зокрема, має включати інформацію про поводження з відходами (п. 2 ст. 6) (тип утворюваних відходів, їх очікувальну кількість; опис наміченого способу поводження з ними (Додаток III А). Враховуючи зазначене, на наш погляд, інформація відносно заходів управління відходами має бути включена до документів для отримання дозволу на здійснення ГІД у відкритій системі за українським законодавством. Хоча, необхідно відмітити, що в новому Законі передбачено ряд заходів, спрямованих на врегулювання відносин щодо відходів. Зокрема, встановлена необхідність розроблення і затвердження Міндовкіллям Порядку знешкодження, знищення та захоронення ГМО, одержаних під час випробувань, а також непридатних або заборонених до використання ГМО (п. 1 ст. 10). Також, на осіб, які здійснюють зазначений вид діяльності, покладено обов'язок подавати до вказаного міністерства інформацію про час і місце вивільнення ГМО для знешкодження та захоронення ГМО, з якими проводилися дослідження та випробування у відкритій системі (п. 25 ст. 19). Крім того, визначено випадки вилучення з обігу та знищення ГМО та ГМ-продукції, розміщених на ринку. Це має відбуватися, наприклад, у разі виявлення ГМО, не включеного до Державного реєстру ГМО; у разі виключення ГМО з Державного реєстру ГМО або скасування його державної реєстрації (п. 3 ст. 30). Порядок вилучення з обігу та знищення таких ГМО та ГМ-продукції має затверджуватися КМУ (п. 4 ст. 30). Вказане свідчить про формування на законодавчому рівні механізму поводження з відходами ГМО та ГМ-продукції.

Хотілось би звернути окрему увагу на те, що Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) №1829/2003 від 22 вересня 2003 р. «Про ГМ – харчові продукти та корми» передбачено, що для введення в обіг ГМО або харчових продуктів, що містять або складаються з ГМО, необхідно отримати дозвіл. З цією метою до Національного компетентного органу подається заявка і повне технічне досьє, що надає інформацію, яка вимагається Додатками III і IУ до Директиви 2001/18/ЄС (п. 5 ст. 5). Як вже зазначалося вище, вказані документи повинні включати інформацію про управління відходами. Тим не менш, в новому Законі подібна вимога відсутня.

Враховуючи все вищезазначене, з метою запобігання шкідливому впливу на здоров'я людини і навколишнє природне середовище, а також для підвищення відповідальності суб'єктів господарювання у цій сфері, пропонуємо закріпити у Законі України «Про державне регулювання ГІД та державний контроль за розміщенням на ринку ГМО і продукції» положення, згідно з яким, для отримання дозволу на здійснення ГІД у замкненій і відкритій системах, введення в обіг ГМО і ГМ – продукції, необхідним є подання інформації щодо заходів з управління відходами.

Список використаних джерел:

1. Менів О. І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС. Дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 223с.
2. Гадзало Я. ГМО – корисні чи шкідливі: повна заборона чи законодавче регулювання? URL: http://naas.gov.ua/slide/gmo-korisn-chi-shk-dliv-povna-zaborona-chi-zakonodavche-regulyuvannya/
3. Григор'єва Х. Продовольча безпека України: удосконалення законодавства в умовах воєнних, євроінтеграційних та екологічних викликів: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 228 с. с. 131–132.
4. Торік в Україні зібрано 3,7 млн тонн сої. URL: https://web.archive. org/web/20230602154122/https://minagro.gov.ua/news/torik-v-ukrayini-zibrano-37-mln-tonn-soyi

Мачух Дар'я Ігорівна
аспірантка кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СПЕЦІАЛЬНІ ПРАВОВІ РЕЖИМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Досвід державного менеджменту у сфері економічних відносин напрацював цілий арсенал засобів та механізмів правового впливу. Слід зазначити, що функціонування економіки ринкового типу є неможливим без постійного й ефективного втручання держави у регулювання ринкового

механізму. У цьому контексті функції держави щодо забезпечення режиму конструктивної економічної конкуренції та необхідність проведення антикризової політики на тлі циклічного характеру розвитку ринкових економічних відносин є хрестоматійними.

Водночас перед державою в економічній сфері можуть постати й доволі спеціальні завдання:

- необхідність структурної перебудови економіки;
- потреба забезпечення пришвидшеного зростання окремих галузей та видів виробництва;
- необхідність масштабування та концентрації ресурсів для подолання шкоди, спричиненої військовою агресією держави-ворога або техногенними катастрофами, тощо.

Вирішуючи зазначені та інші завдання і виконуючи функції у сфері економіки, держава застосовує надзвичайно широкий арсенал різноманітних засобів. За своїм характером ці засоби та механізми можуть бути інформаційними, організаційними, ресурсними, правовими тощо. Слід зауважити, що правові засоби виділяються нами окремо, проте усвідомлюємо, що всі інші реалізуються виключно у правових формах, адже такою є вимога частини 2 статті 19 Конституції України.

Однак засоби правового впливу на систему економічних відносин потребують розбудови цілісної концептуальної основи їх системології та застосування. Це пов'язано з тим, що такі засоби можуть мати приватноправовий або публічно-правовий характер, можуть використовуватись як окремий інструмент впливу або як комплекс механізмів, що створює синергетичний ефект. Вони можуть бути спрямовані на окремого суб'єкта господарювання або ж формувати специфічні умови господарської діяльності в межах галузі, сегмента чи окремого виду виробництва.

Принципово важливим інструментом державного впливу на функціонування економічних відносин є такий комплексний феномен, як правовий режим господарювання, а особливо – спеціальний правовий режим господарювання. Він може встановлюватися як за галузевою, так і за територіальною ознакою або залежно від специфічного ефекту, який має бути досягнутий в процесі його застосування.

Слід зазначити, що конструкція правовий режим щодо діяльності суб'єктів господарювання активно використовується в системі правового регулювання відносин організаційно-господарського впливу на господарську діяльність. Особливо актуальним в цьому контексті виглядає

зміст розділу VIII Господарського кодексу України « Спеціальні режими господарювання», що нещодавно був безвідповідально скасованим.

Втім, дійсно, правове регулювання, загалом, знає такі категорії як «національний режим», «спеціальний режим», «режим найбільшого сприяння» тощо. Але уявляється, що саме «спеціальний правовий режим господарювання» є найбільш ефективним інструментом впливу держави на зміст визначеного типу господарських відносин.

Свого часу в Україні категорія спеціальний режим інвестиційної діяльності широко і головне різноманітно застосовувалася як змістовний чинник спеціальних економічних зон та територій з пріоритетним розвитку, а також окремих галузей та видів промислового виробництва. Вітчизняне законодавство оперує також і категорією спеціальний режим інноваційної діяльності, зокрема щодо технологічних парків.

Разом з тим, зазначена проблематика є недостатньо вивченою, особливо не стільки у ретроспективному, скільки у прогностичному плані. Дійсно, національний правовий господарський порядок в умовах воєнного стану, а також і в умовах неминучого періоду повоєнного відновлення вочевидь вимагає широкого, творчого конструювання та застосування спеціальних правових режимів господарювання.

Це актуально, зокрема для стимулювання виробництва різного роду озброєнь, виробництва та встановлення енергетичного обладнання, будівництва захисних споруд та об'єктів тощо. Можна передбачити необхідність застосування спеціальних правових режимів господарської діяльності і за територіальною ознакою: на визволених територіях, на прифронтових територіях, на територіях де відбувалися активні бойові дії тощо. Особливої актуальності зазначена конструкція набуває для стимулювання будівельно-відновлювальних робіт в сфері будівництва об'єктів інфраструктури, житла, транспортних мереж, тощо. Важливим об'єктом застосування спеціальних правових режимів можуть стати також і такі види предметної господарської діяльності як екологічне господарювання в сфері відновлення стану довкілля, діяльності щодо надання послуг в сфері реабілітації стану здоров'я постраждалих військових та цивільних громадян, освітніх послуг щодо професійного навчання та перенавчання демобілізованих військовослужбовців тощо.

Особливого значення застосування спеціальних правових режимів має отримати також і в процесі структурної перебудови національної економіки на користь виробництва конкурентноспроможної, іннова-

ційної продукції. В цілому сфера створення інноваційних продуктів та залучення технологій у виробничий процес є найактуальнішою сферою ефективного організаційно-господарського впливу держави. В цьому контексті спеціальні правові режими господарювання необхідно розглядати як комплексний засіб (механізм) реалізації конкретних положень, завдань економічної політики держави. Оскільки така політика сама має комплексний характер і включає в себе інвестиційну, інноваційну, зовнішньоекономічну, конкурентну, кредитну тощо, складові, то відповідно і спеціальні режими господарювання мають формуватись із «набору» різноманітних засобів державного регулювання господарської діяльності.

Важливо усвідомлювати, що сучасна потужна інноватизація сфери господарювання призводить до появи окремих виробництв, що є унікальними. За рахунок діяльності таких суб'єктів господарювання у подальшому створюються цілі галузі або види виробництва. Ці унікальні підприємства потребують особливих умов реалізації власних інноваційних проектів. Це можна ілюструвати на прикладі створення обладнання для виробництва мікрочіпів, фармацевтичного виробництва, виробництва передових видів озброєнь. Вочевидь ці суб'єкти господарювання потребують спеціальних режимів господарювання для утворення власних лідерських позицій на ринку, а також з огляду на безпекові питання в епоху тотального промислового шпіонажу. Необхідно додати, що сам факт скасування Господарського кодексу України з відповідним законодавчим регулюванням зазначених правових конструкцій, створює невиправні перешкоди подальшому розвитку господарського законодавства України, зокрема і в цій частині.

Разом з тим, в науковій літературі абсолютно недостатньо приділено уваги теоретичному обґрунтуванню самої конструкції «правовий режим господарювання» та її використання як засобу організаційно-господарського впливу на відносин сфери господарювання. Зокрема важливим аспектом є відмежування зазначеної категорії від поняття « особливостей господарсько-правового регулювання», що тільки підкреслює комплексний, варіативний та творчий характер моделювання спеціальних правових режимів під конкретне завдання економічної політики держави. Вочевидь, застосування державою окремих засобів державного регулювання господарської діяльності накшталт ліцензування або податкових пільг не утворює спеціальний правовий режим господарювання, а лише створює саме особливості реалізації загального правового режиму.

Мельниченко Владислав Сергійович
головний спеціаліст відділу комунальної власності
та приватизації юридичного управління
Департаменту управління активами
Запорізької міської ради

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

Україна, проходячи процеси євроінтеграції в світове співтовариство, має бути зорієнтована на глобалізаційні тенденції й максимально пристосовуватись до міжнародних стандартів земельних відносин. Сформовані, відповідно до національної стратегії земельної реформи, земельні відносини в Україні, спрямовані на ринковий механізм приватного землеволодіння. Однак повномасштабне вторгнення російської федерації та воєнна ситуація призвела до того, що державне регулювання земельних відносин змінилось, переорієнтувавшись на збереження земельного ресурсу, захист прав власності та національних територіальних інтересів. Зазначимо, що специфіка залучення в Україні земельних ресурсів в процеси господарювання досить відрізняється від системи управління земельними ресурсами в розвинених країнах, Землі країни мають високу родючість грунтів, характеризуються значною різноманітністю земельно – ресурсного потенціалу. Питання управління розвитком земельних відносин в умовах сучасних викликів є надзвичайно актуальним.

Суттєвим фактором земельної реформи стало прийняття в 2001 році Земельного Кодексу України [1]. Відповідно до норм даного кодексу було створено правові засади та умови з формування ринку землі. В цей період також вводиться в дію ряд законів, що регулюють земельні відносини: про землеустрій, про державний земельний кадастр, про оцінку земель, про охорону земель, про розмежування земель права державної та комунальної форм власності та ін. Регулювання державою земельних відносин спирається на Земельний Кодекс, Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та Закон України «Про державний контроль за охороною та використанням земель» [1–3].

Наслідком початку війни 24.02.2022 року стало введення спеціального законодавства стосовно регулювання земельних відносин в умовах

воєнного стану [4]. Слід зазначити, що навіть в умовах триваючої війни, ринок сільськогосподарських земель продовжує своє функціонування.

Екологічний аспект розвитку земельних відносин в Україні характеризується формуванням інтенсивного використання землі (особливо у сільському господарстві), що призвело до деградації ґрунтів та втрати родючості. Недостатня увага до екологічних стандартів створює ризики для сталого розвитку земельних ресурсів [5].

Головними виклики в земельних відносинах залишаються проблеми захисту прав власності. Невизначеність прав власності формує проблеми із документальним підтвердженням прав на землю, особливо в сільській місцевості. Значно розвинутий й тіньовий ринок, на котрому діють незареєстровані договори оренди та нелегальні операції з землею.

Початок війни спричинив до виникнення цілого ряду проблем в земельних відносинах України. Стан навколишнього природного середовища України, в тому числі її земель, надзвичайно погіршився в результаті війни та загального антропогенного впливу на цей цінний природний і економічний ресурс. Тому процеси відновлення земель мають спиратись на цільове державне управління в даному секторі. Повоєнне відновлення земельних ресурсів України розглядається як ключова складова відновлення економіки, забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку країни. Ефективна стратегія повинна враховувати багатогранні виклики, включаючи екологічні, правові, соціальні та економічні аспекти [6].

Основним вектором має стати спрямування зусиль на їх збереження та відновлення, а також на усунення пошкоджень й очистку від забруднень, що виникли як в результаті воєнних дій, так і антропогенного впливу. Важливим фактором періоду повоєнного відновлення має також бути активізація розвитку земельних відносин на засадах сталого й структурно збалансованого аграрного виробництва з урахуванням глобальних кліматичних змін.

Держава повинна гарантувати, що процеси відновлення постраждалих унаслідок війни земель та територій в цілому відбуватимуться з обов'язковим урахуванням всіх кліматичних ризиків та з забезпеченням зниження рівня уразливості й зростання стійкості всіх головних соціально – економічних складових та природних компонентів до специфіки глобальної зміни клімату.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що важливим фактором періоду повоєнного відновлення має бути активізація розвитку земельних

відносин на засадах сталого й структурно збалансованого аграрного виробництва з урахуванням глобальних кліматичних змін.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 23.11.2025).
2. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806–15#Text (дата звернення: 23.11.2025).
3. Про державний контроль за використанням та охороною земель. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text (дата звернення: 24.11.2025).
4. Сільське господарство та ринок сільськогосподарських земель України: вплив війни. *VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну*. URL: https://voxukraine.org/silske-gospodarstvo-ta-rynok-silskogospodarskyh-zemel-ukrayiny-vplyv-vijny (дата звернення: 24.11.2025).
5. Управління земельними ресурсами на засадах соціальної відповідальності. *DSpace Repository :: Репозитарій Львівської політехніки :: Головна*. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/58935 (дата звернення: 24.11.2025).
6. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text (дата звернення: 24.11.2025).

Несвіт Олександр Володимирович
аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

САМОРЕГУЛІВНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПОРЯДКУ

Слід визнати, що запровадження засад саморегулювання в системі економічних відносин як механізму регулювання господарських процесів має революційне значення для функціонування сучасної ринкової економіки. Сьогодні саморегулівна діяльність та діяльність саморегулів-

них організацій повинні сприйматися як окремий інститут у механізмі забезпечення правового господарського порядку. Якщо раніше ми брали до уваги два ключові чинники:

• «регулюючу руку ринку» – стихійність процесу урівноваження попиту та пропозиції у діяльності суб'єктів господарювання;

• державне регулювання господарської діяльності, то інститут саморегулівних слід уважати третім самостійним компонентом структури такого господарського порядку.

У цьому контексті закономірно постає питання якості законодавчої врегульованості функціонування зазначеного інституту. Водночас ступінь законодавчого забезпечення саморегулівної діяльності навіть умовно не може бути визнаний задовільним. Маємо лише окремі фрагментарні та декларативні згадки в законодавстві України щодо доцільності її запровадження. Значною мірою незадовільний стан законодавчого забезпечення саморегулівної діяльності зумовлений гострою недостатністю відповідних наукових досліджень.

Серед наукових праць варто назвати монографію О. М. Гончаренко «Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики», видану в межах авторської дисертації. Цінним є також дисертаційне дослідження О. В. Говоруна «Саморегулівні організації в механізмі правового господарського порядку», однак у ньому переважно аналізується ключова проблематика, що гальмує прийняття адекватного та ефективного законодавства України у цій сфері.

Загалом слід підтримати позицію О. В. Говоруна про те, що законодавче забезпечення саморегулівної діяльності має бути багаторівневим.

Доцільною видається така структура:

• Вища ланка – Закон України «Про засади саморегулівної діяльності в Україні».

• Друга ланка – Закон України «Про саморегулівну діяльність та саморегулівні організації».

• Третя ланка – Закон України «Про особливості саморегулівної діяльності та делегування державою організаційно-господарських повноважень».

Як уявляється, законодавцю необхідно додатково розмежувати саморегулівну діяльність у сферах професійної та господарської діяльності, оскільки процес формування саморегулівних механізмів у цих сферах є специфічним, а також відрізняються можливі організаційно-правові форми саморегулівних організацій.

Очевидно, що високий рівень охоплення національної економіки сферою саморегулівної діяльності означає більшу узгодженість і координацію економічних процесів, а також підвищення захищеності прав суб'єктів господарювання та споживачів. Тому впровадження саморегулювання в системі організаційно-господарського регулювання господарської діяльності слід розглядати як прогресивний і цивілізаційний крок з точки зору розвитку ринкових економічних відносин.

Варто відзначити, що вітчизняне законодавство вже певною мірою враховує зазначені тенденції: у законодавство про регулювання ринків фінансових послуг давно імплементовано можливість створення саморегулівних організацій, зокрема у сфері діяльності інститутів спільного інвестування. Проте практика законодавчого забезпечення саморегулівної діяльності в Україні дозволяє виокремити низку проблем.

1. Проблема диференціації механізмів саморегулювання. Важливо розрізняти саморегулювання у системі професійної діяльності та у сфері господарювання. Принциповим чинником є те, що суб'єктами професійної діяльності є громадяни, тому діє проста формула – «один суб'єкт – один голос» у процесі самоврядування. У сфері господарської діяльності такі організації зазвичай об'єднують юридичних осіб різного масштабу за обсягами виробництва, реалізації та прибутків. Тому складніше досягти консенсусу між учасниками. Постає питання: як враховувати позиції учасників – «одна юридична особа – один голос» чи з використанням коефіцієнтів питомої ваги суб'єктів на ринку?

2. Організаційно-правова форма саморегулівних організацій. Необхідною є детальна регламентація особливостей організаційно-правових форм таких юридичних осіб. Якщо для професійної діяльності за основу може бути взято форму громадської організації, то для юридичних осіб – суб'єктів господарювання такий формат не є природним. Відсутність спеціальної правової форми створює наукову та законодавчу проблему.

3. Взаємовідносини між державою та саморегулівними організаціями. Неврегульованим залишається питання взаємодії у випадку делегування державою власних регулятивних повноважень. Очевидно, що таке делегування не може відбуватися без встановлення механізмів державного моніторингу, нагляду та можливості повернення регулятивних функцій державі у разі необхідності.

4. Недостатня системність законодавчого врегулювання. Саморегулівна діяльність становить цілу систему спеціальних правовідносин, яка не може бути належним чином відображена в кількох статтях

окремих законів. Вона потребує комплексного, ієрархічно побудованого законодавства. Доцільно було б прийняти загальний закон про засади саморегулівної діяльності та низку галузевих законів, що деталізують особливості саморегулювання в окремих сферах господарювання й професійної діяльності.

Омаров Ульві Мурад огли
аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ

Скасування Господарського кодексу України спричинило значну шкоду систематиці відносин між державою та бізнесом. Адже саме у тексті Господарського кодексу України була здійснена спроба, якщо не кодифікувати, то принаймні систематизувати засоби державного регулювання господарської діяльності (ст. 12–19 Господарського кодексу України). У більш загальному контексті скасований кодекс також містив у собі констатацію цілого типу господарських відносин – організаційно-господарських, які значною мірою охоплювали феномен державного регулювання господарської діяльності, а точніше – державного регулювання функціонування ринків товарів і послуг та загалом національної економіки.

Разом з тим слід констатувати, що зазначені змістовні компоненти у Господарському кодексі України потребували суттєвого удосконалення, оскільки були викладені фрагментарно, без чіткого системного бачення і, відповідно, не забезпечували режим загальності у такій суперечливій сфері публічної діяльності держави. Адже саме детальна правова регламентація застосування засобів державного регулювання, а у ширшому контексті – засобів впливу держави на сферу економіки, мала б стати необхідною правовою підставою для її ефективної та передбачуваної діяльності.

Слід зазначити, що об'єктом системного законодавчого забезпечення повинна стати ціла низка господарсько-правових категорій, зокрема:

• функції держави у сфері економіки з чіткою їх класифікацією та ієрархією;

• економічна та господарсько-правова політика держави, розглянута в динаміці – від формування до реалізації;

• система організаційно-господарського впливу держави на економічні відносини.

Для формування ефективного сучасного господарського законодавства України однією з основ нормотворчості слід визнати економічну політику держави. Для господарського права такий зв'язок є надзвичайно тісним, органічним і визначальним. Адже саме національна модель ринкової економіки та економічна політика держави як програмне забезпечення функціонування такої моделі, зрештою, визначають спрямування господарсько-правового регулювання, його завдання та пріоритети, ступінь інтенсивності правового впливу на відносини господарювання, формулу балансування між компонентами диспозитивного та імперативного регулювання зазначених відносин, а також комбінацію засобів державного регулювання, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Слід визнати, що господарське законодавство загалом є ключовим засобом реалізації економічної політики держави, формою функціонування економічних відносин. Відтак елементи механізму формування та реалізації економічної політики держави мають надзвичайно важливе суспільно-політичне значення. У цьому контексті важливо розмежовувати сам процес формування економічної політики як документа, що має охоплювати відносини в системі державного апарату, взаємодію з науковими й експертними установами, відносини з громадянським суспільством тощо, а також вимоги змістового характеру до формування самого концепту такої політики.

Такий концепт, безперечно, має свої структурні складові – постановку цілей і завдань; визначення обсягу та якості необхідних ресурсів; окреслення кола органів державного управління, на які покладаються відповідні завдання або які потрібно створити для їх виконання; визначення засобів організаційно-господарського впливу на відносини у сфері господарювання та їх комбінування в межах спеціальних режимів господарювання, що забезпечують досягнення визначених завдань тощо.

Логічно, що змістовний аспект державної економічної політики у прикладному вимірі розкладається на категорії суб'єктів, об'єктів, засобів впливу, заходів коригування тощо. Крім цього, сама інструментальна частина такого концепту має паралельний вимір – правовий «акомпанемент», адже право в зазначеному контексті виконує функцію інструмента реалізації економічного концепту, хоча й не єдиною з можливих.

Водночас слід зазначити, що правовий контент також має внутрішню структуру, яка включає групи елементів, серед яких – суб'єкти правовідносин із відповідним обсягом правосуб'єктності: суб'єкти господарювання та суб'єкти організаційно-господарських повноважень; об'єкти правовідносин – господарська діяльність, інвестиції, ринкова інфраструктура, продукція, що підлягає реалізації, території зі спеціальним статусом тощо.

Важливим елементом правового контенту є також інструментальна складова – засоби організаційно-господарського впливу на сферу господарювання. (Слід зауважити, що йдеться не лише про засоби державного регулювання як ключовий інструмент впливу. Врегульованість системи господарсько-виробничих відносин, продуманість і деталізація правового механізму, відсутність колізій і прогалин також можуть виступати засобом правового впливу.)

Таким чином, можна констатувати, що економічний контекст державної економічної політики як програмного концепту існує паралельно з юридичним, причому в обох використовуються взаємопов'язані елементи та засоби.

Варто зазначити, що значна частина понять економічного та господарсько-правового вимірів збігається. Це є наслідком економізації господарського права, що слід визнати логічним і закономірним процесом. Водночас існують поняття, які не збігаються за своєю природою, а тому пряме перенесення економічного змісту у юридичну форму є неможливим. У цьому аспекті виникає потреба трансформації економічних категорій і понять у правовий формат.

Як видається, ця робота виконується розробниками державних стратегій економічного розвитку переважно інтуїтивно. Далеко не завжди можна простежити чіткий зв'язок між економічною проблематикою та юридичними засобами її розв'язання.

Варто додати, що саме формат програмних документів держави у сфері економічного розвитку має враховувати подвійну природу юри-

дичного контексту. По-перше, це власне правовий аспект, у межах якого слід визначити коло суб'єктів господарської діяльності, суб'єктів організаційно-господарських повноважень, об'єктів господарських правовідносин, а також засоби правового впливу, які повинні забезпечувати очікувану ефективність. По-друге, це законодавчий аспект – програма законотворчої активності держави у відповідному напрямі. Така програма може містити перелік нормативно-правових актів, які необхідно прийняти, удосконалити шляхом внесення змін або прийняття в нових редакціях. Природно, вона може передбачати також скасування окремих нормативних актів у процесі дерегуляції.

Отже, методологія формування змісту правових документів, що відображають політику держави, має стати предметом окремих досліджень. Особливо актуально це для документів у сфері економічної політики, адже розрив між програмуванням і успішною реалізацією поставлених завдань необхідно рішуче долати. Умови воєнного часу роблять цю проблему надзвичайно актуальною.

Перкій Руслан Андрійович
аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

За даними щорічного звіту Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), в межах Глобального інноваційного індексу Україна в 2025 році посіла шістдесят шосте місце серед 139 економік світу та тридцять п'яту позицію серед 39 економік Європи. Зафіксовані показники є найнижчими за останні декілька років та свідчать про критично незадовільний рівень інноваційного потенціалу.

Це актуалізує питання щодо підвищення ролі інновацій та удосконалення інноваційних процесів, що відбуваються в національній інноваційній системі. Остання виконує системоутворюючу функцію, забезпечуючи формування інноваційних відносин, функціонування

інноваційних підприємств, взаємодію підсистем та елементів інноваційної інфраструктури на етапі розробки, впровадження, використання і комерціалізації інноваційних продуктів, сприяючи успішній реалізації інноваційних проектів на кожній стадії. Така структура з урахуванням правових, економічних, організаційних та фінансових елементів утворює національну інноваційну систему.

Питання функціонування НІС отримало обмежену регламентацію у чинному законодавстві. Профільний Закон України «Про інноваційну діяльність» закріплює низку термінів, регламентує принципи державної інноваційної політики, визначає об'єкти та суб'єкти інноваційної діяльності. Не оминув вказаний Закон і ролі держави у регулюванні інноваційної діяльності, закріпив форми стимулювання та джерела фінансування інноваційної діяльності. Визначено правовий режим інноваційних проектів, продуктів і продукції, інноваційних підприємств та державну реєстрацію інноваційних проектів [1].

Однак, незважаючи на намагання врегулювати інноваційні процеси, більшість з них залишилися поза увагою. Сучасне законодавство, включаючи ЗУ «Про інноваційну діяльність», не відображає якісно сформовану національну інноваційну систему. Окрім того, декларативні норми фрагментарної охопленості не містять інструментального впливу на інноваційні правовідносини, як такі, що передбачають механізми інтеграції наукових розробок в інноваційну сферу, впровадження інновацій у виробництво та комерціалізацію інноваційних продуктів.

Посилюється гальмування розвитку інноваційного середовища відсутністю підтримки з боку держави та реальних кроків щодо створення спеціальних режимів господарювання для підприємств, що реалізують інноваційні проекти. Останнє підтверджується протиріччям нормативних положень. Так, стаття 6 Закону України «Про інноваційну діяльність» регламентує створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності, фінансової підтримки виконання інноваційних проектів, стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів, встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [1].

Натомість, ч. 10 ст. 10 цього ж Закону вказує, що державна реєстрація інноваційного проекту не передбачає будь-яких зобов'язань

щодо бюджетного кредитування його виконання чи іншої державної фінансової підтримки [1]. Дещо схожа ситуація в питанні стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів. Механізми стимулювання останніх відсутні.

Окрім того, оцінка майбутніх перспектив інноваційного вектору розвитку дає підстави для занепокоєння. Проект Закону «Про державний бюджет України на 2026 рік», внесений на розгляд до ВРУ, не містить окремої статті, яка б визначала спрямування коштів державного бюджету на розвиток інновацій, підтримку та фінансування інноваційних проектів та інноваційно орієнтованих суб'єктів господарювання.

Загальні параметри бюджету на 2026 рік щодо фінансування програм підтримки економіки та бізнесу становлять 41,5 млрд гривень. Натомість, як регламентує п. 1 статті 6, державні гарантії можуть надаватися за рішенням Кабінету Міністрів України в обсязі до 64.945.968 тис. гривень:

а) для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України за кредитами (позиками), що залучаються для фінансування інвестиційних проектів;

б) для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань за портфелем кредитів банків-кредиторів, наданих суб'єктам господарювання мікропідприємництва, малого та/або середнього підприємництва – резидентам України;

в) для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України за кредитами (позиками), що залучаються для фінансування програм, пов'язаних з підвищенням обороноздатності і безпеки держави (в обсязі до 30.000.000 тис. гривень).

Надалі Проект Закону визначає порядок та умови надання державних гарантій, зазначених у пункті 1 цієї статті, на підставі міжнародних договорів України в обсязі до 22.064.940 тис. гривень для фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки, проектів, спрямованих на підвищення енергоефективності [2].

Вказане положення містить єдину згадку про фінансування інноваційних проектів. Слід підкреслити, що стаття 6 не містить імперативної вказівки щодо надання державних гарантій, а обходиться згадкою, що

такі лише «можуть надаватися». Таке формулювання та значна обмеженість обсягів вказує на незадовільний стан орієнтації держави на інноваційний розвиток. До прикладу, за підрахунками *Office of Management and Budget* Сполучених Штатів Америки бюджетна пропозиція на 2026 рік включає 181,4 млрд. доларів США на проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Інноваційний потенціал США та підтримка з боку держави зосереджується в агентствах, що функціонують у таких сферах, як забезпечення обороноздатності (DOD), охорони здоров'я населення (NIH), енергетичному секторі (DOE), аеронавтиці та космічному просторі (NASA), а також Національному науковому фонді, що здійснює наукові та інженерні дослідження (NSF) [3, с. 6].

Наведена компарація слугує орієнтиром належної реалізації інноваційної політики держави із виокремленням сегментів спрямування коштів із бюджету США на фінансування інноваційного розвитку. Прагнення України щодо використання передових інноваційних здобутків передбачає необхідність формування власних технологічних кластерів та реформування НІС.

Будучи категорією комплексного порядку, НІС притаманні складні механізми взаємодії всередині інноваційної інфраструктури на кожному етапі інноваційного процесу. Ключова роль останньої повинна не лише охоплювати сферу правового регулювання, а також виступати механізмом забезпечення реалізації інноваційного проекту від етапу розроблення, створення та впровадження інновацій у виробництво до комерціалізації інноваційних продуктів та їхнього трансферу.

Така побудова національної інноваційної системи у синергії з правовим забезпеченням спеціальних режимів інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, включаючи комплекс правових, економічних, соціальних, організаційних та інших чинників, які впливають на створення інновацій, забезпечить системну інтегрованість НІС у кожен етап інноваційного процесу.

Вказані очікування можуть бути досягнуті шляхом комплексного правового забезпечення. Це актуалізує питання щодо кодифікації інноваційного законодавства та прийняття Інноваційного кодексу України. Одним зі своїх завдань кодифікація має сприяти формуванню постійнофункціонуючої національної інноваційної системи з урахуванням усіх чинників стану національного соціально-економічного середовища. Окрім цього,

саме кодифікація інноваційного законодавства має стати прикладом реалізації регулятивно-динамічної функції права, коли розвиток відповідних суспільних відносин стимулюється випереджаючим розвитком їх законодавчого забезпечення. Концепція кодифікації інноваційного законодавства України повинна враховувати безліч вагомих чинників розвитку національної інноваційної системи, завдань української економіки, зокрема пов'язаних з її глибокою інтегрованістю в економіку світову, абсолютно специфічну природу відносин, що виникають при створенні інтелектуального інноваційного продукту та надзвичайної складності його впровадження у виробництво [4, с. 179–185].

Разом з тим, на сьогодні за відсутності інституційно оформленої моделі НІС, її функціонування на макрорівні передбачає певні проблеми. Остання в силу своєї неврегульованості зумовлює значну кількість траєкторій, що знаходить свій вияв у різноманітному розвитку інновацій на різних етапах функціонування НІС. Поглиблюється проблематика відсутністю інноваційного ринку. Формування окремого біржового сегменту для інноваційних компаній могло б значно покращити екосистему ринку інновацій, привернути увагу інвесторів, припливу капіталу та конструювання НІС в цілому.

З цією метою актуальності набуває мікрорівнева ланка національної інноваційної системи, де окреме підприємство в межах внутрішньо-господарських відносин організовує реалізацію інноваційного проекту на засадах інноваційного самозабезпечення.

Формування такої мікроінноваційної системи передбачає створення підприємством специфічного внутрішнього середовища із формуванням структурних підрозділів науково-дослідного спрямування, що здійснюють розробку інновацій, подальше впровадження у виробництво, виготовлення інноваційної продукції та комерціалізацію результатів.

Проведене дослідження дозволило виявити недоліки нормативного забезпечення НІС. Складні процеси інституціоналізаційного оформлення національної інноваційної системи вимагають комплексного підходу до реформування сектору інноваційного розвитку. З цією метою ключова роль держави повинна спрямовуватися, з одного боку, на створення нової систематики НІС, а з іншого боку – на підтримку підприємств, що реалізують інноваційні проекти на мікрорівні. Забезпечення останнього можливо шляхом створення спеціального режиму господарювання для підприємств, що реалізують інноваційні проекти.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text (дата звернення 21.11.2025).
2. Проект Закону Про Державний бюджет України на 2026 рік: від 15.09.2025 р. Законотворчість : база даних / Верхов. Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57325 (дата звернення: 23.11.2025).
3. Angert J., Blevins E. G., Gallo M. E., Harris L., Kuiken T., Lindbergh R., Sekar K. Federal Research and Development (R&D) Funding: FY2026. *Congressional Research Service.* 3 September, 2025. P. 1–41. URL: https://www.congress.gov/crs-product/R48694#:~:text=Using%20information%20provided%20by%20the,of%20R&D%20facilities%20or%20equipment). (Last accessed: 23.11.2025).
4. Задихайло Д., Кодифікація інноваційного законодавства: окремі концептуально-правові підходи. *Вісник*. 2010. №4 (63). С. 177–185.

Цімерман Орест Ігорович
аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДОВІРА ЯК ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ФІДУЦІАРНОГО ОБОВ'ЯЗКУ

Фідуціарний обов'язок може розкриватися через різні рівні теоретичної глибини. Найбільш очевидним є юридичний рівень, на якому зміст цього обов'язку визначається умовами індивідуального контракту, статтею конкретного закону чи керівним принципом у законодавстві. На економічному рівні фідуціарність проявляється у формалізованих моделях (зокрема, у методиках розрахунку кредитного ризику, що застосовуються банками України), а також у понятійних системах різних економічних теорій, насамперед теорії агентських відносин. На філософському ж рівні, що є найбільш абстрактним і найменш однозначним, виникає потреба у визначенні змістовного навантаження таких категорій, як моральний обов'язок, етичне підґрунтя та довіра. Чим далі ми відходимо від позитивістських юридичних конструкцій у сферу філософських понять, тим більш сумнівною може здаватися

практична корисність такого аналізу. Однак це враження є хибним, якщо перейти з мікрорівня окремого правочину чи рішення директора на макрорівень – рівень економічних циклів, фінансових криз і факторів довгострокового розвитку держави.

У своїй праці «Довіра: суспільні чесноти та шлях до процвітання» (1995) Френсіс Фукуяма стверджує, що економічне процвітання та корпоративний успіх не можуть бути адекватно пояснені лише наявністю природних ресурсів, високою освітою населення чи ефективними інститутами. Так само, за Фукуямою, неможливо пояснити капіталістичне процвітання виключно дією раціональних егоїстичних інтересів у середовищі вільного ринку (неокласична економічна аргументація).

Фукуяма доводить, що успіх економічних систем додатково вимагає культури довіри та здатності до того, що він називає «спонтанною комунікабельністю». Хоча більшість економічних підприємств історично виникає у сімейному середовищі, вони часто виявляються нездатними розширюватися поза межі сімейних зв'язків через низький рівень суспільної довіри. Франція, Китай та Південна Італія – приклади «низько довірчих» суспільств, у яких економічні структури мають тенденцію залишатися дрібними та локальними. Натомість США, Німеччина та Японія – «високо довірчі» суспільства, що демонструють значно вищу здатність до формування великих корпорацій та стійкого економічного зростання.

За відсутності довіри, підкреслює Фукуяма, будь-які відносини ускладнюються надмірною контрактуалізацією, юридичним формалізмом і високими транзакційними витратами. Такі витрати стають бар'єром для гнучкості та швидкого розвитку. Фукуяма звертав увагу також на зростання кількості юристів і зростання чисельності ув'язнених у США, а також на розпад сімей та занепад добровільних громадських асоціацій, що є індикаторами зниження соціальної довіри [1, с. 1].

У своїй статті щодо цієї книги відомий журналіст Фарід Закарія підкреслює те, що пан Фукуяма просуває аргументи Алексіса де Токвіля щодо «проміжних інституцій» (приватних груп, що процвітають між сферою держави та сім'ї). Мистецтво об'єднання корисне не лише для політики, стверджує він, але й для економіки: об'єднання прищеплює звичку легко працювати разом і, отже, підвищує продуктивність; воно робить непотрібними жорсткі правила та складні юридичні контракти. Коротше кажучи, воно згладжує тертя капіталізму. З часів Токвіля ми вва-

жали, що «добровільні асоціації» допомагають демократії; пан Фукуяма каже нам, що вони також допомагають капіталізму.

Здатність формувати такі «групи, які допоможуть» залежить від довіри. Якщо в суспільстві панує культура довіри, і особливо якщо його члени мають здатність довіряти людям поза межами своїх сімей, вона генерує «соціальний капітал», який так само корисний, як і фінансовий капітал для його економічного добробуту. Соціальний капітал має вирішальне значення для процвітання та того, що стало називатися конкурентоспроможністю [2, с. 2].

Питання довіри має особливе значення і в українському контексті, зокрема через події банківської кризи 2014–2016 років. Колишній голова Ради НБУ Богдан Данилишин повідомляв, що прямі фіскальні витрати України на подолання наслідків кризи банківського сектору тоді сягнули 14% ВВП, а загальні втрати економіки від кризи становили 38% ВВП. Він також зазначав, що за два роки неплатоспроможними були визнані 90 банків, «активи яких до кризи становили близько третини активів усієї банківської системи» [3, с. 1]. Водночас на початок літа 2024 року залишок вимог кредиторів банків, які було виведено з ринку під час «банкопаду», становить 269,6 млрд грн [4, с. 1].

Наразі такий залишок цих вимог ФГВФО намагається стягувати з колишнього менеджменту банків та його акціонерів через позови, які побудовані на базі звинувачень у порушенні фідуціарних обов'язків.

Разом з тим, проблема довіри проявляється і в іншому вимірі, хоча хронологічно і не синхронному, але змістовно схожому показнику проблеми: чисельності юридичної спільноти. За даними дослідження «Стан юридичної освіти та науки в Україні» у 2009–2010 роках, кількість випускників юридичних факультетів в Україні становив 8 на 1000 населення, тоді як у Великій Британії – 2, а в Німеччині – лише 1,3 [5, с. 4–5].

У нашому контексті ці обставини можна використати для обґрунтування кризи довіри у суспільстві та у високому значенні філософського рівня дослідження фідуціарних обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Fukuyama, F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. Summary. Gordon-Conwell Theological Seminary, 2019. 1 с. URL: https://www.gordonconwell.edu/wp-content/uploads/sites/19/2019/04/ FukuyamaF. Trust_.pdf (дата звернення: 20.11.2025)

2. Zakaria, F. *Bigger Than the Family, Smaller Than the State* // The New York Times. 13.08.1995. 5 с. URL: https://www.nytimes.com/1995/08/13/ books/bigger-than-the-family-smaller-than-the-state.html (дата звернення: 20.11.2025).
3. «Банкопад» коштував економіці 38% ВВП – голова Ради НБУ. URL: https:// www.bbc.com/ukrainian/news-40507733 (дата звернення: 20.11.2025).
4. Клієнтам банків-банкрутів з 2014–2018 років досі не повернули понад 269 млрд грн. Чому так відбувається? URL: https://mind.ua/publications/ 20276021-klientam-bankiv-bankrutiv-z-20142018-rokiv-dosi-ne-povernuli-ponad-269-mlrd-grn-chomu-tak-vidbuvaet (дата звернення: 20.11.2025).
5. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження)/ – К., 2009–2010. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/1/d/108309.pdf. (дата звернення: 20.11.2025).

Шудров Вячеслав Сергійович
аспірант кафедри земельного
та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Штучний інтелект (далі – ШІ) перестає бути елементом футуристичних прогнозів, а стає одним із ключових рушіїв агроінноваційного розвитку. Його застосування в аграрному секторі відкриває нові горизонти для підвищення ефективності і сталості сільськогосподарського виробництва, що створює фундамент для переходу агросектору від екстенсивного розвитку до агроінноваційного зростання, а цифрові технології стають стратегічним ресурсом.

На сьогодні агрохолдингами активно впроваджуються технології AgriTech та Precision Farming, що базуються на ШІ: від аналізу даних з дронів і супутників до автоматизації техніки на полях. Так, компанія Kernel використовує ШІ для точного землеробства: аналіз супутникових знімків та даних з дронів дозволяє оптимізувати вирощування зернових і олійних культур та прогнозувати фази їх вегетації [1, с. 134]. На самохідних обприскувачах Kernel наразі тестується система штучного інтелекту AIC для точкового внесення пестицидів, що має зменшити витрати хімі-

катів і негативний вплив на довкілля [2]. Інший приклад – агрохолдинг МХП інвестував понад 400 тис. дол. у власного ШІ-асистента SmartTA (запатентований у 2020 р.) для оптимізації виробничих процесів на 360 тис. га земель [3], а компанія Астарта-Київ впровадила ШІ-систему підтримки прийняття рішень щодо сівозмін, логістики врожаю та моніторингу стану посівів [1, с.134].

Ці приклади свідчать про зростаючу роль ШІ в аграрному виробництві України, що створює принципово нові можливості для підвищення ефективності, сталості і продуктивності сільського господарства, впровадження агроінновацій, але водночас породжує складні правові виклики, що потребують комплексного нормативного врегулювання. Національне ж законодавство у цій сфері характеризується фрагментарністю й відсутністю галузевої специфіки.

У цьому контексті цікавим є досвід Європейського Союзу – одного із лідерів у формуванні нормативно-правових засад для штучного інтелекту. Ключовим досягненням ЄС у сфері правового регулювання ШІ є ухвалення у 2024 р. Регламенту про штучний інтелект (EU AI Act) [4], який запроваджує комплексну систему нормативного контролю на основі ризик-орієнтованого підходу. Хоча сільське господарство згадується у документі лише епізодично, в контексті соціальних та екологічних вигод, все ж його норми мають прямий вплив на аграрні технології. Регламент класифікує системи ШІ за чотирма рівнями ризику: від неприйнятного (який забороняється) до мінімального (який не потребує додаткового регулювання). Більшість сільськогосподарських ШІ-рішень, зокрема автоматизовані трактори, дрони або системи моніторингу, ймовірно, належатимуть до категорій низького або обмеженого ризику.

Серед ключових вимог AI Act – обов'язковий людський контроль над високоризиковими системами, що забезпечує остаточне прийняття рішень людиною, а не алгоритмом. Також встановлено вимоги до прозорості рішень ШІ, що є особливо важливим для аграрного сектору, де вплив на врожайність, доступ до ресурсів або вплив на екологічну ситуацію може бути значним. Наприклад, рекомендації ШІ щодо застосування агрохімікатів мають бути обґрунтованими, прозорими та верифікованими, щоб уникнути непередбачуваних й небезпечних екологічних наслідків.

Певних зусиль для формування відповідального середовища для впровадження ШІ в сільському господарстві докладають й міжнародні організації. Зокрема, Міжнародний союз електрозв'язку (ITU) спільно

з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) створили фокус-групу FG-AI4A (Focus Group on AI for Agriculture) [5], яка розробляє технічні настанови та звіти щодо безпечного й етичного впровадження ШІ в агроекосистемах. FAO, в свою чергу, реалізує Дорожню карту агроінновацій у цифровому сільському господарстві, що пропонує децентралізований підхід до обміну аграрними даними та агроінноваціями [6]. У такий спосіб міжнародні інституції створюють певну нормативну і методологічну основу, що визначає загальні принципи відповідальності, прозорості, сумісності та етичності використання ШІ.

Першим кроком у напрямі формування політики у сфері унормування ШІ стало схвалення Кабінетом Міністрів України у грудні 2020 р. Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Цей стратегічний документ уперше на нормативному рівні окреслив мету, принципи і завдання розвитку ШІ-технологій в Україні. Однак, попри всю важливість, даний документ носить рекомендаційний характер і не встановлює прямих юридичних приписів для регулювання ШІ.

У 2024 році Міністерство цифрової трансформації презентувало Білу книгу з регулювання штучного інтелекту, спрямовану на м'який підхід до встановлення регулювання: спочатку підготовка компаній до вимог, а потім прийняття закону, аналогічного європейському AI Act [7]. А в 2025 р. Україна представила проєкт Національної стратегії розвитку ШІ до 2030 р. на WINWIN Summit, що передбачає підтримку агротехнологічного сектору, включаючи створення тестових майданчиків для автономної сільськогосподарської техніки, захист інтелектуальної власності для стартапів та розвиток програм підготовки спеціалістів [8].

Попри наявність стратегічних документів, що демонструють політичну волю до формування повноцінного правового середовища для ШІ, їх реалізація наразі залишається на початковому етапі. Більшість ініціатив мають декларативний характер, критично бракує обов'язкових юридичних механізмів. Як наслідок, правове регулювання застосування ШІ здійснюється не системно, а шляхом застосування норм із суміжних галузей права, які лише опосередковано стосуються ШІ.

Так, в Україні діє спеціальний Закон «Про захист персональних даних», проте його норми вже морально застарілі, не враховують особливостей роботи сучасних алгоритмів ШІ та специфіки його використання в агросфері. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» встановлює вимоги до захисту інформаційних систем,

але прямо не згадує ШІ. У 27 березня 2025 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури», який вперше інтегрує застосування ШІ для прогнозування кіберзагроз, однак спеціальних норм щодо кіберзахисту при використанні аграрних ШІ-рішень поки немає.

Отже, відсутність чітких спеціалізованих норм породжує низку проблем та викликів. Перш за все – невизначеність відповідальності за дії або рішення, ухвалені ШІ. Традиційно за шкоду відповідає або особа, що її завдала, або власник джерела підвищеної небезпеки. У разі ж завдання шкоди, наприклад, автономним роботом-обприскувачем врожаю чи майну третьої особи, постає питання: хто має відповідати – виробник ШІ-системи, розробник алгоритму чи фермер-власник техніки? Залишається не врегульованим і статус самонавчальних систем: чи можна розглядати ШІ як джерело підвищеної небезпеки або особливий об'єкт цивільних прав? Відповідь законодавця на ці питання поки не сформульована.

Друга проблема – захист та використання даних в аграрних ШІ-системах. Для ефективної роботи алгоритмів точного землеробства потрібні великі масиви даних: про ґрунти, метеоумови, геолокацію полів, врожайність, навіть економічні показники господарств. Постає питання, кому належать такі дані і хто контролює доступ до них? Адже інформацію може збирати датчик чи дрон, встановлений агрохолдингом, а аналітику надавати сторонній ІТ-провайдер – в такому випадку потрібні правові механізми захисту прав фермерів на ці дані, а також гарантії конфіденційності. Нині ж відсутні стандартизовані правила щодо агроданих – ані щодо формату і сумісності, що ускладнює обмін даними між різними системами, ані щодо режиму їх використання.

Законодавство про персональні дані охороняє лише дані про фізичних осіб, тоді як значні обсяги аграрної інформації (наприклад, карти полів, показники врожайності) не підпадають під його дію й можуть вільно оброблятися, що створює ризики монополізації даних великими корпораціями та непрозорого використання інформації. У ЄС вказані аспекти намагаються врегулювати через стратегії щодо даних та акти на кшталт Regulation on Data Governance, тоді як Україні ще належить опрацювати підходи до «агроданих» як особливої правової категорії.

Третій блок проблем – етично-правові виклики впровадження ШІ, серед яких: а) питання зайнятості та соціальних наслідків. Автомати-

зація аграрних процесів може скоротити потребу у праці людини, що загострює проблему зайнятості в сільській місцевості й може призвести до соціальної напруги; б) прозорість і підзвітність. Більшість сучасних ШІ – це *«чорні скриньки»*, рішення яких важко пояснити. У разі спору (наприклад, фермер не погоджується з висновком системи моніторингу про стан його посівів, через що страхова не виплатила компенсацію) – відсутні процедури перевірки та підтвердження алгоритму. У законодавстві відсутні вимоги щодо проведення незалежних аудитів безпеки алгоритмів ШІ; в) етика використання агроданих і приватність. Хоч агродані переважно не є персональними, все ж аспекти приватності наявні – приміром, моніторингові дрони можуть випадково збирати зображення осіб або домогосподарств, а датчики – передавати інформацію про діяльність фермерів. Необхідно враховувати право на приватність, але правового механізму бракує.

Таким чином, ефективне правове регулювання використання ШІ в аграрному секторі України є не лише викликом, а й стратегічною необхідністю в умовах цифрової трансформації як складової агроінноваційного розвитку. Попри наявність стратегічних документів, відсутність спеціалізованого законодавства залишає цю важливу сферу без належного правового унормування. Удосконалення чинного законодавства шляхом прийняття спеціальних законодавчих актів щодо використання ШІ в аграрному секторі дозволить не лише мінімізувати ризики, пов'язані з впровадженням ШІ, але й забезпечити сталий агроінноваційний розвиток сільського господарства.

Список використаних джерел:

1. Шевченко А. А., Петренко О. П., Косик Д. В. Штучний інтелект в рослинництві: успішні кейси аграрних підприємств. *Modern Economics.* 2024. №47. С 130–137. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V47(2024) – 19
2. На полях «Кернел» будуть тренувати штучний інтелект самохідного обприскувача. URL: https://marketsdata.agrichain.com.ua/na-polyah-kernel-budut-trenuvaty-shtuchnyj-intelekt-samohidnogo-obpryskuvacha/
3. Українські агрохолдинги випередили бум ШІ та вже роками мають власні цифрові розробки. *Українська аграрна конференція*. URL: http://agroconf.org/content/ukrayinski-agroholdingi-viperedili-bum-shi-ta-vzhe-rokami-mayut-vlasnicifrovi-rozrobki
4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending

Regulations (EC) № 300/2008, (EU) № 167/2013, (EU) № 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689

5. AI for agriculture – Shaping standards for smart food systems. *AI for GOOD*. 2025. URL: https://aiforgood.itu.int/event/ai-for-agriculture-shaping-standards-for-smart-food-systems/
6. Digital Agriculture and AI Innovation. Innovation at FAO. *The Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2025. URL: https://www.fao.org/innovation/home/digital-agriculture-and-ai-innovation/en
7. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. Версія для консультацій. 2024. 30 с. URL: https://storage.thedigital.gov.ua/files/d/9d/0bbc3a705c821a197bedfcdfe00899d9.pdf
8. Sectoral strategy: agrotech (agriculture and food industry technologies). Ukrainian global innovation strategy until 2030. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. 2025. 52c. URL: https://winwin.gov.ua/assets/files/ENG_AgroTech.pdf

НАУКОВІ ДОПОВІДІ СТУДЕНТІВ

Висоцька Вікторія Олександрівна
студентка 4 курсу 19 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Чинним земельним законодавством передбачено такий специфічний інститут, як правовий режим певної категорії земель. Тобто правовий режим земель лісогосподарського призначення – це важлива складова земельної та й навіть економічної політики держави на сьогодні. Правове ж регулювання права власності, використання, оренди тощо земель такого цільового призначення здійснюється на підставі положень Земельного кодексу України [3] й Лісового кодексу України [4].

Відповідно до положень цих нормативно-правових актів, можна зробити висновок, що таке поняття як «правовий режим землі» у практичному аспекті дає змогу встановити порядок використання та охорони окремої категорії земель – визначити специфіку змісту права власності стосовно конкретної категорії земель, їх управління, використання та охорони тощо [6, с. 20–21].

Отже, правовий режим земель – складний та комплексний правовий інститут, що визначає порядок використання, а також охорони тієї чи іншої категорії землі на підставі її цільового призначення, який чітко визначено законодавством. Можемо виділити наступні ознаки цього поняття: а) поділ правового регулювання відповідно до категорії земель; б) примат використання земель за цільовим призначенням; в) об'єднання публічних та приватних методів правового регулювання земельних відносин; г) запровадження особливих правил охорони землі.

Правовий режим ґрунтується на цільовому призначенні землі, що визначається здійсненою у ст. 19 Земельного кодексу України (надалі – ЗК України) диференціацією земель на окремі категорії [1, с. 24].

Так, у ст. 55 ЗК України передбачено наступне: землі лісогосподарського призначення – це 1) землі, що є вкритими лісовою рослинністю, та 2) нелісові землі, тобто які не вкриті лісовою рослинністю, що надаються й використовуються з метою задоволення потреб лісового господарства. Також ЗК України передбачено, які землі не належать до тих, що мають лісогосподарське призначення. Наприклад, землі, що є зайнятими зеленими насадженнями, які не є віднесені до категорії лісів, у межах населених пунктів.

У загальному існує три форми власності, у яких можуть перебувати землі лісогосподарського призначення: державна, комунальна, а також приватна. До прикладу, на підставі рішення органів місцевого самоврядування, а також виконавчої влади громадянам і юридичним особам можуть бути надані у власність такі земельні ділянки лісогосподарського призначення, як замкнені (до 5 гектарів) у складі угідь селянських, фермерських й інших господарств. Причому здійснюється це як на безоплатній, так і на платній основі [3].

Наразі ж відбулися певні зміни у правовому регулюванні й нормативному забезпеченні кожної галузі національного права, що пов'язано з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україні у лютому 2022 року. Такі зміни, звісно ж, стосувалися й розглядуваного нами правового режиму лісогосподарських земель, оскільки виникла потреба адаптації законодавства до реалій сьогодення.

Так, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р., по суті, надано право органам військової адміністрації щодо тимчасового обмеження чи заборони доступу до лісових масивів з міркувань безпеки. Зокрема, у багатьох областях, особливо що визнані прикордонними й прифронтовими зонами, запроваджено обмеження стосовно відвідування лісів задля превенції диверсій, забезпечення громадської безпеки, а також захисту природних ресурсів, що є стратегічно важливими.

Також запропоновано низку реформ з метою посилити контроль за лісовими ресурсами. Тобто існує певна потреба в запровадженні електронної системи фіксації в реальному часі переміщення деревини (до речі, вже запроваджено порядок фотофіксації деревини), створенні міжвідомчого органу із залученням поліції, Держекоінспекції, Служби безпеки України, а також органів місцевого самоврядування.

Доволі важливим є крок залучити громади до моніторингу стану лісів за допомогою цифрових інструментів. Науковці та практики-юристи пропонують навіть здійснити перехід щодо здійснення ризик-орієнтованої моделі перевірок, а в особливості стосовно об'єктів, які мають статус підвищеної екологічної небезпеки. Крім того, зі змогою їх позапланового контролю під час дії правового режиму воєнного стану [5].

Варто відзначити й таку новелу до ст. 57 ЗК України, яка введена Законом України до Земельного кодексу України № 2321-IX від 20.06.2022 р.

Так, фізичні, а також юридичні особи наділені нині таким правом, що дозволяє відносити земельні ділянки, які знаходяться у їх власності та відносяться до усіх категорій земель, зокрема самозалісені, до земель лісогосподарського призначення та вести лісове господарство на них. Це дозволяє ширше залучати приватний сектор до охорони та відновлення лісів, а це особливо актуально в умовах обмежених державних ресурсів [3]. Отже, це дає змогу приватному сектору брати більшу участь у захисті та відновленні лісів.

Крім того, Дерівіцький Н. В. наголошує на питанні щодо зміни цільового призначення лісових земель відповідно до ст.ст. 20, 21 ЗК України. Ці зміни можливі тільки у виняткових випадках, умовою чого є обов'язкове відшкодування втрат лісогосподарського виробництва. Однак, як відомо, під час воєнного стану подекуди з'являється потреба оперативного надання земель з метою задоволення потреб оборони, розміщення військової інфраструктури й інженерних споруд. Саме тому важливим є забезпечення правової визначеності процедури зміни цільового призначення землі з врахуванням екологічних ризиків, а також перспективи відновлення лісових масивів в майбутньому [2, с.45].

У якості висновку варто зазначити, що правовий режим земель – ключовий інститут земельного права, що встановлює порядок й умови використання землі тієї чи іншої категорії. Наразі у зв'язку з політично, економічною та соціальною ситуацією в державі, національне законодавство, що стосується сфери використання земель лісогосподарського призначення, має потребу в поступовому вдосконаленні. Окрім того, що вже зазначено вище у роботі, необхідно забезпечити підвищення прозорості ухвалення рішень органами, що наділені компетенцією у цій сфері, юридичної відповідальності, зокрема кримінальної та адміністративної, за вчинення правопорушень, об'єктом яких є відносини природоохоронного законодавства, а також запровадити більш сучасні механізми громадського контролю.

Список використаних джерел:

1. Бунчук В. Ю. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення: особливості та проблеми реалізації // Земельне право України. – 2021. – № 1. – С. 22–27;
2. Дерівіцький Н. В. Теоретично-методичні засади управління землями лісогосподарського призначення. Кваліфікаційна робота. Кафедра землеустрою. – Дубляни, Львівський національний університет природокористування. 2024 р. 75 с. URL:https://repository.lnup.edu.ua/jspui/handle/123456789/927 (дата звернення: 21.10.2025);
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III: станом на 21 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 21.10.2025);
4. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII: станом на 21 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12 (дата звернення: 21.10.2025);
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: станом на 21 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 21.10.2025);
6. Тищенко К. М. Основи правового режиму земель як об'єкта правового регулювання // Юридичний вісник України. – 2022. – № 17. – С. 19–22.

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Губа Олександра Олександрівна
студентка 4 курсу 9 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЦИФРОВІЗАЦІЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ЕЛЕКТРОННІ КАДАСТРИ ТА ПУБЛІЧНІ РЕЄСТРИ

Доступ до інформації про земельні ділянки є фундаментальною умовою ефективного управління земельними ресурсами. Громадяни, суб'єкти господарювання та органи влади мають бути забезпечені відомостями про правовий статус земель, їхні межі, цільове призначення та

встановлені обмеження. У контексті глибоких реформ земельної сфери особливої значення набуває впровадження цифрових інструментів, здатних забезпечити прозорість, швидкість оновлення даних та юридичну визначеність. Саме тому розвиток електронних кадастрів і публічних реєстрів розглядається як ключовий напрям модернізації системи земельних відносин і невід'ємний елемент формування відкритого та ефективного управління землею.

Питання цифровізації земельних відносин активно досліджуються сучасними українськими науковцями. У працях Мірошніченка Ю. В., Коваленко Т. О., Заєць О., Харитоненка Р. А., Григор'євої Х. А. та інших аналізуються еволюція Державного земельного кадастру, інтеграція інформаційних систем, виклики правового регулювання, а також вплив децентралізації та воєнного стану на функціонування кадастрової інфраструктури.

Центральне місце в системі цифрового земельного адміністрування посідає Державний земельний кадастр (ДЗК) та пов'язана з ним Публічна кадастрова карта, що містять відомості про межі та площу земельних ділянок, їхнє цільове призначення, категорію земель та інші просторові характеристики. Важливою складовою цифрової інфраструктури є також Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (ДРРП), що фіксує речові права на землю. Інтеграція цих систем підвищує ефективність земельного адміністрування, мінімізує корупційні ризики та сприяє якісному наданню адміністративних послуг. Однак подальший розвиток цифрових інструментів вимагає вдосконалення технічних, правових і організаційних механізмів, що зумовлює актуальність наукових досліджень у цій сфері.

Мірошніченко Ю. зазначає, що ДЗК поступово уніфікується і наповнюється просторовими даними, включаючи координати поворотних точок меж ділянок. Однак, на її думку, система все ще стикається з проблемами: недосконалим програмним забезпеченням, складнощами обміну даними з реєстром речових прав і випадками неповного оприлюднення інформації, яка за законом має бути доступною [1, с. 65–67].

Коваленко Т. та Заєць О. акцентують увагу на нормативному підґрунті функціонування ДЗК. Закон України «Про Державний земельний кадастр» визначає вичерпний перелік об'єктів кадастрового обліку, а законодавчі зміни останніх років деталізували склад та формат кадастрових даних. Науковці підкреслюють, що розширення

змісту кадастрової інформації зумовлене створенням національної інфраструктури геопросторових даних, інтеграцією з електронною системою будівництва та адаптацією земельних процедур до умов воєнного стану [2, с. 142].

Харитоненко Р. досліджує точність відображення обмежень у Публічній кадастровій карті й виявляє низку недоліків: неповне відображення окремих видів обмежень, нерівномірне наповнення шарів, відсутність детальних характеристик об'єктів. Такі прогалини можуть призводити до хибного тлумачення правового режиму земельних ділянок, створювати ризики маніпуляцій та ускладнювати ухвалення управлінських рішень [3, с. 32–34].

Григор'єва Х. звертає увагу на розвиток Державного аграрного реєстру (ДАР), який поступово перетворюється з інструмента розподілу агропідтримки на багатофункціональну цифрову базу даних про аграрний сектор, його суб'єктів, експортерів і кредиторів. Дослідниця наголошує на доцільності ухвалення спеціального закону про ДАР за умови його узгодження з реформами аграрного та земельного законодавства [4, с. 101–108].

Узагальнюючи наукові підходи, можна зробити висновок, що цифровізація земельних відносин є не лише технічним оновленням, а комплексною реформою, спрямованою на забезпечення прозорості, інтеграції даних і реального доступу громадян до інформації про землю. Повноцінне функціонування електронних кадастрів і реєстрів передбачає системну роботу над підвищенням якості даних, забезпеченням технічної сумісності, модернізацією нормативно-правової бази та розширенням відкритості державних інформаційних ресурсів.

Отже, цифрова трансформація земельного адміністрування має стати одним із стратегічних пріоритетів державної політики, оскільки створює передумови для ефективного управління земельними ресурсами, захисту прав та сталого розвитку. Подальші наукові дослідження мають бути зосереджені на удосконаленні механізмів виправлення кадастрових помилок, поглибленні інтеграції реєстрів.

Список використаних джерел:

1. Мірошніченко Ю. В. Державний земельний кадастр України. Молодий вчений: матеріали конференції, м. Вінниця, 24–25 липня 2020 р. Вінниця, 2020. С. 65–67.

2. Коваленко Т. О., Заєць О. І. Об'єкти державного земельного кадастру України: сучасні правові нововведення та практика їх реалізації. *Держава і право.* 2023. Вип. 93. С. 130–143.
3. Харитоненко Р. А. Щодо проблем відображення обмежень у використанні земель та земельних ділянок на публічній кадастровій карті України *Формування сталого землекористування: проблеми та перспективи:* матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11–12 листопада 2021 р.). Київ: НУБіП України, 2021. С. 31–34. URL: https://dglib.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59eb736d-fdd1-4533-a15e-244906bfeca1/content (дата звернення: 19.11.2025).
4. Григор'єва Х. Державний аграрний реєстр: проблеми законодавства. *Юридичний вісник*. 2024. №3. С. 101–108.

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Дзюба Кирило Олексійович
студент 4 курсу 6 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Згідно зі статтею 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1]. Як вбачається, через свій особливо важливий статус, земля потребує особливого захисту. Це питання врегульовано Земельним кодексом України, в якому захист йменується охороною, чому присвячений, як окремо восьмий розділ, так і статті з інших розділів [2]. Стаття 162 ЗК України визначає охорону земель як систему правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення осо-

бливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [2].

Особливо важливим аспектом охорони земель є процедура та суб'єкт реалізації того чи іншого способу його здійснення. Звичайно, першими на думку приходять або органи загальної компетенції, такі як наприклад Верховна Рада України, але мова може йти й про локальні органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Проте, слід звернути особливу увагу на органи прокуратури, як виключний орган у земельних правовідносинах. Така «виключність» зумовлена тим, що участь прокурора в такій категорії справ стає можливою лише за наявності питань про порушення відповідних норм і порядків. Повноваження прокурора в даних випадках спрямовані насамперед на реалізацію функції захисту інтересів держави в суді, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 131[1] Конституції України [1] та п.2 ч.1 ст.2 Закону України «Про прокуратуру» [3].

Разом з тим, ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» передбачено підстави здійснення прокурором захисту інтересів держави в суді, а саме:

- ✓ у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження;
- ✓ у разі відсутності органу зазначеного в першому випадку органу [3].

Важливим елементом захисту інтересів держави прокурором є визначення самого поняття «*інтересів держави*». Зазначене поняття визнається Конституційним Судом України оціночним з вказівкою необхідність прокурора у кожному конкретному випадку самостійно визначати з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначати орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах, таку позицію викладено у Рішенні від 8 квітня 1999 р. № 3-рп/99 [4].

У випадку, зазначеному в першій підставі, обов'язок щодо захисту інтересів держави покладається саме на компетентний, визначений законом орган, і прокурор буде виконувати в цьому випадку допоміжну,

надзвичайну роль. Така позиція виявляється саме у субсидіарній участі прокурора, як виключному способі захисту інтересів держави у разі *вмотивованої* неможливості здійснення призначеним на здійснення таких функцій органом. Саме такий погляд висловлюється Верховним Судом України, який у постанові від 5 грудня 2018 р. у справі № 923/129/17 зазначив, що прокурор замінює у судовому провадженні відповідного суб'єкта владних повноважень, який всупереч вимогам закону не здійснює захисту або робить це неналежно. У кожному такому випадку прокурор повинен навести (а суд – перевірити) причини, які перешкоджають захисту інтересів держави належним суб'єктом і які є підставами для звернення прокурора до суду [5]. Проте, на практиці виникає проблема з приводу неможливості, з практичної точки зору, оскарження необхідності втручання прокурора уповноваженим суб'єктом, що є можливістю для процесуальних зловживань з боку органів прокуратури.

В той самий час на суд покладається необхідність перевірки відсутності уповноваженого на захист інтересів держави органу, навіть попри доводи прокурора щодо невстановлення такого органу після вчинення відповідних дій, такий погляд викладено у п. 70 Постанови ВП ВС від 26 червня 2019 р. у справі № 587/430/16-ц [6].

Найбільш широкою категорією прокурорського представництва у захисті інтересів держави в земельних правовідносинах є питання щодо незаконного відчуження земельних ділянок різного призначення органами державної влади чи місцевого самоврядування.

Також актуальною проблемою в рамках встановлення порядків отримання максимально ефективного економічного результату від операцій продажу чи оренду землі шляхом аукціонних торгів є саме порушення зазначених порядків, нехтування ними чи свідомий обхід. Так, періодично виникають порушення в рамках яких відбувається передача земельних ділянок без проведення аукціону для випадків, де його проведення є обов'язковим.

Окремою категорією рефлексії органів прокуратури на порушення в сфері земельних відносин є необхідність поновлення в праві власності на землю суб'єктів, атака на інтереси яких, є атакою на інтереси держави. Формальним вираженням підстави такого відновлення є подання прокурором віндикаційного позову в рамках статті 387 ЦК України [7].

Саме по собі явище захисту інтересів держави в суді, особливо у випадках нездійснення представництва або його неналежного здійснення

може розглядатися у вигляді дихотомії. *З одного погляду*, наявність таких обставин можна розглядати як недостатній рівень якості регулювання та чисельних корупційних проявів самими первинними суб'єктами захисту державних інтересів, при чому, не слід забувати, що висвітлені відносини стосуються особливо важливого, а від того і цінного об'єкта, національного багатства – землі. *З іншої ж точки зору*, встановлення на рівні Конституції та законодавства функцій і відповідних повноважень на їх реалізацію щодо захисту прокурором земельних інтересів держави є простором для такого собі «люфту», встановлення додаткового запобіжника щодо реагування держави на порушення її інтересів окремими суб'єктами.

На жаль, актуальною лишається проблема, що була окреслена Т.Є. Мироненко та А.А. Тогобіцькою ще у 2013 році, а саме: постійна реорганізація органів державної влади, відповідальних за стан використання земель, що призводить до розбалансування державного контролю у цій сфері [8].

Таким чином, з викладеного вище можна зробити висновок, що земля, як об'єкт особливої цінності потребує такої ж ступені забезпечення охорони державою, яка покладена на уповноважені органи. Проте, у визначених законом, виключних випадках захист інтересів держави покладається на органи прокуратури. Можна виокремити кілька окремих груп правовідносин, в яких здійснюється прокурорське представництво як форма реакції на порушення законодавства, наслідком чого стало порушення інтересів держави. Звідси ж можна розглянути сам феномен такого представництва, споглядаючи його негативним явищем чи мірою необхідності.

Подальші дослідження окресленої проблематики слід здійснювати, скоріш, в напрямках виокремлення точок уразливості та регламентацією щодо захисту окремих категорій земель. Також доцільним буде здійснення компаративістських досліджень, особливо в розрізі загальноєвропейського погляду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 16.11.2025).
2. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III: станом на 31.10.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text (дата звернення: 16.11.2025).

3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII: станом на 7 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення: 16.11.2025).
4. Щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді): Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 15. – С. 35.
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 5 грудня 2018 року у справі № 923/129/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78450523 .
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду 70 від 26 червня 2019 року у справі № 587/430/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573553 .
7. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18.11.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.11.2025).
8. Особливості представництва прокурором у суді інтересів громадян і держави у галузі земельних відносин / Т. Є. Мироненко, А. А. Тогобіцька // Публічне право. – 2013. – № 3. – С. 135–143.

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дмитрук Мар'яна Петрівна
студентка 4 курсу 4 групи
факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

SOIL MONITORING LAW: ЯК ПЕРШИЙ ЗАКОН ЄС ПРО ЗДОРОВ'Я ҐРУНТІВ

Ґрунти є невід'ємною ключовою основою для розвитку економіки, суспільства та навколишнього середовища, оскільки вони забезпечують виробництво продовольства, покращують стійкість до зміни клімату, екстремальних погодних умов, а також сприяють загальному благопо-

луччю та добробуту людей. Здорові ґрунти акумулюють вуглець, краще поглинають, зберігають та очищують воду, відповідають за діяльність послуг починаючи від виробництва безпечних харчових продуктів до забезпечення людей біомасою для нехарчових галузей біоекономіки.

Водночас, кожна держава-член країн ЄС стикається із проблематикою деградації ґрунтів, і ці процеси тільки продовжуються та погіршуються,. Це призводить до загроз для здоров'я людей, стану довкілля, клімату, економічної стабільності та суспільному добробуту [1].

В контексті України, невиправдана агресія рф суттєво підірвала ситуацію у світових продовольчих системах, посиливши ризики та проявивши вразливість продовольчої безпеки у світі. Окрім цього, країна агресор систематично завдає масштабної шкоди українським ґрунтам. Обстріли, мінування територій, хімічне забруднення, руйнування промислових об'єктів та критичної інфраструктури, забруднення внаслідок бойових дій та знищення ґрунтів призводять до їх деградації й унеможливлення безпечного та ефективного використання значних територій, адже вони стають небезпечними та непридатними для використання.

Саме тому доступність продовольства, стабільність його постачання та можливість використання здорових ґрунтів, не можна сприймати як щось гарантоване – ані у довгостроковій, ані у короткостроковій перспективі.

Виходячи з цього, ЄС формує комплексну політику, спрямовану на збереження та відновлення ґрунтових ресурсів. У межах Європейської зеленої угоди, Європейська комісія представила нову стратегію ЄС щодо ґрунтів до 2030 року. Її метою є досягнення здорового стану всіх ґрунтових екосистем до 2050 року. Для практичного втілення цієї мети було внесено пропозицію про Директиву щодо моніторингу ґрунтів та стійкості (Закон про моніторинг ґрунтів – далі Закон), а 23 жовтня 2025 року Європейський парламент проголосував за її схвалення.

Аналізуючи Закон, можна зазначити, що основною метою прийнятої директиви є створення узгодженої системи моніторингу для всіх ґрунтів у ЄС та постійне покращення їхнього стану з метою досягнення здорових ґрунтів до 2050 року та підтримки їх у здоровому стані. Відповідно, пропозиція визначає заходи для моніторингу та оцінки стану ґрунтів на основі спільного визначення того, що являє собою здоровий ґрунт; для сталого управління ґрунтами; та для боротьби із забрудненими ділянками. Для управління ґрунтами та виконання вимог директиви держави-члени повинні будуть створити «ґрунтові райони» по всій своїй території та призначити компетентний орган для них.

Сфера застосування Закону поширюється на усі ґрунти на території держав-членів. Також, варто виокремити визначення такого поняття, як «здоров'я ґрунту», що означає, відповідно до документа, фізичний, хімічний та біологічний стан ґрунту, що визначає його здатність функціонувати як життєво важлива жива система та надавати екосистемні послуги [2].

Згідно з директивою, держави-члени мають створити системи моніторингу для оцінки фізичного, хімічного та біологічного стану ґрунтів на своїй території на основі спільної методології ЄС. Компетентні органи призначатимуться державами-членами задня виконання цих обов'язків. Вони регулярно звітуватимуть перед Комісією та Європейським агентством з охорони навколишнього середовища про стан ґрунтів, вилучення земель та забруднені ділянки, забезпечуючи наявність порівнянних даних по всьому ЄС та можливість вжиття скоординованих заходів для боротьби з деградацією ґрунтів. Також протягом двох років з моменту набрання чинності цієї Директиви, планується створення Комісією та Європейським агентством з охорони навколишнього середовища, цифрового порталу даних про стан ґрунту, який забезпечить доступ у геоприв'язаному просторовому форматі до відкритих даних про стан ґрунту [2].

Відповідно до Закону, оцінку стану ґрунту необхідно проводити принаймні кожні п'ять років на основі зібраних даних. Під час моніторингу та оцінки стану ґрунту держави-члени застосовують дескриптори ґрунту та критерії стану ґрунту. Ґрунт вважатиметься здоровим, якщо значення всіх дескрипторів ґрунту відповідають відповідним критеріям, встановленим на рівні ЄС та на рівні держав-членів. Ґрунт, відповідно, вважається нездоровим, якщо не виконується принаймні один із критеріїв [3].

Крім того, держави-члени повинні будуть створити механізм добровільної сертифікації стану ґрунту для землевласників, які зможуть отримувати дані про стан ґрунту та оцінку на запит. Компетентні органи держав-членів також повинні будуть інформувати громадськість про райони з нездоровими ґрунтами, виявлені в кожному ґрунтовому районі [2].

Протягом чотирьох років після набрання чинності директиви держави-члени повинні будуть визначити позитивні та негативні практики управління ґрунтами, враховуючи тип, використання та стан ґрунту. Тобто, маються на увазі практики, які необхідно поступово впроваджувати на всіх ґрунтах, що обробляються та, в тому числі, практики, які необхідно уникати і не впроваджувати .

Особливо варто звернути увагу на питання забруднених ділянок, адже держави-члени повинні будуть виявляти та досліджувати потенційно

забруднені ділянки, використовуючи оцінку ризиків, яку вони повинні запровадити протягом чотирьох років після набрання чинності закону. Окрім цього, у випадку, якщо буде підтвердження забруднення ґрунтів, необхідно оцінити ризики та вжити державою заходів для усунення. Більше того, потенційно забруднені ділянки повинні будуть зареєстровані в створеному реєстрі протягом 7 років після набрання чинності директиви. А даний реєстр повинен бути створений протягом чотирьох років після набрання чинності директиви, будучи загальнодоступним і регулярно оновлюватись відповідальним компетентним органом. Також реєстр має бути доступним в онлайн-геоприв'язаній просторовій базі даних [2].

Окрім цього, кожні 5 років держави-члени повинні будуть повідомляти в електронному вигляді Комісії та Європейському агентству з охорони навколишнього середовища дані та інформацію про результати моніторингу та оцінку стану ґрунтів; аналіз тенденцій стану ґрунту для дескрипторів; коротке висвітлення прогресу провадження директиви; інформація, яка знаходиться у національному реєстрі держави. Ці дані повинні бути також доступними для громадськості [3].

Закон про моніторинг ґрунтів також містить вимоги щодо доступу до правосуддя та вимагає від держав-членів встановити вимоги щодо штрафів, які застосовуються у разі порушення національних положень, прийнятих відповідно до директиви. Штрафи повинні бути ефективними, пропорційними та стримуючими.

Протягом шести років після набрання чинності директиви Комісія повинна оцінити прогрес у досягненні цілей директиви, розглядаючи необхідність внесення до неї змін, щоб встановити більш конкретні вимоги для забезпечення відновлення нездорових ґрунтів та того, щоб усі ґрунти були здоровими до 2050 року. Держави-члени матимуть два роки після набрання чинності директиви, щоб імплементувати нові правила в своє національне законодавство [2].

Ухваливши цей дискусійний, але давно очікуваний і важливий Закон, законодавці нарешті взяли до уваги велику підтримку ініціативи активістами та громадськістю загалом. Запровадження загальноєвропейської системи моніторингу ґрунтів повинно забезпечити більшу доступність та можливість порівнювання ключових даних про стан ґрунтів, що удосконалить підтримку землевласників та землекористувачів та зобов'яже держави-членів здійснювати очищення забруднених ділянок.

Незважаючи не те що, для реального результату у відновленні ґрунтових екосистем необхідні подальші активні дії держав-членів ЄС та інсти-

туцій, але ухвалена Європейським парламентом Директива ЄС є першим в історії Законом про моніторинг ґрунтів, що фактично можна вважати відправною точкою та датою у процесі розвитку загальноєвропейської комплексної політики у сфері охорони, відновлення та раціонального використання ґрунтів.

Список використаних джерел:

1. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, Veerman, C., Pinto Correia, T., Bastioli, C., et al., Caring for soil is caring for life. Ensure 75% of soils are healthy by 2030 for food, people, nature and climate : report of the Mission board for Soil health and food, Publications Office, 2020, https://data.europa.eu/doi/10.2777/821504
2. DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law). Proposal COM/2023/416 final. Brussels, 5 July 2023. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0416 (date of access: 15.11.2025)
3. Halleux V. Soil monitoring and resilience directive: Briefing. Brussels: European Parliamentary Research Service (EPRS), 18 Sep 2025. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282024%29757627?utm_source=chatgpt.com (date of access: 15.11.2025)

Науковий керівник: Корнієнко Ганна Сергіївна докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дорошенко Поліна Валеріївна
студентка 4 курсу 9 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМАТИКА СПАДКУВАННЯ ПРАВА ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Проблема спадкування права постійного землекористування постала особливо гостро у перехідний період земельного законодавства. Цей

інститут сформувався ще за радянських часів як спосіб забезпечення колгоспів, радгоспів, господарських, та інших сільськогосподарських та несільськогосподарських суб'єктів, громадян СРСР землею. Проте після проголошення незалежності та прийняття нового Земельного кодексу хоч інститут постійного користування земельною ділянкою залишився, однак змінився склад суб'єктів, які наділені таким правом. Зокрема, ЗК України, прийнятий у 2001 році, виключив громадян із кола суб'єктів, які можуть набувати право постійного користування, що і стало першопричиною правових колізій. Винятком стали особи, які набули земельні ділянки на праві постійного користування до 2002 року. Положення п. 6 Розділу X Перехідних положень ЗК України зобов'язувала всіх, хто має у постійному користуванні земельні ділянки, але за новим кодексом не можуть мати їх на такому праві до 1 січня 2005 року, переоформити у встановленому порядку право власності або право оренди на них. ЗК України в той же час не передбачав конкретного механізму такої трансформації, як не гарантував і відшкодування понесених витрат фізичною чи юридичною особою у зв'язку з таким переоформленням. Крім того, не було механізму, який дозволяв би оформити перехід права постійного користування у спадщину в ситуації, коли особа за життя не встигла скористатися наданим їй правом [3]. Так, у 2005 році ці положення було визнано неконституційними.

Право постійного користування земельною ділянкою є безстроковим за своєю правовою природою, і може бути припинене з підстав, передбачених статтею 141 ЗК України. Перелік таких підстав є вичерпним, при цьому смерть фізичної особи – постійного землекористувача не включена до їх переліку. Колізії також виникають у процесі застосування норм Цивільного кодексу України. З одного боку, статтею 1218 ЦК України передбачено загальне правило, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Тобто фактично право постійного землекористування повинно включатися до складу спадщини. З іншого боку, стаття 92 ЗК України містить обмеження щодо суб'єктного складу цих правовідносин.

Довгий час у судовій практиці існував підхід, згідно з яким право постійного землекористування не могло бути успадковане і автоматично припинялося зі смертю особи. Мова йде про Постанову ВС від 05.10.2016 року у справі №181/698/14-ц, яка стала прецедентною для подальших рішень. Основним аргументом на підтвердження цієї позиції було те, що

право користування не вважалося індивідуальним правом, і зі смертю особи, на ім'я якої було видано державний акт, таке право передавалося безпосередньо фермерському господарству. Проте Велика Палата ВС вирішила відступити від такого висновку і сформувала власну правову позицію. У Постанові ВП ВС від 23.06.2020 р. у справі № 922/989/18 визначено, що у випадку смерті засновника фермерського господарства (далі – ФГ), право постійного користування, яке було надане для ведення ФГ, не припиняється, а зберігається за самим ФГ [6]. Саме через це воно не включається до складу спадщини померлого засновника. Спадкування підлягають права засновника щодо ФГ, а не сама земельна ділянка, яка перебуває у користуванні цього господарства.

Таким чином, задля запобігання подальшим судовим спорам, особливо після висновку ВП ВС, слід внести зміни до законодавства щодо того, що право постійного землекористування надане засновнику ФГ для господарської діяльності, належить юридичній особі (ФГ) і не включається до спадкової маси громадянина. Удосконалення можливе також шляхом запровадження нової підстави припинення постійного користування у разі тривалого не успадкування або ж механізму трансформації цього права у право оренди чи емфітевзису, що наблизить до стандартів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text (дата звернення: 17.11.2025).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 17.11.2025).
3. Ткаченко, К. Л. «Спадкування права постійного користування земельною ділянкою: особливості судового захисту цивільних прав учасників спадкових правовідносин.» Право і суспільство 3 (2024): 97–102.URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/3_2024/18.pdf (дата звернення: 17.11.2025).
4. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 у справі № 1–17/2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text (дата звернення: 17.11.2025).
5. Заплітна, Ірина Анатоліївна, and Діана Ярославівна Худоб'як. «Право постійного землекористування: проблемні аспекти правового регулювання та їх вирішення». Галицькі студії: Юридичні науки 2 (2023): 22–27. URL: https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/16/14 (дата звернення: 17.11.2025).

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 червня 2020 року у справі № 922/989/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458880 (дата звернення: 17.11.2025).
7. Кулинич А. Земля у спадок. Юридична газета – онлайн версія. URL: https://yurgazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/zemlya-u-spadok.html (дата звернення: 17.11.2025).

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Євтушенко Олександр Юрійович
студент 4 курсу 9 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ЧИННОСТІ ТА ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ АКТІВ СТАРОГО ЗРАЗКА У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Система державної реєстрації прав на землю в Україні протягом років зазнала істотних змін. Із моменту прийняття Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) 2001 року реформування механізму оформлення речових прав на земельні ділянки створила список проблем, зокрема щодо чинності державних актів старого зразка – рожевого, зеленого та синього [1].

До запровадження Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно у 2013 році саме державні акти виступали основною формою посвідчення прав на землю. У редакціях статті 126 ЗКУ (2001–2012 рр.) передбачалося, що право власності і право постійного користування посвідчується державним актом затвердженого КМ України зразка. Верховний Суд (надалі – ВС) у постанові від 1 липня 2015 року у справі № 6-319цс15 підкреслив, що такий акт є документом, який підтверджує право, набуте за рішенням компетентного органу, але сам по собі не створює право власності [4].

Прийняття Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» започаткувало перехід до електронної системи обліку прав на нерухомість [2]. Відповідно до частини другої статті 3 цього Закону, права на нерухоме майно виникають з моменту їх державної реєстрації, якщо інше не встановлено законом. У постанові ВС від 3 червня 2015 року у справі №6-217цс15 наголошено, що державний акт лише посвідчує право, набуте на законних підставах, але не є документом, який породжує це право [5].

Попри реформування, державні акти старого зразка не втратили юридичної сили. Згідно з пунктом 2 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Державний земельний кадастр» №3613-VI від 07.07.2011 р., документи, що посвідчують право на земельні ділянки, видані до набрання чинності цим Законом, залишаються чинними [3].

Основною проблемою залишається відсутність кадастрових номерів у старих державних актах, що унеможливлює їх обіг на ринку землі. ВС у постанові від 05.08.2022 р. у справі №922/2060/20 зазначив, що земельна ділянка вважається сформованою лише після присвоєння кадастрового номера та внесення відомостей до Державного земельного кадастру. Відсутність кадастрового номера не скасовує чинності акта, однак перешкоджає розпорядженню ділянкою [6]. Другою актуальною проблемою є відсутність записів у Державному реєстрі речових прав, що створює ризик подвійної реєстрації або спорів щодо належності права власності. ВС у постанові від 20.03.2024 р. у справі №580/3029/20 наголосив, що державний акт не замінює процедуру державної реєстрації, а право власності вважається підтвердженим лише після внесення відповідного запису до Реєстру [7].

Важливою також є позиція ВП ВС , викладена у постанові від 15 січня 2020 р. у справі №698/119/18, де зроблено висновок, що індивідуальний акт органу влади, виданий із порушенням вимог законодавства, може бути скасований разом із державним актом, виданим на його підставі. Це свідчить про принципову можливість судового контролю за законністю набуття права власності на землю за старими актами [8].

Отже, державні акти старого зразка залишаються чинними доказами права власності чи користування землею, якщо вони видані на законних підставах і не були скасовані судом. Водночас їх повна реалізація вимагає приведення у відповідність до сучасної системи кадастрового та реєстраційного обліку. ВС у своїй практиці послідовно підкреслює, що державний акт є лише доказом уже набутого права, але не звільняє від обов'язку проведення державної реєстрації.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text
3. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 8. – Ст. 61. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613–17#Text
4. Постанова Верховного Суду України від 01.07.2015 р. у справі № 6-319цс15. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/46301625
5. ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК Верховного Суду України у справі про визнання рішення селищної ради і державного акта на право власності на землю недійсними та визнання права власності на земельну ділянку – URL: https://bg.te.court.gov.ua/sud1901/pres-centr/7/182729/
6. Постанова Верховного Суду України від 05.08.2022 р. у справі № 922/2060/20. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105612020
7. Постанова Верховного Суду України від 20.03.2024 р. у справі № 580/3029/20. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117799505
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 15.01.2020 р. у справі № 698/119/18. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87053622

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Жукова Марина Юріївна
студентка 4 курсу 20 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

РИНОК ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В умовах невирішеної глобальної продовольчої кризи, погіршення стану довкілля та здоров'я населення, ефективний розвиток аграрного

сектору стає питанням як національного, так і міжнародного значення. Наразі ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні є одним із важливих механізмів економічної політики країни та значною частиною аграрного сектору. Взагалі, відкриття ринку землі в 2021 році є історичним моментом для держави після досить довгого періоду припинення продажу земель сільськогосподарського призначення, адже мораторій діяв з 2001 року. Завданням даної реформи можна назвати підвищення ефективності використання земельних ресурсів та залучення інвестицій для розвитку аграрного сектору й підвищення рівня економіки [1]. Водночас конкурентоспроможний розвиток агропромислового виробництва не є можливим без послідовного запровадження нових підходів у державній аграрній політиці як складової економічної політики держави – та запровадження ефективних механізмів регулювання, що ґрунтуються на удосконалених правилах діяльності учасників відповідних відносин.

Прийняття закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» (далі – Закон № 552-IX) відбулось у березні 2020 року, яким з 1 липня 2021 року було введено ринок земель [2]. Треба зазначити, що в Парламенті були спроби заблокувати даний закон двома постановами, але цього так і не сталось. Згідно із Законом № 552-IX, власниками земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути громадяни України, українські юридичні особи, територіальні громади та держава. До 1 січня 2024 року право купівлі таких ділянок надано лише фізичним особам, причому обмеження становить 100 гектарів. Після цієї дати придбавати землю зможуть також юридичні особи України, при цьому загальна площа земель у їхній власності, як і у власності громадян, не повинна перевищувати 10 тисяч гектарів. Тобто, Парламент ухвалив обережний і поступовий підхід до відкриття ринку. Водночас продаж земель державної та комунальної власності сільськогосподарського призначення заборонено. При цьому, до 1 січня 2030 року ціна продажу сільськогосподарських земельних ділянок, переданих власникам земельних паїв у натурі, не може бути меншою за їх нормативну грошову оцінку. Цей крок став значущим для розвитку аграрного сектору, оскільки дозволив власникам земель вільно розпоряджатись ними та залучати капітал шляхом продажу чи надання її у борг.

Напочатку запровадження даної реформи в Україні не було необхідних інституційних і відповідних умов для запровадження вільного ринку сільськогосподарських земель. Зокрема, відсутні платоспромож-

ні покупці серед селян і фермерів, недосконала інституційна система, низький рівень аграрної культури, брак повної інформації про власників і користувачів земель.

У зв'язку з набранням чинності Законом України №2698-IX від 19.10.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» (далі – Закон №2698-IX) [3] запроваджено такі основні положення:

1) Оренда земель можлива лише після внесення ділянки до Державного земельного кадастру та реєстрації права в Державному реєстрі речових прав. Уже передані в оренду, але не зареєстровані землі мають бути оформлені протягом двох місяців. У країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) оренда є основною формою землекористування: у Словаччині та Чехії вона перевищує 90% від загальної площі, у Франції та Німеччині – понад 60%, у Великій Британії – понад 40%. Найменша частка орендованих земель спостерігається в Ірландії та Австрії – до 30%. Загалом у більшості країн ЄС частка орендованих сільськогосподарських угідь продовжує зростати.

2) У разі зупинення роботи кадастру (на період до 30 робочих днів) діють особливі правила укладення договорів оренди та зміни цільового призначення ділянок.

3) Відновлено земельні торги для передачі сільськогосподарських земель державної й комунальної власності.

4) Скасовано автоматичне продовження договорів оренди під час воєнного стану без згоди сторін.

5) Особи з правом постійного користування, які не можуть бути його суб'єктами, отримали можливість викупити ділянку з розстроченням платежу.

6) Дозволено безоплатну приватизацію земель із приватними будівлями та тих, що були надані у користування до чинності Земельного кодексу.

7) Будівництво біометанових потужностей дозволено на сільськогосподарських угіддях виробничо-переробного чи складського призначення.

8) Скасовано компенсації за втрати сільгосппродукції та деградацію ґрунтів через вилучення ріллі.

9) Регулювання якості ґрунтів і їх охорони здійснюється на основі документації із землеустрою у сфері охорони ґрунтів.

8 жовтня 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій Національного банку України з державного регулювання ринків фінансових послуг» [4]. Цим Законом, зокрема, внесено зміни до статті 130 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [5]. Відтепер банки та Національний банк України можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення лише в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави**.** Такі ділянки банки зобов'язані продати на земельних торгах протягом двох років із моменту набуття права власності.

Можна сказати, що громади загалом позитивно оцінюють вплив відкриття ринку землі на свій добробут. Запровадження земельного ринку та підвищення ефективності управління земельними ресурсами здатні суттєво посилити спроможність громад залучати додаткові ресурси, пов'язані із землею. Водночас воєнні дії та часткова окупація території України створили безпрецедентні труднощі для подальшої реалізації аграрної реформи. Основні проблеми, спричинені війною, можна згрупувати за кількома ключовими напрямами. На початку бойових дій близько 25% сільськогосподарських угідь України були окуповані або зазнали значних пошкоджень. Зокрема, російські війська захопили Херсонську, Запорізьку області та частини Донецької й Луганської областей – регіони з високим аграрним потенціалом. Це унеможливило проведення будь-яких земельних операцій на цих територіях, оскільки вони фактично втратили правове регулювання.

Перспективи розвитку ринку землі в Україні визначаються комплексом економічних, правових і соціальних чинників, які впливатимуть на його подальше формування. Основні напрями розвитку можна окреслити так: По-перше, розширення учасників ринку. У майбутньому очікується поступове відкриття можливості купівлі землі для юридичних осіб та іноземних інвесторів після завершення перехідного періоду, що дозволить залучити додаткові інвестиції в аграрну сферу. По-друге, цифрова трансформація земельних відносин. Подальше вдосконалення Державного земельного кадастру, відкритість даних та прозорість операцій забезпечать зменшення корупційних ризиків і зростання довіри до системи. По-третє, раціональне землекористування. Власник землі буде зацікавлений у під-

вищенні ефективності господарювання, впровадженні сучасних і екологічно безпечних технологій, що позитивно вплине на продуктивність сільського господарства. По-четверте, правова стабільність. Подальше вдосконалення законодавчої бази, гарантії захисту права власності й ефективна судова система забезпечать стабільність і передбачуваність ринку. По-п'яте, відновлення після війни. Повернення окупованих територій, проведення розмінування та відновлення пошкоджених земельних угідь є необхідними умовами для повноцінного функціонування ринку.

Окремим чинником, який може вплинути на подальший розвиток ринку землі, є запровадження механізму кредитування під заставу придбаних земель сільськогосподарського призначення, що є складовою ринкової інфраструктури. Варто враховувати, що земля є основним активом у сільському господарстві, а отже, здатна створити умови для успішного розвитку малого підприємництва в цій галузі.

Отже, можна зазначити, що протягом 2025 року обсяг ринку залишався стабільно високим, хоча помітного зростання не спостерігалося. Земля має належати власнику, який у межах вільного ринку зможе реалізувати своє конституційне право розпоряджатися нею, забезпечуючи її якість і ефективне використання. В свою чергу, розвиток ринку землі в Україні має позитивні перспективи, проте їх реалізація залежить від узгодженості державної політики, макроекономічної стабільності та рівня довіри громадян до інституту приватної власності.

Список використаних джерел:

1. Литвин М. Г. Земельна реформа в Україні: історія і перспективи. Центр земельних реформ. Київ, 2020.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України No552-IX від 31.03.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20 (дата звернення: 08.11.2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України 2698-IX від 19.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text (дата звернення: 08.11.2025).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій Національного банку України з державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України 3994-IX від 08.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3994-20#Text (дата звернення: 08.11.2025).

5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. №2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 12.11.25).

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Золотухін Іван Юрійович
студент 4 курсу 11 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Проблематика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин набуває особливої актуальності у сучасних умовах розвитку економіки та підвищення цінності земельних ресурсів. Незаконне заволодіння земельними ділянками, підроблення документів на землю, самовільне будівництво, а також злочини, пов'язані з екологічними наслідками використання земель, створюють серйозну загрозу для правопорядку, економічної стабільності та екологічної безпеки держави. Як зазначає Р.В. Рябець, кримінальні порушення у сфері земельних відносин є суспільно небезпечними діяннями, що посягають на встановлений порядок використання й охорони земель, тому потребують чіткої систематизації та ефективного правового реагування [1, с. 54–55].

Система кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин становить складну сукупність норм, спрямованих на охорону земель як об'єкта власності, господарського використання та елемента навколишнього природного середовища. Вона охоплює злочини проти власності, екологічної безпеки та встановленого порядку користування природними ресурсами. Одним із найбільш розповсюджених кримінальних діянь є самовільне зайняття земельної ділянки, відповідальність за яке передбачено ст. 197–1 Кримінального кодексу України [2]. Сутність цього злочину полягає у фактичному використанні земельної ділянки без належних

правових підстав чи відповідного рішення органів державної влади або місцевого самоврядування, що надає право власності чи користування землею. Як зазначають В. А. Бублейник і А. І. Терещенко, такі дії підривають основи правового режиму землі, оскільки позбавляють державу можливості здійснювати ефективний контроль за її використанням та охороною, що у свою чергу призводить до втрати державного й громадського інтересу в належному управлінні земельними ресурсами [3]. В. М. Захарчук наголошує, що самовільне зайняття земельної ділянки слід розглядати не лише як порушення майнових прав власника, а як явище, що дестабілізує систему земельних відносин у цілому, оскільки створює ризики для законності обігу земель, стимулює тіньові схеми передачі землі та знижує рівень суспільної довіри до механізмів державного контролю [4, с. 84]

Окрему групу в системі кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин становлять злочини, що безпосередньо посягають на екологічну безпеку та природний баланс. До них належать порушення правил охорони та використання земель, передбачені ст. 239 Кримінального кодексу України [2], а також забруднення або псування земель токсичними, радіоактивними чи іншими небезпечними речовинами. Ці діяння, як свідчить практика, часто супроводжуються порушенням правил видобутку корисних копалин, несанкціонованою забудовою або використанням земель не за цільовим призначенням, що зумовлює деградацію екосистем і зниження родючості ґрунтів. Враховуючи стратегічну важливість землі як основи життєдіяльності суспільства, такі правопорушення мають не лише майновий, а й суспільно-екологічний характер, адже порушують право громадян на безпечне довкілля, гарантоване ст. 50 Конституції України [5].

Попри наявність нормативних засад кримінальної відповідальності, у правозастосовній практиці зберігаються значні труднощі щодо кваліфікації таких діянь. Однією з найсуттєвіших проблем є нечітке розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства, що призводить до правової невизначеності, формального підходу до кваліфікації діянь і, як наслідок, уникнення винними особами реальної відповідальності. На думку О. С. Літошенко, чинна система санкцій не враховує рівня суспільної небезпеки порушень, що унеможливлює ефективне застосування норм кримінального права у сфері земельних відносин [6, с. 64]. Колізії між положеннями Земельно-

го та Кримінального кодексів України спричиняють розбіжності у судовій практиці, що негативно впливає на єдність правозастосування і знижує ефективність державного контролю у цій сфері.

Порівняльно-правовий аналіз демонструє, що зарубіжний досвід містить ефективніші моделі кримінально-правового захисту земельних відносин. Зокрема, у Франції Кодекс навколишнього середовища передбачає сувору відповідальність за незаконні земельні операції, забруднення або несанкціоновану зміну цільового призначення ділянки, а у Сполучених Штатах існують федеральні закони, що криміналізують незаконне використання землі чи недотримання стандартів її охорони. Подібні підходи спостерігаються і в Китаї, де порушення правил землекористування тягне за собою не лише адміністративні санкції, а й кримінальне покарання у вигляді штрафів або позбавлення волі. Як зазначає Р. В. Рябець, наявність чітких правових режимів контролю та ефективних санкцій у цих державах забезпечує стабільність земельного ринку та формує правову культуру користування землею [1, с. 56]. Відтак, удосконалення національної системи кримінальної відповідальності у сфері земельних відносин потребує орієнтації на найкращі міжнародні практики, а також глибокого узгодження положень кримінального, земельного й екологічного законодавства України.

На мою думку, сучасна система кримінальної відповідальності у сфері земельних відносин потребує реформування у напрямі забезпечення реальної невідворотності покарання та узгодження з нормами земельного законодавства. Пріоритетним є впровадження механізму профілактики земельних злочинів, який має базуватися на поєднанні правових, економічних і освітніх заходів. Зокрема, важливим є формування у суспільстві розуміння земельних відносин як публічного інтересу, а не лише приватного права власності. Водночас держава має забезпечити цифрову прозорість кадастрових даних, щоб унеможливити підроблення правоустановчих документів і схеми незаконного набуття землі. Ефективне запобігання правопорушенням можливе лише за умов міжвідомчої координації між правоохоронними, екологічними та земельними органами.

Для вдосконалення системи кримінально-правового захисту земельних відносин доцільно: по-перше, посилити кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земель та незаконне будівництво на них, запровадивши більш чіткі критерії «значної шкоди»; по-друге, підвищити

рівень екологічної освіти населення та обізнаності землекористувачів щодо наслідків правопорушень; по-третє, впровадити системи моніторингу земельних ділянок із використанням геоінформаційних технологій, що дозволить виявляти незаконні дії в режимі реального часу; по-четверте, гармонізувати положення Кримінального кодексу України з нормами земельного та екологічного законодавства, враховуючи кращі зарубіжні практики регулювання.

Отже, система кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є складною і багаторівневою, оскільки охоплює як злочини проти власності, так і проти довкілля. Її ефективність безпосередньо залежить від рівня законодавчої визначеності та узгодженості між різними галузями права. Враховуючи тенденції сучасного розвитку, необхідним є удосконалення нормативної бази, посилення контролю за використанням земель, а також підвищення правової культури населення. Лише за умов комплексного підходу можна досягти реального зменшення кримінальних проявів у цій сфері та забезпечити сталий розвиток земельних ресурсів України.

Список використаних джерел:

1. Рябець Р. В. Окремі аспекти кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2023 № 65*. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc65/11.pdf (дата звернення: 11.11.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (дата звернення: 11.11.2025).
3. Бублейник В. А., Терещенко А. І. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 228.
4. Захарчук В. М. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. С. 84.
5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).
6. Літошенко О. С. Особливості адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 65.

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Касап Ганна Валеріївна
студентка 4 курсу 18 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні події останніх років істотно змінили роль і функції суб'єктів державного контролю у сфері використання та охорони земель. Традиційно система контролю ґрунтувалася на повноваженнях, визначених Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Відповідно до ст. 5 цього Закону державний контроль здійснюють: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (Держгеокадастр), центральний орган виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища (Державна екологічна інспекція), а також органи місцевого самоврядування в межах делегованих повноважень [1].

Однак із початком повномасштабної агресії виникла необхідність перерозподілу владних функцій та оперативного реагування на виклики у сфері землекористування. Саме тому суттєво зросла роль військових адміністрацій, створення й діяльність яких регламентуються Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно з п. 26 ч. 2 ст. 15 цього Закону, військові адміністрації здійснюють повноваження щодо вирішення питань регулювання земельних відносин (крім вирішення питань відчуження з комунальної власності земельних ділянок та надання таких земельних ділянок в оренду на строк понад один рік) [3]. Хоча закон не містить прямої згадки про контроль, реалізація таких повноважень фактично охоплює і наглядові функції, адже передбачає можливість ухвалювати рішення про передачу земель у користування, зміну їх цільового

призначення, ведення документації та управління земельними ресурсами на територіях, де органи місцевого самоврядування не працюють або не можуть здійснювати свої повноваження.

Посилення повноважень військових адміністрацій у земельній сфері було додатково закріплено спеціальними законами, прийнятими вже під час воєнного стану. Так, Закон України №2145-IX від 24.03.2022 вніс комплексні зміни до Земельного кодексу України, дозволивши передавати земельні ділянки в оренду без проведення земельних торгів і визначивши, що такі повноваження можуть виконувати військові адміністрації, якщо органи місцевого самоврядування не функціонують [7]. Аналогічно Закон №2247-IX від 12.05.2022 розширив їхню компетенцію у ситуаціях, коли Державний земельний кадастр є недоступним: військові адміністрації отримали право вести Книгу реєстрації землеволодінь і землекористувань, тимчасово реєструвати земельні ділянки та затверджувати документацію із землеустрою для потреб оборони та критичної інфраструктури [8]. Ці положення створюють практичні механізми фактичного контролю за використанням земельних ресурсів.

Крім того, Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» визначає, що в умовах воєнного стану такі адміністрації перебирають на себе повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування [9]. У частині земельних відносин це означає, що вони здійснюють облік земель, надають дозволи, видають розпорядження та забезпечують дотримання норм земельного законодавства. Хоча в законі не використано прямого формулювання «контроль за використанням земель», контрольні функції є невід'ємною складовою повноважень органів місцевого самоврядування, а отже, автоматично переходять і до військових адміністрацій у випадках, коли вони виконують функції таких органів.

Фактичне надання військовим адміністраціям можливості приймати рішення щодо земельних ділянок та здійснювати реєстраційні дії у воєнний період створило ситуацію перетину їхніх повноважень із компетенцією органів місцевого самоврядування. Це, у свою чергу, спричинило низку юридичних колізій та невизначеностей у питаннях здійснення контрольно-наглядових функцій у сфері землекористування.

Особливо гостро ці проблеми проявляються на звільнених територіях, де постає питання відновлення контролю над землями після їх тривалого перебування під окупацією. Масштабне мінування, засмічення та забруднення вибухонебезпечними предметами роблять значні площі

сільськогосподарських угідь непридатними для використання. При цьому законодавство не передбачає чіткого механізму визначення суб'єкта, який має відповідати за розмінування, очищення ґрунтів та подальшу рекультивацію. Немає й визначених джерел фінансування таких робіт, що створює додаткову правову невизначеність між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями.

Окрім цього, навіть нормативна база, яка регламентує саме поняття контролю у сфері використання та охорони земель, містить істотні прогалини. В українському законодавстві відсутнє офіційне визначення терміна «контроль за використанням та охороною земель», а також нечітко прописано, що саме вважається «землею» як об'єктом контролю. Законодавство не містить визначення поняття «контроль за використанням та охороною земель» і не роз'яснює, що саме виступає об'єктом контролю. Хоча ст. 187 Земельного кодексу України лише окреслює основну мету контролю – забезпечення дотримання законодавства всіма суб'єктами земельних відносин [6]. У науковій доктрині ж державний контроль розуміється як упорядкована правом владно-організуюча діяльність уповноважених органів щодо запобігання порушенням, їх фіксації та відновлення прав власників і користувачів земельних ділянок [5].

Неврегульованість повноважень між різними органами посилюється тим, що законодавство фактично дозволяє і військовим адміністраціям, і місцевим радам ухвалювати рішення у сфері регулювання земельних відносин. Через це виникає ситуація двовладдя. Наприклад, згідно з п. 26 ч. 2 ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» наділяє військові адміністрації повноваженнями у сфері земельних відносин [3], тоді як відповідно до п. 34 ч. 1 ст. 26 Закону «Про місцеве самоврядування» визначає такі повноваження як виключні для відповідних рад [4]. Подібні колізії ускладнюють організацію ефективного державного контролю, особливо за умов дії надзвичайних обставин.

Проблемність ситуації ускладнюється загальним погіршенням екологічного стану ґрунтів в Україні. За даними офіційних звітів, сотні тисяч гектарів земель є деградованими, малопродуктивними або техногенно забрудненими. За даними Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища за 2021 рік, близько 0,6 млн га деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель потребують консервації. Додатково, майже 143 тис. га порушених земель необхідно рекультивувати, а понад 240 тис. га малопродуктивних угідь – поліпшити.

Забруднення ґрунтів входить до п'ятірки найсерйозніших екологічних проблем держави [2].

Війна додала до цих цифр нові масштабні втрати: площі засмічених або забруднених ґрунтів зростають щодня, а завдані збитки оцінюються у сотні мільярдів гривень, так за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, площа засмічених земель перевищує понад 18 млн м² територій, що оцінюється у збитки майже в 1 трлн грн, а площа забруднених ґрунтів перевищує 650 тис. м² [2]. Найбільш уражаються верхні, родючі шари ґрунту, для природного відновлення яких необхідні століття.

Водночас основними причинами деградації земель залишаються надмірне розорювання, виснаження чорноземів та хімічне забруднення. Ситуація потребує активної участі державних інституцій, здатних здійснювати постійний екологічний нагляд, аналізувати порушення, забезпечувати дотримання правил землекористування та контролювати виконання заходів із відновлення земельних ресурсів.

Таким чином, у таких умовах особливо важливо налагодити чітку систему взаємодії між суб'єктами контролю. Їхні дії мають бути узгодженими, а повноваження – чітко розмежованими. Це дозволить уникнути дублювання функцій і забезпечить ефективне реагування на порушення. Інтеграція всіх цих функцій в єдиний механізм контролю сприятиме збереженню національної безпеки, відновленню земель, постраждалих від бойових дій, та захисту прав громад і власників земельних ділянок.

Комплексне оновлення законодавчої бази з урахуванням умов воєнного стану є ключовим елементом реформування системи державного земельного контролю. Передбачити потрібно як нову модель взаємодії суб'єктів контролю, так і спеціальні процедури для роботи на деокупованих територіях – від оцінки завданих збитків до визначення порядку проведення відновлювальних робіт. Створення єдиної інформаційної системи обліку порушень та їх наслідків могло б суттєво підвищити прозорість і результативність наглядової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 №963-IV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text (дата звернення: 19.11.2025).
2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. – Київ : МЗДПР, 2023. – Режим доступу: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf Мінеко України

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 13.11.2025).
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 15.11.2025).
5. Мірошниченко А. М. Земельне право України: Підручник. 3-те видання, допов. і перероб. К.: Алерта. 2013. С. 265.
6. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III : станом на 7 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 13.11.2025).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text (дата звернення: 19.11.2025).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text (дата звернення: 19.11.2025).
9. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII : станом на 8 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text (дата звернення: 19.11.2025).

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Касап Ганна Валеріївна
студентка 4 курсу 18 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОДЖЕННЯ З НЕБЕЗПЕЧНИМИ ВІДХОДАМИ

Поняття відходів у правовому полі трактується доволі широко. Це можуть бути будь-які матеріали чи предмети, які виникають унаслідок діяльності людини, промислового виробництва, природних або техногенних

подій і які більше не використовуються. Такі речовини потребують перероблення чи видалення для зменшення впливу на довкілля та здоров'я населення або ж можуть знову бути залучені в економічну діяльність як вторинні ресурси. Також відходами визнаються матеріали, від яких власник уже відмовився або повинен позбутися шляхом утилізації чи вилучення.

Недостатньо відповідальне ставлення до відходів здатне спричинити масштабні екологічні інциденти – наприклад, забруднення водойм чи ґрунтів. Систематизоване та контрольоване управління цією сферою дозволяє уникнути таких наслідків і забезпечити стале функціонування екосистем.

Правове регулювання у сфері відходів в Україні почало активно формуватися лише наприкінці 1990-х років. Саме тоді держава вперше створила нормативну основу для контролю за операціями з відходами. Початком цього процесу став Закон України «Про відходи» від 5 березня 1998 року, який увів у правовий обіг ключові терміни та визначення, пов'язані як зі звичайними, так і з небезпечними видами відходів. Цей документ заклав підвалини для регулювання таких процесів, як збирання, зберігання, транспортування та утилізація відходів, а також визначив обов'язки державних і місцевих органів влади у цій сфері [1].

Проте з роками стало зрозуміло, що можливостей закону 1998 року вже недостатньо. Він не охоплював сучасні технологічні підходи, не враховував новітні методи управління відходами й не забезпечував належного контролю за небезпечними відходами, що значно ускладнювало їх безпечну обробку.

Додатковим стимулом для оновлення нормативної бази стала необхідність зближення українського законодавства з європейським після підписання Угоди про асоціацію з ЄС [6]. Вимоги Європейського Союзу, зокрема положення Рамкової директиви 2008/98/ЄС [7], виявили суттєві розбіжності між європейськими стандартами та нормами українського законодавства. Одним із недоліків попередньої правової моделі була відсутність дієвих економічних стимулів для перероблення та повторного використання відходів, що сприяло накопиченню сміття та перевантаженню полігонів.

Щоб усунути ці проблеми, у 2022 році був ухвалений новий Закон України «Про управління відходами», який почав діяти з липня 2023 року. Він має рамковий характер і визначає загальні принципи, за якими повинні здійснюватися всі операції у сфері управління відходами, включно з небезпечними. Закон не лише деталізує вимоги до суб'єктів

господарювання, а й запроваджує відповідальність за неналежне виконання ними своїх обов'язків [2].

Серед ключових нововведень – упровадження ієрархії управління відходами. Закон робить акцент на тому, що найважливішим пріоритетом є запобігання утворенню відходів, а вже потім – їх повторне використання, перероблення, відновлення та лише в останню чергу – захоронення. Такий підхід стимулює впровадження екологічно безпечних технологій, мінімізацію небезпечних компонентів у виробничих процесах та розвиток інфраструктури рециклінгу.

Окрема увага приділяється системі роздільного збирання: небезпечні відходи не можна змішувати з іншими видами сміття, а їхній облік має бути точним і повним. Для цього підприємства зобов'язані фіксувати обсяги відходів, місце їх зберігання та спосіб подальшого оброблення.

Закон також встановлює вимогу, що будь-яка діяльність, пов'язана з обробленням небезпечних відходів, може здійснюватися лише тими суб'єктами, які мають відповідну ліцензію. Це дозволяє обмежити ризики для довкілля та забезпечити застосування безпечних технологій під час знешкодження або відновлення таких відходів.

Безпечне поводження з небезпечними відходами передбачає їх таке оброблення, яке максимально зменшує шкідливий вплив на навколишнє середовище. Закон наголошує, що під час роботи з такими речовинами можуть застосовуватись різні технології – від термічного знешкодження до хімічної нейтралізації та інших спеціалізованих методів, спрямованих на мінімізацію ризиків. Підприємства, які працюють у цій сфері, зобов'язані впроваджувати найефективніші сучасні технологічні рішення, що дає можливість скорочувати обсяг відходів та раціональніше використовувати ресурси.

Правова система у сфері управління відходами включає чітко прописані механізми відповідальності за порушення встановлених норм. Стаття 57 Закону встановлює, що особи, які порушили вимоги щодо роботи з відходами, можуть нести дисциплінарну, адміністративну, цивільну, адміністративно-господарську або кримінальну відповідальність – залежно від характеру правопорушення [2].

Адміністративні санкції зазвичай стосуються накладення штрафів за відхилення від правил поводження з відходами. У випадках, коли порушення призводить до значної шкоди довкіллю або здоров'ю людей, закон

передбачає кримінальні покарання, що можуть включати обмеження чи позбавлення волі. У межах цивільної відповідальності підприємства та окремі особи зобов'язані компенсувати завдані збитки, у тому числі витрати на відновлення пошкоджених природних територій.

Такі форми відповідальності створюють фінансові та правові стимули, що спонукають суб'єктів господарювання відповідальніше ставитися до управління відходами. Одним із найбільш значущих нововведень Закону є впровадження принципу розширеної відповідальності виробника (EPR). Цей механізм полягає в тому, що виробник повинен забезпечити фінансування системи збирання, транспортування та оброблення відходів, що виникають після використання його продукції. У перспективі це стимулює виробників створювати більш екологічні товари та активно працювати над зменшенням кількості сміття.

Окреме положення Закону стосується обов'язкового маркування небезпечних відходів.

На продукції мають бути чіткі позначення, які вказують на правила поводження з нею після використання, що полегшує правильну утилізацію та створює додатковий рівень безпеки для споживачів.

Щодо транспортування таких відходів, то його порядок визначається не лише цим Законом, а й Законом України «Про перевезення небезпечних вантажів» та іншими нормативними актами, що регулюють рух матеріалів, які можуть становити підвищений ризик [3].

Таким чином, новий Закон України «Про управління відходами» є важливим кроком у приведенні українського законодавства до стандартів Європейського Союзу. Він впорядковує систему управління відходами та формує сучасну модель, орієнтовану на екологічну безпеку та відповідальність усіх учасників цього процесу.

Але попри те, що вищезазначений Закон є рамковим і створює загальну модель функціонування системи, станом на 2025 рік залишається неврегульованою значна частина підзаконних механізмів, необхідних для його повноцінної імплементації. Зокрема, для практичної реалізації нових підходів та зближення з нормами ЄС потребують оновлення порядки оброблення окремих потоків відходів, детальні критерії визначення небезпечних компонентів, стандарти маркування, а також конкретизовані вимоги щодо розширеної відповідальності виробника.

Додаткової актуальності необхідності оновлення національного законодавства надають суттєві зміни, що відбулися останніми роками як в Україні, так і в Європейському Союзі. Постановою Кабінету Міністрів України

від 20 жовтня 2023 року № 1102 було затверджено Порядок класифікації відходів та Національний перелік відходів, що стало одним із ключових кроків для практичного впровадження Закону «Про управління відходами». Документ вводить уніфіковану систему ідентифікації та маркування відходів, що є особливо важливим у частині небезпечних відходів [4].

Водночас у законодавстві Європейського Союзу відбулися істотні зміни. 19 грудня 2024 року Європейський Парламент та Рада ЄС ухвалили Регламент (ЄС) 2025/40 щодо паковання та відходів паковання (PPWR) [5]. Регламент набрав чинності 11 лютого 2025 року, а основні його положення почнуть діяти з 12 серпня 2026 року з поетапним упровадженням окремих норм до 2040 року. З цієї дати він скасовує Директиву 94/62/ЄС, положення якої лягли в основу українських законопроєктів №№ 10066, 10066–1 та 10066–2. Таким чином, підходи, розроблені на основі старої директиви, потребують перегляду з урахуванням оновленої європейської регуляції.

Крім того, 17 липня 2025 року відповідно до ст. 105 Регламенту Верховної Ради України проєкт Закону № 10066 «Про упаковку та відходи упаковки», поданий Кабінетом Міністрів України, був відкликаний у зв'язку з відставкою Уряду. У цих умовах Комітет Верховної Ради з питань екологічної політики продовжує роботу над законопроєктами № 10066–1 та № 10066–2, паралельно здійснюючи аналіз змін у праві ЄС. Це свідчить про те, що формування сучасної системи управління пакованням та відходами паковання перебуває на етапі активного доопрацювання і потребує врахування нових європейських стандартів.

Неповна нормативна база створює правову невизначеність для підприємств та органів контролю, а також ускладнює гармонізацію української системи управління відходами з моделлю ЄС. У результаті значна частина положень Закону 2022 року залишається декларативною до моменту ухвалення всіх передбачених ним процедурних актів.

Отже, можна дійти висновку про те, що повноцінне впровадження нової моделі управління відходами потребує подальшого прийняття підзаконних актів, які деталізують механізми реалізації закону та забезпечать ефективний контроль за операціями з відходами, особливо небезпечними.

Список використаних джерел:

1. Про відходи : Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР : станом на 9 лип. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр#Text (дата звернення: 19.11.2025).

2. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320–20#Text (дата звернення: 20.11.2025).
3. Про перевезення небезпечних вантажів : Закон України від 06.04.2000 № 1644-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644–14#Text (дата звернення: 19.11.2025).
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів» від 20.10.2023 № 1102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102–2023-п (дата звернення: 24.11.2025).
5. Регламент (ЄС) 2025/40 Європейського Парламенту та Ради від 19 грудня 2024 року про паковання та відходи паковання, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) 2019/1020 та Директиви (ЄС) 2019/904 і скасовує Директиву 94/62/ЄС. URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2025/40/oj (дата звернення: 24.11.2025).
6. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 24.11.2025).
7. Рамкова директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року про відходи. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0098 (дата звернення: 24.11.2025).

Науковий керівник: Донець Ольга Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Климус Христина Ігорівна
студентка 4 курсу 16 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМАТИКА ЗМІНИ ГРОМАДЯНСТВА ВЛАСНИКА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЇЇ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ В УМОВАХ НОРМАТИВНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Питання набуття та припинення права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення іноземцями належить до найбільш складних та дискусійних аспектів сучасного земельного законодавства

України. Попри тривалий характер земельної реформи, низка її елементів і надалі потребують суттєвого уточнення та належного правового врегулювання.

Відповідно до ч. 2 ст. 81 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ), іноземці можуть набувати у власність лише земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності [1]. Водночас ЗКУ містить пряму заборону щодо набуття іноземцями земель сільськогосподарського призначення. Єдиний виняток – це набуття таких земель у порядку спадкування, після чого, згідно з ч. 4 ст. 81 ЗКУ, вони підлягають відчуженню протягом одного року. Невиконання цього обов'язку є підставою для припинення права власності за п. «е» ч. 1 ст. 140 ЗКУ [1].

Ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року започаткувало реалізацію етапу формування «ринку землі». Однак цей нормативно-правовий акт поки що не створює належних умов для остаточного вирішення аграрного питання та повноцінного залучення іноземних інвесторів. Значна частина його положень набуде чинності лише в подальшій перспективі, а ключові питання щодо доступу іноземців до ринку сільськогосподарської землі планується вирішувати шляхом всеукраїнського референдуму [2, с. 5].

Однією з неврегульованих правових прогалин є ситуація, коли особа набула земельну ділянку сільськогосподарського призначення на праві власності як громадянин України, відповідно до Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» і отримала всі необхідні документи, що підтверджують право власності згідно зі ст. 2 цього Закону [3], але згодом змінила громадянство. У такому випадку виникає питання: чи зобов'язана така особа відчужити земельну ділянку відповідно до ч. 1 ст. 145 ЗКУ, а також чи допускає закон можливість примусового вилучення (конфіскації) землі сільськогосподарського призначення у зв'язку зі зміною громадянства?

Застосування ч. 1 ст. 145 ЗКУ, яка встановлює обов'язок щодо відчуження земельної ділянки протягом року у разі переходу права власності до особи, яка не може її набувати, у цьому випадку є неможливим. Це пов'язано з тим, що право власності не переходило, а було набуте правомірно у момент, коли особа ще мала статус громадянина України.

Відтак, зміна громадянства після моменту набуття власності не створює передбачених законом підстав для примусу до відчуження такої ділянки.

Таким чином, на практиці виникає правова ситуація, коли іноземець фактично може залишатися власником земельної ділянки сільськогосподарського призначення, що суперечить змісту ст. 81 ЗКУ, але не підпадає під механізми примусового припинення права власності, оскільки законодавство не містить спеціальної норми, яка б регулювала цей випадок.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що в українському земельному законодавстві все ще існує істотна прогалина щодо правового режиму земельних ділянок сільськогосподарського призначення у випадках, коли власник набув їх правомірно як громадянин України, але згодом змінив громадянство. Чинні положення ЗКУ містять заборону для іноземців володіти такими земельними ділянками, однак не передбачають правового механізму реагування на ситуації, коли статус особи змінюється вже після виникнення права власності. Це створює ситуацію нормативної невизначеності, за якої іноземець фактично може продовжувати володіти земельною ділянкою сільськогосподарського призначення, що суперечить змісту ст. 81 ЗКУ.

Отже, у зв'язку з цим актуальним є законодавче уточнення такого правового режиму. Доцільним видається внесення змін до ключових норм ЗКУ, що регулюють суб'єктний склад власників земель сільськогосподарського призначення, порядок припинення та обмеження їхніх прав, а також можливість запровадження спеціального механізму відчуження земельних ділянок у разі зміни громадянства власника. Чітке й послідовне врегулювання цього питання сприятиме усуненню прогалин, забезпеченню правової визначеності та зміцненню принципу верховенства права у сфері земельних відносин, що є необхідною умовою для подальшого розвитку ринку землі та формування ефективної моделі його функціонування.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#n1454 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Крицун Т., Корнєєв Ю. Особливості набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського та іншого призначення іноземними громадянами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*.

2020. Т. 31 (70), № 6. С. 50–56. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/85f3ad8d-984c-4718-86fa-3865b7652eb8/content (дата звернення: 11.11.2025).
3. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 № 899-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899–15#Text [Електронний ресурс] (дата звернення: 11.11.2025).

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Корнєва Катерина Андріївна
студентка 4 курсу 4групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УКРАЇНІ

Право приватизації земельної ділянки на безоплатній основі – унікальна можливість отримати у свою власність певну площу землі абсолютно безкоштовно. В свій час безоплатна приватизація земель була рішенням для сталого розвитку економіки, всебічного прогресу в сільському господарстві, а також вдосконалення інституту приватної власності. Приватизація земель є важливим процесом, який дозволяє громадянам узаконити користування землею та отримати офіційне право власності на неї. Це особливо актуально для власників житлових будинків, які прагнуть оформити ділянку під своєю нерухомістю. Оформлене право власності підвищує загальну вартість майна, відкриває можливість здійснювати будівництво чи реконструкцію, а також використовувати землю як предмет іпотеки. Проте така унікальна можливість також має свої недоліки, ризики та навіть вважається одним із джерел безмірної корупції та різноманітних корупційних схем.

Недоліки в даному інституті породили багато корупційних рішень, зокрема територіальна невизначеність, адже незважаючи на те, що кожна людина має право на безоплатну ділянку, це не пов'язується безпосередньо з її місцем проживання, відповідно особа отримує ділянку зовсім не на визначеній нею територією, тобто це може бути як і столиця, так і місто обласного значення, село, селище. Так, з'являється рішення, а саме продаж інформації про місце розташування земельних ділянок, або навіть придбання «підходящої» земельної ділянки.

Крім того, не дивлячись на наявне в особи право на безоплатну приватизацію земельної ділянки, вона не має ефективного способу захисту своїх прав. Таким чином, навіть за умови успішного проходження всіх етапів даної процедури, рішення може бути заблокованим місцевою радою або відповідним відділом Держгеокадастру, тим самим відбувається «затягування» у прийнятті рішення або взагалі відмова в безоплатній передачі землі. Це є доволі поширеною корупційною практикою, що розуміє під собою «мотивування» посадових осіб у прийнятті позитивного рішення.

Так, в провадженні Житомирського районного суду Житомирської області по справі № 278/159/15-к [1], громадянин звернувся до селищної ради, аби реалізувати право своєї дружини на безоплатне отримання земельної ділянки у власність. Там йому порадили переговорити з головою постійної комісії, який займається питаннями земельних відносин. Під час зустрічі голова цієї комісії разом з депутатом цієї ж ради запропонували чоловікові надати їм неправомірну вигоду в сумі 80 000 грн в обмін на «допомогу» в позитивному вирішенні земельного питання. Голова комісії запевнив, що після отримання грошей забезпечить ухвалення «правильного» рішення комісією та його підтримку на сесії селищної ради. Після передачі половини обумовленої суми – 40 000 грн – земельна комісія дійсно винесла питання на розгляд сесії, яка вже наступного дня ухвалила дозвіл на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення відповідної земельної ділянки. У результаті досудового розслідування та судового розгляду голову комісії й депутата визнано винними у вчиненні корупційного злочину. Суд призначив їм покарання у вигляді позбавлення волі з конфіскацією майна.

Наразі, в Україні немає реєстру осіб, які отримали у власність безкоштовну земельну ділянку. Через відсутність максимальної прозорості, що стосується саме контролю набуття вказаного права, існує ще одна

корупційна схема. У власних інтересах, посадові особи можуть погодити набуття земельної ділянки на безоплатній основі вдруге, коли заявник вже скористався відповідним правом на безоплатну приватизацію земельної ділянки. За даними Держгеокадастру неодноразово було виявлено факт «повторної приватизації», зокрема це стосувалось тих місць, які за своєю природою та місцерозташуванням дуже вигідні, наприклад, наявність корисних копалин та ін. Також, наявні випадки, коли землю у власність могла отримати навіть дитина [2].

Так, у провадженні Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області по справі № 686/24524/18 [3], Посадові особи відділу Держгеокадастру у Хмельницькій області впродовж 2017 року, розглядаючи звернення громадян щодо надання у власність одинадцять земельних ділянок загальною площею 20,7565 га, порушили вимоги чинного земельного законодавства, що призвело до заподіяння істотної шкоди інтересам держави. Внаслідок таких дій земельні ділянки комунальної власності були безпідставно передані у приватну власність. Зокрема, наказом Головного управління Держгеокадастру у Хмельницькій області від 29 травня 2017 року затверджено проєкт землеустрою щодо передачі у власність фізичній особі земельної ділянки площею 2 га, розташованої в межах Райківецької сільської ради, для ведення особистого селянського господарства. Згодом ця особа відчужила зазначену земельну ділянку шляхом її продажу. Під час досудового розслідування встановлено, що вказана особа вже раніше скористалася правом на безоплатне отримання земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства в межах норм, визначених законодавством.

Водночас, це не єдині проблеми безоплатної приватизації. Навіть на період воєнного стану, коли приватизація призупинена, особи знаходять вихід та використовують земельні пільги УБД у корупційних схемах. Відповідно до статті 12 Закону України «Про статус ветеранів війни» учасники бойових дій мають змогу отримати першочергово земельну ділянку для індивідуального житлового будівництва, садівництва та городництва. Порядок передачі у власність земельних ділянок здійснюється у порядку статті 118 Земельного кодексу України, за умови, що учасник бойових дій не скористався таким правом та надав відповідний документ. Посадові особи часто використовують уразливе становище УБД та членів їхніх родин для незаконного заволодіння земельними ресурсами. На сьогодні правоохоронні органи розслідують численні випадки створення

організованих груп, які шляхом скуповування паспортних даних ветеранів отримували у приватну власність сотні гектарів державних земель.

НАЗК неодноразово звертав увагу на численні недоліки правового інституту безоплатної приватизації земельної ділянки [4]. Попередньо Верховною Радою України була ухвалена Антикорупційна стратегія 2021–2025 роки, а також затверджена Державна антикорупційна програма Кабінетом Міністрів України, де також піднімається питання земельних відносин, зокрема у сфері безоплатної приватизації. Саме в цих двох документах міститься положення про корупційні ризики та варіанти їх вирішення. Однак станом на сьогоднішній день жодних суттєвих змін цей інститут не зазнав. Трансформація процедури безоплатної приватизації так і не відбулася, хоча всебічно описана в Стратегії.

Наразі, єдиною зміною залишається Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та вдосконалення законодавства про охорону земель», який набув чинності 19 листопада 2022 року. Цим законом внесено зміни до підпункту 5 пункту 27 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України, які стосуються порядку безоплатної передачі земель державної та комунальної власності у приватну власність. Згідно з оновленими нормами, «забороняється» здійснювати безоплатну передачу таких земель у приватну власність, а також надавати дозволи чи розробляти землевпорядну документацію з цією метою. Водночас дія зазначеного обмеження «не поширюється» на випадки безоплатної передачі земельних ділянок власникам розташованих на них об'єктів нерухомого майна (будівель або споруд), а також на громадян України, які отримали земельні ділянки у користування ще до набрання чинності Земельним кодексом.

Фактично відповідні зміни призупинили процес приватизації, проте головною метою таких змін є саме запобігання незаконним маніпуляціям пов'язаних із землею, захист державних та комунальних активів під час війни, а також задля уникнення рейдерських захоплень.

Підбиваючи підсумок, варто зазначити, що цих змін замало задля запобігання корупції або хоча б її зменшення. Зміни мають бути комплексними та спрямовані на всі сфери діяльності, тільки так інститут безоплатної приватизації землі матиме провідне місце саме у розвитку всіх сфер діяльності нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Вирок Житомирського районного суду Житомирської області по справі № 278/159/15-к від 28.04.2015 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/43802594 ;
2. НАЗК. Корупційні ризики у процедурі безоплатної приватизації: аналітичний огляд. 2020 рік. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Ryzyky_pryvatyzatsiya_2011.pdf ;
3. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області по справі № 686/24524/18 від 21.11.2019 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85794484 ;
4. Закон України Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки Постанова Верхов. Ради України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322–20#Text .

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Костандян Артем Рубенович
студент 4 курсу 11 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН, ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА, ІНОЗЕМНИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ У ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У сучасних умовах глобалізації питання участі іноземних суб'єктів у земельних правовідносинах України набуває дедалі більшої актуальності, оскільки земля виступає не лише матеріальною основою існування суспільства, а й стратегічним економічним та політичним ресурсом, від ефективного використання якого залежить національна безпека, розвиток аграрного сектору та інтеграція України у світову економіку. В умовах відкритості державних кордонів, активізації міжнародних економічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій виникає потреба у формуванні

збалансованої системи правового регулювання участі іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб та іноземних держав у земельних правовідносинах. Це обумовлено насамперед тим, що у сфері земельних відносин переплітаються економічні, соціальні й екологічні інтереси, а тому будь-яке рішення щодо допуску іноземних суб'єктів до володіння чи користування землею потребує особливо виваженого підходу.

Відповідно до ст. 26 Конституції України [1], іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території держави на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Аналогічні положення містить і стаття 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2], яка визначає, що іноземці користуються правами і свободами нарівні з громадянами України, якщо інше не передбачено законодавством. Проте, у сфері земельних правовідносин зазначена рівність має певні обмеження, що пов'язані з особливим правовим режимом землі як національного багатства.

Як наголошує О. Літошенко, участь іноземних суб'єктів у земельних правовідносинах має базуватись на поєднанні принципу економічної доцільності із забезпеченням державного контролю за збереженням територіальної цілісності та захистом національних інтересів [3, с.107–108].

У контексті сучасних реформ земельного ринку, що розпочалися після скасування багаторічного мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, питання правосуб'єктності іноземців набуває нового змісту. Українське суспільство активно дискутує щодо допустимості надання іноземним громадянам права володіти чи користуватися землею, адже це безпосередньо впливає на аграрну політику, інвестиційну привабливість і рівень продовольчої безпеки. Земельне право у цьому контексті виступає механізмом забезпечення балансу між приватними інтересами інвесторів та публічними інтересами держави.

Чинне українське земельне законодавство комплексно регулює участь іноземних суб'єктів у земельних правовідносинах, визнаючи їх повноправними учасниками, однак водночас встановлюючи систему суттєвих обмежень, спрямованих на збереження суверенітету держави над її територіальними ресурсами. Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи та іноземні держави є суб'єктами земельних правовідносин на підставі норм Земельного кодексу України, який ви-

значає правові підстави їхньої земельної правосуб'єктності та порядок набуття, реалізації й припинення прав на землю. Правовий статус цих осіб має похідний характер від статусу громадян України та юридичних осіб, створених за українським законодавством, але характеризується значною обмеженістю щодо об'єктного складу земель, які можуть бути у їхній власності, мети використання таких земель, а також правових підстав їх набуття.

Відповідно до статей 81–85 Земельного кодексу України [4] іноземні громадяни та особи без громадянства визнаються суб'єктами права власності на землю, проте їхні права обмежені категоріями земель. Закон прямо забороняє передавати у власність іноземним особам земельні ділянки сільськогосподарського призначення, що випливає з ч. 5 ст. 22 ЗК України [4]. Дозволено лише набуття у власність земель несільськогосподарського призначення, розташованих у межах населених пунктів, або за їх межами, якщо на таких ділянках знаходяться об'єкти нерухомого майна, що належать іноземцю на праві приватної власності. Такий підхід демонструє прагнення держави забезпечити контроль над стратегічними сільськогосподарськими угіддями, які становлять основу продовольчої безпеки України, водночас не обмежуючи розвиток приватної власності у сфері житлового та комерційного будівництва.

У випадках, коли іноземні громадяни або особи без громадянства приймають у спадщину земельні ділянки сільськогосподарського призначення, згідно з ч. 4 ст. 81 ЗК України [4], вони зобов'язані відчужити такі ділянки протягом одного року на користь суб'єктів, які мають право володіти ними відповідно до національного законодавства. Водночас у наукових колах існують суперечливі погляди щодо конституційності зазначеної норми. Зокрема, О. Єлисєєва обґрунтовує, що така форма примусового відчуження не повністю відповідає вимогам ч. 5 ст. 41 Конституції України [1], згідно з якою примусове позбавлення права власності можливе лише з мотивів суспільної необхідності та за умови попереднього і повного відшкодування вартості майна [6, с. 425–426]. Таким чином, існує певна колізія між приписами конституційного рівня та нормами галузевого законодавства, що свідчить про потребу в удосконаленні механізмів реалізації земельних прав іноземців.

Окремої уваги заслуговує правовий статус іноземних юридичних осіб. Відповідно до ст. 82 ЗК України [4] вони можуть набувати право власності виключно на земельні ділянки несільськогосподарського при-

значення з метою здійснення підприємницької діяльності в Україні. Таке право може виникати лише у разі придбання об'єктів нерухомості, що розташовані на відповідних землях, або створення підприємства з іноземними інвестиціями, яке визнається українським юридичним суб'єктом у розумінні положень Господарського кодексу України. Як слушно зазначає А. М. Мірошниченко, така законодавча модель відображає прагнення держави до захисту національних інтересів і запобігання концентрації іноземного капіталу у сфері володіння земельними ресурсами [7, с. 133–134]. У такий спосіб іноземні юридичні особи фактично обмежені у набутті права власності лише в контексті ведення підприємницької діяльності, що водночас стимулює інвестиційні процеси та гарантує контроль держави за використанням землі за цільовим призначенням.

Особливе місце в системі земельних правовідносин посідають іноземні держави, правовий статус яких врегульовано ст. 85 ЗК України [4]. Вони можуть набувати земельні ділянки у власність лише для розміщення дипломатичних представництв, консульських установ та інших прирівняних до них організацій. Передача таких земель здійснюється виключно на основі міжнародного принципу взаємності, тобто за умови, що держава, яка набуває земельну ділянку в Україні, надає аналогічні права Україні на своїй території. Як підкреслює В. І. Семчик, така практика відповідає загальновизнаним нормам міжнародного права і сприяє розвитку дипломатичних відносин між державами [8, с. 389]. Водночас іноземним державам прямо заборонено набувати у власність землі сільськогосподарського призначення, що ще раз підтверджує стратегічний характер цих ресурсів у системі державного управління.

Таким чином, основні відмінності правового статусу іноземних суб'єктів земельних правовідносин полягають у наявності низки спеціальних обмежень, що стосуються категорій земель, форм власності, мети використання та підстав набуття прав. Законодавець, з одного боку, визнає іноземних осіб суб'єктами земельних прав, а з іншого – встановлює чіткі бар'єри для запобігання неконтрольованому відчуженню національних територій, що відповідає принципам охорони національних інтересів і раціонального використання земельного фонду України.

На мою думку, система обмежень щодо набуття іноземцями прав на землю, хоч і продиктована необхідністю охорони національного інтересу, має ознаки надмірної зарегульованості. В умовах євроінтеграції та потреби у залученні іноземних інвестицій в аграрний сектор така модель обмежує розвиток конкурентного земельного ринку. З одного боку, ризики

спекуляції та монополізації земель сільськогосподарського призначення є обґрунтованими, однак, з іншого – повна заборона на володіння такими землями не відповідає сучасним економічним реаліям. Не можна не погодитись з думкою В. Семчика, який зауважив, що можливість участі іноземних інвесторів у земельних відносинах сприятиме розвитку ринку землі та наповненню державного бюджету. [8, с. 145]

Покращення правового регулювання участі іноземців у земельних правовідносинах можливе шляхом поступового пом'якшення заборон і введення диференційованої системи доступу до земельних ділянок. Це може бути реалізовано через створення механізму концесій, довгострокової оренди чи спільної власності з українськими суб'єктами. Необхідно також удосконалити порядок примусового відчуження земель у разі невиконання іноземцями обов'язку щодо їх продажу, чітко визначивши процедури судового контролю та відповідальних суб'єктів. Запровадження таких змін забезпечить баланс між захистом національних інтересів і розвитком земельних відносин у контексті інтеграції до європейського правового простору.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, варто зазначити, що специфіка участі іноземних громадян, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб і держав у земельних правовідносинах України полягає в поєднанні принципу рівності прав із системою законодавчих обмежень, спрямованих на охорону національного ресурсу – землі. Законодавство України створює правові передумови для участі іноземців у ринкових процесах, але водночас передбачає механізми захисту державних інтересів. Подальший розвиток земельного законодавства має бути спрямований на гармонізацію із стандартами ЄС, що дозволить забезпечити баланс між інвестиційною привабливістю України та збереженням її суверенітету над земельними ресурсами.

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 23.10.2025).
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI : станом на 5 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text (дата звернення: 23.10.2025).

3. Літошенко О. Особливості земельної правосуб'єктності іноземних громадян, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб та іноземних держав. Підприємництво, господарство і право. 2017. №9. С. 107–110.
4. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 №2768-III : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text (дата звернення: 23.10.2025).
5. Мірошниченко А. М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України, 5-те видання, змінене і доповнене. – К.: Алерта, 2013. – 544 с.
6. Єлисєєва О. В. Правове регулювання припинення права власності іноземних осіб та осіб без громадянства на земельні ділянки, які не можуть перебувати у власності таких осіб / О. В. Єлисєєва // Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів : Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 28–29 квітня 2004 р.) : збірник наукових праць : у 2-х ч. / редкол.: С. А. Єрохін, В. Ф. Погорілко, Я. М. Шевченко [та ін.]. К.: Національна академія управління, 2004. Ч. 2. С. 423–429.
7. Мірошниченко А. М. Земельне право України : підручник / А. М. Мірошниченко. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
8. Семчик В. І. Земельне право України. Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. 600 с.

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Крамаренко Максим Олександрович
студент 4 курсу 4 групи
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ РОЗОРЕННЯ ПАСОВИЩ НА КЛІМАТИЧНУ СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ

Україна перебуває у стані критичного екологічного та правового парадоксу. Володіючи одним із найбільших земельних банків у Європі, держава сформувала економічну модель, що базується на екстенсив-

ному землекористуванні, яке досягло загрозливих масштабів. Рівень розораності території України перевищує 54%, а у структурі сільськогосподарських угідь ріллля становить близько 78% [1], що є одним із найвищих показників у світі. Ця диспропорція, сформована історичною спадщиною та закріплена тривалим мораторієм на продаж землі, призвела до системної деградації ґрунтів та втрати біорізноманіття. В умовах глобальних кліматичних змін проблема виходить далеко за межі агрономії, набуваючи статусу питання національної безпеки. Розорювання природних трав'янистих екосистем є не просто зміною виду угідь, а знищенням критично важливих поглиначів вуглецю. У контексті виконання Україною Паризької угоди та оновленого Національно визначеного внеску (НВВ2) [2], сектор землекористування розглядається як ключовий елемент стратегії декарбонізації. Однак чинне земельне законодавство, розроблене переважно у парадигмі продовольчої безпеки, не містить ефективних запобіжників проти знищення цих екосистем, а нормативна база містить колізії, які фактично легалізують перетворення природних ландшафтів на ріллю.

Фундаментальною проблемою українського правового поля є застарілий підхід до розуміння функцій земельної ділянки, де вона розглядається передусім як засіб виробництва, а не як природне утворення. Наукові дані свідчать, що ґрунтовий покрив України, особливо в степовій зоні, має колосальний потенціал для секвестрації вуглецю – до 384,2 млн тонн у Степу [3]. Природні пасовища функціонують як надійні резервуари вуглецю, проте процес їх розорювання призводить до миттєвої дестабілізації цього балансу та емісії парникових газів. Юридичний аспект цієї проблеми ускладнюється тим, що Закон України «Про охорону земель» [4] декларує необхідність збереження родючості, але не пов'язує це з кліматичними цілями, а поняття «вуглецевий слід землекористування» досі відсутнє в регуляторних актах. Це створює ситуацію, коли економічно вигідні дії землекористувача зі знищення степу є юридично дозволеними, незважаючи на порушення міжнародних зобов'язань держави.

Ситуація ускладнюється суттєвим термінологічним дисонансом між законодавством України та правом Європейського Союзу, що стає критичним в умовах євроінтеграції. Якщо в ЄС базовою категорією є «постійні пасовища» (Permanent Grassland) – земля, зайнята травами понад 5 років, яка має високий природоохоронний статус та захищена від

розорювання стандартами GAEC [5] (Good Agricultural and Environmental Condition), то в Україні класифікація базується на поточному господарському використанні. Українське законодавство прив'язує статус ділянки не до її біологічного стану, а до запису в кадастрі, що робить його вкрай нестабільним. Територія, яка століттями була диким степом, може обліковуватися як «рілля, що тимчасово не обробляється», що юридично відкриває шлях до її знищення без складних процедур зміни цільового призначення. На відміну від європейської практики, де фермери отримують субсидії за збереження біорізноманіття пасовищ, українська система орендних відносин стимулює розорювання, оскільки орендна плата за ріллю є значно вищою.

Механізм легального знищення степових екосистем в Україні часто реалізується через правові прогалини у регулюванні зміни складу угідь. Хоча Земельний кодекс України [6] встановлює процедуру зміни цільового призначення, зміна виду угідь (наприклад, з пасовища на ріллю) в межах однієї категорії земель сільськогосподарського призначення часто відбувається за спрощеною процедурою «внутрішньогосподарського землеустрою». Найпоширенішою схемою є розробка проектів землеустрою з «еколого-економічного обґрунтування сівозмін», де природна степова рослинність трактується як «малопродуктивна» або «забур'янена». Під виглядом заходів з «докорінного поліпшення» земель відбувається переорювання дернини, знищення травостою та фактичне перетворення ділянки на ріллю для вирощування технічних культур. Земельна децентралізація додатково каталізувала цей процес: органи місцевого самоврядування, прагнучи наповнити бюджети, часто ініціюють переведення громадських пасовищ у ріллю перед проведенням земельних аукціонів.

Спроби законодавчого врегулювання проблеми, зокрема прийняття Закону №2321-IX [7], дали неоднозначні результати. Хоча закон ввів поняття «степова ділянка» та механізми захисту самосійних лісів, проблема інвентаризації залишається невирішеною. Більшість степів досі обліковуються як рілля, що виводить їх з-під дії охоронних норм. Більше того, тимчасова заборона на розорювання пасовищ, встановлена цим законом, мала строковий характер (до 1 січня 2025 року), і правова невизначеність після завершення цього терміну створює нові ризики. Водночас

прийняття нового кліматичного закону №3991-IX [8] у жовтні 2024 року, який закріплює мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, створює нову законодавчу рамку, однак вона потребує імплементації у земельному законодавстві.

Суттєвою прогалиною залишається система екологічного контролю. Сільськогосподарське землеробство та трансформація угідь фактично випали зі сфери дії Закону «Про оцінку впливу на довкілля» [9]. Агрохолдинги не зобов'язані оцінювати кліматичні наслідки розорювання тисяч гектарів пасовищ, якщо це не стосується зміни цільового призначення особливо цінних земель. Паралельно з цим, блокування прийняття закону про території Смарагдової мережі (Emerald Network) [10] залишає унікальні степові оселища без юридичного імунітету, перетворюючи міжнародні природоохоронні зобов'язання України на декларативні.

Проте судова практика останніх років демонструє позитивну динаміку зміни правової доктрини. Верховний Суд у своїх рішеннях (зокрема, у справі «Тлумацького пасовища») [11] та справах щодо прибережних захисних смуг) почав визнавати пріоритет екологічного інтересу над приватним майновим правом. Суди підтверджують право громадян звертатися з позовами для захисту довкілля (actio popularis) та визнають незаконним розорювання прибережних смуг і островів, трактуючи обмеження Господарського та Водного кодексів на користь збереження екосистем. Також розвивається дискусія щодо застосування поняття «Екоцид» до випадків масового знищення степів, що може стати потужним стримуючим фактором у майбутньому.

Стратегічне вирішення проблеми лежить у площині гармонізації українського законодавства з європейським, особливо в контексті активних переговорів про вступ до ЄС. Необхідна повна інвентаризація земельного фонду з виокремленням постійних пасовищ як окремого об'єкта охорони, впровадження жорсткого мораторію на зміну складу угідь для природних екосистем та інтеграція кліматичних вимог у систему аграрних дотацій. Без переходу від експлуатаційної моделі до моделі сталого управління ландшафтами, Україна ризикує втратити свій природний капітал та зіткнутися з економічними бар'єрами на європейському ринку через високий вуглецевий слід агропродукції.

Список використаних джерел:

1. Міщук З. Д. Кількісна оцінка розораності земель України [Електронний ресурс]. *Цифровий репозитарій НУВГП*. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/2119/1/Міщук%20З.Д.%20-%20Кількісна%20оцінка%20розораності%20земель%20України.pdf (дата звернення: 20.11.2025).
2. Оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди (НВВ2), схвалений розпорядженням КМУ від 30.07.2021 № 868-р.
3. Some Approaches to Measuring Soil's Carbon Sequestration Potential in Ukraine [Електронний ресурс] / A. Achasova et al. *Proceedings of the 5th International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence (ISC-SAI 2022)*. URL: https://www.scitepress.org/Papers/2022/113410/113410.pdf
4. Закон України від 19.06.2003 № 962-IV «Про охорону земель» : станом на 11 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15 (дата звернення: 20.11.2025).
5. Стандарти GAEC (Good Agricultural and Environmental Condition) в рамках Спільної аграрної політики ЄС (CAP), зокрема GAEC 9 щодо заборони розорювання екологічно чутливих постійних пасовищ.
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 10 листоп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 20.11.2025).
7. Закон України від 20.06.2022 № 2321-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20 (дата звернення: 20.11.2025).
8. Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX «Про основні засади державної кліматичної політики». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20 (дата звернення: 20.11.2025).
9. Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII «Про оцінку впливу на довкілля» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059–19 (дата звернення: 20.11.2025).
10. Проєкт Закону від 30.11.2020 № 4461 «Про території Смарагдової мережі». URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/4847 (дата звернення: 20.11.2025).
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01.06.2021 у справі № 925/929/19 (провадження № 12-11гс21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926626

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Кудрик Віка Михайлівна
студентка 4 курсу 4 групи
факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ҐРУНТООХОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сьогодні однією з найбільш загрозливих екологічних проблем серед європейських країн є деградація земель, що викликає значні обмеження для розвитку сільського господарства. У зв'язку з цим у європейському правовому просторі виникло поняття «здоров'я ґрунту», яке відображає здатність до постійного функціонування живої екосистеми. Стан ґрунту оцінюється не тільки з точки зору його родючості, але й його впливу на процес зміни клімату та якості води. Нормативним визначенням здорових ґрунтів оперує Ґрунтова стратегія Європейського Союзу до 2030 року, прийнята 17.11.2021 року, відповідно до якої не лише гарний біологічний, хімічний та фізичний стан ґрунтів свідчить про їх здоровий стан, але й здатність ґрунтів щодо формування біорізноманіття та забезпечення можливостей для виробництва продовольства [1]. Так, Спільним дослідницьким центром Європейської Комісії разом з Європейським Агентством з охорони навколишнього середовища наприкінці 2024 року було розроблено комплексний звіт про «Стан ґрунтів у Європі». У звіті проаналізовано дев'ять основних чинників, що впливають на стан ґрунтів: ерозія, засолення, ущільнення, забруднення, зниження вмісту органічного вуглецю, незбалансованість поживних речовин, зменшення біорізноманіття, а також кислотність ґрунту. Наприклад, найбільш поширеною серед чотирьох типів вважається водна ерозія, яка вражає 24% земель ЄС. Ерозія європейських ґрунтів, викликана такими факторами, як вирубкою лісів, пожежами в лісових масивах та зміною клімату. У майбутньому за прогнозами цього звіту збільшення ерозійних опадів призведе до втрат 25% ґрунту. Протидія ерозійному чиннику вимагає системних підходів, а саме сталого управління земельними ресурсами з огляду на адаптацію до регіональних умов [2, с. 43]. Ще одним з наймасштабніший чинників деградації ґрунтів є їх забруднення важкими металами та промисловими

хімікатами, що створює значні ризики для здоров'я людини. Це показав аналіз концентрацій важких металів у сільськогосподарських ґрунтах ЄС, а саме 19% зразків перевищили граничні значення, встановлені національним законодавством, принаймні для одного виду важкого металу [2, с. 58]. У звіті підсумовано, що приблизно 63% ґрунтів ЄС піддаються процесам деградації. Основними заходами відновлення ґрунтів у Європі мають стати застосування фермерами сівозмін проміжними культурами, обґрунтоване внесення добрив, а також здійснення якісного моніторингу стану ґрунтів.

В рамках розгляду сучасних ґрунтоохоронних заходів ЄС варто зосередити увагу на діяльності Ґрунтової обсерваторії ЄС (EUSO). Це сучасна платформа, яка є постачальником довідкових даних, що стосуються ґрунтів. Сьогодні EUSO підтримує реалізацію Європейської зеленої угоди шляхом забезпечення Європейської Комісії моніторинговою інформацією, яка відображає реальний стан ґрунтів. Серед основних цілей даної платформи є підтримка досліджень у зв'язку з реалізацією Місії «Ґрунтова угода для Європи» в рамках програми «Горизонт Європи». Європейська Ґрунтова обсерваторія здійснює ряд заходів, щодо розробки операційної системи моніторингу ґрунтів ЄС через модуль LUCAS, який наразі є єдиним регулярним дослідженням, що розглядає всі типи ґрунтового покриву протягом певного періоду для відбору проб. На сайті EUSO можна знайти дослідження зразків ґрунту за 2009, 2015, 2018 та 2022 рік. Ще одним важливим заходом стала розробка Інформаційної панелі щодо деградації ґрунтів, так Ґрунтова обсерваторія контролює здоров'я ґрунтів за допомогою 19 індикаторів деградації ґрунтів (ґрунтової ерозії, забудови земель, незбалансованості поживних речовин: надлишок азоту та фосфору та інших індикаторів) [3].

Дослідницька діяльність EUSO зробила вагомий внесок у прийняття Закону про моніторинг ґрунтів.

На сучасному етапі трансформації законодавства ЄС щодо охорони ґрунтів ключову роль відіграє Спільна сільськогосподарська (аграрна) політика ЄС (САР), яка формує засади управління сільськогосподарськими землями та охорону їх ґрунтів. Особливу увагу питанню відновлення деградованих європейських земель та ґрунтів було приділено після проголошення Європейського зеленого курсу від 11.12.2019 року (далі ЄЗК), метою якого стало впровадження на території ЄС ресурсоефективної економіки з ціллю, що до 2050 року не буде чистих викидів парникових

газів [4]. ЄЗК слугує орієнтиром для законодавчих інновацій у конкретних екологічних сферах в тому числі і в ґрунторегулюванні. Зокрема, одним із перших нормативних актів є Стратегія біорізноманіття до 2030 року, прийнята 20.05.2020 р., якою передбачено здійснення верифікації забруднених ґрунтів та їх відновлення, в тому числі за допомогою інструментів Спільної аграрної політики, що має призвести до високого рівня біорізноманіття хоча б на 10% сільськогосподарських земель, а також поступового переходу на органічне землеробство. Наступним кроком у сфері забезпечення охорони ґрунтів стало ухвалення Ґрунтової стратегії ЄС до 2030 року. Основною ціллю даного Документу є досягнення здорових ґрунтів до 2050 року, тобто рівень забруднення ґрунтів не повинен загрожувати здоров'ю людини та природним екосистемам. Перший крок даної стратегії був успішно виконаний, а саме щодо розробки спеціальної законодавчої пропозиції щодо здоров'я ґрунту до 2025 року [1]. Сталому управлінню ґрунтами мають сприяти такі заходи як боротьба з опустелюванням, інвентаризація та рекультивація забруднених ділянок, передбачено здійснення оцінки необхідності «ґрунтового паспорта» задля можливості циркулярного використання земель. Це пояснюється, тим що перед використанням розкопаних ґрунтів для захоронення відходів спершу потрібно спробувати їх відновити, адже часто така категорія ґрунтів є родючими, тому може повторно використовуватися [5, с. 114].

На сьогоднішній день одним з інструментів покращення моніторингу стану ґрунтів є доступ до актуальних наукових досліджень. Програма «Горизонт Європи» слугує інноваційним інструментом для досягнення зеленого та здорового континенту шляхом адаптації до зміни клімату. Місія «Ґрунтова угода для Європи», покликана організувати 100 живих лабораторій та маяків для переходу до здорових ґрунтів Європи до 2030 років [6, с. 14]. Документом, передбачено чотири оперативні цілі, які планується досягти: розвивати базу знань для управління ґрунтами, створити інновації на місцях для покращення здоров'я ґрунту, розробити інтегровану систему моніторингу європейського ґрунту. Місія має реалізуватися в трьох фазах: індукційні та пілотній, що триватиме до кінця 2025 року щодо розробки структур впровадження в державах-членах інноваційних підходів. Під час фази розширення та інновацій (2025-2030) будуть тестуватися нові впровадження. Третя фаза (2027-2030), покликана адаптувати рішення до місцевих потреб регіонів у різних секторах та територіях [6, с. 19].

Ключовим трансформаційним елементом ґрунтоохоронного законодавства ЄС стало затвердження Європейським Парламентом у другому читанні 23 жовтня 2025 року Директиви з моніторингу ґрунтів та стійкості ((09474/1/2025–C10-0229/2025–2023/0232(COD)). Сьогодні це перший європейський закон, що визначає засади захисту ґрунту як живого, обмеженого та невідновлюваного ресурсу. Основною метою Директиви є створення сталої системи моніторингу ґрунтів. Законом про моніторинг ґрунтів регламентується порядок моніторингу та оцінка стану ґрунту відповідно до критеріїв, що визначені в Додатку I. Відповідно до ст. 9 держави-члени повинні здійснювати таку оцінку щонайменше кожні 5 років. Розділом III передбачені, заходи для стійкого управління ґрунтами, зокрема держави-члени повинні надавати доступ до регулярного оновлення карт щодо сталого управління ґрунтами. Директивою впроваджена необхідність ідентифікації, дослідження, управління забрудненими ділянками та створення реєстру, який бути доступний в онлайн-геоприв'язаній просторовій базі даних відповідно до ст. 12 та ст. 16 цього Закону. Держав-члени повинні ввести в дію нормативні акти для дотримання цієї Директиви протягом двох років після дати набуття її чинності, а Європейська Комісія має оцінити прогрес у її досягненні через шість років після дати набуття чинності Директиви з моніторингу ґрунтів та стійкості [7].

Варто підсумувати, що сьогодні Європейська обсерваторія ґрунтів, Ґрунтова стратегія ЄС до 2030 року та Директива з моніторингу ґрунтів та стійкості являють собою три ключові інструменти сучасного етапу реформування ґрунтоохоронної політики Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee and the Committee of the Region: EU Soil Strategy for 2030, Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate, 17 November 2021. An official website of the European Union. URL: https://environment.ec.europa.eu/publications/eu-soil-strategy-2030_e
2. The state of soils in Europe – Fully evidenced, spatially organised assessment of the pressures driving soil degradation, Publications Office of the European Union, 2024, https://data.europa.eu/doi/10.2760/7007291
3. Soil degradation indicators in EU URL: https://esdac.jrc.ec.europa.eu/content/soil-degradation-indicators-eu (дата звернення: 19.11.2025).

4. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The European Green Deal, 11 December 2019. An official website of the European Union. URL: https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0640
5. Хомик Н. А. Міжнародно-правове регулювання охорони ґрунтів в рамках європейського союзу : дис. …д-ра філософії у галузі 29 Міжнар. відносини : 293 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2025. 288 с.
6. EU Mission: A Soil Deal for Europe URL:https://research-and-innovation.ec.europa.eu/document/download/1517488e-767a-4f47-94a0-bd22197d18fa_en?filename=soil_mission_implementation_plan_final.pdf(дата звернення: 19.11.2025).
7. Proposal for a Directive of the european parliament and of the council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0416

Науковий керівник: Корнієнко Ганна Сергіївна докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кудінов Владислав Миколайович
студент 4 курс 18 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДКРИТТЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення являється одним із найбільш дискусійних та першочергових питань щодо здійснення земельної реформи сучасної України. Положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року №552-IX, поклав край багаторічному мораторію на продаж земель сіль-

ськогосподарського призначення. Дане рішення мало значний вплив на становище держави. Передусім, це відчули правнича система, економіка та суспільна царина. Воно видозмінило філософію стосовно землеволодіння як щодо найважливішого національного ресурсу.

Одним із найважливіших правових наслідків відкриття ринку землі стало утвердження принципу приватної власності на землю як фундаментальної засади ринкових відносин. Законодавство визначило чіткий перелік суб'єктів, які можуть виступати покупцями земель сільськогосподарського призначення: спочатку лише фізичні особи – громадяни України (до 100 гектарів у власності), а з 2024 року – також юридичні особи, засновані громадянами України, із лімітом до 10 000 гектарів. Такі обмеження покликані запобігти монополізації земельного ринку та забезпечити рівні можливості для громадян. Важливим досягненням стало й підвищення прозорості угод завдяки обов'язковому нотаріальному посвідченню, реєстрації земельних ділянок у системі Державного земельного кадастру та Єдиному державному реєстрі прав на нерухоме майно.

Водночас відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення супроводжується численними викликами. Серед основних: це відсутність довіри людей до інститутів держави, низький рівень знань права у власників паїв, ще й ризик скупки земель з метою спекуляцій. У зв'язку із недостатньою кількістю відомостей про справжню ринкову вартість землі, чимало селян наражаються на певний ризик продати свої наділи за дещо заниженими розцінками. Проблема, крім того, полягає й в доступності до кредитування: на відміну від великих агрохолдингів, котрі мають значно більші фінансові можливості, малі та середні фермери зазвичай не мають змоги отримати кошти задля придбання землі. В результаті може виникнути певна соціальна відмінність. Зникнення малих господарств є майже повністю ймовірним явищем, бо вони виступають основою для сільських територіальних громад.

Важливим аспектом постають так само і загрози вже юридичного характеру. Кадастрова система містить у собі численні технічні огріхи й залишається ще неповною з огляду на цифровізацію земельних процесів. Досі належним чином документально не оформлено чималий обсяг земель, тому виникають судові спори та рейдерські атаки. Виконання угод щодо купівлі-продажу істотно ускладнюється через розбіжності між відомостями реєстрів стосовно речових прав власності та кадастру.

Таким чином, першочерговим завданням виступає удосконалення ведення електронних реєстрів.

Необхідно взяти до уваги також геополітичний контекст. В умовах дії воєнного стану ринок землі зазнав певних специфічних обмежень щодо себе. Це пов'язано з тим, що або її статус не визначено, чи певна частина територій досі перебуває під тимчасовою окупацією. Це ускладнює процедуру щодо набуття земель в користування на умовах оренди, а також спричиняє подальші юридичні розбіжності стосовно оформлення спадку та реалізації інших угод із земельними ділянками. Для законодавця важливим завданням являється формулювання справді зрозумілих механізмів для здійснення захисту прав власників та орендарів на деокупованих територіях. Це є невід'ємною ланкою у відбудові всієї держави після війни.

Щодо шляхів удосконалення нормативного регулювання, насамперед слід зміцнити інституційні гарантії державного контролю за обігом земель. Потрібно створити дієву систему моніторингу концентрації земель у власності окремих осіб і компаній, а також запровадити аналітичні інструменти для запобігання спекулятивним операціям. Не менш важливою є підтримка дрібних фермерів, а саме шляхом пільгового кредитування, державних програм викупу або оренди землі, а також юридичної допомоги у реєстраційних процедурах.

Також необхідним, на мою думку, є здійснення відповідних заходів щодо досягнення підвищення правової культури громадян. Цього можливо досягти шляхом впровадження освітніх програм та за допомогою консультаційних платформ. Не менш важливою є роз'яснювальна робота стосовно положень земельного законодавства. Необхідно, щоб власники паїв чітко усвідомлювали не тільки свої права, а й обов'язки стосовно використання землі. Включення України до спільної аграрної політики ЄС буде реальним, коли українське законодавство буде узгоджене з європейськими нормами.

Підсумовуючи вищезазначене, варто зауважити, що розбудова цивілізованих земельних відносин в Україні передбачає складний, проте необхідний крок, відкриття ринку землі. Процес містить ризики та складнощі. Водночас це створює можливості для інвестування, для ефективності аграрної сфери та для зміцнення правового порядку. Саме системність у діях держави, ефективне нормативне регулювання, а також активна участь громадян у процесі формування нового земельного укладу обумовлюють успіх земельної реформи.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552–20#Text (дата звернення 19.11.2025).

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кулик Аріна Ігорівна
студентка 4 курсу 4 групи
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗМІНИ ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Зміна та встановлення цільового призначення земельних ділянок є одним із центральних інструментів регулювання використання земель і просторового розвитку, оскільки через визначення цільового призначення законодавство формалізує, яким чином земля може та повинна використовуватися, накладаючи правові, екологічні та містобудівні обмеження. Правову основу цієї інструментальної частини земельного права закріплено в Земельному кодексі України, який визначає категорії земель, принципи їх використання та порядок розпорядження ними [1]. Практична реалізація зміни цільового призначення охоплює кілька етапів: обґрунтування доцільності зміни в контексті місцевих планів і генпланів, розробку або оформлення проекту землеустрою (коли це вимагається), погодження з відповідними органами при необхідності, прийняття рішення органом, який уповноважений розпоряджатися землею (часто – сільська/міська рада або виконавчі органи), а також внесення змін до Державного земельного кадастру (ДЗК) і синхронізоване відображення у реєстрах прав [2]. Історично процедури, пов'язані зі зміною цільового

призначення, були деталізовані у Порядку затвердженому КМУ №502 від 11.04.2002 року, цей документ довгий час слугував практичним орієнтиром для суб'єктів, хоча з часом окремі норми переглядалися і частина процедур підлягала оновленню в контексті реформи та спрощень [3].

На практиці цей механізм має низку системних правових проблем: по-перше, невідповідність між локальними планами просторового розвитку (генпланами, комплексними планами), стратегічними програмами розвитку громад і рішеннями щодо зміни цільового призначення, що породжує ситуації, коли рішення про зміну призначення ухвалюються «точково» під конкретні інтереси, не враховуючи довгострокових наслідків для території і інфраструктури; по-друге, бюрократичність і складність процедур, що традиційно вимагали численних погоджень і великого обсягу документів, створювали бар'єри для інвесторів і одночасно давали можливості для непрозорих домовленостей та зловживань. У відповідь на ці виклики законодавець у 2024 році ухвалив зміни, спрямовані на спрощення порядку зміни цільового призначення для прискорення відновлення та інвестиційних проектів, зокрема це Закон №3563-IX від 06.02.2024 року, який вніс поправки до ряду законодавчих актів з метою скорочення процедурних перешкод у визначених випадках і запровадження спрощених механізмів для певних типів змін [4]. По-третє, проблеми виникають із процедурою взаємодії заявників з органами місцевого самоврядування: багато рішень ухвалюється з недостатнім оприлюдненням обґрунтувань, без повного урахування висновків спеціалістів та без достатніх громадських консультацій; нерівномірність адміністрування процедур між громадами, політичний тиск на ради і відсутність уніфікованих електронних сервісів сприяють виникненню корупційних ризиків і підвищують ймовірність подальших судових спорів.

Серед підстав для відмови у зміні цільового призначення переважають: невідповідність містобудівній та землевпорядній документації (у першу чергу генпланам), порушення вимог щодо екологічних обмежень чи режимів охорони, відсутність обґрунтування щодо віднесення ділянки до іншої категорії, а також технічні дефекти проектів землеустрою чи невиконання обов'язкових процедур погодження з зацікавленими органами; одночасно типові порушення при погодженнях включають формальний підхід до оцінки заяв, ігнорування комплексних екологічних та інфраструктурних ризиків, а також випадки узгодження «заднім числом», коли документально надають погодження вже після

фактичного прийняття рішення або початку використання ділянки не за її початковим призначенням. Судова практика останніх років фіксує численні приклади, коли рішення місцевих рад про зміну цільового призначення було визнано незаконним і скасовано через процедурні порушення або невідповідність містобудівним документам [5]. Верховний Суд у своїх постановах наголошує на тому, що зміна цільового призначення повинна відповідати затвердженій документації із землеустрою та містобудівній документації, і суди фактично виконують роль остаточного коректора, захищаючи публічні інтереси, але водночас судовий механізм є дорогим і тривалим, тож він не може замінити превентивні інструменти контролю [6].

Для подолання зазначених проблем правового регулювання встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок практично доцільними є комплексні заходи, які поєднують законодавчі корективи, організаційні зміни та цифровізацію:

– по-перше, подальше кодифікування і уніфікація процедур зміни цільового призначення з чіткими строками і електронними формами подання та розгляду заяв, інтеграція цих процедур в єдину інформаційну платформу з обов'язковим відображенням історії рішень у ДЗК та реєстрі прав;

– по-друге, підвищення якості і доступності місцевої містобудівної документації – актуалізація генпланів, їхнє обґрунтоване погодження з розвитку інфраструктури та екологічними обмеженнями, що має зробити зміни цільового призначення передбачуваними і стратегічно зваженими;

– по-третє, впровадження антикорупційних механізмів превентивного характеру – обов'язкова експертиза значних змін незалежними фахівцями, обов'язкове оприлюднення обґрунтувань і висновків комісій, механізми громадського моніторингу та санкції для службових осіб у разі корупційних порушень;

– по-четверте, створення прозорих правил для спрощеного порядку зміни цільового призначення (який запроваджено Законом №3563-IX від 06.02.2024 р.) з чіткими критеріями застосування спрощення, щоб з одного боку стимулювати інвестиції і відбудову, а з іншого – не допустити «маски» для неправомірних змін.

Інституційно важливим є також забезпечення системної взаємодії між Держгеокадастром, місцевими радами та органами містобудування

для оперативного оновлення даних у кадастрових і правових реєстрах та для забезпечення того, щоб зміни цільового призначення не створювали розривів між правовим статусом ділянок і фактичним використанням. Окремо необхідно підкреслити, що досягнення балансу між спрощенням процедур і захистом публічних інтересів можливе лише за умов поєднання законодавчих змін з потужною цифровою інфраструктурою, прозорими процедурами прийняття рішень і реальною відповідальністю посадових осіб; така модель зменшить підгрунтя для судових конфліктів, скоротить можливості для корупції і зробить землекористування більш передбачуваним для держави, громад і бізнесу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що вирішення правових проблем встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок можливе лише через комплексну реформу, що поєднає нормативні уточнення, цифровізацію та прозорі інституційні процедури. Тільки за такого підходу зміни стануть передбачуваними, ефективними та безпечними для публічного інтересу, сприяючи сталому розвитку громад і підвищенню інвестиційної привабливості територій.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 12 вересня. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text (дата звернення: 18.11.2025).
2. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру : Постанова Каб. Міністрів України від 17.10.2012 № 1051 : станом на 16 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051–2012-п#Text (дата звернення: 18.11.2025).
3. Про затвердження Порядку зміни цільового призначення земель, які перебувають у власності громадян або юридичних осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 11.04.2002 № 502 : станом на 21 берез. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502–2002-п#Text (дата звернення: 18.11.2025).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку зміни цільового призначення земельних ділянок для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України : Закон України від 06.02.2024 № 3563-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3563–20#Text (дата звернення: 18.11.2025).
5. Огляд судової практики Верховного Суду із земельних питань (огляд/публікація UNBA, 2025) / Українська національна асоціація адвокатів (UNBA). URL: https://unba.org.ua. (дата звернення: 18.11.2025).

6. Постанова Верховного Суду від 17.04.2025 р. (приклад рішення про визнання незаконними рішення місцевих рад щодо зміни цільового призначення) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua. – (дата звернення: 18.11.2025).

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Лисенко Аліна Андріївна
студентка 4 курсу 16 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ВІДНОСИНАМИ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Регулювання земельних відносин і управління земельними ресурсами є надзвичайно важливим фактором для забезпечення сталого розвитку держави. Земля, як визначає Конституція України (ст. 14) та Земельний кодекс України (ЗКУ) (ст. 1) є національним багатством і перебуває під особливою охороною держави [1; 2].

Повномасштабне вторгнення та введення воєнного стану в Україні суттєво вплинули на земельні відносини, з'явились додаткові ризики та чимало викликів для їх учасників. Для розв'язання цих проблем, законодавець впровадив низку нормативно-правових актів для ефективнішого правового регулювання зазначеної сфери та підтримання національної економіки в цей період.

Як зазначає Бабич М. В., на час дії воєнного стану в Україні було запроваджено ряд обмежень, які стосуються розпоряджень щодо земель державної та комунальної форм власності. Зокрема, заборона поширюється на безоплатну передачу земельних ділянок у приватне володіння, це фактично позбавляє громадян реалізувати своє законне право на землю, таким чином гальмуючи процеси приватизації [3].

Зазначені норми впровадженні Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» №2241-IX від 12.05.2022 року [4], яким були внесені відповідні зміни до перехідних положень ЗКУ.

Аналізуючи положення земельного законодавства можна виділити також і заборону на оформлення документації із землеустрою для подальшої безоплатної передачі земельних ділянок, а також безпосередньо розробка такої документації.

Окрім того, варто звернути увагу на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» №2698-IX від 19.10.2022 року, який замінив більш жорсткі обмеження до поступового відновлення інструментів регулювання земельних правовідносин з урахуванням вимог безпеки та умов воєнного стану.

Варто виділити такі положення :

– громадяни України та юридичні особи, що постійно користуються земельними ділянками державної або комунальної власності, при цьому не можуть бути суб'єктами такого права згідно із нормами земельного законодавства, мають право викупити зазначені земельні ділянки із розстроченням платежу або укласти договір оренди на встановлених умовах;

– до Державного земельного кадастру (ДЗК) здійснюється внесення даних щодо якісного стану земельних угідь, заходів і забезпечення їх охорони та встановлюються певні обмеження у їх використанні;

– на період призупинення діяльності ДЗК договори оренди земельних ділянок реєструються у відповідній книзі реєстрації землеволодінь і землекористувань, що перебуває у віданні районної військової адміністрації, оформлення в паперовій або електронній формі;

– зміна цільового призначення земельної ділянки для певних цілей здійснюється за спрощеною процедурою, це зокрема стосується промислових потужностей підприємств, перенесених чи евакуйованих із зони бойових дій, будівництва інженерних мереж; розміщення та будівництва об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб (ВПО); облаштування місць тимчасового накопичення відходів, утворених унаслідок пошкоджень, спричинених воєнними діями тощо;

– поновлено процедуру проведення торгів щодо земель сільськогосподарського призначення та встановлено порядок реєстрації прав;

– оновлено зміст, склад та порядок ведення Державного картографо-геодезичного фонду України (зокрема йдеться про обов'язкову передачу визначених матеріалів, введення валідації – автоматизованої перевірки, оновлені вимоги до містобудівної документації тощо) [5].

Водночас впровадження цих актів не вирішило проблему по суті, а в деяких аспектах і ускладнило реалізацію своїх прав учасниками земельних відносин.

Як слушно зазначає Яременко В. О., труднощі в реалізації земельної політики та контролю у цій сфері за умов воєнного стану зумовлені законодавчою фрагментарністю регулювання земельних відносин, слабкою координацією між органами державної влади та місцевого самоврядування, встановленням обмежень доступу прав громадян до державного земельного кадастру, це ще доповнюється зовнішніми факторами – загрозою захоплення або знищення земель у зоні бойових дій зокрема [6].

Всі ці проблеми гальмують розвиток аграрного сектору. Для ефективного використання та управління земельних відносин законодавець та органи державної влади мають діяти комплексно вживаючи організаційно-управлінські, фінансові, науково-технічні та інші заходи.

Отже, визначивши основні зміни до законодавства у сфері управління земельними відносинами можемо резюмувати, що законодавцем були внесені відповідні зміни до Земельного кодексу ще на початку повномасштабного вторгнення, проте вони не є достатньо дієві та деталізовані. Нині існує потреба у модернізації нормативно-правової бази, яка буде підлаштована під сучасні умови. Удосконалення управління земельними відносинами має включати запровадження ефективних механізмів використання, розподілу та обліку земель, оптимізацію розподілу функцій і повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування, впровадження інноваційних технологій в сфері моніторингу та організаційної діяльності відповідних структур.

В умовах збройної агресії проти нашої держави значення цих завдань є особливо важливим, оскільки частина українських територій залишається окупованою, а чимало земель потребують масштабного відновлення. Саме дієва, прозора та гнучка система регулювання земельних відносин та управління ресурсами сприятиме встановленню стабільності, зміцнення та розвитку економіки нашої держави та може стати рушійною силою післявоєнної відбудови країни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
3. Бабич М. В. Правове регулювання землекористування в Україні: проблеми реалізації під час воєнного стану. URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1990/2019
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 року № 2241-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19.10.2022 р. № 2698-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698–20#Text
6. Яременко В. О. Особливості формування і реалізації земельної політики в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Державне будівництво. 2025. № 1 (37).* С. 316–324.

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Лобас Марія Юріївна
студентка 4 курсу 4 групи
факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розв’язана Росією війна проти України спричинила не лише гуманітарні й економічні втрати, а й масштабну екологічну катастрофу. Екосистеми країни зазнали глибоких та системних руйнувань: забруднення ґрунтів і водних об’єктів, знищення лісових масивів, осушення боліт, деградацію біорізноманіття та підвищення ризику пилових бур.

Підрив Каховської ГЕС 6 червня 2023 року став найбільш масштабною техногенною екологічною катастрофою в Європі за останні десятиліття, що спричинила кардинальні зміни у водному балансі південної частини України.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (зараз Міністерство економіки, сільського господарства та довкілля), унаслідок руйнування греблі постраждало понад 150 тис. га природоохоронних територій загальноєвропейського значення, підтоплено або пошкоджено близько 64 тис. га лісів та 17 мисливських угідь загальною площею близько 403 тис. га [1].

Із огляду на транскордонний характер екологічних наслідків, підрив греблі розглядається міжнародною спільнотою не лише як злочин проти довкілля України, але й як фактор регіональної загрози екологічній безпеці Чорноморського басейну. Подія підтвердила високу вразливість водного фонду держави та наявність істотних прогалин у механізмах його правової охорони.

У ході російсько-української війни сформувався новий комплекс загроз у сфері водопостачання та водовідведення.

Попри припис міжнародного гуманітарного права щодо забезпечення доступу цивільного населення до води в умовах бойових дій, на практиці реалізація цього положення часто є неможливою. Водна безпека виступає системоутворюючим чинником запобігання гуманітарним кризам, основою соціально-економічного розвитку, передумовою належного функціонування сільського господарства, енергетики, промисловості і забезпечення належного рівня здоров'я населення [2, с. 10].

Станом на сьогодні близько 2 млрд людей у світі не мають доступу до безпечної питної води, і значна частина з них проживає в умовах збройних конфліктів. Водні ресурси дедалі частіше стають мішенями військових атак, а критична водна інфраструктура – об'єктом цілеспрямованого ураження [3, с. 34].

З початком повномасштабного вторгнення саме об'єкти водопостачання стали одними з найбільш уразливих: знищення насосних станцій, водогонів і очисних споруд призвело до припинення водопостачання у Маріуполі, Чернігові, Миколаєві; обстріли гребель та мінування водосховищ спричинили потрапляння неочищених стоків у річкові системи; пожежі на нафтобазах призвели до масштабного забруднення ґрунтів і вод.

Використання води як засобу ведення війни, зокрема шляхом руйнування гідротехнічних споруд, відкрило новий вимір воєнної екологічної небезпеки. Підрив Каховської ГЕС зумовив радикальну зміну гідрологічного режиму Дніпра, знищення водно-болотних біотопів, загибель популяцій водних організмів, вторинне засолення й деградацію ґрунтів, погіршення якості поверхневих і підземних вод та тривалу дестабілізацію гідроекологічної системи півдня України та акваторії Чорного моря.

В умовах воєнного стану забезпечення водної безпеки набуває значення стратегічного пріоритету державної політики. Втрата джерел питного водопостачання та систем зрошення створює прямі ризики для аграрного сектору, зменшує продуктивність ґрунтів, змінює структуру землекористування та посилює продовольчу вразливість. Війна, поєднана з кліматичними змінами, актуалізувала потребу в комплексній реформі системи управління водними ресурсами.

Особливого значення набуває розпорядження Кабінету Міністрів України, яким схвалено «Водну стратегію України до 2050 року». Стратегія визначає довгострокові орієнтири державної політики у сфері охорони, відновлення та управління водними ресурсами. Розпорядження передбачає гармонізацію національного водного законодавства з правом ЄС, зокрема з Директивою 2000/60/ЄС, а також повномасштабне впровадження басейнового принципу управління [4, 5].

Попри імперативні приписи Водного кодексу України щодо охорони водних об'єктів, запобігання забрудненню і забезпечення раціонального водокористування, їх практична реалізація залишається недостатньо ефективною. Держава не забезпечила належний моніторинг стану вод, стійкість гідротехнічних споруд, оперативне реагування на воєнні екологічні правопорушення та повну фіксацію завданих збитків, що ускладнює подальше міжнародно-правове відшкодування шкоди.

Удосконалення водного законодавства має зосереджуватися на таких напрямах:

– запровадження спеціального воєнного режиму охорони водних об'єктів із чіткою регламентацією моніторингу, реагування та фіксації шкоди;

– створення інтегрованої системи воєнно-екологічного моніторингу вод на основі ГІС-технологій та супутникових даних;

– ухвалення «Стратегії відновлення водних екосистем України» у зв'язку з Водною стратегією – 2050 та Регламентом ЄС;

– прийняття закону про модернізацію та відбудову водогосподарської інфраструктури;

– розвиток міжнародно-правових механізмів відповідальності за екоцид;

Отже, оновлення водного законодавства має стати ключовим інструментом мінімізації воєнної екологічної шкоди та забезпечення стійкого водного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Підрив дамби Каховської ГЕС – найбільша техногенна катастрофа світу за останні десятиліття. 23.10.2023. URL: https://mepr.gov.ua/pidryv-damby-kahovskoyi-ges-najbilsha-tehnogenna-katastrofa-svitu-za-ostanni-desyatylittya/(дата звернення: 18.11.2025).
2. Іваненко В. С., Курепін В. М. Захист водних ресурсів та джерел водопостачання // Захист водних ресурсів : тези доп. круг. столу, м. Миколаїв, 22 берез. 2022. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 9–13.
3. Курепін В. М., Лазіс М. В. Водні питання України в умовах воєнного стану // Захист водних ресурсів: глобальні виклики, загрози опустелювання, міжнародні зобов'язання держав : тези доп. круг. столу, м. Миколаїв, 22 берез. 2023. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 34–36.
4. Про схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 груд. 2022 р. № 1134-р // *Урядовий кур'єр*. – 2022. – № 242. – 17 грудня.
5. Директива Європейського Парламенту і Ради 2000/60/ЄС від 23 жовт. 2000 про встановлення рамок заходів Співтовариства у сфері водної політики : Директива; Європарламент № 2000/60/ЄС // База «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_962 (дата звернення: 18.11.2025)

Науковий керівник: Статівка Ольга Олександрівна кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри екологічного права, адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Малєй Анастасія Миколаївна
студентка 4 курсу 10 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КОНФІСКАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ГРОМАДЯН З ГРОМАДЯНСТВОМ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

В період воєнного стану землі сільськогосподарського призначення мають велике значення для громадян України, адже вони дозволяють отримувати певні блага в непростий час. Так, на землях зазначеної категорії реалізується така діяльність, як виробництво продукції, здійснення науково-дослідницької діяльності, розміщення виробничої інфраструктури, що дає зрозуміти важливість залишення цих земель у власності українського народу, а не іноземців (громадян держави-агресора). У зв'язку з цим виникає питання щодо можливості примусового вилучення земельних ділянок у громадян, які мають громадянство держави, що становить загрозу для України, оскільки сам факт перебування таких земель у їх власності суперечить вимогам земельного законодавства.

Земля визнається як основне національне багатство за статтею 14 Конституції України [1] і те, що вона повинна використовуватися за суспільними потребами, а у разі чого підлягати конфіскації, а саме в статті 41 абзацу 4 подається, що відчуження у примусовому порядку об'єктів приватної власності може здійснюватися лише у виняткових випадках, коли цього вимагають суспільні потреби, і виключно з підстав та в порядку, визначених законом, за умови попереднього та цілковитого відшкодування їхньої вартості. Відчуження з подальшою повною компенсацією вартості таких об'єктів допускається лише під час дії воєнного або надзвичайного стану [1]. Також конфіскація може відбуватися лише за виключним рішенням суду, про що також зазначено ст. 148 ЗКУ [2].

Такої позиції дотримується й законодавець, так, відповідно до ч. 1 статті 130 Земельного кодексу України, пункт «а» передбачає, що право власності на землі сільськогосподарського призначення можуть набувати лише громадяни України [2]. Отже, можна зробити висновок, що отримання земель даної категорії не допустимо іноземцями. Крім того, про це свідчить стаття 81 ЗКУ про право власності на землю громадян, згідно з частини 2 даної статті, іноземці та особи без громадянства можуть одержувати земельні ділянки лише несільськогосподарського призначення та на підставі ренти, дарування, викупу чи прийняття у спадщину [2], що додатково доводить тезу висвітлену вище. Таким чином, у випадку набуття громадянином держави-агресора земельної ділянки сільськогосподарського призначення з порушенням установлених вимог, така ділянка підлягає конфіскації, що є підставою для примусового припинення відповідних прав.

В міжнародному праві, відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, встановлюється, що ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як з міркувань суспільного інтересу та на підставі закону, у межах загальних принципів міжнародного права. Зокрема, має бути забезпечений розумний баланс між вжитими заходами та метою, якої прагнуть одержати шляхом позбавлення особи її власності. Заразом зміст поняття «конфіскація майна» у національному законодавстві спрямований на запобігання свавільному вилученню майна, його експропріації чи будь-яким іншим порушенням права на вільне користування своєю власністю.

Зважаючи на статтю 130 ЗКУ, яка передбачає те, що іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено отримувати шляхом набуття частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї чи членство в юридичних особах, які володіють землями сільськогосподарського призначення, за винятком часток у статутному (складеному) банківському капіталі [2]. Також необхідно підкреслити, що Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 3 березня 2022 року №2116-IX [3], передбачає примусове вилучення майна Російської Федерації та її резидентів без будь-якої попередньої компенсації, враховуючи повномасштабну війну, яку Росія розв'язала і веде проти України та її народу. Крім того, вилучені кошти передаються у господарське відання

спеціалізованим підприємствам та в управління суб'єктам господарювання. До того ж, потребує визначення порядок спрямування коштів, отриманих від реалізації конфіскованих земельних ділянок, попередніми володільцями яких є особи з громадянством держави-агресора та які підпадають під встановлені для них обмеження у зв'язках з Україною, на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 року №187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» [4].

Чому дана проблематика є важливою і розглянуті закони теж, адже потрібно звертати увагу на ту численну кількість дій, які запроваджує Росія щодо наших земель на окупованих територіях, зокрема, по-перше, досвід першої хвилі окупації (2014 рік) наочно демонструє цілеспрямованість політики РФ щодо присвоєння української власності. По-друге, кримська «націоналізація»: з 2014 року окупаційна влада незаконно «націоналізувала» понад 2600 об'єктів, включаючи великі сільгосппідприємства, що належали українським державним або приватним компаніям. По-третє, заборона власності: була запроваджена пряма заборона на володіння землею в прибережній зоні для іноземців (включно з громадянами України без російського паспорта), що вдарило по кримських татарах та етнічних українцях. По-четверте, «псевдореєстри» Донбасу: створення місцевих «реєстрів» у «ЛНР» і «ДНР» має на меті ускладнити правову роботу після звільнення територій, легалізуючи захоплені ділянки. На даний час також це стосується і Запорізької та Херсонської областей де, запроваджено примусове переписування всіх земельних ділянок, включаючи сільськогосподарські, під російське законодавство, ігноруючи права законних власників. Тому, на мою думку Україні потрібно мати контроль на підвладних територіях, як відповідь на дії окупанта.

Таким чином, було запроваджено два відносно нових законопроєкта №8167 (проєкту Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України» щодо врегулювання питання використання грошових коштів, отриманих від продажу земельної ділянки, власником якої є громадянин країни-агресора) [5] та №8167–1 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації та продажу земельних ділянок, власниками яких є громадяни країни-агресора» [6] – врегулювання питання щодо реалізації коштів, які одержані від продажу земельної ділянки,

власником якої виступає громадянин країни-агресора та вдосконаленням чинної норми законодавства, за якою суми, виручені на земельних торгах від збуту конфіскованої ділянки, у разі якщо її минулий володілець є громадянином російської федерації чи республіки білорусь, будуть підлягати зарахуванню до бюджету України. Також в пояснювальній записці до даного проєкту пропонується доповнити ст.145 ЗКУ частиною 5, якою буде передбачено що «вимоги частини сьомої статті 130 ЗКУ не поширюються на земельні ділянки, що конфісковані з підстав та у порядку, визначених цією статтею».

Прикладом вже реалізованих дій державою може слугувати статистика за 2023 рік, адже було забезпечено вжиття заходів щодо припинення прав власності на такі земельні ділянки, внаслідок чого: відкрито 301 судове провадження та прийнято 87 судових рішень про конфіскацію земельних ділянок с/г призначення загальною площею 186,87 гектара.

Крім того, варто зауважити такий аспект, що відповідно до ст.145 ч.4 ЗКУ передбачено конфіскацію земельних ділянок, але КК теж визначає даний вид, як покарання, тож варто подумати: чи не мав на увазі законодавець одне й те саме значення до даних понять чи все ж таки було б краще визначити як відчуження земель, адже за таких умов ділянки можна використовувати для об'єктів національної безпеки, що є перевагою. Тут треба виходити з того, що в нашому випадку розглядаються іноземці, а не громадяни та повинно бути кримінально каране діяння (наприклад: злочин проти громадської та національної безпеки, але його повинна вчинити саме дана особа) для того, щоб розглядати поняття конфіскації за КК. Проте, тут також є певний нюанс щодо даного майна, адже не можна забирати у людини земельну ділянку чи пай, якщо вона є одна за КК. В цій ситуації не можна розглядати навіть спеціальну конфіскацію, хоча вона і не є кримінально караною, проте застосовується лише до громадян України у наслідок неправомірної вигоди щодо земельних ділянок. Тому все ж таки, дані ситуації необхідно розглядати зі сторони земельного права, адже воно діє в тих галузях на яке кримінальне не розповсюджується і конфіскація та відчуження можуть бути як варіантом для вирішення розглянутої проблеми.

Отже, наразі існує здебільшого переважна кількість земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що знаходяться у власності

громадян РФ та РБ, які в свою чергу порушили статтю 81 Земельного кодексу України та які не відчужили протягом року на користь інших осіб. Крім того, подальше перебування цих земель у власності таких громадян, які здебільшого здають їх в оренду для комерційного сільськогосподарського виробництва, фактично сприяє фінансуванню держав-агресорів. За допомогою конфіскації можна буде підвищити зарахування до бюджету держави за рахунок грошових ресурсів, отриманих від продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, тодішніми власниками яких були особи, пов'язані з державою-агресором.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, від 28.06.1996 р. № 30 (27-IX). Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Земельний кодекс України від 20.12.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 р. № 2116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text (дата звернення: 12.11.2025).
4. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Закон України від 03.03.2022 р. № 187. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.11.2025).
5. Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо врегулювання питання використання грошових коштів, отриманих від продажу земельної ділянки, власником якої є громадянин країни-агресора: Проект Закону від 01.11.2022 р. № 8167. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40741 (дата звернення: 11.11.2025).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації та продажу земельних ділянок, власниками яких є громадяни країни-агресора: Проект Закону від 16.11.2022 № 1867-1. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40831 (дата звернення: 11.11.2025).

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мамедова Ельміра Гудраткизи
студентка 4 курсу 4 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика реалізації права на земельну ділянку учасниками бойових дій набуває особливої актуальності в сучасних умовах. Земля, як основне національне багатство, відповідно до Конституції України, є не лише об'єктом власності, а й важливим чинником соціальної стабільності. Саме тому механізми забезпечення ветеранів війни земельними ділянками мають не лише правове, а й значне соціально-політичне значення.

Держава, визнаючи особливий статус осіб, які брали участь у бойових діях, зобов'язана створювати належні правові та організаційні умови для реалізації їхніх соціальних гарантій, у тому числі – права на безоплатне отримання земельних ділянок. Водночас сучасна правозастосовна практика засвідчує наявність тимчасових обмежень, встановлених законодавцем у період дії воєнного стану.

Відповідно особливої наукової значущості набуває аналіз правового механізму реалізації учасниками бойових дій (далі – УБД) свого права на землю, визначення проблемних аспектів чинного законодавства, а також визначення перспектив його вдосконалення.

Так, згідно з чинним законодавством, а саме ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [1], для УБД, осіб з інвалідністю, що настала внаслідок війни, та прирівняних до них категорій громадян, а також для родин полеглих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України передбачено надання соціальних пільг. До таких пільг належить, зокрема, першочергове отримання земельних ділянок для потреб індивідуального житлового будівництва, садівництва та городництва. У цьому контексті стаття 121 ЗК України визначає відповідні граничні норми [2].

Відомо, що до суб'єктів, які мають право набувати право власності на земельні ділянки шляхом безоплатної передачі їх у приватну власність

є громадяни України. Проблемним моментом є те, що у випадку, якщо УБД є іноземцем, то він не матиме права на отримання земельної ділянки. На наш погляд, дане положення є дещо несправедливим та потребує вирішення цього питання на законодавчому рівні.

Слід також наголосити, що якщо УБД вже реалізував право на безоплатне отримання земельної ділянки певного призначення, повторне надання аналогічної ділянки законом не передбачено.

На наш погляд, УБД, які виконували бойові завдання в умовах підвищеного ризику для життя, заслуговують на посилений рівень гарантій з боку держави. У зв'язку з цим доцільним видається розгляд питання щодо розширення максимальних розмірів земельних ділянок, які можуть надаватися саме УБД. Слід окремо підкреслити, що УБД, на відміну від інших категорій громадян, здійснювали захист суверенітету та територіальної цілісності України, ризикуючи власним життям і здоров'ям. У цьому контексті їхній правовий статус передбачає не лише визнання державою їхніх заслуг, а й надання додаткових соціальних гарантій. Враховуючи винятковий характер виконуваних ними завдань, а також особливі умови в яких вони здійснювали захист територіальної цілісності України, то цілком обґрунтованим є розширення обсягів земельних ділянок, які можуть надаватись саме УБД. Таким чином, диференціація розмірів земельних ділянок на користь осіб, що брали участь у бойових діях, є проявом соціальної справедливості та інструментом державної політики у сфері підтримки ветеранів.

Наразі, попри те, що УБД мають переважне право на отримання земельних ділянок безоплатно, реалізація цього права практично неможлива через обмеження, запроваджені в умовах воєнного стану. Згідно з пп. 5 п. 27 Розділу X «Перехідні положення» ЗК України, на період дії воєнного стану заборонено передавати у приватну власність земельні ділянки. Окрім того, чинне законодавство також забороняє як надання дозволів на розроблення землевпорядної документації з метою такої передачі, так і сам процес її розроблення. Винятком з цієї норми є випадки, коли земельна ділянка передається у власність безоплатно особам, які вже є власниками нерухомого майна (будівель чи споруд), розміщеного на відповідній території [2].

Варто зауважити, що 01.08.2024 р. на сайті президента була опублікована петиція про право надання УБД на безоплатне отримання земельних ділянок під час дії воєнного стану. Однак дана петиція не була підтримана [3].

Отже, на практиці реалізувати першочергове право на безоплатне одержання земельної ділянки, передбачене для УБД неможливо до моменту скасування або припинення воєнного стану в Україні.

Це створює серйозне правове та соціальне протиріччя, адже з одного боку, УБД мають першочергове право на одержання земельних ділянок, як визнання їхніх заслуг у захисті держави, а з іншого – у зв'язку з чинною забороною, таке право стає декларативним і втрачає свою актуальність саме у період, коли підтримка ветеранів є найбільш необхідною.

У зв'язку з цим, на законодавчому рівні доцільно ініціювати запровадження окремого винятку з вищезазначеної заборони, що дозволив би реалізувати право на безоплатне набуття земельних ділянок саме для УБД та осіб з інвалідністю внаслідок війни, навіть в умовах дії воєнного стану. Такий підхід є не лише виправданим з огляду на принцип соціальної справедливості, але й необхідним кроком державної політики у сфері підтримки захисників та захисниць України, що захищають її територіальну цілісність, суверенітет та незалежність в умовах збройної агресії РФ проти України.

Таким чином, нормативне врегулювання можливості реалізації пільгових прав на землю для учасників бойових дій в умовах воєнного стану сприятиме не лише дотриманню їхніх законних прав, а й підвищить довіру до держави, забезпечивши реальний механізм підтримки ветеранів у найскладніший для країни період.

Список використаних джерел:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 №3551-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3551-12; (дата звернення 13.09.2025 р.)
2. Земельний кодекс України : Закон України від від 25.10.2001№2768-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/conv#n1170; (дата звернення 13.09.2025 р.)
3. Надати право учасникам бойових дій на безоплатне отримання земельних ділянок під час дії воєнного стану. Електронна петиція https://petition.president.gov.ua/petition/231518?utm_source=chatgpt.com;
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року №898-р «Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2015-%D1%80#Text (дата звернення 13.09.2025 р.)

Науковий керівник: Данілік Дар'я Михайлівна кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Надворна Дарина Олегівна
студентка бакалаврату
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ УЗУФРУКТУ В ЗЕМЕЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Передусім, щоб окреслити перспективи впровадження узуфрукту до земельного законодавства України, необхідно з'ясувати правову природу цього інституту та визначити характерні для нього ознаки. Відтак, вперше поняття «узуфрукт» знайшло відображення в Дигестах Юстиніана (D.7.1.1), де воно трактувалося як право користуватися чужою річчю й вилучати з неї плоди зі збереженням її цілісності та без зміни субстанції самої речі [1, с. 41], тобто інститут узуфрукту походить з класичного римського приватного права.

У Стародавньому Римі узуфрукт вважався різновидом особистого сервітуту й за власною суттю поставав обмеженим речовим правом [2, с. 156], об'єктом якого могла бути лише неспоживна річ, що приносила плоди чи доходи (корисні властивості) її володільцеві [1, с. 41]. Зокрема, з останнього випливає, що однією з основних ознак речі, що передавалася в узуфрукт, була її неспоживність, адже у випадку споживання речі узуфруктарієм власник не зміг би зберегти право власності на річ під час дії узуфрукту та після його припинення. Згідно з нормами римського права узуфрукт встановлювався на рухомі й нерухомі речі [2, с. 157].

Правова природа інституту, що розглядається, розкривається в можливості узуфруктарія фактично володіти річчю та отримувати плоди й доходи від неї без зміни титулу власності, так як власник залишається той самий, із застереженням щодо необхідності не порушувати цільове призначення речі та не змінювати її матеріальну сутність. Важливість узуфрукту полягає в знаходженні балансу між інтересами власника речі

й користувача, адже при наданні останньому права узуфрукту обидві сторони отримують відповідні вигоди [2, с. 157].

На відміну від багатьох європейських держав, наприклад, Франції, Німеччини, Угорщини, Італії, Болгарії, Польщі тощо, де термін «узуфрукт» вже протягом досить довгого часу впроваджений до правових систем у традиційному розумінні цього інституту з можливими певними особливостями залежно від країни [2, с. 158], ні цивільне, ні земельне українське законодавство не передбачало можливості передачі речі в користування саме на праві узуфрукту.

Так, ст. 395 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) визначає наступні види речових прав на чуже майно: право володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій, але водночас дозволяє встановлення законом інших речових прав на чуже майно. Зі свого боку норми Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) деталізують особливості користування земельними ділянками не лише на праві сервітуту, емфітевзису, суперфіцію, а й на праві постійного користування та оренди. Натомість поняття «узуфрукт» в ЗКУ так само, як і в ЦКУ, відсутнє.

Проте нещодавно на вимогу Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон 4196-IX), Закон України «Про управління об'єктами державної власності» було доповнено новою статтею 9–1, що визначає ознаки права особистого безоплатного володіння й користування державним майном – узуфрукта державного майна, який згідно з ч. 2 цієї статті встановлюється рішенням уповноваженого органу управління на будь-яке рухоме та нерухоме майно, що перебуває у власності держави, крім земельних ділянок.

Окрім того, на підставі вищезгаданого Закону 4196-IX до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» додали ст. 60–1, що закріпила інститут узуфрукту комунального майна, крім землі. Таким чином, конструкція узуфрукту була запроваджена в українське законодавство на заміну вже застарілих інститутів права господарського відання та оперативного управління [2, с. 159], що відображено в ч. 8 ст. 14 Закону 4196-IX. Згідно з ч. 6 зазначеної статті та ст. 120–1 ЗКУ право на землю державної або комунальної власності, що належала державному або комунальному підприємству на праві постійного користування, переходить до акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, створеного шляхом перетворення такого підприємства, на праві оренди.

Отже, на сьогодні земельні ділянки не можуть передаватися на праві узуфрукта. Відповідно постає питання, чи доречний такий стан речей, чи все ж варто впровадити цей інститут в земельне законодавство України.

Насамперед звернемо увагу на ознаки права узуфрукта державного й комунального майна. Відтак, узуфрукт встановлюється строком на п'ять років або безстроково. Крім права володіння та користування державним і комунальним майном, узуфруктарію належить право отримання плодів, продукції і доходів від користування таким майном згідно з цільовим призначенням. Узуфруктарій також несе витрати, пов'язані з утриманням, користуванням та обслуговуванням майна, щодо якого він встановлений узуфрукт. Перераховані характеристики, а також вимога додержуватися цільового призначення об'єкта при реалізації прав володіння і користування, притаманні й сервітуту, емфітевзису, суперфіцію, праву постійного користування та оренди, на підставі яких відбувається користування земельними ділянками. Тому можна дійти висновку, що інститут узуфрукту органічно впишеться в систему речових прав на землю на підставі наявності в нього та інших правових титулів спільних рис.

Щоб з'ясувати доцільність і переваги запровадження такого інституту як узуфрукт до земельного законодавства України, варто здійснити порівняльно-правовий аналіз вищезгаданих речових прав між собою й встановити, якими ознаками треба наділити цей інститут, щоб він доповнював загальну систему речових прав, а не дублював уже наявні. Відтак, згідно зі ст. 92 ЗКУ право постійного користування поширюється лише на земельні ділянки, що перебувають у державній та комунальній власності і надається тільки чітко визначеним ЗКУ суб'єктам. Натомість на праві оренди широке коло суб'єктів може користуватися також і приватними земельними ділянки, однак його дія відповідно до ст. 19 Закону України «Про оренду землі» обмежена 50-річним терміном, на відміну від права постійного користування, яке має безстроковий характер. Перевагою для суб'єкта, що користується земельною ділянкою на підставі договору оренди, є можливість обмеженого розпорядження землею шляхом суборенди, тоді як право постійного користування – виключне. Водночас право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) і право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій) так само обмежені строком. Проте ці речові права мають вузьке цільове призначення.

Також емфітевзис і суперфіцій можуть відчужуватися або передаватися в порядку спадкування, окрім випадків, передбачених ст. 120–1 ЗКУ. Емфітевт може передавати ділянку в оренду.

Перераховані особливості правових титулів, можна визначити оптимальні умови імплементації інституту узуфрукта до ЗКУ й ЦКУ для формування більш повної узгодженої системи речових прав на чужі земельні ділянки без нагромадження законодавства зайвими правовими конструкціями. Так, вважаю вдалим варіантом введення до земельного законодавства наступної моделі узуфрукту: «Узуфрукт земельної ділянки – право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у приватній власності, для провадження підприємницької або іншої діяльності. Узуфруктарієм є фізичні та юридичні особи приватного права. Право узуфрукту виникає на підставі договору чи заповіту. Узуфруктарій має право володіти та користуватися земельною ділянкою в повному обсязі згідно з умовами договору. Узуфруктарій зобов'язаний ефективно використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення; утримуватися від дій, які можуть призвести до погіршення екологічної ситуації. Узуфруктарій не може передавати земельну ділянку в оренду без згоди номінального власника, договором може бути встановлена заборона про передачу її узуфруктарієм в оренду. Право узуфрукту не може бути відчужено узуфруктарієм іншим особам, внесено до статутного капіталу, передано у заставу. Узуфрукт є особистим правом, яке не може передаватися в порядку спадкування. Узуфрукт може мати безоплатний чи оплатний характер, що визначається в договорі. Узуфруктарій несе витрати, пов'язані з утриманням, користуванням та обслуговуванням майна, щодо якого він встановлений».

Необхідно також закріпити в ЗКУ термін дії узуфрукту земельної ділянки. Доречним буде передбачити, що узуфрукт може діяти до моменту смерті фізичної особи чи ліквідації юридичної особи, на користь якої встановлено узуфрукт, якщо менший строк не визначений законом або договором. Подібним чином інститут узуфрукту регулюється в законодавстві Молдови. Узуфрукт також припиняється через порушення режиму й умов користування землею, а також за строком давності [2, с. 158], тобто в разі невикористання узуфруктарієм земельної ділянки протягом встановленого законом періоду. По аналогії закону з інститутами сервітуту й суперфіцію доцільно передбачити трирічний строк. Окрім того, треба зазначити, що узуфрукт припиняється внаслідок поєднання в одній особі

власника земельної ділянки та узуфруктарія; відчуження земельної ділянки приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності; за згодою сторін договору узуфрукту. Багато європейських країн закріплюють обмеження строку дії узуфрукту щодо юридичних осіб. До прикладу, в Італії та Молдові такий строк становить 30 років, а у Швейцарії – 100 років [2, с. 158]. Тому нам так само необхідно визначитися з можливим обмеженням строку, протягом якого юридичні особи зможуть користуватися землею на праві узуфрукту.

Отже, запровадження узуфрукту в земельне законодавство України дозволить власникам надавати свої земельні ділянки в користування фізичним та юридичним особам для різноманітних цілей, зокрема здійснення підприємницької діяльності, благодійництва тощо. Перевагами цього інституту для власника є те, що саме йому належить право повного розпорядження земельними ділянками, адже узуфруктарій навіть не може передавати їх в оренду без попереднього погодження. Власнику вигідно передати земельну ділянку в користування на підставі договору узуфрукту, в разі якщо він хоче залишатися власником землі, але протягом довгого часу не планує безпосередньо користуватися цією землею. Так, він матиме змогу передати земельну ділянку узуфруктарію, який доглядатиме за такою землею, слідкуватиме за збереженістю родючості ґрунтів і природних властивостей землі, удобрюватиме землю тощо при користуванні згідно з цільовим призначенням, що допоможе зберегти земельну ділянку в належному стані й зменшить ризик її занепаду. Зі свого боку узуфруктарію вигідно користуватися землею для власних цілей протягом досить довгого періоду, наприклад, до кінця його життя на платній чи навіть безоплатній основі. Введення інституту узуфрукту також сприятиме уніфікації й гармонізації українського правового порядку з європейським, що є важливою частиною євроінтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. А., Майданик Н. І., Попова Н. Р. Європеїзація та рекодифікація. Узуфрукт. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. 4(119).С. 40–50.
2. Філонова Ю. М., Явор О. А., Піддубна В. Ф., Маслова-Юрченко К. О. Цивільно-правова конструкція узуфрукта в країнах Європи та України: перспективи вдосконалення чинного цивільного законодавства України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №4. С. 155–159.

Науковий керівник: Заєць Олена Іванівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту прав Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Назаренко Владислав Олександрович
студент 4 курсу 7 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

У ст. 50 Основного Закону передбачено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [1]. Земля виступає одним із найважливіших природних ресурсів, який забезпечує продовольчу безпеку, економічний розвиток країни, формує екосистеми та є головним національним багатством. Нормативно-правове забезпечення охорони даного природного ресурсу ґрунтується на положеннях Конституції України, Земельного кодексу України, ЗУ «Про охорону земель» та ЗУ «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Саме ці акти формують правовий фундамент, який визначає принципи пріоритету вимог екологічної безпеки.

Мета даного дослідження полягає в ґрунтовному аналізі одного із принципів охорони земель, який полягає в пріоритеті вимог екологічної безпеки під час їх використанні. А також, оцінка заходів охорони земельних ресурсів, що передбачені національним законодавством.

Екологічна безпека являє собою такий стан довкілля, за умов якого гарантується недопущення його погіршення та відбувається усунення загроз для життя і здоров'я людей. Згідно зі ст. 5 ЗК України та ст. 3 ЗУ «Про охорону земель» пріоритет екологічної безпеки – це один із головних принципів, який закладений в основу чинного земельного законодавства України. Дана засада передбачає, що будь-яке антропогенне навантаження, котре виникає внаслідок використання земельних ресурсів, має бути максимально мінімізоване, наскільки це дозволяють

наявні науково-технічні можливості та природні умови. Кожне рішення щодо використання землі має прийматися з урахуванням майбутнього впливу на довкілля.

Земельне законодавство України містить комплекс норм, які спрямовані на забезпечення достатнього рівня охорони земельних ресурсів і запобігання можливим негативним екологічним впливам.

У главі 26 ЗК України закріплено основні напрями охорони земель, які також співвідносяться із екологічною безпекою. До них законодавець відніс нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів; рекультивація порушених земель; охорону земельних ресурсів від забруднення небезпечними речовинами [2].

Крім того, ЗУ «Про охорону земель» передбачає цілісну систему правових, організаційних та економічних заходів, спрямованих на збереження, відновлення та забезпечення раціонального використання земельного фонду держави. Перелік заходів охорони земель у даному нормативно-правовому акті є значно ширшим у порівнянні із ЗК України. Відповідно до ст. 22 вище згаданого закону до них належать: комплексна система спостережень з боку держави; розроблення на державному та регіональних рівнях програм раціонального використання та захисту земель, а також відповідної документації із землеустрою у сфері охорони земельних ресурсів; створення екологічної мережі; формування системи заохочень, які мотивували б землекористувачів упроваджувати та вдосконалювати природоохоронні заходи, сприяти відновленню й зростанню родючості ґрунтів [3].

Під час розгляду питання, яке стосується пріоритету вимог екологічної безпеки у розумінні використання земельних ресурсів, слід звернути увагу на необхідності проведення у передбачених законом випадках оцінки впливу на довкілля. Під впливом на довкілля варто розуміти будь-які наслідки для навколишнього середовища у ході запланованої діяльності включно з наслідками для безпеки та здоров'я людей, стану флори та фауни, біорізноманіття, ґрунтів, повітря, водних ресурсів, клімату, ландшафтів, природних територій та об'єктів [4].

У ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля» встановлюється список видів господарської діяльності, для яких обов'язково має бути проведена оцінка впливу на довкілля і у подальшому отриманий відповідний висновок. Даний перелік розділено на дві групи. До першої відносяться

теплові електростанції (ТЕС, ТЕЦ); будівництво: аеропортів та автомагістралей; об'єкти оброблення небезпечних відходів; об'єкти для зберігання нафти, нафтопродуктів або хімічної продукції та інше. До другої категорії у свою чергу відносять потужності для вирощування: птиці; перероблення корисних копалин; виробничі процеси із пакування та консервування харчових продуктів тваринного та рослинного походження об'ємом більше 50 тонн на день та інше. Розпочинати будь-яку діяльність, яка передбачена у ст. 3 даного Закону, без оцінки впливу на довкілля забороняється.

За допомогою ОВД є можливість визначити, які екологічні ризики здатні виникнути в наслідок будівництва, промислового виробництва, видобутку природних ресурсів або іншої діяльності суб'єкта господарювання.

Підсумовуючи, слід зробити висновок, що дотримання принципу екологічної безпеки під час використання земель є вкрай важливим за умов сьогодення. За допомогою його людство забезпечує збереження природного середовища, родючості ґрунтів та біорізноманіття. Його зміст полягає в мінімізації негативного впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище та попередженні ризиків для життя і здоров'я населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. №30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. №3–4. Ст.27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text
3. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. №962-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №39. Ст. 349. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text
4. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 №2059-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017.№29. Ст. 315. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Оліярська Анна Сергіївна
студентка 4 курсу 6 групи
факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕРЖАВНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ МЕРЕЖЕВОГО УПРАВЛІННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ ДО 2025 РОКУ

Цифрова трансформація суспільства радикально змінює підходи до формування та реалізації державної політики, зокрема в сфері екологічного права. На мою думку, в Європейському Союзі (далі-ЄС), де екологічна політика є одним із пріоритетів, цифровізація стає інструментом для посилення прозорості та ефективності управлінні навколишнім середовищем. Концепція мережевого врядування передбачає децентралізовану співпрацю між різними акторами – державними інституціями, приватним сектором, неурядовими організаціями та громадянами – через спільні платформи та інструменти обміну даними.

В свою чергу, мережа виступає особливою організаційною структурою, що відображає взаємодію сукупності елементів, об'єднаних певними формами зв'язків, заснованих на людській взаємодії. Основою таких зв'язків є реалізація спільних інтересів, незалежно від геополітичного чинника, що сприяє формуванню нових соціально-політичних та культурно-історичних процесів сучасності.

Р. Барбрук вважає, що мережа формує „нову парадигму суспільства, у межах якої мають змінитися бізнес, влада та культура» [1]. Це означає, що мережеве суспільство базується на трансформації соціальних відносин і системи державного управління, що потребує нового концептуального стрижня цивілізаційного розвитку – ним стає мережа. О. Давидов зазначає, що „у мережі всі процеси та явища підпорядковуються її логіці, через що ізольованим системам не залишається місця…, адже мережа – це потужне поєднання людей та ідей, рушієм якого є ризик, динамічність і безперервна творчість» [2]. Подібної позиції дотримується й А. Соломонс, який у своїй праці «Влада мереж» підкреслює важливість

використання поняття «мережа» для усунення прогалин між традиційними теоретичними моделями та новими реаліями.

М. Кастельс, автор концепції мережевого суспільства, надає цьому явищу глобально-стратегічного змісту. Він визначає мережу як колективну взаємодію, що об'єднує через інформаційні потоки всі об'єкти живої та неживої природи, кількість яких невпинно зростає. На його думку, вузлом мережі може бути будь-що, здатне обмінюватися даними, навіть без високого рівня інтелекту, адже розумний результат досягається завдяки правильному поєднанню простих елементів, що водночас задає нові моделі поведінки [3].

Відмінною рисою мережі від інших типів організаційних структур є відсутність чітких центрів і кордонів. Саме тому мережа як ключова форма організації сучасного глобального простору є гнучкою системою взаємодій, що виникають між суб'єктами цього простору. Вона формує нову соціальну структуру, якій притаманні варіативність, мобільність і здатність до самоорганізації, забезпечуючи при цьому внутрішню цілісність. Кожен елемент мережі є частиною більш загальної системи та функціонує в ній на засадах рівноправного взаємозв'язку.

До 2025 року Європейський Союз активно впроваджує цифрово-екологічні ініціативи, зокрема створення спільного європейського простору даних «Зелена угода» та проведення заходів на кшталт «Towards a Digitally Powered Green Transition», що демонструють синергію цифрових технологій і екологічного управління. Ці процеси є прикладом формування нової моделі мережевого екологічного врядування в межах ЄС [4].

Відповідно до ч.11 ст. 1 Указу Президента «Про цілі сталого розвитку України а період до 2030 року» (далі-Указ № **722/2019)**, законодавець зазначає, що Україна, дотримуючись положень Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 70/1, зобов'язується реалізовувати національні пріоритети сталого розвитку, спрямовані на забезпечення балансу між економічними, соціальними та екологічними аспектами розвитку держави. Зокрема, відповідно до п. 11 Указу № 722/2019**,** передбачено створення безпечних, інклюзивних, стійких і екологічно збалансованих населених пунктів шляхом упровадження ефективних механізмів державного управління, цифрових технологій моніторингу довкілля та мережевих форм взаємодії між владою, бізнесом і громадськістю [5]. Таке поєднання підходів повністю узгоджується з концепцією цифрової трансформації

державного екологічного управління, яка набуває особливого значення в межах європейського курсу України та загальної стратегії досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року.

Згідно до п. 1 ч. 17 ч. 1 Указу № 722/2019 акцент робиться на зміцненні засобів реалізації та активізації роботи в межах глобального партнерства задля сталого розвитку, що відображає прагнення України інтегруватися у світові процеси забезпечення екологічної, економічної та соціальної рівноваги [5]. Таким чином, на мою думку, Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року визначають стратегічні орієнтири для формування державної політики, підготовки прогнозних і програмних документів, а також розроблення нормативно-правових актів, покликаних забезпечити гармонійне поєднання економічного зростання, соціального добробуту та екологічної безпеки в контексті євроінтеграційного курсу держави.

Я вважаю, важливою однією з найперспективніших сфер для впровадження цифрових технологій є екологічний моніторинг. В Україні, відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природнього середовища» (далі- ЗУ № 1264-XII) функціонує державна система моніторингу довкілля, яка спрямована на забезпечення збору, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища. Ця система покликана не лише фіксувати поточні екологічні показники, а й прогнозувати можливі зміни для прийняття ефективних управлінських рішень. Саме цифровізація цієї сфери може забезпечити перехід від розрізнених спостережень до комплексного, інтегрованого екологічного моніторингу. Використання сучасних цифрових платформ, сенсорних систем, супутникових даних та штучного інтелекту сприятиме створенню єдиного інформаційного простору, який об'єднає дані різних органів і відомств. Це дозволить не лише оперативно виявляти екологічні загрози, а й формувати науково обґрунтовані прогнози та рішення у сфері охорони довкілля.

У контексті цифрової трансформації особливе значення набуває забезпечення доступу до екологічної інформації, що є ключовим елементом мережевого врядування. Згідно зі ст. 25 ЗУ № 1264-XII, екологічна інформація – це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі, яка включає дані про стан навколишнього середовища, його об'єкти, біорізноманіття, джерела забруднення, загрози надзвичайних ситуацій, екологічні прогнози, плани, програми та витрати

на природоохоронні заходи. Основними джерелами такої інформації слугують дані моніторингу довкілля, кадастри природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних та архіви. Доповнюючи це, ч. 1 ст. 25–1 ЗУ №1264-XII зобов'язує центральний орган виконавчої влади у сфері охорони довкілля, обласні адміністрації, органи місцевого самоврядування та підприємства забезпечувати вільний доступ населення до екологічної інформації [6].

Ці положення українського законодавства набувають нового значення в умовах гармонізації з європейськими стандартами, де цифровізація відіграє роль каталізатора для ефективного мережевого управління. Зокрема, у Європейському Союзі аналогічні принципи реалізовуються через Data Act (Регламент (ЄС) 2023/2854), який набув чинності 12 вересня 2025 року і спрямований на посилення доступу до даних, генерованих IoT-пристроями та промисловими системами, для сприяння інноваціям у сфері сталого розвитку. У екологічному контексті Data Act дозволяє публічним органам запитувати неособисті дані від бізнесу в надзвичайних ситуаціях, таких як екологічні кризи, забезпечуючи пропорційність і прозорість (Розділ V). Це сприяє створенню децентралізованих дата-спейсів, де дані про викиди, енергоефективність чи моніторинг забруднення обмінюються між стейкхолдерами, подібно до Green Deal Data Space (GDDS) [7].

Міжнародна спільнота протягом тривалого часу намагається створити ефективний організаційно-правовий механізм захисту довкілля. Однак відсутність політичної волі держав обмежувати власну економічну діяльність зумовлює фрагментарність міжнародно-правового регулювання у сфері екології. Нині воно здійснюється через велику кількість міжнародних договорів, спрямованих на охорону різних компонентів навколишнього середовища. Більшість із них, на жаль, не мають дієвих механізмів контролю за виконанням зобов'язань, хоча деякі містять ефективні процедури забезпечення дотримання норм. Ключову роль у цих процедурах відіграють міжнародні контрольні органи, які стали невід'ємною частиною інституційної структури міжнародного екологічного права. До системи міжнародних екологічних інституцій належать ООН та її структурні підрозділи – Генеральна Асамблея, Економічна і соціальна рада та Комісія зі сталого розвитку, які виконують координуючу функцію. Зокрема, Генеральна Асамблея ООН ініціювала проведення

ключових екологічних форумів – Стокгольмської конференції, самітів у Ріо-де-Жанейро (1992, 2012 рр.) та Йоганнесбурзі (2002 р.), а також створення Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Ці заходи стали основою для формування глобального консенсусу щодо екологічної політики та сталого розвитку.

Дослідження демонструє, що цифрова трансформація є ключовим фактором удосконалення екологічного врядування в ЄС та Україні, забезпечуючи перехід від ієрархічних структур до гнучких мереж взаємодії між органами влади, бізнесом, неурядовими організаціями та громадянами. Інтеграція платформ, таких як «Зелена угода» та Data Act, сприяє ефективному обміну даними. В Україні це узгоджується з Указом № 722/2019 та Законом № 1264-XII, сприяючи цифровізації моніторингу довкілля, відкритому доступу до інформації та досягненню Цілей сталого розвитку до 2030 року.

Список використаних джерел:

1. Барбрук Р. Нова парадигма суспільства: бізнес, уряд і культура в умовах мережевої взаємодії. Журнал соціальних досліджень. 2015. № 2. С. 45–52.
2. Давидов О. Мережеве мислення та його вплив на соціальні процеси. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2017. № 3. С. 78–84.
3. Кастельс М. Влада і комунікація в мережевому суспільстві / пер. з англ. Київ : Основи, 2010. 480 с.
4. Towards a Digitally Powered Green Transition. European Commission : website. URL: https://environment.ec.europa.eu/events/towards-digitally-powered-green-transition-2025-09-23_en (дата звернення: 08.11.2025).
5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text (дата звернення: 08.11.2025).
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 08.11.2025).
7. Data Act explained. Shaping Europe's digital future : website. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/factpages/data-act-explained (дата звернення: 08.11.2025).

Науковий керівник: Анісімова Ганна Валеріївна докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Палетич Дарина Сергіївна
студентка 4 курсу 11 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І ҐРУНТІВ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ рф

Правове регулювання управлінських відносин у сфері відновлення українських земель і ґрунтів, що постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення в нашу державу, сьогодні набуває надзвичайної актуальності, адже масштаби екологічних втрат є безпрецедентними. Воєнні дії спричинили забруднення територій вибухонебезпечними речовинами, засмічення, руйнування екосистем та порушення гідрологічного балансу, що потребує комплексного нормативно-правового регулювання, сучасних механізмів моніторингу й відшкодування завданої шкоди. Попри наявність окремих актів, чинна нормативно-правова база залишається фрагментарною і не охоплює цілісного механізму відновлення постраждалих земель і ґрунтів, що підтверджується сучасними науковими дослідженнями.

Незважаючи на значний розвиток екологічного та земельного законодавства, сучасна система правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель і ґрунтів України нажаль не забезпечує єдиного підходу до відновлення територій, що постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації. Однією з ключових проблем є відсутність цілісного законодавчого механізму, який охоплював би повний цикл відновлення земель: від виявлення та документального підтвердження завданої шкоди до розроблення та реалізації заходів рекультивації, оцінки втрати екосистемних функцій і забезпечення довгострокового моніторингу стану ґрунтів. На практиці наявні нормативні акти регулюють лише окремі елементи цих процесів, що створює суттєві прогалини, правову невизначеність, дублювання повноважень і труднощі у взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування. Це підтверджу-

ється і тим, що базовий Закон України «Про охорону земель» [1] не відповідає сучасним потребам і не враховує концепції екосистемних послуг, яка на міжнародному рівні стала стандартом обґрунтування екологічної оцінки та заподіяної шкоди. Закон зосереджений переважно на питаннях охорони та раціонального використання земель, але не містить правових інструментів для відновлення деградованих земель, оцінки пошкоджень у результаті військових дій, визначення екосистемної цінності втрачених природних функцій і порядку компенсації збитків за їх втрату.

На сьогодні визначення шкоди й збитків завданих земельним ресурсам збройною агресією врегульовано такими нормативно-правовими актами як: Методика визначення розміру шкоди завданої землі, грунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 р. №167 [2], та Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 р. №295 [3]. Їх паралельне існування не лише створює правову конкуренцію, а й ускладнює безпосередній розрахунок шкоди, оскільки одна методика базується на екологічних параметрах, інша – на економічно-земельній оцінці. У результаті органи влади вимушені обирати між підходами або здійснювати паралельні розрахунки, що знижує об'єктивність і точність оцінки, ускладнює юридичне обґрунтування та негативно впливає на потенційну можливість стягнення компенсацій у міжнародних судових інституціях.

Разом з тим, значною прогалиною залишається стан державного моніторингу земель і ґрунтів, який не відповідає потребам воєнного часу. Хоча законодавство формально передбачає багаторівневу систему моніторингу, вона не забезпечує повноцінного контролю за наслідками військових дій, а також не враховує можливостей сучасних технологій, зокрема супутникового спостереження, аерофотозйомки, дистанційного зондування та геопросторової аналітики. Світовий досвід свідчить, що саме такі технології дають можливість оперативно фіксувати масштаби пошкоджень, локалізувати зони забруднення, виявляти зміни стану ґрунтів у режимі реального часу й оцінювати екологічні ризики з високою точністю. Досвід зарубіжних країн свідчить про успішне застосування державного моніторингу стану земель та грунтів у післявоєнних програ-

мах відновлення територій, але в Україні використання таких технологій відбувається точково, без законодавчо встановленого порядку, єдиної методології та міжвідомчого обміну даними. В результаті чого вагома частина важливої інформації накопичується у різних відомствах, але не інтегрується у єдину систему, що ускладнює управління та аналіз масштабів деградації земель. Це підтверджується й науковими дослідженнями, які наголошують на необхідності цифровізації моніторингу земель і впровадження геоаналітичних платформ у державну систему контролю [4, с. 238–245].

Таким чином, основна проблема правового регулювання полягає не лише у застарілості окремих законів, а в тому, що чинне законодавство не забезпечує взаємопов'язаність процедур оцінки, контролю, відновлення та компенсації та унеможливлює формування цілісної державної політики у сфері відновлення земель й ґрунтів, постраждалих внаслідок збройної агресії.

Аналіз сучасного законодавства та наукової літератури свідчить, що державна політика відновлення земель має бути переорієнтована з традиційного підходу «оцінка збитків – фінансове відшкодування» на концепцію екосистемних послуг, яка дозволяє враховувати повні втрати, включно з втратою родючості, водорегулювальної функції, біорізноманіття та інших природних процесів. Також потребує перегляду інституційна структура управління: об'єднання профільних міністерств у «мегаміністерство» створює ризики надмірної концентрації повноважень і посилення бюрократії, що може уповільнювати реагування на екологічні виклики, на що вже звертають увагу експертні організації. [5] Крім того, існує проблема відсутності чіткого правового статусу пошкоджених та деградованих земель, що ускладнює їх облік і включення до програм міжнародної допомоги та інвестиційних проектів.

Удосконалення правового регулювання повинно містити кілька ключових кроків. По-перше, необхідне прийняття окремого спеціального Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів», який має стати базовим актом у цій сфері та визначити єдині правила аналізу, планування, фінансування та контролю за відновлювальними заходами [6, с. 99–100]. По-друге, слід розробити і затвердити уніфіковану методику визначення шкоди, яка включатиме екологічні, соціально-економічні та довгострокові екосистемні втрати. По-третє, необхідним є створення окремої цифрової системи моніторингу земель на основі супутникових

даних, геоінформаційного аналізу та оперативного обміну інформацією між державними органами, науковими установами та громадами. По-четверте, має бути розроблена окрема система компенсації екологічної шкоди з урахуванням міжнародної практики відшкодування збитків, заподіяних війною, що рекомендовано й науковцями [7, с. 102–106]. Нарешті, програми регіонального відновлення повинні бути законодавчо унормовані, мати єдині критерії планування та фінансування і включати обов'язкові розділи щодо відновлення екосистем і землекористування.

Таким чином, головною проблемою у сфері правового регулювання управлінських відносин щодо відновлення земель і ґрунтів, постраждалих від збройної агресії російської федерації, залишається відсутність цілісної нормативної системи, яка б охоплювала весь цикл від ідентифікації шкоди до повної рекультивації й подальшого моніторингу. Створення сучасної законодавчої бази, уніфікація методик оцінки збитків, запровадження цифрового моніторингу ґрунтів та формування дієвих механізмів компенсації екологічних втрат є ключовими умовами забезпечення екологічної безпеки, відновлення аграрного потенціалу та зміцнення позицій України у міжнародно-правовому процесі притягнення агресора до відповідальності.

Науковий керівник – Бакай Юлія Юріївна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Список використаних джерел:

1. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962–15#Text (дата звернення: 14.11.2025).
2. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text (дата звернення: 14.11.2025).
3. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 № 295. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text (дата звернення: 14.11.2025).

4. Наумчук В. В. Стратегії відновлення та рекультивації земель після воєнних конфліктів. Актуальні проблеми економіки, 2024. № 7. С. 238–248. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/07/7.24._topic_Viktor-Naumchuk-239–248.pdf
5. Повне перезавантаження уряду: чим загрожує можлива ліквідація Міндовкілля. *ЕкоПолітика*. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/povne-perezavantazhennya-uryadu-chim-zagrozhuie-likvidaciya-mindovkillya/
6. Деякі аспекти правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 9/2025. С. 99–101. URL: http://lsej.org.ua/9_2025/22.pdf (дата звернення: 14.11.2025).
7. Ковтун О. М. Деякі правові проблеми компенсації шкоди, заподіяної довкіллю України внаслідок збройної агресії російської федерації, як об'єкти правової охорони та відновлення. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: зб. тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2023 р. (м. Хмельницький). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 102–106. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/13682

Науковий керівник: Бакай Юлія Юріївна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Полтавський Владислав Юрійович
студент 4 курсу 19 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЯМИ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Ліс – це незамінна частина біосфери планети Земля, багатство якої важко переоцінити. Ліси надзвичайно вразливі до впливу людської діяльності. Недооцінка їх здатності до природного відновлення та нераціональне використання ресурсів можуть завдати значної шкоди лісовим екосистемам.

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [1].

Питання використання лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення має значну вагу в системі лісових і земельних відносин. Використання земель лісогосподарського призначення є можливістю вчинення фізичними чи юридичними особами різних видів дій з метою отримання матеріальних та нематеріальних благ.

Відповідно до положень Земельного кодексу України (далі – ЗКУ), землі лісогосподарського призначення можуть використовуватись не тільки на засадах права власності, а й на підставі права користування ними.

Інститут права власності на лісові землі та ресурси (ліси) в сучасному розумінні являє собою сукупність встановлених і забезпечених державою правових норм, які покликані врегулювати суспільні взаємини щодо володіння, користування та розпоряджання лісами та землями лісогосподарського призначення [2].

Так, відповідно до ст. 56 ЗКУ, землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності [3].

Право власності має складний зв'язок із сукупністю повноважень і обов'язків, що випливають із права користування лісами. Ці інститути тісно пов'язані між собою та мають спільну основу, оскільки користування є складовою права власності. Водночас право користування може існувати й без повністю сформованого інституту власності, наприклад, на підставі договорів оренди, концесії та інших правочинів.

Однак варто зазначити, що, відповідно до ч. 3 ст. 93 ЗКУ, не підлягають передачі в оренду земельні ділянки, які знаходяться в складі земель лісогосподарського призначення, а отже, і право на користування даною земельною ділянкою не реалізується [3].

Незважаючи на введення в систему прав на лісові земельні ділянки інституту права приватної власності, домінуючу роль у цій системі відіграватиме інститут права постійного користування. Цей інститут залишається основою правового механізму реалізації права користування на землі лісогосподарського призначення.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 57 ЗКУ, земельні ділянки лісогосподарського призначення за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування надаються в постійне користування спеці-

алізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані підрозділи, для ведення лісового господарства [3].

Особливу увагу слід звернути на закріплення спеціальної правосуб'єктності державних і комунальних лісогосподарських підприємств, установ та організацій. Вищезазначені ділянки можуть надаватися лише тим підприємствам, у яких створено спеціалізований підрозділ для ведення лісового господарства. Крім того, об'єктом права постійного користування землями лісогосподарського призначення є земельні ділянки лісогосподарського призначення, що перебувають у державній та комунальній власності.

Право постійного користування земельною ділянкою лісогосподарського призначення має посвідчуватися державним актом на право постійного користування такою ділянкою. Такий акт оформлюється, видається та підлягає державній реєстрації відповідно до вимог ст. 126 ЗКУ [3] та ч. 2 ст. 17 Лісового кодексу України [4].

Крім того, варто зазначити, що використання земель лісогосподарського призначення та лісів і лісових ресурсів відбувається не тільки на власницьких засадах, а й на підставі лісокористування. Саме такого висновку дійшов Верховний Суд України у своїй Постанові від 27 січня 2015 р. №21-570а14 [5].

У юридичній літературі право лісокористування розглядають як важливий інститут лісового права, що охоплює систему норм, які визначають умови та порядок раціонального й багатоцільового використання, відтворення та охорони лісів, організацію лісового господарства, а також права та обов'язки лісокористувачів. Ці норми враховують потреби суспільства в отриманні деревної й недеревної продукції та використанні інших корисних властивостей лісу.

Отже, аналізуючи вищезазначене, можна стверджувати, що право на користування землями лісогосподарського призначення має свої особливості, зумовлені необхідністю збереження екологічного балансу та раціонального використання лісових ресурсів. Головним завданням держави є забезпечення ефективного управління цими землями, дотримання екологічних стандартів і недопущення їх нецільового використання.

Список використаної джерел:

1. Правовий аналіз законодавства, яке врегульовує порядок проведення рубок у лісах, у тому числі на територіях ПЗФ. Національні та міжнародні аспекти. Екологія. Право. Людина. 28 вересня 2016. URL: http://epl.org.ua/environment/pravovyi-analiz-zakonodavstva-iake-vrehulovuie-poriadok-proveden
2. Севрюкова І. Ф. Право користування. Юридична енциклопедія. в 6 т. Київ / Українська енциклопедія. – 2002. – Т. 5. – С. 14
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. №2768-III / Верховна Рада України // – 2002. – №3–4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text
4. Лісовий кодекс України : Закон України від 8 лютого 2006 р. №3404-IV / Верховна Рада України // – 2006. – №21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text
5. Постанова Верховного Суду України від 27 січня 2015 року : справа №21-570а14. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VS150114

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Рубльов Віталій Андрійович
студент4 курсу 1 групи
факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації питання рекультивації земель в Україні набуває екологічного, аграрного, а також стратегічного правового значення. Мова йде не винятково про відновлення родючості ґрунтів, а про відновлення простору життя, економіки та гарантій прав власності на територіях, де земля перетворилася на об'єкт військових дій, забруднення, мінної небезпеки та руйнування інфраструктури. Війна спричинила кардинальні зміни: порушення рельєфу, деградацію ґрунтового покриву, накопичення токсичних сполук

від вибухів і пального, замінування великих масивів сільськогосподарських угідь. Відповідно, у такій ситуації просто повернути землю в обіг формально-кадастровим записом неможливо, у зв'язку з чим правові механізми рекультивації мають стати основою для системного післявоєнного відновлення.

Чинне законодавство України вже містить певну конструкцію, з якої можна виходити. Наприклад, Земельний кодекс України у статті 166 визначає рекультивацію порушених земель як систему організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву та поліпшення стану земель, які зазнали змін унаслідок різних видів діяльності [2]. Крім того, стаття 52 Закону України «Про охорону земель» конкретизує обов'язок здійснювати роботи із зняття, складування, збереження та нанесення родючого шару ґрунту за рахунок тих фізичних і юридичних осіб, з ініціативи або вини яких відбулося порушення ґрунтового покриву [9].

Варто зауважити, що вказана норма чітко відображає головний принцип: той, хто спричиняє деградацію земель, повинен фінансувати їх відновлення. Відповідно, це не факультативний екологічний жест, а юридично закріплений елемент відповідальності. Натомість, дані положення були сформовані під мирні реалії і переважно орієнтовані на гірничодобувну, промислову, будівельну діяльність, а не на наслідки тотальної війни.

З огляду на те, як у правовому полі має виглядати процедура рекультивації, важливо виходити з поєднання загальних екологічних та землеустроювальних норм. По-перше, факт порушення земельної ділянки має бути офіційно зафіксований: через акти обстеження, перевірки, матеріали Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, екологічної інспекції, органів місцевого самоврядування або заяви власників [5]. Так, фіксація виконує подвійну функцію: вона є юридичною підставою для покладення обов'язку з рекультивації на конкретний суб'єкт і одночасно вихідною точкою для обрахунку збитків і планування відновлювальних заходів.

По-друге, у логіці чинного права є розроблення робочого проєкту землеустрою щодо рекультивації порушених земель. Закон України «Про землеустрій» та затверджені урядом Правила розроблення робочих проєктів землеустрою визначають, що такий проєкт має містити характеристику порушень, опис технологій і обсягів робіт, рішення

щодо зняття і нанесення родючого шару, заходи проти ерозії, строки та кошторис [8]. Отже, саме цей проєкт перетворює загальний обов'язок «відновити землю» на чітко структуровану юридичну програму дій, яка підлягає погодженню та контролю. Роботи виконує або сам суб'єкт, який порушив землю (забудовник, надрокористувач, інший користувач), або спеціалізована організація за його рахунок, але завжди в межах затвердженої документації.

Рекультивація традиційно включає технічний та біологічний етапи. На технічному етапі здійснюється планування рельєфу, формування безпечних укосів і відвалів, дренаж, зняття та складування родючого шару, нанесення його на рекультивовані площі чи малопродуктивні землі, усунення техногенних деформацій. На біологічному етапі застосовуються агротехнічні та біотехнологічні заходи: внесення органічних і мінеральних добрив, посів багаторічних трав, створення захисних насаджень, заліснення або інші способи відновлення родючості та екологічної рівноваги. Принциповим є те, що завершення рекультивації має підтверджуватися не декларацією, а актом приймання виконаних робіт комісією за участю представників органів влади, землевласника та виконавців, із фіксацією придатності земель для визначеного виду використання та внесенням відповідних даних у Державний земельний кадастр.

Натомість, при перенесенні цієї «класичної» моделі на реалії повоєнної України, стає очевидним, що існуючого нормативного масиву недостатньо. У випадку промислового кар'єру або будівництва завжди є конкретний порушник, на якого покладається обов'язок відновити землю. У випадку збройної агресії ми маємо справу з масштабним руйнуванням, забрудненням та мінуванням, де безпосереднім завдавачем шкоди є іноземна держава-агресор, який не підпорядковується українській юрисдикції в звичайних механізмах примусу. Формально принцип «хто пошкодив – той відновлює» має вести до відшкодування з боку держави-агресора в формі репарацій, але поки такий механізм не реалізований українське законодавство змушене тимчасово перекладати функцію організації та фінансування рекультиваційних заходів на державу, міжнародних партнерів і спеціальні фонди [10].

Часткові кроки у цьому напрямі вже здійснені. Закон України №3050-IX запровадив звільнення від плати за землю для ділянок, що забруднені вибухонебезпечними предметами або знаходяться в зоні бойових дій, та заклав підхід, за яким факт небезпечного стану ділянки,

підтверджений даними кадастру й рішеннями відповідних органів, стає підставою для податкових пільг [4]. Так, це важливий, але лише фіскальний елемент: він визнає особливий статус таких земель, але не формує комплексного механізму їх юридично зобов'язальної рекультивації. Окремо урядові документи та законодавство про протимінну діяльність регулюють очищення територій від вибухонебезпечних предметів, але розмінування саме по собі ще не є повноцінною рекультивацією, а тільки передумовою до неї [1].

Таким чином, в умовах післявоєнної відбудови Україні потрібна чітка ієрархія суб'єктів та процедур. Наприклад, спеціальний закон про повоєнне відновлення і рекультивацію земель має: по-перше, визначити державу як координатора рекультиваційних процесів на територіях, що постраждали від бойових дій, із покладенням практичних функцій на уповноважені органи; по-друге, встановити, що фінансування робіт здійснюється за рахунок державного бюджету, міжнародної допомоги, цільових фондів і майбутніх репарацій, із чітким відображенням цього принципу в законі; по-третє, закріпити процедуру тимчасової консервації та, за потреби, викупу або тимчасового вилучення забруднених ділянок з одночасною гарантією прав власників на компенсацію, на повернення відновленої землі або на рівноцінну заміну [6].

Також важливо деталізувати і саму процедуру у прив'язці до воєнних реалій. Після фіксації пошкоджень та розмінування має бути обов'язковою екологічна паспортизація кожної ділянки, де визначають рівні хімічного, вибухонебезпечного, радіаційного та іншого забруднення, а також допустимі сценарії подальшого використання. Відповідно, на підставі таких даних має розроблятися робочий проєкт землеустрою щодо рекультивації, який або веде до повернення земель у сільськогосподарський обіг, або до заліснення, створення природоохоронних територій, промислового використання або довгострокової консервації [7]. При цьому, є необхідним закріплення участі місцевих громад у погодженні рішень.

Варто зауважити, що українське регулювання повинно адаптувати позитивні елементи міжнародного досвіду. У післявоєнних практиках інших держав використовувалися моделі спеціальних фондів, довгострокових державних програм очищення, поєднання розмінування з аграрною підтримкою, залучення міжнародних організацій до моніторингу та фінансування [3]. Для України це може означати активне використання

механізмів державно-приватного партнерства, «зелених» облігацій для фінансування рекультивації, дозволу інвесторам брати участь у відновленні за умови жорстких екологічних стандартів та збереження прав громадян на землю.

Таким чином, нинішнє українське законодавство вже закладає базові принципи рекультивації: обов'язок порушника, проектний підхід, поєднання технічних і біологічних заходів, можливість консервації деградованих земель. Натомість, в умовах повоєнної реальності дані норми потребують глибокої модернізації. Потрібен спеціальний закон, який інтегрує земельне, екологічне та протимінне регулювання, визначить суб'єктів, процедури, джерела фінансування, гарантії прав власників та механізми міжнародно-правової відповідальності агресора.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання щодо створення, забезпечення функціонування та ведення реєстру територій, забруднених/імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 р. № 740// URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/740-2024-%D0%BF
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2768–14
3. Портал «Розмінування України» (інтерактивна мапа потенційно забруднених територій). *Сервіс протимінної діяльності ДСНС*. URL: https://mine.dsns.gov.ua
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно. Закон України від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#top
5. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1051-2012-%D0%BF
6. Про затвердження Порядку консервації земель : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/35–2022-%D0%BF
7. Про затвердження Правил розроблення робочих проєктів землеустрою : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/86-2022-%D0%BF
8. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/858-15

9. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. №962-IV. URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/962–15
10. Про протимінну діяльність в Україні: Закон України від 06.12.2018 р. №2642-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2642-19

Науковий керівник: Корнієнко Ганна Сергіївна докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Савсюк Катерина Віталіївна
студентка 4 курсу 4 групи
факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЦИД

Проблема забруднення навколишнього середовища продовжує залишатися вкрай гострою для сучасного світу. Свідоме масове знищення природних ресурсів та наслідки військових дій ведуть до екологічних катастроф, що несуть загрозу життю людей. У даному контексті особливого значення має стаття 441 Кримінального кодексу України [1], яка встановлює відповідальність за вчинення екоциду. Дослідження складу злочину «екоцид» має важливе значення для вдосконалення кримінально-правових механізмів забезпечення екологічної безпеки та підвищення ефективності охорони навколишнього природного середовища.

Екоцид був вперше офіційно закріплений у статті 26 проєкті Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства (1991) як навмисне заподіяння шкоди навколишньому середовищу. У 1995 році ця стаття була вилучена, а в 2002 році було зроблено спробу знову криміналізувати екоцид у Римському статуті Міжнародного суду, але лише у контексті військових злочинів та злочинів проти людяності, бо повна криміналізація екоциду наштовхнулася на проблему відсутності загального формулювання цього злочину та небажання держав обмежувати свої владні повноваження у сфері охорони навколишнього середовища [2].

Серед найбільших екологічних катастроф можна назвати катастрофу в Канаді (1970), також відома в Онтаріо як захворювання Мінамата, є наслідком неврологічного синдрому, спричиненого гострим ртутним отруєнням,аварію на заводі в Севезо (Італія, 1976), катастрофу в Бхопалі (Індія, 1984), зниження Аральського моря, Чорнобильська катастрофа (Україна, 1986), розлив нафти в Перській затоці (Ірак, 1991), екологічна катастрофа в Угорщині (2010), вибух на платформі Deepwater Horizon (2010), аварія на АЕС «Фукусіма-1» (Японія, 2011) та витік дизельного палива в Норильську (2020) [3].

Екологічні катастрофи не обмежуються наслідками для природи – вони безпосередньо зачіпають людину, її здоров'я та умови життя. Це знайшло відображення і в підходах ЄСПЛ до тлумачення статті 8 Конвенції. Наприклад, у справі «Гримковська проти України» ЄСПЛ зауважив, що держава має широкі межі розсуду у сфері екологічної політики та не зобов'язана забезпечувати кожному житло, яке відповідає певним екологічним стандартам, якщо не доведено істотного порушення прав заявника. У цій справі Суд дійшов висновку, що сам факт дозволу транзитного транспорту через вулицю не покладає на державу відповідальності, тим більше що заявниця не довела ні зниження вартості житла, ні неможливості самостійно змінити місце проживання [5].

Сучасне глобальне знищення та забруднення природних ресурсів набуває статусу кримінального злочину і знаходить своє відображення в законодавстві різних країн. В Україні стаття 441 Кримінального кодексу передбачає відповідальність за екоцид із покаранням у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років за масове знищення флори чи фауни, забруднення повітря чи водних ресурсів та інші дії, здатні спричинити екологічну катастрофу. Завдяки цьому Україна стала нарівні з країнами, законодавство яких вже визнає екоцид окремим злочином [1].

Об'єктом екоциду є безпека природи як складової середовища життєдіяльності людини. Предметом екоциду є тваринний і рослинний світ, водні ресурси, повітря, території, надра, інші елементи екосистем і навіть космічний простір. Предмет злочину відбиває його зміст і може бути фізичного, соціального або правового характеру. При цьому під соціальним характером предмета злочину необхідно усвідомлювати ті суспільні цінності, блага чи відносини, на які протиправне діяння посягає, а під правовим характером – законодавчо визначені об'єкти чи правові статуси, що перебувають під захистом закону.

Об'єктивна сторона виражається в наступних формах: глобальне знищення тваринного або рослинного світу; забруднення атмосфери або водних ресурсів; інші дії, що здатні заподіяти екологічну катастрофу. Суб'єкт екоциду є загальним (будь-яка правоздатна особа). Суб'єктивна сторона – прямий умисел.

Питання визначення суб'єкта екоциду є дискусійним у науковій літературі. Наприклад, М. І. Харвонюк зазначає, що суб'єктом є загальна особа – фізична, осудна особа віком від 16 років. Втім, у випадку екоциду можливі як загальні, так і конкретні суб'єкти, що підтверджується прикладами відомих екологічних катастроф, зокрема аварією на Чорнобильській АЕС у 1986 році [6].

Військові дії в Україні призвели до багатьох екологічних катастроф. Приміром, у Миколаєві тисячі тонн нафти з пошкоджених цистерн вилилися в гирло Бугу, що спричинило загибель птахів і забруднення водойми. У багатьох районах, зокрема в національних парках і заповідниках, де під загрозою перебувають рослини, занесені до Червоної книги України, а також у близько 200 районах Смарагдової мережі (приблизно 2,9 млн га), тривають обмеження на діяльність з охорони навколишнього середовища [3].

Отже, гострою глобальною проблемою залишаються екоцид та забруднення навколишнього середовища, адже масове знищення природних ресурсів та наслідки військових дій становлять серйозну загрозу для життя людини. Визнання екоциду окремим кримінальним злочином, як це передбачено статтею 441 Кримінального кодексу України, робить внесок у поліпшення екологічної безпеки та охорони природи, визначаючи природне середовище та сферу життєдіяльності людини як об'єкт злочину, а об'єктом – екосистеми, флору, фауну, водні ресурси та інші елементи природи. Суб'єктом екоциду може бути будь-яка правоздатна особа, а суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Міжнародний досвід та приклади великих екологічних катастроф свідчать, що ігнорування охорони навколишнього середовища спричиняє масштабні та незворотні наслідки, тому криміналізація екоциду не тільки встановлює юридичну відповідальність, а й заохочує до вжиття превентивних заходів для збереження екологічної безпеки та сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341–14
2. Kupriianova L., Kupriianova D. Ecocide as a precursor of a particularly acute and postponed genocide of Ukrainian and European population in 2023. URL: https://apcz.umk.pl/JEHS/article/view/46090/36413
3. Нечипоренко С. М., Таранов М. А., Колосов Ф. В. Особливості кримінальної відповідальності за статтею 441 Кримінального кодексу України. Юридичний науковий електронний журнал, № 12/2022. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/89.pdf
4. Гримковська проти України: рішення ЄСПЛ від 21 липня 2011 року, заява № 38182/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text
5. Справа «Гримковська проти України» (Заява № 38182/03) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Tex.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ: Атіка, 2003. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4292&download_id=1343&srsltid=AfmBOorBQn_hmKz6r65dtKMqgkbWyH5ewhXLPqd0jfjatiAQ-iDHC74D&srsltid=AfmBOoqo59NNkj_ptP5rObecx0pnsOlGyERpEvuWNWLEppv1-OQplj8d.

Науковий керівник: Статівка Ольга Олександрівна кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри екологічного права, адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Фролов Ярослав Андрійович
студент 2 курсу магістратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДИСТАНЦІЙНИЙ МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДРОНАМИ: НА МЕЖІ МІЖ ІНТЕРЕСАМИ ДЕРЖАВИ І ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ

Військові дії, глобальні зміни клімату, висока розораність, неефективне використання земель та інші вагомі чинники сприяють деградації ґрунтів, опустелюванню, забрудненню, ерозії, закисленню, засоленню, зсувам тощо.

Згідно з Концепцією боротьби з деградацією земель та опустелюванням, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № №1024-р, Україна стикається з масштабними процесами виснаження та деградації ґрунтів. Водна та вітрова ерозія охоплюють близько 57% території, підтоплення – 12%, підкислення – майже 18%, засолення та осолонцювання – понад 6%. Близько 20% земель є забрудненими за різними критеріями. Щороку фіксується близько 23 тис. зсувів, руйнування піддається до 60% узбережжя Чорного й Азовського морів та 41% берегової лінії дніпровських водосховищ. Понад 150 тис. га залишаються порушеними внаслідок гірничодобувної та іншої діяльності, а кількість проявів карсту сягає 27 тис. Варто зазначити, що відповідні дані актуальні станом на кінець 2014 року, тобто на початку збройної агресії рф проти України, тому ці дані більше, ніж за 10 років, набувають ще небезпечнішого масштабу.

Важливим чинником попередження і боротьби із названими проблемами є їхнє своєчасне виявлення, зокрема, на початкових стадіях змін. Відповідну функцію виконує інститут моніторингу земель і ґрунтів.

В контексті збройної агресії все більшої розповсюдженості набувають дрони як засоби дистанційного збирання інформації з неба. Очевидно, що рано чи пізно, при завершенні війни, мільйони дронів повинні будуть або «піти на пенсію», підтримка яких дороговартісна, або перейти в «цивільні професії», що є вірогідним з огляду на їхню велику кількість і перспективність.

Таким чином, все частіше починають лунати позитивні ідеї щодо застосування дронів у майбутньому саме у сфері моніторингу земель. І це, очевидно, вартує уваги, особливо, з огляду на причини того, що велика кількість земель потребує оцінки після років відсутності моніторингу внаслідок збройної агресії, забруднення мінами й іншими вибуховими пристроями, можливість оцінювати зміни не тільки точково, а й у просторі.

Проте часто дискусії закінчуються на точці переваг застосування дронів у відриві від законодавчого поля, яке не передбачає порядку їхнього застосування при здійсненні дистанційного моніторингу взагалі, що робить такі дії напівлегальною ініціативою органів здійснення моніторингу, які не мають одночасно і підстав, і обмежень проведення таких дій. Що, очевидно, перенісши на реальне застосування поза теоретичним обґрунтуванням, що може викликати невдоволення у землевласників,

спроби самозахисту своєї власності, побоювання і недовіру до органів моніторингу, що може вилитися в протидію моніторингу – встановлення сіток, заглушок, спроби збивати дрони. В контексті цього варто звернути увагу не тільки на переваги застосування дронів у сфері моніторингу земель, а й передбачити порядок, в якому будуть захищені звичайні фізичні особи – власники особистих селянських господарств, а також фермери і великі агровиробники.

У контексті євроінтеграції все частіше піднімаються питання приватності, великих даних, забезпечення конфіденційності осіб. Тому в процесі адаптації законодавства для України важливо йти в ногу із вимогами, зокрема під час моніторингу земель, що, безумовно, є легальною метою держави задля забезпечення власних інтересів, забезпечення екологічної, продовольчої безпеки тощо.

Проте співвідношення легальної мети і приватних інтересів навіть поза земельними правовідносинами в контексті застосування дронів є одним із нагальних правових питань. Так, у США правоохоронці застосовують дрони, зокрема для сканування номерних знаків на автошляхах, як у штаті Меріленд. Хоч технологія допомагає затримувати підозрюваних у злочинах, вона неминуче охоплює й дані невинних громадян. Ефективність таких систем виявляється дуже низькою: серед 1 000 000 відсканованих номерів лише близько 47 (0,0047%) мають потенційний зв'язок із злочинністю. Подібні показники – 0,01% у Райнбеку (Нью-Йорк) та 0,08% у Хай-Пойнті (Північна Кароліна) свідчать, що більшість зібраної інформації не стосується правопорушень і стосується звичайних громадян [1].

В контексті ж земельних правовідносин, окрім конфіденційності окремої фізичної особи, також постають питання комерційної таємниці: хто що скільки вирощує, де, що застосовує для покращення врожаю та інші відомості, які агровиробники могли б вважати як такі, що є їхньою комерційною інформацією. Таким чином, важливим є те, щоб особи були захищені від витоків інформації, яка збирається органами проведення моніторингу. Причому навіть не через недоброчесність таких органів, а й через можливості умисного перехоплення їхнього сигналу зацікавленими особами. Так, професор Тодд Гамфріс та його колеги з Лабораторії радіонавігації Техаського університету продемонстрували Міністерству внутрішньої безпеки США, як вони можуть зламати дрон, що належить університету, використовуючи техніку «підробки», через що дрон плутає

їхні команди з командами супутника GPS. Тодд Гамфріс і його колеги працювали з бюджету у $1000, що є доволі символічною сумою [2].

По-перше, для балансу між державними інтересами і приватними, новий порядок повинен передбачити періоди, протягом яких і проводиться такий моніторинг, їхню частоту, з можливостями проведення таких в міжсезоння, коли існує можливість проводити моніторинг з найменшою вірогідністю збирання чутливої до витоку інформації, наприклад, пізньої осені чи ранньою весною.

По-друге, важливим є завчасне попередження землевласників про проведення такого моніторингу усіма можливими засобами: через пошту, інтернет-зв'язок, через додатки тощо. Таким чином, у власників господарств є можливість «підготуватися» до майбутнього скринінгу і максимально обмежити потенційне потрапляння в об'єктив своєї техніки, робітників тощо. Також важливим є попередження щодо того, який апарат літатиме, а також який час, можливість його ідентифікації саме як дрона органу проведення моніторингу, щоб попередити зловживання іншими особами, які під видом таких органів можуть збирати інформацію про інших.

По-третє, можливість землевласникам передбачити і направити органам моніторингу «сірі зони», які не стосуються ґрунтів як таких, що матимуть цінність під час моніторингу. Таким чином, особи зможуть захиститися від польотів над складами, будинками та іншими зонами, які не стосуються предмету моніторингу. А в подальшому це надаватиме змогу таким особам, за необхідності, звертатися до адміністративних органів чи суду з вимогою видалити фотознімки, що не стосуються моніторингу.

По-четверте, надання можливості передбачити ефективний захист прав внаслідок неправомірних рішень, дій, чи відмови адміністративних органів. На такий час повинні бути зупинені будь-які подальші дії щодо моніторингу.

П'ятий пункт має трактуватися як такий, що працює за умови технічного прогресу і достатніх економічних і технічних підстав. Мова йде про технічні можливості дронів, які застосовуються для моніторингу, а саме: застосування таких, що за допомогою штучного інтелекту можуть «опускати» інформацію, що не має цінності під час моніторингу земель і ґрунтів. Вже наразі в Україні наявні дрони, які мають програмне забезпечення на основі штучного інтелекту, який вміє розрізняти людей,

тварин, будівлі, транспорт тощо, що автофокусується на необхідні для нього предмети. Таким чином, нормативне передбачення застосування саме такої техніки матиме змогу захистити приватність осіб.

Окрема небезпека, окрім як від загрози витоку даних під час моніторингу, існує в неправомірних діях за допомогою дронів. Як відомо із військових хронік, безпілотні пристрої можуть не тільки знімати, а також і переносити вантажі, що також може впливати на культури, їхній зріст, врожайність, на розповсюдження шкідників, а тому безпілотники органів моніторингу повинні бути такими, що не матимуть змоги переносити будь-які вантажі.

Тому при нормативному забезпеченні моніторингу за допомогою дронів, окрім очевидної прямої заборони на скидання будь-яких вантажів, варто превентивно забезпечити неможливість такого навіть з функціональної точки зору. Тобто в порядку моніторингу варто передбачити заборону на застосування дронів, які мають змогу переносити вантажі, а також бути такої ваги, за якої такі вантажі навіть зі стороннім втручанням не могли б бути приєднані до таких безпілотників, бо вони навіть не матимуть змоги взлетіти. Наприклад, в США для цивільних дронів передбачено, що безпілотні літаки мають важити «менше 55 фунтів при зльоті» тоді як законодавство Японії розглядає БПЛА, які є легші за 200 грамів [3].

Застосування дронів у сфері дистанційного моніторингу земель відкриває значні можливості для ефективної оцінки стану ґрунтів та своєчасного реагування на процеси їх деградації, що є критично важливим у післявоєнний період та в умовах кліматичних змін. Водночас використання безпілотників неминуче зачіпає сферу приватності та комерційної таємниці землевласників, а також породжує ризики зловживань та технічних загроз. Тому ключовим завданням держави є створення прозорого, деталізованого та технологічно сучасного порядку застосування дронів, який би одночасно забезпечував державний інтерес у збереженні земельних ресурсів та гарантував захист прав власників.

Список використаних джерел:

1. Cushing, T. (2013). ACLU Presents Its Findings On License Plate Scanners, Most Of Which Is Bad News | Techdirt. Techdirt. https://www.techdirt.com/articles/20130717/16592323842/aclu-presents-its-findings-license-plate-scanners-most-which-is-bad-news.shtml

2. McKelvey N., Diver C., Curran K. Drones and Privacy. International Journal of Handheld Computing Research. 2015. Vol. 6, no. 1. P. 44–57. URL: https://doi.org/10.4018/ijhcr.2015010104 (date of access: 23.11.2025).
3. Kaitlin D. Sheets. The Japanese Impact on Global Drone Policy and Law: Why a Laggard United States and Other Nations Should Look to Japan in the Context of Drone Usage. Indiana Journal of Global Legal Studies. 2018. Vol. 25, no. 1. P. 513. URL: https://doi.org/10.2979/indjglolegstu.25.1.0513 (date of access: 23.11.2025).

Науковий керівник: Лісова Тетяна Вікторівна докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Чала Аліна Сергіївна
студентка 4 курсу 16 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ІНОЗЕМЦІВ: ЗАБОРОНИ, ОБМЕЖЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

У міру поступового руху України до Європейського Союзу питання власності на землю, особливо для іноземців, набуває особливого значення. Як знайти баланс між прагненням до відкритості та інвестицій і необхідністю захисту національних інтересів і продовольчої безпеки? Саме ця суперечність робить цю тему такою цікавою та важливою.

Правове регулювання власності іноземних громадян на землю в Україні – це тема, яка постійно викликає дискусії як серед науковців, так і серед політиків. Конституція України визначає, що земля є першочерговим національним багатством нашої держави (статті 13 та 14) [5], тому не дивно, що питання про те, хто може володіти нею, є настільки делікатним. Тому Земельний кодекс України встановлює чіткі правила та обмеження для іноземців. Зокрема, стаття 81 Земельного кодексу передбачає, що іноземні громадяни, особи без громадянства та іноземні юридичні особи можуть набувати землю лише у певних випадках, найчастіше стосуються несільськогосподарських земель [6].

На думку В. В. Носіка, такі обмеження повністю відповідають Конституції України, оскільки мають не лише правове, а й глибоке геополітичне підґрунтя. Чорнозем України – це не просто ресурс, це стратегічний актив, який визначає нашу незалежність та безпеку [2, с. 544]. Водночас залишається відкритим питання розширення прав іноземців. Також, науковець зазначає, що Конституція не виключає можливості надання таких прав іноземцям у майбутньому, якщо це буде прямо передбачено законом [2, с. 544].

Цю дискусію підтримує й П. Ф. Кулинич, який вважає, що враховуючи прагнення України до вступу до ЄС, рано чи пізно нам доведеться зрівняти права іноземних та українських виробників у земельних питаннях [3, с. 310]. Дійсно, у більшості європейських країн іноземці мають можливість володіти землею за певних умов. Тому ключовим питанням є не лише питання права, а й довіри – чи готова держава створити механізми, які одночасно залучають інвестиції та захищають національні інтереси? Тому питання правового статусу землі для іноземців залишається актуальним і потребує подальшого законодавчого вдосконалення.

На мою думку, українська земля, особливо сільськогосподарського призначення, для держави те саме, що для людини її нервова система. Саме тому закон встановлює дуже суворі обмеження. Згідно зі ст. ст. 81, 82 Земельного кодексу України, іноземці не можуть набувати землі сільськогосподарського призначення у власність, єдиним винятком є спадщина, але тоді така земля має бути відчужена протягом року [6]. І це не «мертве» правило: Верховний Суд неодноразово наголошував у своїх роз'ясненнях та рішеннях, що невідчуження запускає механізм конфіскації та «анулює» всі похідні права на землю, включаючи оренду [8].

Що стосується земель не сільськогосподарського призначення, правила інші: у межах населених пунктів іноземці можуть купувати землю для ведення бізнесу, за їх межами вони можуть купувати нерухомість, розташовану на цій землі, разом із землею [9, с. 252]. На практиці спадкування вже давно є болючим питанням, нотаріуси відмовлялися реєструвати право власності іноземців на сільськогосподарські угіддя, залишаючи громадян у юридичній пастці, вони були зобов'язані відчужити землю, але їм було відмовлено у праві зареєструвати її для відчуження [10, с. 500]. Нові судові підходи поступово усувають ці глухі кути, але процедурні нюанси (аукціони, форми документів, терміни погодження) все ще створюють додаткові тертя.

Що кажуть суди зараз? Тенденція стабільна та жорстка. Для сільськогосподарських земель правило суворе, об'єднана палата Суду Верховного Суду у своєму рішенні від 20 жовтня 2025 року у справі № 559/2900/23 чітко наголосила, що невідчуження тягне за собою конфіскацію, а конфіскація припиняє всі інші права участі [11]. Це означає, що «володіння» такою землею або отримання від неї прибутку після попереднього року не є варіантом.

Коли ми говоримо про землю, ми говоримо не лише про гектари, а й про національну ідентичність, економіку та майбутнє держави. Тому цікаво спостерігати, як інші країни, які розробили збалансовану земельну політику, вирішують це питання. У більшості країн обмеження для іноземців не були повністю скасовані, але вони побудовані на системі контролю, прозорості та стимулювання, а не на прямій забороні.

Приміром, у Литві, після вступу до ЄС, обмеження на придбання землі іноземцями були скасовані, але встановлені суворі правила: можна купувати не більше 500 гектарів, а придбання дозволено лише тим, хто має статус резидента та фактично займається сільськогосподарською діяльністю [12, с. 167]. У Німеччині та Новій Зеландії ситуація ще цікавіша – там уряд вимагає офіційного дозволу на придбання землі, і в ньому може бути відмовлено, якщо вважається, що така угода погіршить структуру сільськогосподарського ринку або призведе до концентрації землі в одній групі рук [13, с. 3]. Іншими словами, контроль здійснюється не лише юридично, а й економічно: влада перевіряє, чи дійсно інвестор здатний ефективно використовувати землю.

В свою чергу Франція, обрала інший підхід: вона створила спеціальне урядове агентство SAFER для регулювання ринку сільськогосподарських земель для іноземців. Його головна мета – не продавати землю будь-кому, а забезпечити, щоб вона служила розвитку сільського господарства, навколишнього середовища та сільської економіки. Якщо фермер купує землю через SAFER, він звільняється від податків, тобто уряд не лише контролює ринок, але й надає економічні стимули для чесних угод [14, с. 39–40].

На мою думку, Україні варто уважно вивчити цей досвід. Ми могли б запозичити французьку модель урядового контролю через спеціалізоване земельне агентство, яке оцінювало б угоди з точки зору національної безпеки.

Також було б доцільно запровадити обмеження на площу землі, яка може належати одній особі чи компанії, як це зробила Литва. Водночас німецьку та новозеландську системи можна було б адаптувати таким чином, щоб дозволи надавались лише іноземцям, які дійсно працюють в Україні, створюють робочі місця та сплачують податки. Такий підхід допоміг би Україні зберегти свої національні інтереси та залучити відповідальних іноземних інвесторів до свого аграрного сектору [15].

Підсумовуючи, можна сказати, що українське земельне законодавство сьогодні захищає національні інтереси, і це справедливо. Щоправда, іноземці поки що не можуть вільно купувати сільськогосподарські угіддя, але це гарантує, що наші чорноземи залишаться українськими. Водночас, дивлячись у бік Європи, зрозуміло, що рано чи пізно нам доведеться поступово адаптувати наші нормативні акти до європейських стандартів. Головне – робити це розумно: зберігаючи державний контроль, створюючи при цьому прозоре та безпечне середовище для інвестицій. Адже лише поєднуючи національну розсудливість із сучасним підходом до ринку, Україна зможе перетворити землю на справжній рушій розвитку, а не на предмет суперечок.

Список використаних джерел:

1. Каракаш І. І. Набуття права власності на землю іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами. Юридична література, 2016. 333 с.
2. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
3. Кулинич П. Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми : монографія. Київ. Норма права, 2021. 310 с.
4. Павлюк О. В. Права на земельні ділянки іноземних фізичних та юридичних осіб в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2023. 275 с.
5. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
6. Земельний Кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text
7. Єлісєєва О. Правове регулювання припинення права приватної власності іноземних осіб та осіб без громадянства на земельні ділянки, які не можуть перебувати у власності таких осіб. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: юрид. науки*. 2005. Вип. 68. С. 98.
8. Купівля нерухомості іноземцем в Україні. URL: https://digitallaw.com.ua/kupivlya-nerukhomosti-inozemczem-v-ukrayini-algorytm-dii/

9. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові аспекти: монографія В. І. Семчика, Юридична думка, 2008. 252 с.
10. Мірошниченко А. М., Марусенко Р. І. НПК Земельного кодексу. Правова єдність, 2009. 500 с.
11. Постанова ВС у рішенні від 20 жовтня 2025 року у справі № 559/2900/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131130640
12. Вдовенко Н. М, Наконечна К. В., Самсонова В. В. Mechanisms and tools of supply regulation in agricultural sector of economy. *Науковий вісник Полісся.* 2017. № 3 (11). С.167.
13. Добряк Д. С., Мартин А. Г., Паламарчук Л. В. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення розвитку ринку земель в Україні. Землеустрій і кадастр. 2006. № 2. С. 3.
14. V Lysenko, V Koval, K Nakonechna, D Kalian (2017). «Modern information technologies in the control systems for complex biotechnical objects of agricultural appointment», Vol.2, pp. 39–40.
15. Супрун О. Світовий досвід запровадження ринку землі та його адаптація до українських реалій. Голос України. 2019. URL: http://www.golos.com.ua/article/

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Чудаєва Анастасія Сергіївна
студентка 4 групи 4 курсу
факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА КУПІВЛІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні вимагає створення дієвих правових механізмів, які б забезпечували баланс інтересів між власниками земельних ділянок і їх орендарями. Одним із таких механізмів є інститут переважного права купівлі земельної ділян-

ки, закріплений у статті 130–1 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ). Його призначення полягає у збереженні стабільності земельних відносин, недопущенні спекуляцій із землею та підтримці сталого сільськогосподарського виробництва. Нині чинна редакція ЗКУ визначає процедуру реалізації переважного права купівлі: власник ділянки зобов'язаний зареєструвати намір щодо її продажу, а нотаріус – повідомити суб'єкта переважного права протягом трьох днів шляхом надсилання цінного листа з описом вкладень і повідомленням про вручення або особистого вручення під розписку. Проте зазначений порядок є ефективним лише за умов наявності стабільного поштового зв'язку. В умовах воєнного стану, коли значна частина територій України перебуває в тимчасовій окупації, цей механізм фактично не працює. Проблема полягає в тому, що нотаріус не може надіслати поштове повідомлення орендарю, який проживає на тимчасово окупованій території. У результаті орендар позбавляється можливості реалізувати своє переважне право, а власник не може законно укласти договір купівлі-продажу без ризику його оскарження через порушення процедури повідомлення. Це створює правову колізію та загальну невизначеність у сфері земельних правовідносин.

Варто зазначити, що в науковій літературі проблематика переважного права купівлі земель сільськогосподарського призначення досліджувалася переважно у контексті його правової природи, механізму реалізації та судової практики. Зокрема, Чумак О. розглядає особливості реалізації переважного права у випадках звернення стягнення на земельні ділянки, а Грошко Б. аналізує проблеми реалізації цього права в умовах ринку землі [2,с.69;3,с.100]. Водночас питання реалізації переважного права орендарями, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, залишилося поза увагою науковців, хоча саме воно набуло особливої актуальності в умовах воєнного стану.

Відповідно до статті 130–1 ЗКУ [1], власник земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який має намір її продати, зобов'язаний не пізніше ніж за два місяці до укладення договору купівлі-продажу зареєструвати такий намір у Державному реєстрі речових прав. Якщо продаж здійснюється не на земельних торгах, нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити суб'єктів переважного права про намір продажу шляхом надсилання цінного листа або особистого вручення.

У випадках, коли орендар перебуває на тимчасово окупованій території, застосування такого порядку повідомлення є неможливим через

відсутність поштового зв'язку. Це створює ситуацію, коли орендар не може отримати повідомлення і, відповідно, реалізувати своє переважне право, а нотаріус і власник не мають правового механізму для належного виконання своїх обов'язків. Складність ситуації підтверджує й судова практика. Так, у постанові Верховного Суду від 16 жовтня 2023 року у справі № 526/2909/21 [4] наголошено, що недотримання процедури державної реєстрації переважного права та повідомлення власника є підставою для відмови в задоволенні позову орендаря. Це свідчить про високий рівень формалізму процедури, який у сучасних умовах фактично блокує реалізацію прав учасників земельних відносин.

Таким чином, чинна редакція статті 130–1 ЗКУ є недосконалою, оскільки не враховує воєнні реалії та специфіку тимчасово окупованих територій. Відсутність альтернативних засобів комунікації (мобільного зв'язку, електронної пошти тощо) створює правові ризики, у тому числі можливість визнання правочинів недійсними через порушення процедури повідомлення.

З метою усунення вказаної прогалини у Верховній Раді України 2 травня 2025 року було зареєстровано законопроект № 13251 [5]. Метою законопроекту є забезпечення балансу між правом власника реалізувати своє майно та правом орендаря скористатися переважним правом купівлі. Основні положення документа передбачають: 1) розширення способів повідомлення орендаря – шляхом використання мобільного зв'язку або електронної пошти; 2) визначення моменту належного повідомлення – день телефонного дзвінка або наступний день після надсилання електронного повідомлення; 3) можливість відповіді орендаря тим самим способом – мобільним зв'язком або електронною поштою; 4) унесення аналогічних змін до Закону України «Про оренду землі» [6]. Запровадження таких положень надає нотаріусам чіткий алгоритм дій у випадках, коли поштове повідомлення неможливе, та гарантує дотримання прав обох сторін.

Отже, проблематика реалізації переважного права купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану є однією з найбільш актуальних у сучасному земельному праві. Неврегульованість процедури повідомлення орендарів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, породжує серйозні ризики для власників земель, нотаріусів та учасників земельного ринку, а також перешкоджає забезпеченню принципів правової визначеності та спра-

ведливості. Для вдосконалення правового регулювання доцільно внести зміни до частини третьої статті 130–1 Земельного кодексу України, передбачивши можливість повідомлення орендаря засобами мобільного зв'язку або електронною поштою у разі, якщо його місце проживання або місцезнаходження є тимчасово окупованою територією. Аналогічні зміни необхідно закріпити й у статті 9 Закону України «Про оренду землі», визначивши, що повідомлення орендарів засобами мобільного зв'язку чи електронною поштою є юридично значущим і підтверджується належним чином. Важливим є також встановлення моменту належного повідомлення – день здійснення телефонного дзвінка або наступний день після відправлення електронного повідомлення, а також надання орендареві права відповісти нотаріусу тими самими засобами зв'язку про своє бажання скористатися переважним правом. Для підтвердження факту повідомлення пропонується передбачити збереження відповідних доказів, таких як скріншоти, електронні журнали або записи викликів.

На нашу думку, запровадження таких змін забезпечить реальну можливість реалізації переважного права орендарями, сприятиме стабільності цивільного обороту земель, зменшенню кількості судових спорів і зміцненню принципу верховенства права в умовах воєнних викликів.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
2. Чумак О. О. Особливості реалізації переважного права купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, на які звернено стягнення. *Вісник Асоціації приватних виконавців*. 2024. №1. С.69–71.
3. Грошко Б. проблеми реалізації переважного права на купівлю земельних ділянок сільськогосподарського призначення в умовах ринку землі. *Наукові заходи юридичного факультету західноукраїнського національного університету*. 2022. №1. С.107–110.
4. Постанова Верховного Суду від 16.10.2023 р. у справі №526/2909/21. Єдиний реєстр судових рішень. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/114292052
5. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації переважного права купівлі земельної ділянки орендарем, останнім відомим місцезнаходженням якого є тимчасово окупована територія від 02.05.2025 №13251. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56306
6. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р №161-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text

Науковий керівник: Корнієнко Ганна Сергіївна докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Чухно Марія Іванівна
студентка 4 курсу 19 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Розвиток України як демократичної правової держави передбачає формування єдиної узгодженої системи земельного законодавства, яка б відповідала потребам та інтересам суспільства. Маючи потужний агропромисловий потенціал, Україна орієнтується на активну участь у міжнародній кооперації зі створення глобальної продовольчої системи. Відтак стратегічним вектором розвитку земельного права стає його наближення до правових норм Європейського Союзу та узгодження з правопорядками європейських держав. Цей курс відповідає Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року №1629-IV, оскільки гармонізація національної правової бази з правом Європейського Союзу визначена одним із ключових пріоритетів євроінтеграції України [1].

Спираючись на практику нормотворення держав-членів Європейського Союзу, варто інтегрувати у національне законодавство європейські підходи. Відповідно до стратегії європейської інтеграції України, адаптація права України до права Європейського Союзу означає наближення національних актів до сучасної європейської правової моделі. Такий курс відкриває можливості для розгортання політичної, підприємницької, соціальної та культурної активності громадян, стимулює економічнезростання держави в контексті Європейського Союзу й підтримує послідовне підвищення якості життя населення [2, с. 3].

Термін «адаптація законодавства» визначає процес узгодження законів України та інших нормативно-правових актів із правом Європейського Союзу – «acquis communautaire» – і прямо зафіксований у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV. Отже, це поняття має загальнонаціональний статус, оскільки закріплене у внутрішньому праві. У ширшому розумінні адаптація (від лат. adapto – «пристосовую») означає пристосування до змінюваних умов; у площині міжнародного права – узгодження національного правопорядку з міжнародними нормами та стандартами шляхом вдосконалення внутрішнього законодавства (внесення коректив і доповнень, ухвалення нових актів), укладання або приєднання до міжнародних договорів. Здійснюють цей процес уповноважені органи державної влади через правотворчу діяльність, планування, координацію та контроль [3, с. 83].

Оцінюючи процес наближення до земельного права Європейського Союзу, зазвичай виокремлюють такі ключові напрями: 1) коригування механізмів правового забезпечення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції; 2) запуск повноцінного обігу земель сільськогосподарського призначення та розвиток іпотечного кредитування під земельні активи; 3) упровадження систем стандартизації й підтвердження відповідності аграрної продукції; 4) узгодження корпоративного законодавства України з вимогами Європейського Союзу [2, с. 5].

У Концепції адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу окреслено три деталізовані етапи. Перший передбачає пріоритетне зміцнення національної правової системи відповідно до критеріїв, сформульованих у Декларації Європейської Ради на Копенгагенському саміті червня 1993 року: утвердження стабільності в суспільстві, гарантування верховенства права та прав людини, а також створення умов для функціонування ринкової економіки. Паралельно відбувалося приведення українського законодавства у відповідність до положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами та інших міжнародних договорів, що регулюють співпрацю України з Європейським Союзом, а також розвиток нормативної бази у визначених Міжвідомчою координаційною радою пріоритетних сферах з орієнтацією на поступове зближення з правом Європейського Союзу.

Другий етап фокусується на доопрацюванні актів у сферах, названих у частині другій статті 51 Угоди про партнерство та співробітництво, з метою наближення їх до стандартів Європейського Союзу. Йдеться про правові умови створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом і підготовку до асоційованого членства України. Третій етап залежить від укладення Угоди про асоційоване членство України в Європейському Союзі та охоплює підготовку розширеної програми гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу для забезпечення входження України до спільного ринку Європейського Союзу [4, с. 340].

Є істотний дефект, що гальмує впровадження права Європейського Союзу у сфері земельних відносин. Йдеться про положення Основного Закону щодо адаптації: у пункті п'ятому серед пріоритетних завдань відсутнє земельне законодавство, тому регулювання земельних відносин опиняється поза колом першочергових напрямів [1].

Оновлення масиву норм про землю в Україні триває від 1990 року в межах земельної реформи й досі вирізняється нестабільністю та слабкою внутрішньою узгодженістю. Правила, що регулюють земельні відносини, розпорошені між багатьма нормативно-правовими актами. Значний пласт становлять документи, які охоплюють різні напрями: державне регулювання у сфері сільського господарства (Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років»); правовий статус виробників продукції рослинництва й тваринництва (Закон України «Про особисте селянське господарство», Закон України «Про фермерське господарство» тощо); окремі напрями виробничої діяльності (серед них Закон України «Про бджільництво», Закон України «Про насіння і садивний матеріал», Закон України «Про молоко та молочні продукти» тощо) [5, с. 61].

Водночас простежується тенденція до формування підґрунтя для майбутньої системної кодифікації: накопичений масив актів поступово вибудовує основу для цілісного та узгодженого земельного законодавства, адаптованого до підходів Європейського Союзу. Хоча у Конституції України відсутня спеціальна норма про адаптацію земельного права, чинні профільні закони та підзаконні акти демонструють послідовний рух у напрямі зближення з європейськими стандартами, що забезпечує змістовне наближення нашого правового поля до практик держав-членів Європейського Союзу.

Нині норми, що регулюють земельні відносини, змінюються у швидкому темпі, тож доктрина земельного права має підтримувати цей рух, розв'язуючи як поточні, так і стратегічні завдання вдосконалення правового регулювання. Питання оцінки якості нормативної бази, її побудови та динаміки трансформацій все ще залишаються в центрі уваги дослідників [6, с. 110].

Підсумовуючи викладене, нинішній стан земельних відносин в Україні вимагає підвищення якості нормативної регламентації у цій сфері. Реалізація такого завдання потребує його закріплення як стратегічного пріоритету державної політики щодо використання та охорони земель. Для подолання перешкод гармонізації у процесі наближення українського правопорядку до стандартів Європейського Союзу слід упровадити комплекс дій, покликаних забезпечити режим максимального сприяння євроінтеграційному курсу. Відповідні інструменти та процедури вже відображені у більшості нормативно-правових актів, що регулюють адаптацію національного законодавства до права Європейського Союзу. На поточному етапі можна стверджувати, що органи влади сформували необхідні передумови для узгодження правових підходів України та Європейського Союзу й запустили модель нормотворчого процесу, яка забезпечує розроблення і ухвалення актів відповідно до європейських правових вимог.

Список використаних джерел:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629–15#Text (дата звернення: 22.10.2025).
2. Середа Т. М. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2012_1%283%29__7
3. Статівка А. М. Про Концепцію систематизації аграрного законодавства. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/323242422-77-89.pdf
4. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. Часопис Київського університету права. 2012 рік. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_1_86
5. Карпенко Р. В. Проблеми адаптації аграрного законодавства до законодавства ЄС. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2020/16.pdf
6. Сидор В. Д. Проблеми розвитку земельного законодавства України на сучасному етапі/ В. Д. Сидор // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2013 рік. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2013_1_13

Науковий керівник: Покальчук Михайло Юрійович кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Шведун Тетяна Сергіївна
студентка 4 курсу 7 групи
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ

Сучасний стан земельних ресурсів України в умовах глобальних кліматичних трансформацій і триваючих воєнних дій набуває особливої екологічної, економічної та правової ваги. Незважаючи на унікальність українських ґрунтів, їх якісний стан протягом останніх десятиліть системно погіршується, що на законодавчому рівні визначено близьким до критичного відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [1]. У межах території держави інтенсивно поширюються процеси земельної деградації, серед яких домінують ерозійні явища, засолення, осолонцювання, підкислення, підтоплення, заболочення та опустелювання, що становить крайню форму виснаження ґрунтів. Погіршення ґрунтового покриву додатково ускладнюється техногенним, хімічним, радіаційним і, особливо, воєнним забрудненням, масштаби якого різко зросли після 2014 року, а з початком широкомасштабної агресії РФ у 2022 році призвели до утворення значних площ деградованих, мінованих і токсично забруднених земель.

Незважаючи на критичність екологічних змін, чинна система правового регулювання охорони та відновлення земель залишається фрагментарною, колізійною і частково застарілою. Досі не прийнято Загальнодержавну програму використання та охорони земель, а наявна нормативна база недостатньо враховує екосистемний, ландшафтний

та кліматоадаптаційний підходи, що визначають сучасні стандарти ЄС у сфері природокористування. Особливо проблемним є те, що державний земельний кадастр не містить повної інформації про якісний стан ґрунтів, їх родючість, рівень токсичного та радіаційного забруднення, що суперечить вимогам цифровізації та принципам сталого розвитку.

Окремої уваги потребує неузгодженість між Земельним кодексом України [2] та Законом України «Про охорону земель» [3]. Їхні положення частково дублюються, різняться за змістом і не містять чіткого розмежування понять «охорона земель», «відновлення земель», «рекультивація» та ін. Закон «Про охорону земель» не враховує екосистемного та ландшафтного підходів, що не відповідає вимогам сучасної європейської екологічної політики, а також не охоплює питання відновлення земель, пошкоджених воєнними діями, що визначається одним із ключових напрямів державної політики. Додаткові проблеми виникають через невідповідність між змістом правового регулювання, закріпленого у ст. 22 Закону «Про охорону земель» та ст. 164 Земельного кодексу України: Закон передбачає широкий спектр заходів: планування, нормування, моніторинг, зонування, економічне стимулювання, натомість Земельний кодекс України зосереджується здебільшого на превентивних заходах. Така термінологічна і концептуальна неузгодженість підтверджує необхідність нормативної ревізії та деталізації правових дефініцій у сфері охорони й відновлення земель.

До суттєвих прогалин чинного законодавства належить і відсутність у статтях 91 і 96 Земельного кодексу України прямого обов'язку власників і землекористувачів щодо відновлення втраченої родючості ґрунтів та інших корисних властивостей земель. Нормативно закріплені лише обов'язки щодо підвищення родючості, збереження природних властивостей ґрунтів та приведення земель у попередній стан у разі незаконної зміни рельєфу. Подібний підхід міститься і в Законі України «Про охорону земель», який не встановлює імперативної норми щодо комплексного відновлення деградованих або пошкоджених земель.

Крім цього, важливим завданням земельної політики є адаптація правового забезпечення охорони й відновлення земель до умов глобальних кліматичних змін. Прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» створює нормативний фундамент для переходу до низьковуглецевого розвитку та підвищення екологічної безпеки [4]. Значної ваги набуває просторове планування на регіональному

та місцевому рівнях, що дає змогу управляти змінами землекористування, сприяти відновленню територій та впроваджувати екологічно орієнтовані технології. Важливим напрямом є розвиток кліматично орієнтованого сільського господарства, включаючи екологічні технології обробітку ґрунтів, сучасні системи зрошення, точне землеробство, цифровий моніторинг і агроекологічні практики. У цьому контексті значення має Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, яка передбачає застосування ГІС-технологій, смарт-обладнання та систем позиціонування для підвищення ефективності управління земельними ресурсами [5].

Потребує суттєвого вдосконалення й система моніторингу земель, яка має базуватися на цифровізації, використанні супутникових даних, технологій дистанційного зондування, штучного інтелекту та безпілотних літальних апаратів. Ефективна реалізація цих заходів потребує належного фінансування та активної участі органів місцевого самоврядування.

Узагальнюючи, сучасний стан правового регулювання охорони та відновлення земель потребує комплексної модернізації, гармонізації з європейським законодавством, удосконалення моніторингу, цифровізації земельних відносин та посилення фінансової й інституційної підтримки. Реалізація цих заходів є ключем до збереження родючості ґрунтів, забезпечення продовольчої безпеки, сталого розвитку сільських територій та національної екологічної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення: 19.11.2025).
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 17.11.2025).
3. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 № 962-IV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text(дата звернення: 19.11.2025).
4. Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text(дата звернення: 19.11.2025).

5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р : станом на 17 верес. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-р#Text(дата звернення: 19.11.2025).

Науковий керівник: Шарапова Світлана Володимирівна кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Зміст

Вітальне слово 3

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Єрмоленко Володимир Михайлович
ТВОРЧИЙ ШЛЯХ АКАДЕМІКА О. О. ПОГРІБНОГО..... 9
Носік Володимир Васильович
НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА О. О. ПОГРІБНОГО
У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО
ПРАВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 13
Анісімова Ганна Валеріївна
ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ОЧИМА НАУКОВЦІВ
РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ 18
Балюк Галина Іванівна, Ковальчук Тетяна Григорівна
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХІМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ 29
Ващишин Марія Ярославівна
УРБАНІСТИЧНІ ПРОЄКТИ НУЛЬОВОГО ЗАБРУДНЕННЯ..... 34
Гафурова Олена Вікторівна
ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ..... 39
Григор'єва Христина Антонівна
ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ОПОРНИЙ ПЛАН:
АКТУАЛЬНІ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ 43
Данилюк Леся Романівна
ДОВКІЛЛЄВЕ ПРАВО ЄС І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ЗЕЛЕНИЙ КУРС: КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ 47
Дейнега Марина Андріївна, Краснова Юлія Андріївна
ФОРМУВАННЯ СТАЛИХ УРБОЕКОСИСТЕМ
ЯК ЗАХІД ЗЕЛЕНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ
В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ДОСВІД..... 52
Духневич Андрій Вікторович, Гордійчук Максим Андрійович
ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЕКОНОМІЧНОГО ОБОРОТУ
ДЕРЕВИНИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ
СТІЙКОСТІ ЛІСІВ В УКРАЇНІ (ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ) 57
Задихайло Дмитро Вітольдович
УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН..... 61

Земко Алла Михайлівна
ВПЛИВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 65
Коваленко Тетяна Олександрівна
ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ 68
Корнієнко Ганна Сергіївна, Шульга Михайло Васильович
НАУКОВИЙ СПАДОК ПРОФЕСОРА О. О. ПОГРІБНОГО ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКОГО ПРАВА 73
Костицький Василь Васильович
ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГАЛУЗІ 77
Костяшкін Іван Олександрович
ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ЗМІСТУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 83
Кулинич Павло Федотович
РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 86
Курман Тетяна Вікторівна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТИЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ 91
Лісова Тетяна Вікторівна, Лейба Людмила Василівна
КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ ЯК ЧИННИК ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ 94
Малишева Наталія Рафаелівна
КЛІМАТ І ПРАВО: ФОРМУВАННЯ НОВОЇ НОРМАТИВНОЇ ФІЛОСОФІЇ 99
Олещенко В'ячеслав Іванович
ДОВКІЛЛЄВЕ ЗАКОНОДАВСТВО В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ 103
Рибалко Костянтин Валерійович
ДЕГРАДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ВИКЛИКАНИХ ВІЙНОЮ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 108

Ріпенко Артем Ігорович
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ ТА ВСТУПУ ДО ЄС 113
Соколова Алла Костянтинівна, Черкашина Марина Костянтинівна
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСІВ В УМОВАХ АДАПТЦІЇ ДО ЗМІН КЛІМАТУ В УКРАЇНІ 117
Суєтнов Євгеній Павлович
КЛІМАТИЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 121
Харитонова Тетяна Євгенівна, Поліщук Єгор Сергійович
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ЇХ ОХОРОНА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І КЛІМАТИЧНИХ ЗАГРОЗ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ 126
Шеховцов Володимир Володимирович,
Статівка Ольга Олександрівна
СУДОВІ КЛІМАТИЧНІ СПРАВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА ПОРУШЕННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 131
Яремак Зоряна Василівна
КЛІМАТИЧНІ ПОЗОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ 137

НАУКОВІ ДОПОВІДІ НА СЕКЦІЙНОМУ ЗАСІДАННІ

Бакай Юлія Юріївна
РОЛЬ СУЧАСНИХ БІОТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ 142
Бевз Олена Володимирівна, Власенко Юлія Леонідівна
ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДООРІЄНТОВНИХ РІШЕНЬ В КЛІМАТИЧНУ ПОЛІТИКУ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 146
Бредіхіна Вікторія Леонідівна
КАТЕГОРІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В СИСТЕМІ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 150
Врублевська-Місюна Катерина Миколаївна
ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК УМОВА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА АПК 154

Гольєва Надія Костянтинівна
ТЕРМІНОВІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗАХОДИ ДЛЯ ЗАПУСКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ..... 157
Гордєєв Володимир Іванович
ЩОДО СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ 161
Гоштинар Світлана Леонідівна
СИНЕРГІЯ ЕНЕРГЕТИКИ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ 166
Груздова Валерія Олександрівна
КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ЕКОЦИДУ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ 171
Данілік Дар'я Михайлівна
ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН 175
Донець Ольга Володимирівна
ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА КОМПЛЕКСІВ У КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ..... 177
Єрмолаєва Тетяна Вікторівна, Юхимчук Поліна Олександрівна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ..... 182
Заверюха Марина Михайлівна
ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ НЕОБРОБЛЕНОЇ ДЕРЕВИНИ ЯК ОБ'ЄКТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН 186
Задихайло Дмитро Дмитрович
ЕКОЛОГІЧНА СФЕРА ЯК ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ..... 189
Заєць Олена Іванівна
ВПЛИВ НА СУДОВУ ПРАКТИКУ НОВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК..... 194
Зуєва Оксана Анатоліївна
ДО ПИТАННЯ ПРО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА... 198
Ігнатенко Ірина Володимирівна,
Федчишин Дмитро Володимирович
ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ВРАХУВАННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ПРИ ПРОСТОРОВОМУ ПЛАНУВАННІ 201

Ковтун Олена Миколаївна
НАЦІОНАЛЬНО ВИЗНАЧЕНИЙ ВНЕСОК
ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР КЛІМАТИЧНОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 204
Кондратенко Дарина Юріївна
ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ EARTH OBSERVATION
(COPERNICUS) У ПРАВОВЕ ПОЛЕ УКРАЇНИ
ДЛЯ ВІДСТЕЖЕННЯ ВПЛИВУ КЛІМАТИЧНИХ КРИЗ
НА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО 208
Купченя Лідія Іванівна, Шепель Максим Юрійович
УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА
ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕТАП ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОЇ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ..... 214
Куренда Станіслав Васильович, Духневич Андрій Вікторович
УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВОДОПОСТАЧАННЯ
В УКРАЇНІ: У ПОШУКУ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ 217
Лозо Олена Вячеславівна, Туліна Ельбіс Євгенівна,
Малохліб Олена Сергіївна
ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ В УКРАЇНІ..... 221
Мельник Наталія Олександрівна
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТИМУЛЮВАННЯ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН 226
Новак Тамара Сергіївна
ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ:
СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ..... 229
Новосад Ірина Вікторівна
ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ
В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ..... 232
Оніщенко Олексій Юрійович, Шимоня Катерина В'ячеславівна
СКАСУВАННЯ ОВД ДЛЯ РУБОК ЛІСУ
(ЗАКОНОПРОЄКТ №13227-д): ПРАВОВІ, ЕКОЛОГІЧНІ
Й КЛІМАТИЧНІ РИЗИКИ 235
Покальчук Михайло Юрійович
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ
ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 240

Колісник Олександр Іванович, Покальчук Михайло Юрійович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 243
Размєтаєв Сергій Володимирович
АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО НЕЗАКОННІ ПОРУБКИ НА ТЕРИТОРІЇ ПЗФ 245
Романенко Людмила Віталіївна
СПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ КЛІМАТИЧНОЇ СТІЙКОСТІ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОЛІМПІЙСЬКОГО РУХУ 254
Туєва Оксана Миколаївна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТИЧНО ОРІЄНТОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСКОГО ВИРОБНИЦТВА 259
Філюк Олександра Сергіївна
КЛІМАТИЧНІ РИЗИКИ ЯК ФАКТОР НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 264
Цвігун Ірина Мирославівна
ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ 266
Чумаченко Інна Євгенівна
ЩОДО АДАПТАЦІЇ ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО УМОВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН 269
Шарапова Світлана Володимирівна
ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН 273
Шевчук Лариса Миколаївна
ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 276

НАУКОВІ ДОПОВІДІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Бєляй Владислав Олегович
ВИЗНАННЯ УКЛАДЕНИМ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ НАБУТТЯМ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТ НЕРУХОМОГО МАЙНА 279
Бредіхін Юрій Юрійович
«КОРИСНІ ВЛАСТИВОСТІ ЗЕМЛІ» ЯК ОЦІНОЧНЕ ПОНЯТТЯ: ПЕРЕГЛЯД ЗМІСТУ ЗА УМОВ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН 282

Буцмак Артем Юрійович
МІСЦЕ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА 286
Висоцький Владислав Геннадійович
ІНОЗЕМНЕ ІНВЕСТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 289
Голуб Олександр Юрійович
СУПУТНИКОВІ ДАНІ ЯК ДОКАЗ В ЕКОЛОГІЧНИХ СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР..... 293
Дудінов Ігор Валерійович
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У СУЧАСНОМУ ЗЕМЕЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ 297
Іванська Ірина Андріївна
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ОСЕЛИЩ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ВИКЛИКІВ 301
Ковтун Дмитро Сергійович
ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ЛІСОВОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ЧИ ЦЕ ЛИШЕ ШКОДА, ЗАПОДІЯНА ВЛАСНЕ БОЙОВИМИ ДІЯМИ?..... 305
Колесніков Сергій Андрійович
ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ ЗБРОЇ НА КЛІМАТ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ..... 308
Кононенко Єгор Данилович
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ МІГРАЦІЙНИХ ШЛЯХІВ ДИКИХ ТВАРИН В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН..... 311
Костогризов Олександр Валентинович
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДЧУЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ 314
Кравчук Максим Віталійович
ДОСТУП ДО ЗЕМЛІ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН..... 318
Кухар Ольга Віталіївна
ДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ, ЩО УТВОРЮЮТЬСЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ З ГМО .. 322

Мачух Дар'я Ігорівна
СПЕЦІАЛЬНІ ПРАВОВІ РЕЖИМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ 325
Мельниченко Владислав Сергійович
ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ 329
Несвіт Олександр Володимирович
САМОРЕГУЛІВНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПОРЯДКУ 331
Омаров Ульві Мурад огли
ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ..... 334
Перкій Руслан Андрійович
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ 337
Цімерман Орест Ігорович
ДОВІРА ЯК ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ФІДУЦІАРНОГО ОБОВ'ЯЗКУ 342
Шудров Вячеслав Сергійович
ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ..... 345

НАУКОВІ ДОПОВІДІ СТУДЕНТІВ

Висоцька Вікторія Олександрівна
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 351
Губа Олександра Олександрівна
ЦИФРОВІЗАЦІЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ЕЛЕКТРОННІ КАДАСТРИ ТА ПУБЛІЧНІ РЕЄСТРИ 354
Дзюба Кирило Олексійович
РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 357
Дмитрук Мар'яна Петрівна
SOIL MONITORING LAW: ЯК ПЕРШИЙ ЗАКОН ЄС ПРО ЗДОРОВ'Я ҐРУНТІВ 361

Дорошенко Поліна Валеріївна
ПРОБЛЕМАТИКА СПАДКУВАННЯ ПРАВА ПОСТІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ТА СУЧАСНИЙ СТАН 365
Євтушенко Олександр Юрійович
ПРОБЛЕМИ ЧИННОСТІ ТА ПРАВОВОГО ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ АКТІВ СТАРОГО ЗРАЗКА У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ 368
Жукова Марина Юріївна
РИНОК ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 370
Золотухін Іван Юрійович
ЩОДО СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН 375
Касап Ганна Валеріївна
СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 379
Касап Ганна Валеріївна
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОДЖЕННЯ З НЕБЕЗПЕЧНИМИ ВІДХОДАМИ 383
Климус Христина Ігорівна
ПРОБЛЕМАТИКА ЗМІНИ ГРОМАДЯНСТВА ВЛАСНИКА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЇЇ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ В УМОВАХ НОРМАТИВНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 388
Корнєва Катерина Андріївна
ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УКРАЇНІ 391
Костандян Артем Рубенович
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН, ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА, ІНОЗЕМНИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ У ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 395
Крамаренко Максим Олександрович
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ РОЗОРЕННЯ ПАСОВИЩ НА КЛІМАТИЧНУ СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ 400
Кудрик Віка Михайлівна
ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ҐРУНТООХОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 405

Кудінов Владислав Миколайович
ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДКРИТТЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ 409
Кулик Аріна Ігорівна
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗМІНИ ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК 412
Лисенко Аліна Андріївна
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ВІДНОСИНАМИ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 416
Лобас Марія Юріївна
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 419
Малєй Анастасія Миколаївна
КОНФІСКАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У ГРОМАДЯН З ГРОМАДЯНСТВОМ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА 423
Мамедова Ельміра Гудраткизи
ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 428
Надворна Дарина Олегівна
ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ УЗУФРУКТУ В ЗЕМЕЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 431
Назаренко Владислав Олександрович
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ 436
Оліярська Анна Сергіївна
ДЕРЖАВНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ МЕРЕЖЕВОГО УПРАВЛІННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ ДО 2025 РОКУ 439
Палетич Дарина Сергіївна
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І ҐРУНТІВ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ рф 444
Полтавський Владислав Юрійович
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЯМИ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ 448

Рубльов Віталій Андрійович
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ
У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД 451
Савсюк Катерина Віталіївна
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЕКОЦИД 456
Фролов Ярослав Андрійович
ДИСТАНЦІЙНИЙ МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДРОНАМИ:
НА МЕЖІ МІЖ ІНТЕРЕСАМИ ДЕРЖАВИ
І ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ 459
Чала Аліна Сергіївна
ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ІНОЗЕМЦІВ:
ЗАБОРОНИ, ОБМЕЖЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ 464
Чудаєва Анастасія Сергіївна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА КУПІВЛІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ 468
Чухно Марія Іванівна
КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА 472
Шведун Тетяна Сергіївна
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ 476

Для нотаток

Наукове видання

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Матеріали Всеукраїнського круглого столу,
присвяченого 75-річчю від дня народження
доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України
Олексія Олексійовича Погрібного

(м. Харків, 28 листопада 2025 р.)

Відповідальна за випуск *Д. М. Данілік*
Видається в авторській редакції
Комп'ютерна верстка *О. А. Лисенко*

Підписано до друку 12.12.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 28,6. Обл.-вид. арк. 27. Тираж 100 пр. Зам. № 506

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: https://pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017

www.pravo-izdat.com.ua

ISBN 978-617-8617-85-1